

शेरलॉक होम्स ८

वृषाली जोशी

शेरलॉक होम्स-8

मूळ इंग्लीश लेखक – ऑर्थर कॉनन डॉयल

मराठी अनुवाद – वृषाली जोशी

© वृषाली जोशी

सर्व हक्क अनुवादिकेच्या स्वाधीन. या अनुवादातील कोणताही भाग कोणत्याही माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यासाठी अनुवादिकेची पूर्व परवानगी घेण्याची आवश्यकता आहे.

दूरभाष ९९२१७४६२४५

शेरलॉक होम्स-8

हे पुस्तक विनामूल्य आहे

पण फुकट नाही

या मागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत .

म्हणून हे वाचल्यावर **खर्च** करा ३ मिनिट

१ मिनिट : लेखकांना फ़ोन करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा

१ मिनिट : ई साहित्य प्रतिष्ठानला मेल करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा.

१ मिनिट : आपले मित्र व ओळखीच्या सर्व मराठी लोकांना या पुस्तकाबद्दल आणि ई साहित्यबद्दल सांगा.

असे न केल्यास यापुढे आपल्याला **पुस्तके मिळणे बंद** होऊ शकते.

दाम नाही मागत. मागत आहे दाद.

साद आहे आमची. हवा प्रतिसाद.

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत असावे. ज्यामुळे लेखकाला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यात मदत होते. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे आणि त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा, आणि संपूर्ण समाज सतत एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

शेरलॉक होम्स-8

लेखक : ऑर्थर कॉनन डॉयल

अनुवादिका : वृषाली जोशी

चलभाष : ९९२१७४६२४५

इमेल – vrishalisjoshi@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी अनुवादिकेची परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई केली जाईल.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

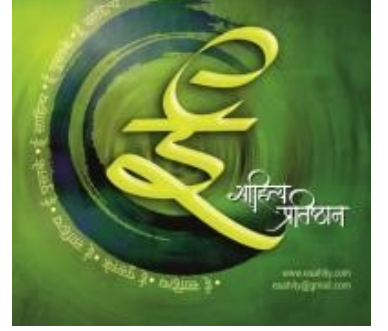
प्रकाशन : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

प्रकाशन : ८ ऑगस्ट २०२०

©esahity Pratishthan®2020

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध .
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ्रॉरवर्ड करू शकता .
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

शेरलॉक होम्सविषयी

ब्रिटीश लेखक सर आर्थर कॉनन डॉयल, यांच्या सिद्धहस्त लेखणीने निर्माण केलेले, शेरलॉक होम्स हे खासगी गुप्तहेराचे कपोलकल्पित पात्र आहे. निरीक्षणातील अचूकता, गुन्हेगारी शास्त्रातील जाणकारी व तर्कशास्त्रावरील हुकमत, ही त्याची गुन्हा अन्वेषणातील बलस्थाने आहेत. शेरलॉक होम्स हा, सतत तेवीस वर्षे गुप्तहेराचे काम करतो आहे. सतरा वर्षे त्याचा मदतनीस, डॉक्टर जॉन वॉटसन हा त्याच्या बरोबर काम करत असून, वॉटसनच्या लग्नापूर्वी व बायको वारल्यावर, तो आणि शेरलॉक हे दोघेही, २२१, ब, बेकर रस्ता येथे, मिसेस हडसन या मालकीणबाईंकडील सदनिकेत रहात असल्याचे दाखवले आहे. बहुतेक सगळ्या गोष्टी वॉटसनच्या तोंडून कथन केल्या गेल्या आहेत.

A Study In The Scarlet या आर्थर कॉनन डॉयल यांच्या पहिल्या पुस्तकातून हे पात्र उदयास आले व दिवसेदिवस त्याची लोकप्रियता वाढत गेली. काहीजण तर हे कल्पित पात्र नसून खराच माणूस असल्याचे समजू लागले व तो २२१, ब, बेकर रस्ता, येथे खरंच रहातो, असे मानू लागले. रेडिओ व दूरदर्शनवरील नाटके, सिनेमे, शिवाय व्हिडीओ गेम्स, अशी सर्व ठिकाणे; सुमारे शंभर वर्षे, शेरलॉक होम्सने गाजवून सोडली. लंडनमध्ये शेरलॉक होम्स वस्तुसंग्रहालय आहे. सर आर्थर कॉनन डॉयल याच्या जन्म-गावी, एडिंबरो येथील पिकार्डो येथे शेरलॉक होम्सचा पुतळाही आहे.

पहिला रहस्यकथा लेखक अॅलन पो याच्या गुप्तहेराची थोडीशी छाप, शेरलॉक होम्समध्ये भासत असली तरी, जोसेफ बेल नावाचा सर्जन, फ्रान्सिस टॅन्की स्मिथ हा पोलीस व सर हेन्री लिटील जॉन हा वैद्यकीय वकील; या खऱ्याखऱ्या लोकांची छटाही, शेरलॉक या पात्रात कॉननने रंगवलेली दिसते. मॅक्समिलन हेजर हे फ्रेंच लेखक हेन्री कॉव्हेन निर्मित पात्रही शेरलॉक होम्स रंगवण्यासाठी त्याच्याकडून वापरले गेल्यासारखे वाटते. तरीही शेरलॉक होम्स हे अत्यंत गाजलेले, एकमेवाद्वितीय व्यक्तीचित्र असल्याचे मान्य करावेच लागेल.

प्रस्तावना

पानागणिक उत्सुकता वाढवणाऱ्या रहस्यकथा वाचायला कोणाला आवडत नाहीत? त्याच कारणाने मीदेखील त्या वाचत गेले व मराठी लोकांसाठी त्या अनुवादित कराव्या, असे वाटले. यास्तव हा प्रपंच. या पूर्वी सहा-सहा कथांचे सात संग्रह प्रकाशित केले. त्यांना वाचकांचा उदंड प्रतिसाद मिळाला. म्हणून हा आठ कथांचा आठवा संग्रह!

डॉ. वृषाली जोशी

अर्पणपत्रिका

रहस्ये उकलणाऱ्या शेरलॉक होम्सच्या चातुर्यास

अनुवादिकेची ओळख

डॉ. वृषाली जोशी

B Sc, M A, M Ed, Ph D

२५ अनुवादित कथा मराठी मासिकामधून पंधरा पुस्तके ई
साहित्यतर्फे प्रसिद्ध

मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळाकॉलेजमध्ये अध्यापन
संशोधन प्रकल्पात सहभाग

कॉलेजमध्ये प्राचार्यपद

सुगमसंगीत स्पर्धेत पारितोषिके, सिंथेसायझरवर गाणी
वाजवण्याचा, कविता करण्याचा व शब्दकोडी बनवण्याचा छंद
संपर्क वृषाली जोशी ७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी पुणे
४११००९, चलभाष ९९२१७४६२४५

THE PICTURE OF
DORIAN GRAY

द पिकचर ऑफ
डोरिअन ग्रे

वृषाली जोशी
OSCAR WILDE

यातल्या हव्या त्या
कव्हरवर क्लिक
केल्यावर हवे ते
पुस्तक उघडेल
(नेट आवश्यक)

वृषाली जोशी

साकीत्या कथा

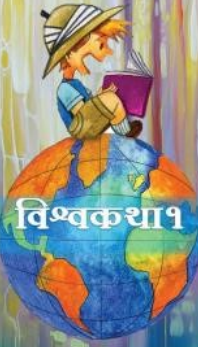
HECTOR HUGH
MUNRO SAKI

वृषाली जोशी

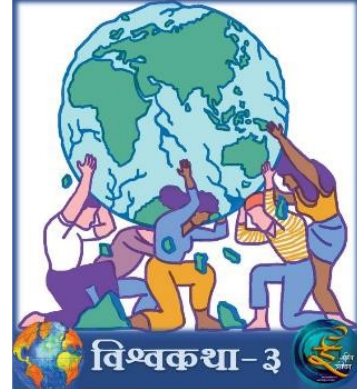
विश्वकथा-२

वृषाली जोशी

विश्वकथा-१

वृषाली जोशी

विश्वकथा-३

सॉमरसेटमॉम

मेळवानीपूर्वी

व इतर कथा

अनुवाद
वृषाली जोशी short story by W. Somerset Maugham

BEFORE
THE PARTY

वृषाली जोशी

THE SHAKESPEARE
STORIES

4 BOOKS
IN ONE

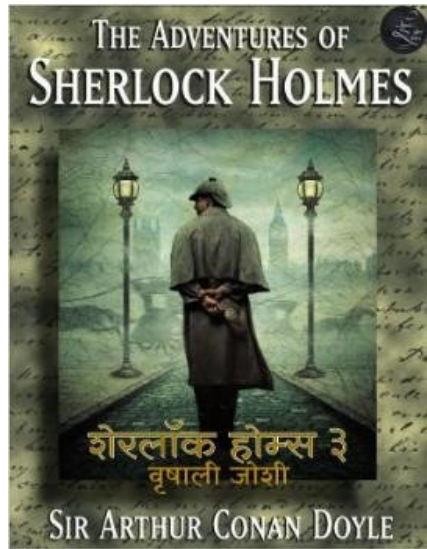
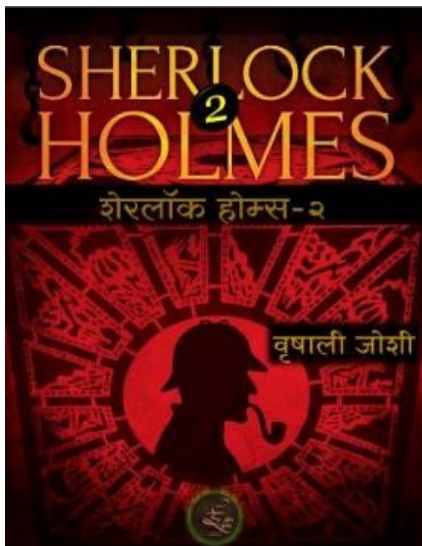
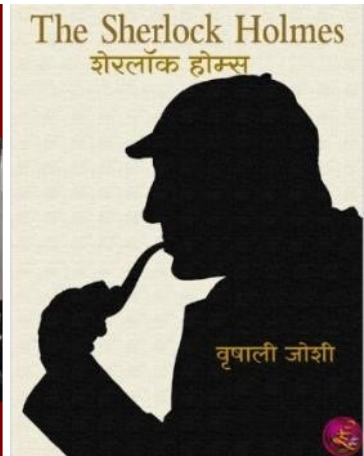
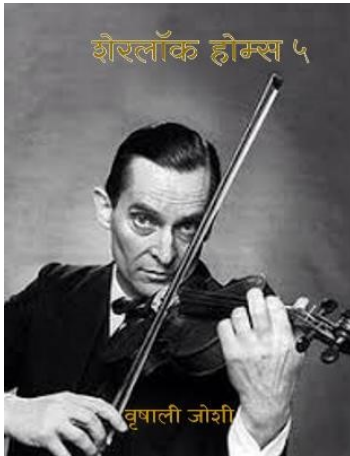
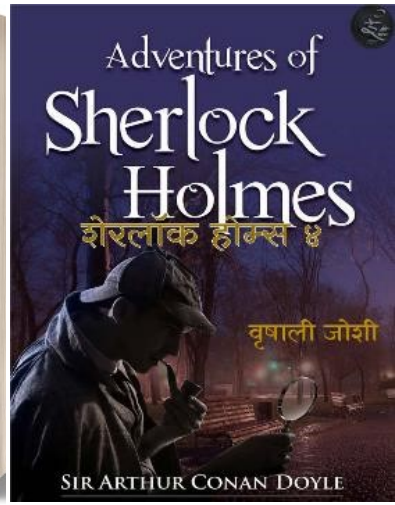
A MIDSUMMER NIGHT'S DREAM

THE MERCHANT OF VENICE

शेक्सपिअर च्या चार कथा

Much Ado
about
Nothing

Twelfth
Night

कथानुक्रम

	page
Musgrave Ritual मुसग्रेव्हचे धार्मिक विधी	14
Silver Blaze चंदेरी ज्वाळा	58
The Reigate Puzzle रिगेटचे कोडे	118
The Crooked Man वाकडा माणूस	165
The Resident Patient निवासी रुग्ण	205
The Greek Interpreter ग्रीक दुभाष्या	251
Naval Treaty नाविक दलाचा करार	297
The Final Problem अंतिम समस्या	379

Musgrave Ritual

मुसग्रेव्हचे धार्मिक विधी

माझा मित्र शेरलॉक होम्स याचे इतरांपासून असलेले वेगळेपण, मला नेहमीच धक्कादायक वाटत आलेले आहे. जरी त्याची विचार करायची पद्धत टोकाची व्यवस्थित, पद्धतशीर अशी होती, त्याचे कपडे रीतीला धरून व चांगले असत, तरी

त्याच्या व्यक्तिगत सवयी फार गबाळ्या होत्या. त्यामुळे त्याच्या जवळचे लोक त्याच्याशी फटकून रहात. मी त्या बाबतीत फार रीतीभातीचा माणूस नाही. पण अफगाणिस्तानमध्ये अचानक माझ्यावर नैसर्गिकपणे पडलेल्या काहीशा गुप्ततेच्या बोहेमियन कामामुळे, मी एका वैद्यकीय माणसासाठी सुयोग्य असण्यापेक्षा, जास्त कडक बनत चाललो होतो. शेवटी माझ्याही काही मर्यादा आहेत. जेव्हा एखादा मनुष्य चुलीसाठी वापरायच्या कोळशाच्या झाकणात सिगरेट ठेवतो, पारशी चपलांच्या बोट्यात तंबाखू ठेवतो आणि त्याचे उत्तर न दिलेले कागदपत्र शेकोटीवरील जागेत मध्यभागी ठेवतो, तेव्हा मी माझी नीतीमत्ता दाखवू लागतो. पिस्तुल चालवायचा सराव उघड्यावरचा वेळ घालवण्यासाठी व्हायला हवा, असे मला नेहमी वाटत आलेले आहे. जेव्हा होम्स त्याच्या एका विचित्र विनोदाचा भाग म्हणून, त्याचे पिस्तुल व शंभर काडतुसे घेऊन खुर्चीत बसतो व समोरील भिंतीवर देशभक्तांप्रमाणे गोळ्यांनी भोके पाडतो, तेव्हा मला प्रकर्षाने असे वाटते, की आमच्या खोलीची भिंत किंवा वातावरण यांची शोभा वाढत नाही.

आमची जागा नेहमी रसायने व गुन्हेगारांच्या फुटकळ गोष्टींनी व्यापलेली असते. या गोष्टी घरभर कशाही पसरलेल्या असतात. कधी त्या लोण्याच्या बशीत तर कधी त्याहून नको त्या ठिकाणी सापडतात. त्याचे कामाचे कागद माझ्यासाठी सर्वात महत्वाचे असतात. विशेषतः त्याच्या होऊन गेलेल्या केससंबंधीचे कागद नाहीसे करण्यात, तो भयंकर माहीर आहे. तरीही वर्षातून एकदा किंवा दोनदा तो मेहनत घेऊन, सर्व कागदपत्र नीट लावून ठेवायचा प्रयत्न करतो. कारण मी आधी सांगितल्याप्रमाणे, जेव्हा त्याच्या नावाशी संबंधित केसमध्ये तो उल्लेखनीय यश मिळवतो, तेव्हा या गोंधळ करणाऱ्या पद्धतीने ठेवलेल्या कागदपत्रांच्या आठवणींमध्ये भावनांच्या डोंगरलाटा उसळू लागतात. त्याची दमल्यानंतरची प्रतिक्रिया व्हॉयोलिन वाजवण्याची किंवा पुस्तक वाचण्याची असते. तेव्हा तो सोफा ते टेबल एवढ्याच जागेत वावरतो. महिन्यांमागून महिने त्याच्या कागदपत्रांचा ढीग वाढत जातो. खोलीच्या प्रत्येक कोपऱ्यात त्यांचे गट्टे पडलेले असतात, जे जाळून टाकायचे नसतात आणि त्या कागदांच्या मालकाशिवाय त्याची काय विल्हेवाट लावायची, हे कुणाला समजत नसते. एका हिवाळी रात्री, आम्ही शेकोटीजवळ एकत्र बसलो असतांना, मी असे

सुचवायचे धाडस केले की त्याने आता त्याच्या नेहमीच्या पुस्तकात कागदपत्रांमधील उतारे घालण्याचे काम संपवले होते, तर अजून दोन तास घालवून खोली जरा रहाण्यास योग्य अशी करावी. त्याला माझी विनंती बरोबर वाटली त्यामुळे थोड्या पडलेल्या चेहऱ्याने का होईना, पण त्याने त्याच्या झोपायच्या खोलीत जाऊन, एक मोठी टीनची पेटी ओढत आणली. ती त्याने जमिनीवर मध्यभागी ठेवली. एका स्टुलावर गुडघ्यांवर बसून, त्याने पेटीचे झाकण उघडले. लाल टेपने बांधलेले एक तृतीयांश पेटीभरून कागदांचे गट्टे मला दिसत होते.

माझ्याकडे खोडकर डोळ्यांनी बघत तो म्हणाला, “वॉटसन, इथे भरपूर केसेस आहेत. जर तुला त्या सगळ्या माहिती असतील, तर तू मला त्यात खोलीभर पडलेल्या केसेसचे कागद आवरून त्यात ठेवण्याऐवजी तू मला त्यातील निदान काही बाहेर काढायला सांगशील.”

मी विचारले, “हे तुझ्या जुन्या केसेसचे कागदपत्र आहेत का? त्याची टिपणे माझ्याकडे असयला हवी होती.”

त्याने एकामागून एक गट्टे काळजीपूर्वक, नाजूकपणे उचलत म्हटले, “हो. माझ्या प्रिय वॉटसन, माझा जीवनवृत्तांत

लिहून, माझी कीर्ती वाढवणारा मित्र तेव्हा माझ्याजवळ नव्हता. वॉटसन, त्या सगळ्या काही यशस्वी केसेस नाहीत. पण त्यात काही अगदी छोट्या छोट्या समस्या आहेत हे इथे टारलेन्टन खुनांचे कागदपत्र आहेत. दारूविक्रेता व्हॅम्बेरीची केस आहे. वयस्क रशियन स्त्रीच्या साहसाची गोष्ट आहे. आणि, वरती धरायचा फुलीचा भाग असलेल्या पांगळ्या लोकांसाठी असलेल्या वेगळ्याच प्रकारच्या अॅल्युमिनियमच्या काठीचे प्रकरण, शिवाय फोटोग्राफी क्लबचा रीकोलेट्टी आणि त्याची दुष्ट बायको. आणि अजून --- हे तर खरेच थोडे दुर्मिळ असलेले आहे.”

त्याने त्याचे हात पेटीच्या तळाशी घालत एक सरकणाऱ्या झाकणाची लहान मुलांच्या खेळण्यासारखी लाकडी डबी काढली. त्यातून त्याने एक चुरगळलेला कागद, जुनी ब्रासची किल्ली, दोऱ्याचा गुंडा जोडलेला छोटा नळकांड्याचा तुकडा व तीन जुन्या गंजलेल्या धातूच्या चकत्या काढल्या

त्याने माझ्या चेहऱ्यावरील भाव बघून हसत विचारले, “वॉटसन, तू या वस्तूंचे काय करशील?”

“हे काही वेगळेच सामान दिसते आहे.”

“खूप वेगळेच आहे. आणि त्याभोवतीची गोष्ट त्याहून वेगळी असल्याने, तुला धक्का देईल.”

“या सामानाला काही इतिहास आहे का?”

“इतका आहे, की ते स्वतःच इतिहास आहे.”

“म्हणजे काय?”

शेरलॉक होम्सने ते एकेक करून उचलले आणि टेबलाच्या कडेवर ठेवले. मग तो परत त्याच्या खुर्चीत बसला. आणि त्याच्याकडे समाधानाच्या दृष्टीने बघू लागला.

तो बोलला, “हे सर्व मी मुसग्रेव्हचे धार्मिक विधीसंबंधीचे साहस मला आठवण्यासाठी ठेवले आहे.”

मी यापूर्वीही त्याने या केसचा उल्लेख केलेला ऐकला होता. पण ती काय आहे, हे मला माहिती नव्हते. मी म्हणालो, “तू मला यासंबंधी सांगितलेस तर मला छान वाटेल.”

तो खोडकरपणे म्हणाला, “आणि पसारा असाच ठेवायचा? वॉटसन, तुझा व्यवस्थितपणा फार काळ हा पसारा

सहन करू शकणार नाही. पण तू तुझ्या संग्रहात या गोष्टीची भर घातलीस, तर मला आनंद होईल. कारण यात असे काही मुद्दे आहेत की त्यामुळे जगातील कुठल्याही गुन्हेगारी नोंदीपेक्षा या एकमेवाद्वितीय ठरतात. या केसचा उल्लेख नसलेले माझे सुमार दर्जाचे यश या गोष्टीशिवाय अपूर्ण राहिल.

“तुला ग्लोरिया स्कॉटच्या प्रकरणातील त्या दुःखी माणसाच्या नशीबाविषयीचे माझे संभाषण व त्यामुळे माझ्या आयुष्याचा भाग बनलेले, माझ्या व्यावसायिक कामाकडे माझे प्रथमच वळलेले लक्ष, हे मी तुला सांगितलेले आठवत असेल. त्यामुळे माझे नाव कसे दूरदूरवर पसरले, हे तू बघितले आहेस. त्यामुळे मी लोकांमध्ये व कायदेशीर बाबतीतही संभ्रम असलेल्या केसेसमध्ये, अंतिम निर्णायक शब्द बोलण्याचा अधिकार असलेला, म्हणून समजला जाऊ लागलो. जेव्हा तू मला सुरवातीला ‘स्कारलेट’ या केसपासून ओळखून, मान देऊ लागलास, तेव्हा मी आधीच खूप नाही, तरी बऱ्यापैकी नाव मिळवले होते. सुरवातीला मला ते किती अवघड गेले आणि यशस्वीपणाचा शिक्का बसण्यासाठी किती वाट बघावी लागली, हे तुला समजणे कठीण आहे.

“जेव्हा मी पहिल्यांदा लंडनला आलो, तेव्हा माझी खोली मॉन्टेग्यू रस्त्यावर ब्रिटीश वस्तूसंग्रहालयाच्या कोपऱ्यावर होती. तिथे मी माझा रिकामा वेळ मला जास्त कार्यतत्पर बनवणाऱ्या, शास्त्राच्या सर्व शाखांच्या अभ्यासात घालवत असे. आता आणि तेव्हाही मला मुख्यतः माझ्या बरोबरीच्या मुलांच्या ओळखीने केसेस मिळू लागल्या. कारण विद्यापीठामधील माझ्या शेवटच्या काही वर्षांत माझ्याबद्दल व माझ्या पद्धतींबद्दल पुष्कळ बोलले जाई. यातली तिसरी केस मुसग्रेव्हचे धार्मिक विधी ही होती. त्यातील विचित्र अशा घटनासाखळीने माझ्यात, त्याबद्दलची रुची निर्माण केली. त्यातील काही ठळक गोष्टी ठामपणे बरोबर असल्याचे सिद्ध झाले. त्यामुळे मी, मला आता मिळणाऱ्या मानमरातबाकडे पोचू शकलो.

रेगिनार्ल्ड मुसग्रेव्ह माझ्याच महाविद्यालयात होता. माझी त्याच्याशी थोडीफार ओळख होती. तो मुलांमध्ये फारसा लोकप्रिय नव्हता. तरी मला नेहमी असे वाटत असे, की केवळ उपजत लाजाळूपणा झाकण्याचा प्रयत्न करण्यासाठी, तो प्रौढी मिरवत असे. त्याचे वागणे पूर्णपणे एखाद्या उमरावासारखे होते.

तो बारीक, नाकेला, मोठ्या डोळ्यांचा, आरामशीर पण तरीही राजघराण्यातील लोकांसारख्या पद्धती असलेला होता. जरी सोळाव्या शतकात त्याचे कूळ उत्तरेकडील मुसग्रेव्ह पासून अलग झाले व त्यांनी स्वतःला पश्चिम ससेक्समध्ये हर्लस्टोन येथील मॅनॉर हाउसमध्ये स्वतःला प्रस्थापित केले, तरी तो खरोखर राज्यातील एका जुन्या, जमीनदारी गाजवणाऱ्या कुटुंबातील होता. कदाचित ते तेथील सर्वात प्रथम बांधले गेलेले, मोडकळीस आलेले, तरी प्राचीन वास्तूचे पावित्र्य जपणारे घर होते. त्याच्या जन्मस्थळाचा करिष्मा जणू त्याला चिकटून बसला होता. त्याचा चेहरा मलूल, पण ठाव घेणारा होता. त्याच्या जुनाट घराच्या करड्या कमानींशिवाय, खिडकीच्या मधल्या गजांशिवाय, थोडक्यात, जुन्या घराच्या विचाराशिवाय, मी त्याच्याकडे कधी पाहू शकलो नाही. एकदोन वेळा आम्ही बोलण्यात वहावत गेलो आणि मला आठवते की एकापेक्षा जास्त वेळा त्याने, त्याला माझ्या निरीक्षण करून निष्कर्ष काढण्याच्या पद्धतीत स्वारस्य असल्याचे सांगितले होते.

चार वर्षात मला त्याच्याबद्दल विशेष असे काही समजले नाही. पण एके दिवशी सकाळी तो माझ्या मॉन्टेग्यू रस्त्यावरील खोलीत आला. तो थोडा बदलला होता. त्यावेळच्या तरुणाप्रमाणे त्याने आधुनिक कपडे घातले होते -- - नेहमी तो थोडा गबाळाच होता --- पण त्याने त्याची शांत, आत्मविश्वासपूर्ण अशी पूर्वीसारखीच ओळख ठेवली होती.

मित्रत्वाने हातमिळवणी करत मी त्याला विचारले, “मुसग्रेव्ह, तुझे कसे काय चालले आहे?”

तो म्हणाला, “तू कदाचित माझ्या बिचाऱ्या वडिलांच्या मरणाविषयी, ऐकले असशील. ते दोन वर्षांपूर्वी वारले. ते गेल्यापासून अर्थात मी आमच्या हर्लस्टोन इस्टेटीकडे पहातो. मी माझ्या जिल्ह्याच्या मंडळाचा सभासद असल्याने, मी कामात व्यग्र असतो. पण होम्स, माझ्या समजुतीप्रमाणे, तू आम्हाला तुझ्या ज्या शक्ती वापरून आश्चर्यचकित करत आलास, त्याचा तू व्यवसाय केला आहेस का?”

मी बोललो, “हो, मी माझ्या चातुर्याचा व्यवसाय केला आहे.”

“हे ऐकून मला आनंद झाला. आता मला तुझा मूल्यवान सल्ला हवा आहे. आम्हाला हर्लस्टोनला काही फार विचित्र अनुभव आले. पोलिसांना त्यातले काही समजत नाही. तो फार असामान्य असा व स्पष्टीकरण करून सांगता येणार नाही, असा प्रकार आहे.

“वॉटसन, तुला कल्पना करता येईल, की मी उत्सुकतेने त्याचे म्हणणे ऐकले. कारण मी त्या रिकामपणाच्या काळात काही काम मिळण्याची वाट बघत होतो. माझा मनापासून असा विश्वास होता, की जिथे इतर लोक हात टेकतात, तिथे मला स्वतःला सिद्ध करायची संधी असते.”

मी ओरडलो, “कृपा करून सर्व काही नीट सांग.”

“रेगिनार्ल्ड मुसग्रेव्ह माझ्यासमोर बसला व मी त्याच्यापुढे केलेली सिगरेट त्याने पेटवली.

तो म्हणाला, “तुला माहिती पाहिजे की जरी मी विवाहित नसलो, तरी मला काही नोकरांचा ताफा हर्लस्टोन इस्टेटीकडे बघण्यासाठी ठेवावा लागतो. कारण ती मोठी, जुनाट जागा आहे. त्यामुळे तिथे बरीच काळजी घ्यावी लागते. मी ते

करतो आणि चांगल्या हवेच्या काळात, सहसा मी तिथे एक मेजवानी देतो. म्हणजे मला नोकरचाकरांची काही कमी पडत नाही. तिथे एकंदर आठ नोकराणी, स्वयंपाकी, एक मुख्य नोकर, दोन इतर व्यवस्था बघणारे व एक मुलगा एवढे आहेत. बाग आणि तबेल्यासाठी वेगळा चमू आहे. यापैकी खूप वर्षे आमच्याकडे नोकरी करणारा ब्रन्टन, हा मुख्य नोकर आहे. जेव्हा पहिल्यांदा त्याला माझ्या वडिलांनी घेतले, तेव्हा तो एका लांबच्या ठिकाणी शाळाशिक्षक होता. तो चारित्र्यवान, बुद्धिमान व उत्साही आहे. लवकरच तो घरातील कामात अमूल्य ठरला. तो चांगला उंचनिंच, भव्य कपाळ असलेला देखणा माणूस आहे. तो आमच्याकडे वीस वर्षे काम करत असला, तरी त्याचे वय चाळीसपेक्षा जास्त नाही. त्याचे काही व्यक्तिगत व काही असामान्य असे गुण आहेत --- तो अनेक भाषा बोलू शकतो आणि जवळजवळ सर्व वाद्ये वाजवू शकतो. तो इतकी वर्षे आमच्याकडे कसा टिकला, हे एक नवलच म्हणावे लागेल. पण माझ्या मते तो समाधानी होता आणि काही बदल त्याला नको होता. आमच्याकडे येणाऱ्या सर्वांना तो आठवत असे.

पण या इतक्या बहुगुणी माणसाकडे एक दोष आहे. तो स्त्रियांवर मोहिनी टाकणारा व भानगडबाज आहे. तुम्ही कल्पना करू शकता, की त्याच्यासारख्या माणसाला अशा गावढळ ठिकाणी काम करत रहाणे, काही अवघड नव्हते. त्याने लग्न केले. ते ठीक होते पण त्याची बायको वारल्यापासून, तो आमच्यासाठी एक डोकेदुखी ठरला आहे. काही महिन्यांपूर्वी आम्हाला वाटले, की तो आता ठीक होईल. कारण त्याने आमची एक नोकराणी राचेल होवेल्स हिच्याशी लग्न ठरवले. पण नंतर तिला सोडून, त्याने खेळाचे सर्व काम बघणाऱ्याची मुलगी, जनेट ट्रेगेलीस बरोबर ते करायचे ठरवले.

राचेल ही चांगली मुलगी आहे. पण थोडी चटकन उद्दीपित होणारी व वेल्स परगण्यातील असल्यामुळे त्या लोकांसारख्या स्वभावाची आहे. कालपर्यंत ती घरात तशी फिरत होती. कधीकधी अती रागावल्यामुळे तिच्यात मेंदूच्या विकाराची लक्षणे दिसतात. पण आता जणू ती, आधीच्या तिची नवीन प्रकारची काळ्या डोळ्यांची सावली असल्याप्रमाणे, झाली आहे. ते हर्लस्टोनचे पहिले नाटक ठरले.

पण दुसरे आमच्या मनात सुरु झाले. ते ब्रन्टनला मानहानीकारकपणे काढून टाकण्यातून झाले.

“ते असे झाले. मी म्हणालो होतो, की तो माणूस बुद्धिमान होता. आणि त्यामुळेच तो नाश पावला. असे दिसते की, त्याला नको त्या गोष्टींबद्दल, कुतूहल होते. पण ते कुतूहल त्याला इतक्या टोकाला नेईल, याची मला कल्पना नव्हती. ते न शमणारे कुतूहल होते. एका अपघातामुळे, माझे डोळे उघडले.

“मी म्हटले होते की घर जुनाट झाले होते. मागील आठवड्यात एक दिवस, म्हणजे नेमके सांगायचे झाले तर, गुरुवारी रात्री मूर्खासारखे जेवणानंतर कपभर कडक कॉफी घेतल्याने, मला झोप येत नव्हती. रात्री दोनपर्यंत, मी तळमळत पडलो असतांना, शेवटी आशा सोडून दिली. उठलो व माझी अर्धवट राहिलेली कादंबरी वाचण्यासाठी मेणबत्ती लावली. परंतु पुस्तक बिलीयर्डच्या खोलीत राहिले होते. मग मी गाऊन चढवून ते आणायला जाऊ लागलो.

तिथे पोचण्यासाठी मला जिने उतरावे लागतात व एक पॅसेज ओलांडून, वाचनालयावरून व बंदुकीच्या खोलीवरून,

पुढे जावे लागते. मी पॅसेजमध्ये खाली पाहिले, तर मला वाचनालयाच्या उघड्या दरवाज्यातून उजेडाची तिरीप येतांना दिसली. ते पाहून मला किती नवल वाटले असेल, याची तुम्ही कल्पना करू शकता. मी माझ्या झोपायच्या खोलीचा दिवा मालवला. दार लावले. पहिल्या प्रथम माझ्या मनात चोरीचा विचार आला. त्या घराच्या पॅसेजची भिंत मोठ्या प्रमाणात जुन्या शस्त्रांनी सजवलेली आहे. त्यामधून मी एक लढायची कुन्हाड काढली आणि मेणबत्ती तिथेच ठेऊन मी हळूच पाय न वाजवता पॅसेजमधून रांगत गेलो आणि उघड्या दारातून डोकावून पाहिले.

वाचनालयात ब्रन्टन होता. तो पूर्ण पोशाखात तिथे आरामखुर्चीत नकाशासारखा दिसणारा एक कागद गुडघ्यांवर घेऊन बसला होता. त्याचे डोके त्याच्या हातांवर पुढे वाकलेले होते व तो विचारात बुडून गेला होता. मी आश्चर्याने मूक झालो. अंधारातून त्याला बघत राहिलो. टेबलाच्या कडेवरील मंद दिवा उघडमिट होत होता. त्या उजेडात त्याने पूर्ण कपडे घातलेले दिसत होते. मी बघतांना अचानक, तो खुर्चीतून उठला आणि कडेच्या एका खण असलेल्या कपाटाकडे गेला. त्याने

त्याचे कुलूप उघडले, एक खण उघडला. त्यातून एक कागद काढला आणि परत त्याच्या जागेवर जात, तो त्याने टेबलाच्या कडेवर ठेवून उघडून सरळ केला. तो त्याचा लक्षपूर्वक अभ्यास करू लागला. आमच्या कुटुंबाचे कागदपत्र असे शांतपणे तपासतांना बघून, माझा संताप अनावर झाला. मी एक पाऊल पुढे गेलो. ब्रन्टनने मान वर करून, मला दारात उभे असलेले पाहिले. तो उडी मारून उभा राहिला. त्याचा चेहरा भीतीने फार रागीट बनला. तो अभ्यासत असलेला नकाशासारखा कागद त्याने फेकून दिला.

मी म्हणालो, “तर मग, तू माझ्या तुझ्यावरच्या विश्वासाला चांगला न्याय दिलास. तू उद्याच्या उद्या ही नोकरी सोडून चालू लाग.” एखाद्या चिरडल्या गेलेल्या माणसासारखे, त्याने माझ्याकडे बघितले. एकही शब्द न बोलता, तो माझ्या अंगावरून शांतपणे चालत गेला. तो लुकलुकणारा दिवा अजून टेबलावर होता. त्याच्या उजेडात मला ब्रन्टनने खणातून काढलेला कागद दिसला. नवल म्हणजे तो काहीच महत्वाचा नव्हता. मुसग्रेव्ह धार्मिक विधीसंबंधीचा प्रश्नोत्तरांचा एक कागद होता. तो आमच्या कुटुंबातील एक प्रकारचा विशिष्ट विधी

होता. शतकानुशतके वयाला अनुसरून, आमच्या कुटुंबातील प्रत्येकजण तो करत असे --- खासगी स्वारस्याची ती गोष्ट होती. कदाचित बांधकामतज्ञाच्या दृष्टीने त्याला अगदी कमी महत्व असेल, पण आमच्यात तसा झगमगाटी कुलाचार होता. पण व्यावहारीक दृष्टीने त्याचा काही फारसा उपयोग नसावा.”

मी म्हणालो, “आपण परत कागदपत्रांकडे आलेले बरे.”

तो थोडे हो नाही करत उत्तरला, “जर तुम्हाला तसे गरजेचे वाटत असेल, तर. तर माझे वाक्य पुरे करण्यासाठी --- ब्रन्टनने तिथे ठेवलेली किल्ली घेऊन मी कपाट बंद केले आणि जाण्यासाठी वळलो. तेव्हा ब्रन्टन परत आलेला बघून मला नवल वाटले. तो माझ्यासमोर येऊन उभा राहिला.

भावनेने घोगऱ्या झालेल्या आवाजात तो ओरडला, “मिस्टर मुसग्रेव्ह सर, मला अपमान सहन होत नाही. मी माझ्या आयुष्यात नेहमी माझ्या या घराच्या नोकरीबद्दल, अभिमान बाळगला आहे. मानहानीने मी मरून जाईन. --- नक्की. जर तुम्ही मला दुःखात लोटले तर --- माझे रक्त तुमच्या डोक्यावर उतरेल सर --- नक्कीच, खरेच असे होईल. जे काही झाले,

त्यानंतर तुम्ही मला इथे ठेवणार नसाल, तर तर कृपा करून मला एक महिन्याचा वेळ द्या. मग मी स्वतःहोऊन निघून जाईन. ते मी सहन करेन. मिस्टर मुसग्रेव्ह, पण मला ओळखणाऱ्या सर्वासमोर माझा असा पाणउतारा करू नका.”

मी म्हणालो, “ब्रन्टन, तुझी इतकी पर्वा करायची तुझी लायकी नाही. तुझे वर्तन फारच वाईट आहे. तरीही तू आमच्या कुटुंबात खूप वर्षे असल्याने, मला लोकांसमोर तुझा अपमान करायची इच्छा नाही. पण एक महिना म्हणजे फार जास्त आहे. एक आठवड्यात तू इथून जा. आणि तुला काय वाटेल ते कारण त्यासाठी दे.”

तो दुःखी आवाजात ओरडला, “फक्त एक आठवडा, सर? निदान एक पंधरवडा तरी?”

मी परत बोललो, “एक आठवडा, हे देखील तुझ्यावर दया दाखवून करतो आहे.”

तो एखाद्या मोडून पडलेल्या माणसासारखा, खाली मान घालून निघून गेला. मी दिवा मालवून माझ्या खोलीकडे आलो.

यानंतर दोन दिवस ब्रन्टन, अत्यंत काळजीपूर्वक व तत्परतेने काम करत होता. मी रात्री काय झाले, तो विषय परत काढला नाही. तो त्याचा अपमानाचा घाव कसा भरून काढतो, हे कुतुहलाने बघत राहिलो. तिसऱ्या दिवशी तो कुठे दिसला नाही. न्याहारीनंतर दिवसभरासाठीच्या सूचना माझ्याकडून घेण्याचा, त्याचा शिरस्ता होता. मी न्याहारी करून बाहेर पडलो, तेव्हा मला नोकराणी राचेल होवेल भेटली. मी तुम्हाला सांगितले, की ती नुकतीच आजारपणातून उठली होती. आणि इतकी अशक्त दिसत होती, की मी तिला काम सुरु केल्याबद्दल रागावलो.

मी म्हणालो, “तू अंथरुणात झोपून रहायला पाहिजेस. तुझी तब्येत सुधारल्यावर कामाला ये.”

तिने माझ्याकडे इतक्या विचित्रपणे पाहिले, की मला तिचे डोके फिरल्याचा संशय येऊ लागला.

ती म्हणाली, “मिस्टर मुसग्रेव्ह, मी चांगली ठणठणीत आहे.”

मी बोललो, “आपण डॉक्टर काय म्हणताय, ते बघू, आता तू काम बंद कर. आणि तू खाली गेलीस की ब्रन्टनला मला भेटायला सांग.”

ती म्हणाली, “तो गेला.”

“गेला? कुठे गेला?”

तो गेला. कुणीच त्याला पाहिले नाही. त्याच्या खोलीतही तो नाही. तो गेला. मोठ्याने हसत हसत, ती भिंतीच्या कडेला पडली. तिला असा उन्मादाचा झटका आलेला बघून, मी घाबरलो. घंटी वाजवून, कुणी मदतीला येण्याची अपेक्षा करू लागलो. तिला तिच्या खोलीत नेले गेले. तरीही तिचे किंचाळणे व हुंदके देणे चालू होते. मी ब्रन्टनची चौकशी केली. तो निघून गेला, याबद्दल काही शंका नव्हती. तो काल त्याच्या अंथरुणात झोपला नव्हता. आदल्या दिवशी रात्री, तो त्याच्या खोलीत गेला. त्यानंतर त्याला कुणी पाहिले नव्हते. तरी असे समजणे अवघड होते, की त्याने घर सोडले, मग रात्री तो कुठे गेला? आता तो कुठे असेल?

“अर्थात आम्ही घराचा कोनाकोपरा शोधला. पण तो सापडला नाही. मी तुला म्हटल्याप्रमाणे, ही जुनी घरे म्हणजे एक प्रकारचा भूलभुलैया आहे. विशेषकरून पहिल्यांदा बांधलेली बाजू तिथे कुणीच रहात नाही. पण आम्ही तेथील प्रत्येक खोली शोधली. तळघर शोधले. पण त्याचा काहीही मागमूस सापडला नाही. त्याचे सगळे सामान इथेच ठेऊन तो गेला, यावर माझा विश्वास बसत नव्हता. तो कुठे असेल? मी स्थानिक पोलिसांना बोलावले. पण व्यर्थ! असा गूढ प्रकार घरात चालू असतांना, आमचे लक्ष वेधून घेणारी एक नवीनच गोष्ट घडली.

दोन दिवस राचेल होवेल खूप आजारी होती. कधी तिला स्वप्ने पडून, ती अस्वस्थ होई. तर कधी तिला झटके येत. तिला बघण्यासाठी एक रात्रीची सेविका नेमली गेली. ब्रन्टन नाहीसा झाल्यापासून तिसऱ्या दिवशी, ती सेविका रुग्ण गाढ झोपलेली पाहून, हाताच्या खुर्चीत बसून डुलकी काढू लागली. ती पहाटे जागी झाली, तेव्हा तिला अंथरूण रिकामे दिसले. खिडकी उघडी दिसली. आणि आजारी बाई गायब झालेली होती. मला ताबडतोब उठवण्यात आले. दोन शिपायांना घेऊन

मी तिच्या शोधार्थ बाहेर पडलो. ती कुठल्या दिशेने गेली, ते सांगणे अवघड नव्हते. तिच्या खिडकीखालून, आम्हाला तिच्या पायांचे ठसे दिसत होते. आम्ही हिरवळीवरून फरशीच्या रस्त्यापर्यंत तिचा माग काढला. तिथले तळे आठ फुट खोल होते. त्या तिथपर्यंत तिच्या पाऊलखुणा दिसत असल्याने, ती बिचारी काही न आठवणारी बाई, त्याच्या काठापर्यंत गेली असे कळत होते. ते पाहून आम्हाला काय वाटले असेल, याची तुम्ही कल्पना करू शकता.

अर्थात आम्हाला पाणी उपसून बघण्यासाठी, लगेच मदत मिळाली. खूप वेळाने शोधाशोध केल्यावर असे लक्षात आले की तळ्यात काहीच नव्हते. पण तिथे आम्हाला एक वेगळीच अनपेक्षित अशी वस्तू मिळाली. ती एक ज्यूटची पिशवी होती. त्यात रंग उडालेले, गंजलेले धातूचे तुकडे, फिकट रंगांचे काचेचे तुकडे व गोटे होते. ते सगळे इकडून तिकडून गोळा करून आणलेले दिसत होते. काल आम्ही शक्य असलेला प्रत्येक शोध घेतला व चौकशी केली. पण आम्हाला रिचर्ड ब्रन्टन किंवा राचेल होवेल कुणाचाही शोध लागला

नाही. गावातील पोलिसांनी सुद्धा कसून प्रयत्न केला. शेवटी मी तुझ्याकडे आलो.

“वॉटसन, तू कल्पना करू शकतोस मी किती उत्कंठेने हा वेगळ्या प्रकारचा घटनाक्रम ऐकला असेल. मी त्यांना एकत्र गुंफायचा प्रयत्न केला. त्यातील काही समान धागे शोधायचा प्रयत्न केला. ब्रन्टन गेला. ती नोकराणी गेली. पहिल्यांदा ती ब्रन्टनवर प्रेम करत होती पण नंतर त्याचा द्वेष करू लागली. ती वेल्सची असून, रागीट व भावनामय होती. तो नाहीसा झाल्यावर, ती वेडीपिशी झाली होती. तिने तळ्यात ती पिशवी फेकून दिली. अशा सगळ्या घडलेल्या गोष्टी होत्या. पण एवढ्या वरून काही कळत नव्हते. या सर्व घटनांचा आरंभ बिंदू काय होता? तिथेच सर्व काही अडून बसले होते.

मी म्हणालो, मुसग्रेव्ह, मला तो कागद बघितला पाहिजे. त्याची नोकरी घालवून, वाचण्याइतका तो काय महत्वाचा होता, कुणास ठाऊक!”

तो उत्तरला, “हा आमचा कुलाचार म्हणजे खरे तर, एक खुळचट कृत्य आहे. पण त्याला फक्त परंपरेचा डौल उरलेला

आहे. इथे माझ्याकडे प्रश्नोत्तरे आहेत. तुझी इच्छा असेल, तर तू त्यावरून नजर फिरवू शकतोस.

“वॉटसन, त्याने मला हा कागद दिला. या घरात रहायला येणाऱ्या प्रत्येक मुसग्रेव्हने पाळली पाहिजेत, अशी ख्रिश्चन धर्मातील तत्वे, त्यात प्रश्नोत्तर स्वरूपात दिलेली आहेत. मी ती वाचतो.

“हे कुणाचे होते?”

“जो आता गेला, त्याचे.”

“आता ते कोणाला मिळेल?”

“जो येईल त्याला.”

“सूर्य कुठे होता?”

“ओकच्या वर.”

“सावली कुठे होती?”

“एल्मच्या खाली.”

“ती कशी पडली होती?”

“उत्तरेला दहा आणि दहा अशी, पूर्वेला पाच आणि पाच अशी, दक्षिणेला दोन आणि दोन अशी व पश्चिमेला एक आणि एक अशी आणि तशीच खाली.”

“आपण त्यासाठी काय देऊ?”

“आमचे जे काही आहे, ते.”

“आम्ही ते का द्यायचे?”

“विश्वासासाठी.”

मुसग्रेव्हने शेरा मारला, “सतराव्या शतकाच्या मध्यावर असलेल्या मूळ कागदावर तारीख नाही. पण तरीही मला वाटते, हे गूढ उकलण्यासाठी तुला याची फारशी मदत होणार नाही.”

मी म्हणालो, “निदान यातून यापेक्षा जास्त कुतूहलपूर्ण असलेले, गूढ निघेल. एकाचे कोडे सुटले, की दुसऱ्याचेही आपोआप सुटेल. मला वाटते, तुमचा तो नोकर, ब्रन्टन, फार हुशार होता. त्याच्या मालकांच्या दहा पिढ्यांपेक्षा त्याची अंतःप्रेरणा जास्त स्पष्ट होती.”

मुसग्रेव्ह म्हणाला, “तू काय म्हणतो आहेस, ते मला नीटसे कळत नाही. माझ्या दृष्टीने त्या कागदाचा व्यावहारिक उपयोग काही नाही.”

“पण माझ्या दृष्टीने तो खूप व्यवहार्य आहे. माझ्या तर्काप्रमाणे ब्रन्टनलाही असेच वाटले असणार. तू त्याला पकडलेस, त्या रात्रीच्या आधी देखील त्याने तो कागद पाहिला असणार”

“शक्य आहे. आम्ही ते लपवत नाही आहोत.”

“मला वाटते, तो फक्त मागच्या वेळची स्मृती ताजी करत होता. माझ्या समजुतीप्रमाणे, तो पूर्वीचा नकाशा किंवा तक्ता या कागदाशी ताडून बघत होता. तू आल्यावर त्याने तो खिशात घातला.”

“ते खरे आहे. पण आमच्या कुटुंबातील जुन्या पद्धतींशी त्याला काय देणेघेणे होते? या सर्व घटनांचा अर्थ काय?”

मी म्हणालो, “मला वाटते, आपल्याला ते शोधून काढायला फार त्रास होणार नाही. तुझ्या परवानगीने आपण

ससेक्सला जाणारी पहिली गाडी पकडू व त्या जागेवर जाऊनच, या गोष्टीच्या खोलात शिरू.”

त्याच दुपारी आम्ही दोघे हर्लस्टोनला होतो. तू बहुधा त्या प्रसिद्ध पुरातन जागेचे वर्णन वाचले असशील व फोटोही बघितले असशील. त्यामुळे मी एवढेच सांगतो की ती L अशा आकारात बांधलेली होती. त्यातील लांब बाजू आधुनिक असून लहान बाजू त्यामानाने जुनी आहे. पण लहान बाजूतूनच नवीन निर्माण झालेली आहे. जुन्या घराच्या मध्यभागी, आडव्या जड तुळईच्या आधारावर बुटकेसे दार उभे आहे. त्यावर १६०७ साल कोरलेले आहे. पण जाणकारांचे म्हणणे असे आहे, की तुळया व दगडी काम खरे तर त्याहून जुने आहे. गेल्या शतकातील, या भागातील खूप जाड भिंती व लहान खिडक्यांमुळे कुटुंब इमारतीची नवीन बाजू बांधायला उद्युक्त झाले असावे. आता जुना भाग वापरला गेलाच तर फक्त साठवणीची खोली किंवा तळघर म्हणूनच वापरला जातो. घराभोवती मोठे वृक्ष असलेली सुंदर बाग आहे. इमारतीपासून जवळच दोनशे यार्डावर, माझ्या अशीलाने सांगितलेले तळे आहे.

“वॉटसन, माझी आधीच खात्री झाली होती, की इथे वेगवेगळी तीन गूढ प्रकरणे नव्हती, तर तिन्ही मिळून एकच होते. जर मला तो प्रश्नोत्तरांचा कागद समजेल असा वाचता आला, तर रिचर्ड ब्रन्टन व राचेल होवेलसंबंधीचे सत्य माझ्या हातात येईल. त्या दृष्टीने मी हालचाली सुरु केल्या. या नोकराला त्या धार्मिक विधींचे एवढे काय पडले होते? बहुधा त्याला त्यात असे काही दिसले असावे, जे जमीनदाराच्या अनेक पिढ्यांनी अंमलात आणले नसावे. आणि त्यापासून त्याचा काही व्यक्तिगत लाभ असावा. तो काय असावा आणि त्यामुळे त्याच्या नशीबावर कसा परिणाम झाला असावा?

तो कागद वाचल्यावर माझ्या बाबतीत हे अगदी सहज होते, की हे एका विशिष्ट जागेशी संबंधित असावे आणि इतर सर्व काही त्याच्याशी जोडलेले असावे. ती जागा जर आपल्याला सापडली, तर आपण मुसग्रेव्ह इतक्या चौकसपणे शोधत असलेल्या गुप्त गोष्टीच्या जवळ जाऊ. ओक आणि एल्म असे दोन परवलीचे दिशादर्शक शब्द सुरवातीला असल्यासारखे वाटत होते. थेट घरासमोर, आत यायच्या

वाटेच्या डावीकडे सर्वात जुने, मी पाहिलेल्या झाडांमधील महाकाय असे, ओकचे झाड उभे होते.

आम्ही त्यावरून जातांना मी बोललो, “इथपासून तुमच्या घराण्यातील धार्मिक विधी चालू झाले असणार.”

तो उत्तरला, “बळजबरीने नॉर्मन सैन्यदलाला ताब्यात आणलेली अशी ही जागा आहे. या झाडाचा बुंधा तेवीस फूट परिघाचा आहे.”

मी विचारले, “तुमच्याकडे पुरातन एल्म वृक्ष आहेत का?”

“एक खूप जुना असा एल्म वृक्ष होता. पण दहा वर्षांपूर्वी, त्यावर वीज पडून तो मोडला. मग आम्ही तो तोडला.”

‘तो कुठे होता, ते आपण बघू शकतो का?’

“हो, नक्की.”

“इथे दुसरे एल्म वृक्ष नाहीत का?”

“जुने एल्म वृक्ष नाहीत. पण बीचची खूप झाडे आहेत.”

“ते कुठे उगवले आहेत, ते पहायला मला आवडेल.”

आम्ही कुत्र्यांच्या गाडीत बसलो आणि लांबवर जमिनीवर एल्म जिथे पूर्वी उभा होता, त्या जागी लगेच माझ्या अशीलाने मला नेले. ती जागा साधारण महाकाय ओक वृक्ष आणि घर याच्या मध्यभागी होती. माझ्या तपासात प्रगती होत होती.

मी विचारले, “माझ्या मते, एल्म किती उंचीचा होता, हे शोधून काढणे अशक्य आहे, नाही का?”

“मी ते तुला लगेच सांगू शकतो. तो चौसष्ट फुट होता.”

मी नवल वाटून विचारले, “तुला हे कसे कळले?”

माझे जुने शिक्षक मला त्रिकोणमितीची उदाहरणे सोडवण्यास देत, तेव्हा नेहमी उंची शोधून काढायची असे. मी मुलगा होतो, तेव्हा आमच्या इस्टेटीमधील प्रत्येक झाडाची व इमारतीची उंची मी मोजली होती.”

“हा अनपेक्षित असा नशिवाचा भाग होता. मला आशा होती, त्यापेक्षा लवकर माहिती माझ्या पदरात पडत होती.

मी विचारले, “मला सांग, ब्रन्टनने तुला कधी असा प्रश्न विचारला होता का?” “रेगिनाल्ड मुसग्रेव्ह माझ्याकडे आश्चर्याने बघू लागला. तो उत्तरला, “आता तू मला असा प्रश्न विचारला आहेस, तर काही महिन्यांपूर्वी घोड्याची निगराणी करणाऱ्या माणसाबरोबर ब्रन्टनचा वाद झाला होता व त्याने मला त्या झाडाच्या उंचीबद्दल पश्च विचारला होता.”

“वॉटसन, ही छान बातमी होती. त्यामुळे मी योग्य रस्त्यावर असल्याचे, मला समजले. मी सूर्याकडे पाहिले. मी अंदाज केला की तासाभरात तो जुन्या ओक वृक्षाच्या एकदम वरील फांद्यांवर असेल. त्या धार्मिक विधींमध्ये सांगितलेली एक अट पूर्ण होईल. एल्मच्या सावलीच्या टोकाचा मध्य बरोबर तिथे येईल. नाहीतर खोड खूण म्हणून निवडता आले असते.

“पण होम्स, आता एल्म नसतांना हे अवघड होते.”

बरोबर आहे. पण निदान, मला हे माहिती झाले की जर ब्रन्टन हे करू शकतो, तर मी का नाही? शिवाय खरेच ते अवघड नव्हते. मी अभ्यासिकेत मुसग्रेव्हकडे गेलो. मी एका छोट्याशा नळकांड्याच्या आकाराच्या लाकडी तुकड्याला प्रत्येक

यार्डावर गाठ येईल, असा दोरा बांधला. मग मी त्याच्या दुप्पट लांबीचा मासे पकडायचा गळ घेतला. तो साधारण सहा फुटांचा होता. मग मुसग्रेव्हबरोबर मी एल्म होता, त्या जागी गेलो. सूर्य ओक वृक्षाच्या बरोबर माथ्यावर होता. मी तिथे तो गळ जमिनीत खोचला. सावलीच्या दिशेला खूण केली व ती मोजली. ती नऊ फुट भरली.

आता आकडेमोड साधीसरळ होती. जर सहा फूट गळाची सावली नऊ फुट पडत असेल तर चौसष्ट फूट उंचीच्या झाडाची सावली शहाण्यव फूट पडायला हवी. आणि एकाची रेषा ही दुसऱ्याची पण रेषा असली पाहिजे. मी अंतर मोजले. ते जवळजवळ घराच्या भिंतीपर्यंत आले. मी तिथे खुणेचे लाकूड ठोकले. वॉटसन, मला किती आनंद झाला असेल, याची तू कल्पना करू शकतोस. त्या खुणेपासून दोन इंचावर मी जमिनीत कोनाच्या आकाराचा खड्डा पाहिला. मला समजले की ब्रन्टनने त्याच्या मोजमापात हे केले असणार. म्हणजे अजूनही मी त्याच्याच मार्गाने चाललो होतो.

या आरंभबिंदूपासून, मी माझे काम सुरु केले. माझ्या खिशातील होकायंत्र काढून मी मुख्य बिंदू शोधून काढले. त्या

बिंदूपासून दहा पाऊलांवर घराची भिंत होती. तिथे देखील मी खुणेचे लाकूड ठोकले. मग मी काळजीपूर्वक पाच फूट पूर्वेला व दोन फूट दक्षिणेला गेलो. आता मी जुन्या घराच्या दाराच्या उंबरठ्याशी आलो. आता दोन पाऊले पश्चिमेला म्हणजे, दगडी पॅसेज होता. आणि धार्मिक विधींमध्ये ही जागा दाखवली होती

वॉटसन, मी इतका निराश कधीच झालो नव्हतो. क्षणभर मला असे वाटले की, माझ्या आकडेमोडीत काहीतरी पायाभूत चूक झाली असणार. पॅसेजच्या फरशीवर मावळत्या सूर्याचे उन्ह पडले होते. जुने, झिजलेले करडे दगड सिमेंटमध्ये पक्के बांधले होते. अनेक वर्षात ते हलले नव्हते. ब्रन्टनचे काम इथपर्यंत आले नव्हते. मी फरशीवर बोटाने आवाज केला. पण सगळीकडे सारखाच आवाज येत होता. एखादा तडा किंवा भेग गेलेली दिसत नव्हती. पण सुदैवाने मुसग्रेव्ह माझ्या कृतीच्या अर्थाचे कौतुक करू लागला होता. तोदेखील माझ्याइतकाच उत्सुक झाला होता. त्याने त्याचा कागद काढून, माझी आकडेमोड तपासली.

तो ओरडला, “आणि खालचे’ --- तू ’आणि खालचे’ वगळले आहेस.”

मी ओरडलो. “मला वाटले होते, याचा अर्थ आम्हाला आता खणायचे आहे. पण आता अर्थात, मला ताबडतोब कळले, की माझी चूक होत होती. याखाली मग तळघर आहे?”

“हो. ते या घराइतकेच जुने आहे. या दारातून इथे खाली.”

आम्ही दगडी गोल जिन्याने खाली गेलो. माझ्या मित्राने काडी ओढून कंदील पेटवला. तो कोपऱ्यातील पिपावर ठेवला. क्षणार्धात आम्हाला कळून चुकले की शेवटी आम्ही काही या जागी अलीकडे येणारे पहिलेच माणूस नव्हतो.

ती जागा लाकूड साठवण्यासाठी उपयोगात आणली जात होती. पूर्वी सैनिकांसाठी शेकोटी वर जमिनीवर पेटवली जात असे. पण मधली जागा रिकामी रहावी म्हणून, आता ती लाकडे भिंतीशी रचून ठेवली होती. त्या मधल्या रिकाम्या जागेत झेंडा लावायचा चौकोनी मोठा ओटा होता. त्याला मध्यभागी एक गंजलेली लोखंडी रिंग होती व रिंगला धनगराचा मफलर बांधलेला होता.

माझा अशील ओरडला, “अरे बापरे, तो ब्रन्टनचा मफलर आहे. मी त्याने तो घातलेला मी अगदी खात्रीपूर्वक पाहिलेले होते. तो खलनायक इथे काय करत होता?”

मी सुचवल्यावरून, स्थानिक पोलिसांना इथे आणले गेले. त्यांच्या उपस्थितीत, मफलर ओढून त्याखालील दगड हलवण्यात आला. मला तो थोडासाच हलवता आला. पण एका पोलीस ऑफिसरच्या मदतीने, शेवटी मी तो एका बाजूला करू शकलो. त्याखाली एक काळे विवर दिसत होते. त्यात आम्ही सर्वांनी डोकावून पाहिले. मुसग्रेव्हने एका बाजूने गुडघ्यांवर रांगत कंदील आत ढकलला.

सात फूटांखाली चार फूटांच्या लांबीरुंदीचा एक चौरस होता. त्याच्या एका कडेला ब्रासमध्ये मढवलेली लाकडी पेटी होती. त्याचे झाकण उघडलेले होते. त्याच्या कुलुपात जुन्या पद्धतीची किल्ली अडकवलेली होती. त्याच्यावर बाहेरून धुळीचा ओलसर थर बसलेला होता. किड्यांनी लाकूड खाल्ले होते. त्यावर आतील बाजूला वाईट तऱ्हेने बुरशी वाढत होती. धातूच्या चपट्या गोलांसारखी बहुधा जुनी नाणी पेटीच्या

तळाशी पडलेली होती. त्यातले एक मी उचलून आणले, हे बघ. पण पेटीत अजून काहीच नव्हते.

त्या क्षणी तरी आमच्या मनात त्या जुन्या पेटीशिवाय काही विचार नव्हता. पण नंतर आमचे लक्ष पेटीच्या बाजूला जे काही पडले होते, त्याकडे गेले. ती एका काळा सूट घातलेल्या माणसाची आकृती होती. तो गुडघ्यात पाय दुमडून व डोके पेटीशेजारी जमिनीला टेकवून व हात दोन्ही बाजूला पसरून झोपला होता. त्याचे शिळे रक्त चेहऱ्यावर उतरले होते. त्याच्या चेहऱ्याचा रंग उडाल्याने तो कोण हे ओळखू येत नव्हते. पण ते प्रेत उलटे केल्यावर उंची, कपडे व केसांवरून तो हरवलेला मुख्य नोकर, ब्रन्टन असल्याचे माझ्या अशीलाच्या लक्षात आले. काही दिवसांपूर्वी तो मेला असावा. पण त्याच्या अंगावर कुठे काही जखम नव्हती. त्यामुळे त्याचे मरण कसे ओढवले असावे, ते समजत नव्हते. तळघरातून प्रेत बाहेर काढले, तरी आम्ही सुरवातीपासूनच्या गोंधळलेल्या अवस्थेतच होतो.

“वॉटसन, मी कबूल करतो की माझ्या आतापर्यंतच्या तपासाबद्दल, मी नाराज होतो. मला असे वाटले होते की धार्मिक विधींमध्ये उल्लेख केलेली जागा सापडल्यावर, गूढ

उकलेल. पण आता मी तिथे होतो, तरी कुटुंबाने एवढ्या काळजीपूर्वक तिथे काय ठेवले होते, ते अजून समजत नव्हते. मी ब्रन्टनच्या नशीबावर प्रकाश टाकू शकलो. पण ते नशीब त्याच्यावर कसे चालून आले, ते समजत नव्हते. शिवाय नाहीशी झालेली नोकराणी, राचेल होवेलचा यात काय भाग होता, तेही कळत नव्हते. मी कोपऱ्यातील पिपावर बसून, समग्र घटनांचा आढावा घेऊ लागलो.

“वॉटसन, अशा वेळी माझी काय पद्धत असते, ते तुला माहिती आहे. मी स्वतःला त्या माणसाच्या जागी समजतो आणि आधीच मी त्याच्या कुशाग्र बुद्धीचा अंदाज घेतलेला असल्याने, मी अशी कल्पना करायचा प्रयत्न करतो की मी अशाच परिस्थितीतून चाललो आहे. या बाबतीत ही गोष्ट ब्रन्टनच्या बुद्धीमत्तेमुळे, सहज सोपी बनली होती. भोंदू ज्योतिषशास्त्रज्ञांच्या सांगण्याप्रमाणे, त्यात काही व्यक्तिगत बाबी आणायची आवश्यकता भासत नव्हती. त्याला माहिती होते की, काहीतरी अमूल्य असे लपवून ठेवलेले आहे. त्याने ती जागा हेरून ठेवली. त्यावरील दगड फार जड असून एका माणसाला हवण्यासारखा नाही, हे त्याच्या लक्षात आले होते.

मग त्याने काय केले असेल? जरी त्याचा कुणावर विश्वास असला, तरी दार उघडल्याशिवाय व शोधण्यासाठी बऱ्यापैकी धोका पत्करल्याशिवाय, त्याला बाहेरून मदत मिळायची शक्यता नव्हती. घरातीलच कुणाची मदत मिळाली तर जास्त बरे पडले असते. पण कुणाला विचारावे? ती बाई त्याच्याशी एकनिष्ठ होती. पुरुषाने बाईला कितीही वाईट वागवले, तरी तिचे प्रेम गमावणे, हे कुठल्याही पुरुषाला जड जाते. त्याने हर तऱ्हेने राचेल होवेलबरोबर संधान बांधायचे प्रयत्न केले व नंतर तिला स्वतःच्या गुन्ह्यात सहभागी करून घेतले. दोघे मिळून रात्री तळघरात येत आणि एकत्र प्रयत्नांनी शेवटी दगड बाजूला करण्यात त्यांना यश आले. मी जणू त्यांना बघितल्याप्रमाणे मला त्यांची एवढी कारवाई समजली.

पण ते दोघे, व त्यात सुद्धा एक बाई, यांना ते दगड बाजूला करण्याचे काम फार कष्टदायक ठरले असणार. सशक्त व दणकट असलेल्या ससेक्सच्या पोलिसाला आणि मला सुद्धा ते काम सोपे वाटले नाही. मग त्यांनी कोणाची मदत मिळवली असेल? बहुधा मी केले तेच. जमिनीवर इतस्तः पसरलेले लाकडाचे तुकडे मी काळजीपूर्वक तपासले. मी अपेक्षा करत

असलेले मला लगेच सापडले. तीन फुटाचा एका तुकड्याला एका टोकाला ठळकपणे तासले गेले होते. तर अनेक तुकडे मोठ्या वजनाने दाबून एका बाजूने चपटे केले गेले होते. दगड थोडासा उचलला गेल्यावर त्यांनी ते तुकडे त्याखाली घातले असणार व मग हळूहळू त्यांना आत शिरता येईल इतपत वाट केली असणार. मग तो तीन फूटाचा तुकडा त्यांनी खिड्डीसारखा त्यात बसवून त्याचा लांब दांडा आतील बाजूस ठेवला असणार. म्हणजे त्याच्या सहाय्याने त्यांना दगड परत हलवता आला असता. अजूनपर्यंत मी सुरक्षितपणे तर्क करत होतो.

आणि आता मी मध्यरात्रीचे नाटक पुढे कसे नेणार होतो? हे स्पष्ट होते की एका वेळी एकच जण त्या भगदाडातून जाऊ शकत होता आणि तो एक म्हणजे ब्रन्टन होता. ती बाई बाहेर थांबली असणार. नंतर ब्रन्टनने पेटी उघडली असणार. त्यात घबाड असल्याचे तो धरून चालला असणार --- ते जेव्हा मिळाले नाही --- मग --- आणि मग काय झाले?

त्या वेल्समधील चटकन उद्दीपित होणाऱ्या, भावनाशील राचेल होवेलला त्या नीच माणसाने, ब्रन्टनने कसे वापरून घेतले --- फसवले --- आपण तर्क करतो आहोत,

त्यापेक्षाही जास्त --- तिच्या शक्तीपेक्षाही जास्त --- तिच्यावर आलेल्या प्रसंगाचा दाह, तिला कसा जाळत गेला असेल! दगड हलू नये म्हणून लावलेले लाकूड निघून आले असेल? भगदाड दगडाने बंद होऊन ब्रन्टनचा पुतळा झाला असेल? त्याचे नशीब तिने शांतपणे घडवून आणले असेल का? की दगडाला अचानक तिचा धक्का बसून, भगदाड बंद झाले असेल? काय असेल ते असो. तिच्या हातात त्या अमूल्य वस्तूची पिशवी घेऊन, रानटीपणे ती गोल जिऱ्याने धावत आहे व मागून तिच्या कानावर तिला फसवणाऱ्या प्रियकराच्या मरणांतिक दबलेल्या किंकाळ्या व दगडावर मारलेले बेभान हातांचे फटकारे तिला ऐकू येत आहेत, असे दृष्य मला माझ्या डोळ्यांसमोर दिसत होते. दुसऱ्या दिवशी सकाळी दिसलेल्या तिच्या पांढऱ्या फटक चेहऱ्याचे, थरथरणाऱ्या नसांचे व झटका आल्यासारखे जोरजोरात हसण्याचे रहस्य हेच असावे. पण पेटीत काय होते? तिने त्याचे काय केले? अर्थात ते माझ्या अशीलाने ओढत आणलेले जुन्या धातूचे व दगडांचे तुकडे असणार. ते तिने तिच्याकडील गुन्ह्याचा शेवटचा पुरावा असल्याने, संधी साधून फेकून दिले असणार.

झालेल्या गोष्टींबद्दल विचार करत, मी वीस मिनिटे स्वस्थ बसून राहिलो. मुसग्रेव्ह अजून उतरलेल्या चेहऱ्याने हातात कंदील घेऊन, भगदाडाकडे बघत उभा होता.

पेटीमधील काही नाणी उचलून घेत, तो बोलला, “ही पहिल्या चार्ल्सची नाणी आहेत. आपल्या धार्मिक विधीसाठी, आपण योग्य दिवस निवडला आहे.”

धार्मिक विधीच्या पुस्तकातील पहिल्या दोन प्रश्नांचा अर्थ, कदाचित माझ्यावर अचानक चालून आला. त्यामुळे मी ओरडलो, “आपल्याला पहिल्या चार्ल्सचे अजूनही काही सापडेल. तुला सापडलेल्या पिशवीत काय आहे, ते मला बघू.”

आम्ही अभ्यासिकेकडे गेलो. त्याने पिशवीतील माल माझ्यापुढे ओतला. मी त्याकडे पाहिले, तेव्हा त्याने ते कमी महत्वाचे मानल्याचे मला समजले. कारण धातू जवळजवळ काळा पडला होता आणि खड्यांची चकाकी जाऊन ते फिके दिसत होते. त्यापैकी एक घेऊन मी माझ्या शर्टाच्या हातावर घासला. तो हळूहळू ठिणगीसारखा माझ्या हातात चकाकू लागला. धातू दुहेरी रिंगच्या स्वरूपात होता. पण पिरगळून व वाकवून, त्याचा मूळ आकार बदलला होता.

मी म्हणालो, “तू मनात हे बाळगले पाहिजेस, की इंग्लंडमध्ये राजाच्या मृत्युनंतरही राजेशाही मेजवानी दिली जाते. जेव्हा त्यांना पुरले जाते, तेव्हा त्यांचे मरणानंतरचे आयुष्य शांततेत जावे म्हणून, त्यांच्या सर्वात मूल्यवान वस्तूदेखील त्यांच्याबरोबर पुरल्या जातात. ”माझा मित्र म्हणाला, “माझा पूर्वज, सर राल्फ मुसग्रेव्ह, येशूच्या शापाने सतत फिरणारा, दुसऱ्या चार्ल्सचा उजवा हात असलेला, अशी महत्वाची व्यक्ती होता.”

मी उद्गारलो, “खरे की काय! ठीक आहे. आता आपल्याला हवा असलेला, शेवटचा दुवा मिळाला आहे. महत्वाचे मूल्य असलेली तुझी संपत्ती, थोड्या दुःखांत मार्गाने का होईना, पण तुझ्या ताब्यात येते आहे. त्याबद्दल मी तुझे अभिनंदन करतो. पण त्यापेक्षाही महत्वाचे आहे ते ऐतिहासिक कुतूहल.”

तो आश्चर्याने मोठा श्वास घेत बोलला, “मग ते काय आहे?”

“ते इंग्लंडच्या राजांच्या पुरातन मुकुटांपेक्षा कमी महत्वाचे नाहीत.”

“मुकुट?”

“अर्थात. धार्मिक विधींमध्ये काय सांगितले आहे, ते बघ. ‘ते कसे चालते?’

‘ते कुणाचे होते? जो गेला, त्याचे.’ म्हणजे चार्ल्सच्या राजवटीनंतरचे. ‘ते कुणाला मिळेल?’ ‘जो येईल त्याला’ म्हणजे ज्याचे आगमन आधीच जाणले गेले होते, तो दुसरा चार्ल्स. मला वाटते, यात काही संशय नाही, की हा आकारहीन व दुर्दशा झालेला राजमुकुट एके काळी राजघराण्यातील व्यक्तींचे कपाळ सजवत असणार.”

“आणि ते इथे कसे येऊन पडले?”

“ओहो. त्याचे उत्तर शोधायला काही वेळ लागेल. मी त्याला पुराव्याशिवाय व पुराव्यासकट असलेली लांबलचक घटनासाखळी कागदावर काढून दाखवली. माझे बोलणे संपण्यापूर्वी संधीप्रकाश पडू लागला होता. आणि चंद्र तेजाने तळपत होता.

त्याच्या पिशवीत त्या वस्तू परत भरत मुसग्रेव्ह म्हणाला, “पण मग चार्ल्स परत आला, तेव्हा त्याला तो मिळाला कसा नाही?”

“ओहो, इथे तू अशा दुव्यावर बोट ठेवतो आहेस, जो आपल्याला कधीच समजणार नाही. असे असू शकेल की ज्या मुसग्रेव्हने गुपित राखले, तो मध्यंतरीच्या काळात कालवश झाला आणि त्याने त्याच्या वारसांसाठी स्पष्टीकरण न देता ही मार्गदर्शिका ठेवली. तेव्हापासून आजपर्यंत, ती पित्याकडून पुत्राकडे येत येत, शेवटी अशा माणसापर्यंत आली, की त्याने हे गुपित फोडायचा प्रयत्न केला व त्याला त्यासाठी स्वतःचे प्राण गमवावे लागले.”

“वॉटसन, तर अशी ही मुसग्रेव्हची धार्मिक विधीची गोष्ट आहे. हर्लस्टोनला तळघरात त्यांच्याकडे मुकुट आहे --- पण तो काढण्यासाठी त्याना कायद्याची काही बंधने आहेत तो काढून ताब्यात घेण्यासाठी काही रक्कम भरणे अपेक्षित आहे. माझी खात्री आहे, की जर तुम्ही माझे नाव सांगितले, तर ते तुम्हाला आनंदाने तो दाखवतील. त्या स्त्रीबद्दल नंतर काही ऐकले गेले नाही. अशी शक्यता आहे, की ती इंग्लंडबाहेर गेली असावी व समुद्रापलीकडील देशात तिच्या गुन्ह्याच्या आठवणी काढत जगत असावी.

Silver Blaze

चंदेरी ज्वाळा

एका सकाळी आम्ही न्याहारी करत असतांना, होम्स म्हणाला, “वॉटसन, मला भीती वाटते, मला जायला लागणार.”

“जायला लागणार? कुठे?”

“डार्टमूरच्या प्यलँड राजाकडे.”

“डार्टमूरला? प्यलँड राजाकडे?”

मला नवल वाटले. सबंध इंग्लंडभर ज्याची चर्चा चालू होती, त्या असामान्य केसमध्ये तो गुंतला असल्याचे, मला खरेच माहिती नव्हते. पण मी आश्चर्यचकित झालो नाही. त्याची हनुवटी छातीत रुतवून आणि भुवया ताणून, त्याचा पाईप संपवत व परत काळ्या कडक तंबाखूने भरत, होम्स खोलीत उगीचच फेऱ्या मारत होता. माझे शोरे किंवा प्रश्न, काहीही त्याला ऐकू येत नव्हते. आमच्या बातमीदार दलालाने, प्रत्येक ताजे वर्तमानपत्र आमच्याकडे पाठवले होते. त्यावरून नजर फिरवून, तो ते कोपऱ्यात फेकून देत होता. तो इतका शांत दिसत होता. पण तो कुठल्या त्रासिक विचारांमध्ये गुंतला होता, हे मला पूर्णपणे माहिती होते. त्याच्या तर्कशास्त्रीय बुद्धीला आव्हान देणारी लोकांसमोरील एकच गोष्ट होती आणि ती म्हणजे, वेसेक्स कपसाठी प्रसिद्ध असलेल्या ‘चंदेरी ज्वाळा’चे उल्लेखनीय रित्या नाहीसे होणे व त्याच्या प्रशिक्षकाचा झालेला दुःखांत खून! त्यामुळे त्याने जेव्हा अचानक, त्याचा बेत जाहीर केला, तेव्हा ते मला अपेक्षित होते. मी त्याचीच वाट बघत होतो.

मी म्हणालो, “जर मी मध्ये येणार नसेन, तर मला तुझ्याबरोबर यायला आवडेल.”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, तू आलास, तर बरे होईल. मला वाटते, तुझा वेळ फुकट जाणार नाही. कारण त्या केसचे एकंदर मुद्दे बघता, ती इतरांपेक्षा खूप वेगळी केस वाटते आहे. मला वाटते आपल्याला पॅडीग्टनहून सुटणारी गाडी, थोडक्यात मिळू शकेल. प्रवासात मी तुला केसबद्दल सांगतो. कृपया तू तुझ्याबरोबर तुझी उत्तम अशी दुर्बिण घे.”

त्यामुळे एखाद्या तासाने मी, एकझेटरच्या वाटेवर असलेल्या पहिल्या वर्गाच्या डब्यात होतो आणि शेरलॉक होम्स त्याच्या उत्सुक चेहऱ्याने त्याची कानांवर येणारी प्रवासी टोपी घालून, त्याने पॅडीग्टनला घेतलेल्या ताज्या वर्तमानपत्रांचे ढीग चाळत बसला होता. त्यातील शेवटचा त्याने बसायच्या जागेखाली टाकला, तेव्हा आम्ही रीडिंग बरेच मागे टाकले होते. त्याने मला सिगरेटची डबी पुढे केली.

त्याने खिडकीबाहेर व त्याच्या घड्याळाकडे बघत म्हटले, “आपण साडेत्रेपन्न मैल वेगाने, म्हणजे चांगले, चाललो आहोत.”

मी बोललो, “मी मैलापेक्षा कमी अंतर दाखवणारे खांब काही पाहिले नाहीत.”

“मी पण नाही. पण या मार्गावरचे फोनचे खांब साठ यार्ड अंतरावर आहेत व त्यामुळे आकडेमोड करणे सोपे आहे. मला वाटते ‘चंदेरी ज्वाळा’चे नाहीसे होणे व जॉन स्ट्रॅकरचा खून होणे, याबद्दल तुला माहिती असेल, बरोबर?”

“मी दोन वर्तमानपत्रात, त्याबद्दल वाचले आहे.”

“नवीन पुरावा मिळवण्यापेक्षा, जे माहिती आहे त्यातील नेमके काय घ्यावे ते जाणण्यासाठी, तर्कशास्त्राची कला वापरली पाहिजे, अशी ही केस आहे. ही दुःखांत केस इतकी वेगळ्या प्रकारची, इतकी पूर्ण स्वरूपाची व लोकांसाठी इतकी व्यक्तिगत महत्वाची आहे, की ही अर्धवट माहितीवर, गृहीत तत्वांवर व पुराव्याशिवायच खूपशी खरी आहे. बातमीदारांनी व स्वतःच्या काहीही उपपत्ती बनवणाऱ्या लोकांनी अवास्तव, आकर्षक वर्णन केलेल्या --- पण अजिबात नाकारता न येणाऱ्या --- घडलेल्या गोष्टींची चौकट बाजूला करणे कठीण आहे. मग आपण या योग्य पायावर उभे राहिल्यास, हे आपले कर्तव्य ठरते, की काय निष्कर्ष काढता

येतील आणि काय विशेष मुद्दे आहेत, ज्यामुळे हे गूढ पूर्ण उलगडू शकते. मंगळवारी मला घोड्याचा मालक, कर्नल रॉसकडून आणि ही केस बघणाऱ्या इन्स्पेक्टर ग्रेगरीकडून, मी यात लक्ष घालावे, अशी तार मिळालेली आहे.

मी किंचाळलो, “मंगळवारी संध्याकाळी! आणि आज गुरुवार सकाळ आहे. तू काल का गेला नाहीस?”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, कारण मी मूर्ख आहे म्हणून. मला भीती वाटते की, तू लिहिलेल्या आठवणींमुळे केवळ जे मला ओळखतात, त्यापेक्षा माझा वावर सर्व ठिकाणी सामान्यपणे जास्त आहे. खरी गोष्ट अशी आहे की, विशेषतः कमी लोकसंख्या असलेल्या उत्तर डार्टमूरसारख्या जागी, इंग्लंडमधील इतका उल्लेखनीय घोडा लपलेला राहिल, यावर माझा विश्वास नाही. काल तासागणिक मी अशी अपेक्षा करत होतो की तो सापडला, असे माझ्या कानावर येईल. आणि तो पळवून नेणारा, जॉन स्ट्रॅकरचा खुनी आहे. त्याऐवजी आजची सकाळ उजाडली. मला फिट्झरॉय सिम्पसनला अटक केली गेली, एवढेच कळले. त्यामुळे आता मी काही कृती करायची

वेळ झाल्याचे, मला वाटले. पण माझे असे मत आहे, की कालचा दिवस फुकट गेला नाही.”

“म्हणजे तू तुझी काही उपपत्ती, तयार केली आहेस का?”

“निदान केसच्या मुख्य गोष्टींवर मी पकड बसवली आहे. त्या मी तुला एकेक करून सांगेनच. कारण केसबद्दल दुसऱ्याला सांगतांना, ती आपल्याला स्पष्ट होत जाते. आपण जिथून सुरवात केली ती तुला न दाखवता, मी तुझे सहकार्य मिळवू शकत नाही”

मी सिगरेट ओढत मागे रेललो, तर होम्स पुढे होऊन, त्याच्या लांब पातळ बोटाने, त्याच्या डाव्या हातावरील जागा दाखवत आमच्या प्रवासाला कारणीभूत झालेले घटनांचे चित्र माझ्यासाठी रेखाटत होता.

तो म्हणाला, “सोमोमी पैदास केंद्रात असलेला ‘चंदेरी ज्वाळा’ नावाचा घोडा म्हणजे त्याच्या खूप हुशार व प्रसिद्ध पूर्वजांचा वारस आहे. तो आता त्याच्या पाचव्या वर्षात आहे. घोड्यांच्या शर्यतीतील प्रत्येक बक्षीस जिंकून त्याने त्याचा

मालक, कर्नल रॉसला, सुदैवी बनवले आहे. या धक्कादायक घटनेपर्यंत, वेसेक्स कपसाठी, तोच पहिला लोकप्रिय घोडा होता. त्याच्यावरच्या पैजा तीनास एक या प्रमाणात होत्या. शर्यत बघायला येणाऱ्या लोकांमध्ये, तो नेहमी सर्वात आघाडीवर होता. त्याने कधी कुणाला निराशही केले नव्हते. त्यामुळे अडथळे आले तरी, त्याच्यावर प्रचंड पैसे लावले जात. त्यामुळे हे नक्की होते, की खूप लोकांना पुढील मंगळवारच्या निशाण उतरविण्याच्या कार्यक्रमाच्या वेळी, 'चंदेरी ज्वाळा' तिथे असण्यास विरोध होता.

कर्नलचे घोडे प्रशिक्षण केंद्र जिथे होते, त्या प्यलँड राजा या भागात, अर्थात ही गोष्ट पसंत होती. आवडत्या घोड्यासाठी सर्वतोपरी काळजी घेतली गेली. प्रशिक्षक, जॉन स्ट्रॅंकर हा निवृत्त जॉकी आहे. तो कर्नल रॉसचे पारडे फार जड होण्यापूर्वी, त्याच्या जागी येऊन बसला होता. त्याने कर्नलकडे पाच वर्षे जॉकी म्हणून व सात वर्षे प्रशिक्षक म्हणून नोकरी केली होती. तो नेहमी उत्साही व प्रामाणिक नोकर ठरला होता. त्याच्या हाताखाली तीन मुले होती. कारण तो चमू लहान, फक्त चार घोड्यांचा, होता. त्यातील एक मुलगा तबेल्यात जागा राहून

पहारा देई. तर बाकीचे दोघे तेथील माळ्यावर झोपत. तिघेही चांगल्या चारित्र्याचे होते. जॉन स्ट्रॅकर हा विवाहित मनुष्य असून, तो तेथून दोनशे यार्डावर असलेल्या लहानशा बंगल्यात राहायचा. त्याला मुले नव्हती. त्याच्याकडे एक नोकराणी होती. तो तसा सुस्थितीत होता. तेथील आसपासचा प्रदेश तसा एकाकी होता. पण अर्ध्या मैलावर काही घरांचा समूह होता. अपंग लोकांसाठी व डार्टमूरच्या हवेचा आस्वाद घेणाऱ्यांसाठी ती घरे, टॅवीस्टॉकच्या बिल्डरने बांधली होती. तेथून टॅवीस्टॉक दोन मैल पश्चिमेला होते. तर तेथून माळरानाचे अंतरदेखील तेवढेच होते. ते मापेल्टनचे मोठे प्रशिक्षण केंद्र होते. ते उमराव बॅकवॉटरच्या मालकीचे होते. ते सिलास ब्राऊन बघत असे. प्रत्येक दिशेला ते माळरान जंगलाने व्यापलेले होते. तिथे फक्त काही जिप्सी फिरत असत. मागील सोमवारी रात्री, ती नुकसानकारक घटना घडण्याच्या आधी, तेथील एकंदर परिस्थिती अशी होती.

त्या दिवशी संध्याकाळी घोड्यांना नेहमीप्रमाणे रपेट मारून आणली, पाणी पाजले आणि नऊ वाजता तबेले कुलुपबंद केले. दोन मुले प्रशिक्षकाच्या घरापर्यंत चालत गेली.

तिथे जेवण केले. तिसरा नेड हंटर पहारा करत राहिला. नंतर काही वेळात, नोकराणी एडिथ बॅक्सटरने, त्याच्याकरता मटण असलेले जेवण आणले. तबेल्यात पाण्याचा नळ असल्याने तिने पाणी आणले नव्हते. असा नियम होता, की तिथे पहारा करणाऱ्याने, पाणी सोडून कुठलेही पेय घ्यायचे नाही. ती नोकराणी बरोबर कंदील घेऊन आली होती. कारण रस्ता उघड्या माळरानातून जात असून, अंधारी होता.

एडिथ बॅक्सटर तबेल्यापासून तीस यार्डावर आली असेल, तेव्हां अंधारातून एक माणूस अवतीर्ण झाला. त्याने तिला थांबायला सांगितले. जेव्हा तो कंदिलाच्या पिवळ्या उजेडात आला, तेव्हा तो सभ्य माणसासारखा दिसत होता. त्याने ट्विडचा करडा सूट व कापडी टोपी घातली होती. त्याच्या हातात गाठ असलेली काठी होती. तरीही त्याच्या टोकाच्या अशक्त चेहऱ्यामुळे व उदासपणामुळे, तिला त्याचे दर्शन ठीक वाटले. त्याचे वय तीसच्या वर असल्याचा अंदाज तिने केला.

त्याने विचारले, “मी कुठे आहे, ते तुम्ही सांगू शकाल का? तुमच्या कंदिलाचा उजेड दिसेपर्यंत, मी या माळरानावर झोपायचे, असे ठरवून आलो होतो.”

ती म्हणाली, “तुम्ही प्यलँड राजाच्या प्रशिक्षण तबेल्याजवळ आहात.”

तो ओरडला, “ओहो, खरे की काय! मी किती सुदैवी आहे! मला असे समजले आहे, की तबेल्याची राखण करणारा मुलगा रोज तिथे एकटाच झोपतो. मला वाटते, तुम्ही त्याच्यासाठी जेवण घेऊन गेला होतात. मला खात्री वाटते, की मी तुम्हाला नवीन ड्रेस घेण्यासाठी पैसे दिले, तर तुम्ही नक्की ते घ्याल. घ्याल का? त्याने खिशातून दुमडलेला पांढरा कागद काढला. “त्या मुलाला हे द्या व तुम्हाला या पैशातून एक छानसा ड्रेस घ्या.”

ती त्याचे औदार्य पाहून घाबरून गेली. ती धावत धावत ज्या खिडकीतून ती जेवण देत असे, त्या खिडकीशी गेली. ती आधीच उघडी होती व हंटर तिथे आतील टेबलावर बसलेला होता. ती त्याला काय झाले, ते सांगू लागली. तेव्हा तो परका इसम तिथे आला.

तो खिडकीतून बघत बोलला, “शुभ संध्याकाळ, मला तुझ्याशी थोडे बोलायचे आहे. त्या नोकराणीने शपथेवर सांगितले, की त्याच्या हातात तिने कागदाचे पाकीट पाहिले.

मुलाने विचारले, “इथे तुझे काय काम आहे?”

“असे काही काम आहे, ज्यामुळे तुझ्या खिशात चार पैसे पडतील. तुझ्याकडे वेसेक्स कपसाठी दोन घोडे आहेत. चंदेरी ज्वाळा आणि बेयार्ड. मी तुला भरपूर पैसे देतो. तुझा काही तोटा होणार नाही. हे खरे आहे का, की बेयार्डला तो दुसरा घोडा पाच फर्लांगात शंभर यार्ड मागे टाकतो, आणि तबेल्याने त्यावर पैज लावली आहे?”

मुलगा ओरडला, “म्हणजे तू लबाडी करायला बघतो आहेस. प्यलँड राजाच्या तबेल्यात, आम्ही असल्या लोकांचे कसे स्वागत करतो, ते तुला दाखवतोच. त्याने कुत्र्याला सोडण्यासाठी तबेल्याबाहेर धाव घेतली. नोकराणी पळून गेली. पळता पळता तिने मागे पाहिले, तेव्हा तिला तो पाहुणा खिडकीतून आत डोकावतांना दिसला. एका मिनिटाने, जेव्हा हंटर कुत्र्याला घेऊन बाहेर आला, तेव्हा तो पाहुणा गेलेला

होता. हंटरने पळून त्याचा पाठलाग करायचा प्रयत्न केला पण त्याला त्या पाहुण्याचा काहीही मागमूस लागला नाही.”

मी विचारले, “एक मिनिट, तबेल्यातील मुलगा जेव्हा कुत्र्यासकट बाहेर आला, तेव्हा त्याने दार उघडेच टाकले का?”

माझा मित्र पुटपुटला, “छान, वॉटसन, छान. मला या मुद्द्याचे इतके महत्व वाटले, की मी स्पष्टीकरणासाठी काल डार्टमूरला एक तार पाठवली. मुलाने तो बाहेर पडण्यापूर्वी दार लावले. माणूस आत किंवा बाहेर जाऊ शकेल, इतकी मोठी खिडकी नव्हती.

त्याच्याबरोबरचे दोघेजण येईपर्यंत हंटर थांबला. त्याने प्रशिक्षकाला निरोप पाठवला. आणि त्याला काय घडले, ते सांगितले. हा वृत्तांत ऐकून, स्ट्रॅकरला त्याचा खरा परिणाम जाणवला नाही, तरी तो चिडला. तो अस्वस्थ झाला. मिसिस स्ट्रॅकर रात्री एक वाजता उठली, तेव्हा तिने नवऱ्याला ड्रेस घालतांना पाहिले. तिने त्याला त्याबद्दल विचारले असता, तो म्हणाला की घोड्यांच्या काळजीने, तो झोपू शकत नाही व सर्व ठीकठाक आहे का हे बघण्यासाठी, तबेल्याजवळ फिरायचा त्याचा विचार आहे. तिने खिडकीवर पावसाच्या थेंबांचा

आवाज ऐकून, त्याला घरीच थांबायचे विनवणी केली. पण ती धुडकावून, तो त्याचा रेनकोट घालून बाहेर पडला.

मिसेस स्ट्रॅकर सकाळी सातला उठली, तेव्हा तिने पाहिले की तिचा नवरा अजून घरी आलेला नव्हता. तिने घाईने कपडे केले व नोकराणीला हाक मारून, तबेल्याकडे निघाली. तबेल्याचे दार उघडे होते. आत एका खुर्चीवर हंटर जवळजवळ बेशुद्ध पडला होता. तबेला रिकामा होता आणि प्रशिक्षकाचा काही पत्ता नव्हता.

माळ्यावर झोपलेले दोघेजण ताबडतोब जागे झाले. रात्री काय झाले, ते त्यांना काही ऐकू आले नाही. कारण ते दोघे गाढ झोपणारे होते. हंटरने नक्कीच काहीतरी उत्तेजक पेय घेतले होते. तो त्याच्या अंमलाखाली होता. त्याला काही शुद्ध नव्हती. त्याला झोपून देऊन त्या दोघी मिस्टर स्ट्रॅकरला शोधायला बाहेर पडल्या. त्यांना आशा वाटत होती, की सकाळच्या रपेटीसाठी त्याने घोड्याला बाहेर नेले असेल. पण जिथून जवळील माळरान दिसत असे, त्या घराजवळील टेकाडावर चढूनही त्यांना मिस्टर स्ट्रॅकरचा काही पत्ता लागला

नाही. पण त्यांना असे काही दिसले, की त्या दुःखांतिकेच्या दिशेने जाऊ लागल्या.

तबेल्यापासून पाऊण मैलावर जॉन स्ट्रॅकरचा कोट एका झुडूपावर पडला होता. त्यापुढे लगेच माळरानात एक खोलगट जागा होती. त्याच्या तळाशी त्या दुर्दैवी प्रशिक्षकाचा निःश्राण देह पडला होता. जड शस्त्राच्या रानटी हल्ल्याने त्याचे डोके चेचले गेले होते. त्याच्या मांडीवर जखम होती. धारदार हत्याराने केल्यासारखी मोठी चीर होती. स्ट्रॅकरने सर्व शक्तीनिशी त्याच्या मारेकऱ्यावर हल्ला चढवल्याचे, कळत होते. कारण त्याच्या उजव्या हातात एक लहान चाकू होता. तो त्याच्या धरायच्या मुठीपर्यंत रक्ताने माखलेला होता. त्याच्या डाव्या हातात, काळा लाल मफलर दिसत होता. तो त्या नोकराणीने तबेल्याला भेट दिलेल्या अनोळखी पाहुण्याचा असल्याचे, ओळखले. त्याच्या गुंगीतून बाहेर आल्यावर हंटरने सुद्धा, तो खिडकीशी उभ्या असलेल्या त्याच अगांतुकाचा असल्याचे ओळखले. त्याच माणसाने तिथे उभे राहून, त्याचा मटणाचा डबा हिसकावून घेऊन, त्यात अंमली पदार्थ मिसळण्याचे काम केले असणार, असे वाटत होते. अशा तऱ्हेने

त्याने तबेल्याच्या रक्षकाला गुंगीत नेऊन सोडले. घोडा नाहीसा होण्याचे तिथे सबळ पुरावे होते. तबेल्यातील खोलगट भागात मारामारी झाल्याच्या खुणा दिसत होत्या. पण सकाळपासून तो हल्लेखोर नाहीसा झाला होता. त्याला पकडून देणाऱ्यास मोठे बक्षीस जाहीर केले होते, जिप्सी मंडळी जागरूक होती, तरी त्याची काही बातमी मिळाली नाही. तबेल्यातील मुलाच्या राहिलेल्या जेवणात जहाल गुंगीचे औषध मिसळल्याचे आढळून आले. पण घरातील लोकांनी तेच मटण खाल्ल्यावर त्याच्यावर मात्र काही परिणाम झालेला दिसला नाही.

तर असा हा केसचा खरा भाग आहे व तो शक्य तितक्या खुलेपणे, समोर ठेवण्यात आला आहे. आता पोलसांनी या केसमध्ये काय केले, याचा गोषवारा समोर ठेवतो.

ज्याच्याकडे ही केस सोपवण्यात आली आहे, तो इन्स्पेक्टर ग्रेगरी हा अगदी मनापासून काम करणारा आहे. तो कल्पक असेल, तर तो त्याच्या व्यवसायात शिखर गाठेल. त्याने आल्याबरोबर ज्याच्यावर संशय होता, त्या माणसाला शोधून अटक केली आहे. त्याला त्या माणसाला शोधायला फार प्रयास पडले नाहीत. कारण मी शिफारस केलेल्या एका

बंगल्यात, तो रहात होता. त्याचे नाव फिट्झरॉय सिम्पसन आहे. तो माणूस चांगल्या कुळातील असून शिकलेला आहे. त्याने घोड्यांवर आपले नशीब उधळायचे ठरवले. आता तो लंडनच्या खेळ क्लबमध्ये मान असणारे नोंदी ठेवायचे काम करतो. त्याच्या बोली लावण्याच्या चढाओढीच्या वह्यांवरून असे दिसते, की त्याच्या लाडक्या घोड्यावर लावलेल्या, पाच हजार पौंड किमतीच्या बोलींची नोंद त्याच्या वह्यांमध्ये आहे.”

त्याला अटक झाल्यावर, त्याने असे विधान केले की तो प्यलँड राजाच्या घोड्यांबद्दल माहिती मिळवण्यासाठी व मापेल्टनच्या सिलास ब्राऊन याच्या मालकीच्या दोन नंबरच्या डेसबरो याच्याबद्दल माहिती मिळवण्यासाठी, डार्टमूरला आला. तो हे नाकबूल करत नाही, की त्या संध्याकाळी तो वर्णन केल्याप्रमाणे वागला. पण तो म्हणतो की त्याने काही त्रासदायक असे काही केले नाही. त्याला फक्त खरीखुरी माहिती पाहिजे होती. जेव्हा त्याच्या मफलरबद्दल विचारले गेले, तेव्हा तो पांढरा पडला. तो मेलेल्या माणसाच्या हातात कसा आला, ते तो सांगू शकला नाही. आदल्या रात्री तो वादळात सापडला असल्याचे, त्याच्या ओल्या कपड्यांवरून कळत होते. त्याची

शिसे असलेली काठी कदाचित शस्त्र म्हणून वापरली गेली असावी. त्या काठीमुळे त्या प्रशिक्षकाला भयानक जखमा झाल्या होत्या. तर दुसरीकडे त्या पाहुण्यावर मात्र काही जखम नव्हती. पण स्ट्रॅकरच्या चाकूवरून असे दिसत होते की त्याच्या खुन्यांपैकी एकाला तरी त्यामुळे जखम झाली असावी.

वॉटसन, थोडक्यात, ही अशी हकीगत आहे. आता जर तू यावर काही उजेड पाडू शकलास, तर माझ्यावर उपकार होतील.”

होम्सने स्पष्टपणे माझ्यासमोर मांडलेली हकीगत, मी नीट लक्ष देऊन ऐकली. जरी त्यातील बऱ्याचशा गोष्टी मला माहिती होत्या, तरी मला त्याचे फारसे महत्व पटले नव्हते व त्यातील बारीकसारीक गोष्टींचा एकमेकांशी काय संबंध आहे, हे देखील समजले नव्हते.

मी सुचवले, “स्ट्रॅकरला झालेली जखम त्याच्या मेंदूवर आघात झाल्याने त्याला आलेल्या ग्लानीतून, त्याच्या स्वतःच्याच चाकूने झाली नसेल ना?”

होम्स म्हणाला, “शक्य आहे. असे होऊ शकते. खुनी पसार झाला, यातील हा एक महत्वाचा मुद्दा असू शकतो.’

मी बोललो, “आणि तरी मला हे समजत नाही, की पोलिसांचे काय म्हणणे असू शकते?”

माझा मित्र उद्गारला, “मला भीती वाटते, की आपण कुठलीही उपपत्ती मांडली, तरी त्याला कडवा विरोध होऊ शकतो. मला वाटते, पोलीस अशी कल्पना करतात की या फिट्झरॉय सिम्पसनने मुलाला गुंगीचे औषध दिल्यावर, व दुसरी किल्ली सापडवल्यावर, तबेल्याचे दार उघडले असेल, घोडा पळवून नेण्याच्या उद्देशानेच बाहेर काढला असेल. त्याचा लगाम सापडत नाही, त्याअर्थी सिम्पसनने तो वापरला असणार. नंतर त्याच्यामागे दार उघडे टाकून, तो माळरानातून घोडा पळवत घेऊन गेला असणार. तेव्हा त्याला प्रशिक्षक भेटला असणार किंवा तो त्याला चुकवून तो पसार झाला असणार. नंतर नैसर्गिकपणे पाठलाग अनिवार्य झाला असेल. स्ट्रॅकरने स्वतःच्या संरक्षणासाठी वापरलेल्या चाकूने, स्वतःला जखम होऊ न देता, सिम्पसनने स्ट्रॅकरचे डोके जड काठीने बडवून काढले असणार. नंतर तो घोड्याला घेऊन गुप्त ठिकाणी

गेला असणार. नाहीतर मारामारीच्या वेळी त्याला कुलुपबंद करून ठेवले असणार. आणि नंतर माळरानामध्ये भटकत असणार, असे पोलिसांना वाटते. हे फारसे पटत नाही. पण इतर उपपत्तीदेखील जास्तच असंभवनीय वाटतात. मी एकदा त्या जागी गेलो, की झटपट गोष्टी ताडून बघेन. पण असे केल्याशिवाय, आपण आता आहोत त्याहून पुढे जाणे शक्य दिसत नाही.”

डार्टमूरच्या मोठ्या गोल माळरानाच्या मध्यभागी असलेल्या, टॅवीस्टॉक या लहानशा गावी आम्ही पोचण्यापूर्वी संध्याकाळ झाली होती. स्टेशनवर दोन सभ्य गृहस्थ आमची वाट बघत थांबले होते --- एकजण उंच, गोरा, भेदक निळ्या डोळ्यांचा व सिंहाच्या आयाळीसारखी दाढी असलेला होता. दुसरा चलाख, सजग, खूप नीटनेटका, पॅट कोट घातलेला, व्यवस्थित कापलेले कल्ले ठेवलेला व चष्मा घातलेला होता. तो दुसरा प्रसिद्ध खेळाडू, कर्नल रॉस होता. पहिला इंग्लिश गुप्तचर विभागात झपाट्याने वर येणारा, इन्स्पेक्टर ग्रेगरी होता. कर्नल बोलला, “मिस्टर होम्स, तुम्ही आल्याने आम्ही आनंदित झालो आहोत. जे जे करणे शक्य आहे, ते ते,

इन्स्पेक्टरने केलेले आहे. पण माझा घोडा शोधण्यात व गरीब बिचाऱ्या स्ट्रॅकरच्या मरणाचा सूड उगवण्यात, काही उणे रहायला नको.’

“होम्सने विचारले, “काही नवीन घडले का?”

इन्स्पेक्टर म्हणाला, “मला सांगायला खेद होतो की आम्ही फारच थोडी प्रगती केली आहे. आपल्याकडे बाहेर उघडा टांगा आहे. अंधार होण्यापूर्वी तुम्हाला ती जागा बघायला नक्की आवडेल. आपण जाता जाता बोलू शकतो.”

एका मिनिटाने, आम्ही सगळे आरामशीरपणे टांग्यात बसलो होतो व जुन्या वळणाच्या आकर्षक डेव्हेनशायर गावातून चाललो होतो. इन्स्पेक्टर ग्रेगरी या केसमध्ये पूर्णपणे गुंतलेला होता. तो काही शेरे झाडत होता व होम्स प्रसंगानुरूप कधीकधी वेडेवाकडे प्रश्न विचारत होता. कर्नल रॉस त्याच्या हातांची घडी घालून, डोळ्यांवर टोपी तिरकी ठेवून, मागे रेलून बसला होता. मी दोन गुप्तचरांचे बोलणे रस घेऊन ऐकत होतो. ग्रेगरी त्याची उपपत्ती मांडत होता. ती मला होम्सने गाडीत सांगितली तशीच होती.

तो बोलला, “फिट्झरॉय सिम्पसनभोवती जाळे आवळत आणले आहे. माझा विश्वास आहे की तोच आपला मनुष्य आहे. त्याच वेळी मी जाणतो, की पुरावा पूर्णपणे परिस्थितीजन्य आहे. काही नवीन घडल्यास, तो विस्कटेल.”

स्ट्रॅकरच्या चाकूचे काय?”

“आम्ही अशा निर्णयाला पोचलो आहोत, की पडतांना त्याचा चाकूच त्याला लागला. आम्ही खाली आल्यावर माझा मित्र डॉ वॉटसन याने मला असे सुचवले, की असे असेल तर ते सिम्पसनविरुद्ध आपल्याला काही सांगेल.”

“नक्कीच. त्याच्याकडे चाकू नाही किंवा लागल्याची खूणही नाही. त्याच्याविरुद्धचा पुरावा खूप बळकट असणार. त्याला घोडा पळवण्यात रुची होती. त्याने तबेल्यातील मुलाला गुंगीचे औषध वा विष दिल्याचा संशय आहे. तो वादळात बाहेर हिंडत होता. त्याच्याकडे जड काठी होती. त्याचा मफलर मेलेल्या माणसाच्या हातात सापडला. मला वाटते, ज्युरींकडे जाण्यासाठी आपल्याकडे पुरेशा गोष्टी आहेत.

होम्सने मान हलवली. तो म्हणाला, “ज्युरींचे हुशार मंडळ त्या सगळ्या गोष्टी उडवून लावेल. त्याने घोडा तबेल्याबाहेर का काढला? त्याला जर घोड्याला जखमी करायचे असेल, तर ते तिथेच का केले नाही? त्याच्याकडे तबेल्याच्या किल्लीसारखी किल्ली सापडली का? त्याला गुंगीचे औषध कोणी विकले? सर्वात कहर म्हणजे त्याच्यासारख्या परक्या, इथे नवीन असलेल्या माणसाने, इतका चांगला घोडा कुठे लपवला? त्याने नोकराणीकडे तबेल्यातील मुलाला देण्यासाठी दिलेला कागदाचे काय झाल्याचे, तो सांगतो?”

तो सांगतो, की ती दहा पौडांची नोट होती. एक त्याच्याजवळील पिशवीत सापडली. पण तुमच्या इतर अडचणी, इतक्या भीतीदायक दिसत नाहीत. तो या जिल्ह्यात नवीन नसावा. तो उन्हाळ्यात दोनदा, टॅवीस्टॉक येथे राहिला होता. त्याला गुंगीचे औषध बहुधा लंडनला मिळाले. किल्लीचे काम झाल्यावर, त्याने ती बहुधा फेकली असावी. माळरानामधील एखाद्या खोलगट जागेच्या तळाशी किंवा जुन्या खाणीत घोडा असावा.”

“तो मफलरबदल काय म्हणतो?”

तो त्याचा असल्याचे त्याने ओळखले. तो हरवला असल्याचे तो म्हणाला. पण तबेल्यातून घोडा दुसरीकडे नेण्याचे एक नवेच कारण या केसमध्ये पुढे आले आहे.

होम्स जिवाचे कान करून ऐकू लागला. खुनाच्या जागेपासून मैलभर अंतरावर सोमवारी रात्री जिप्सीची मेजवानी चालू होती. मंगळवारी ते तिथून गेलेले होते. आता सिम्पसन आणि जिप्सी यांच्यात काही सामंजस्य असेल, असे गृहीत धरून, त्याने तो घोडा त्यांच्या स्वाधीन तर केला नव्हता? आणि आता तो त्यांच्याकडे असेल का?”

“हे शक्य आहे.”

“माळरानावर जिप्सी काही करू शकतात. मी, टॅवीस्टॉकमधील व त्यापासून दहा मैल परिसरातील, प्रत्येक तबेला व गॅरेज शोधले.”

“मला वाटते, येथून जवळच एक प्रशिक्षण केंद्र असलेला तबेला आहे, नाही का?”

“हो. त्याकडे आपण दुर्लक्ष करता कामा नये. डेसबरो नावाचा त्यांचा घोडा पैजेमध्ये दुसरा होता. त्यामुळे पहिला असलेल्या घोड्याला, नाहीसा करण्यात त्यांना रस असावा. प्रशिक्षक, सिलास ब्राऊन याने मोठमोठ्या पैजा लावल्याचे ऐकीवात होते. आणि तो काही गरीब बिचाऱ्या स्ट्रॅकरचा मित्र नव्हता. तरीही आम्ही तबेले तपासले. पण त्याचा या प्रकरणाशी संबंध असेल, असे काही सापडले नाही.”

आणि या सिम्पसनचे मॅपल्टन तबेल्याशी काही देणेघेणे असेल, असे वाटत नाही, नाही का?”

“काही नाही.”

होम्स टांग्यात मागे टेकून बसला. संभाषण संपले. काही मिनिटांनी टांगेवाला एका लाल विटांच्या घराशी थांबला. घराचे छप्पर रस्त्यालगत होते. काही अंतरावर मोकळ्या जागी, करड्या रंगाच्या फरशा असलेले गैरेजसारखे काही दिसत होते. बाकी सर्व दिशांना माळरानाचे ब्रॉन्झ रंगाचे, नेच्याची झुडुपे असलेले, खोलगट भाग दूरवर पसरले होते. फक्त मध्येमध्ये टॅवीस्टॉकमधील चर्चवरील व घरांवरील मनोरे व पश्चिमेकडील घरांच्यामध्ये मॅपल्टॉनमधील तबेले दिसत होते. होम्स सोडून

आम्ही बाकी सगळे उडी मारून उतरलो. तो मागे टेकून आकाशाकडे डोळे लावून बसला होता. विचारात हरवून गेला होता. मी त्याच्या खांद्याला स्पर्श केला, तेव्हा तो रागाने उठला व टांग्यातून उतरला.

त्याच्याकडे आश्चर्याने बघणाऱ्या कर्नल रॉसकडे वळत तो म्हणाला, “माफ करा. माझे स्वप्नरंजन चालले होते. त्याच्या डोळ्यात चमक होती व वागण्यात अधीरता होती. मला त्याच्या पद्धती माहिती असल्याने, त्याला काही पुरावा सापडला असल्याचे मला समजले. पण तो कुठे सापडला, याबद्दल मी अनभिज्ञ होतो.

प्रेगरी म्हणाला, “मिस्टर होम्स, तुम्ही कदाचित खुनाच्या जागी ताबडतोब जाणे पसंत कराल का?”

“मला वाटते, आपण इथे थोडा वेळ थांबू. मग एकदोन प्रश्नांच्या खोलात जाऊ. मला वाटते, स्ट्रॅकरला इथे परत आणले होते, नाही का?”

“हो. त्याला वर ठेवले आहे. पंचनामा उद्या आहे.”

“कर्नल रॉस, तो तुमच्याकडे काही वर्षे नोकरी करत होता?”

“तो नेहमीच खूप चांगले काम करणारा होता.”

“इन्स्पेक्टर, मला वाटते, मृत्युच्या वेळी त्याच्या खिशात कायकाय होते, त्याची नोंद तुमच्याकडे असेल.”

“तुम्हाला बघायच्या असतील, तर हॉलमध्ये त्या वस्तू ठेवलेल्या आहेत.”

“मला आवडेल.” आम्ही सगळे पुढच्या खोलीत गेलो. मध्ये असलेल्या टेबलाशी बसलो. इन्स्पेक्टरने चौकोनी टीनची पेटी उघडली आणि त्यातील वस्तूंचा ढीग आमच्यासमोर खुला केला. त्यात काडेपेटीची डबी, दोन इंची मेणबत्ती, एक पाईप, अर्ध्या औंसाचा कॅव्हेंडीश तंबाखूचा बटवा, सोन्याची साखळी असलेले चांदीचे घड्याळ, पाच सोन्याची नाणी, एक अॅल्युमिनियमची पेन्सिलीची डबी, काही कागद, हस्तिदंती मूठ असलेला, नाजूक, न हलणारे पाते असलेला चाकू, एवढ्या वस्तू होत्या. चाकूवर, वेस आणि कंपनी, लंडन असे लिहिलेले होते.

चाकू उचलून, त्याचे निरीक्षण करत होम्स म्हणाला, “हा एक वेगळाच चाकू आहे. मला वाटते, यावर रक्ताचे डाग दिसत आहेत त्यावरून हाच तो त्याने हातात धरलेला चाकू असावा. वॉटसन, हा चाकू तुझ्या अखत्यारीतील आहे का?”

मी म्हणालो, “आम्ही याला मोतीबिंदू चाकू म्हणतो.”

“याचे पाते नाजूक काम करण्यासाठी बनवले गेले आहे. एखाद्या माणसाने तो धसमुसळ्या कामासाठी वापरावा व विशेषतः तो बंद होत नसतांना खिशात बाळगावा, हे नवल आहे.”

त्याच्या टोकाला संरक्षणासाठी एक बूच होते. ते प्रेताशेजारी सापडले. त्याच्या बायकोने सांगितले की चाकू ट्रेसिंग टेबलावर पडलेला होता. तो त्याने खोलीतून बाहेर पडतांना उचलला. तो शस्त्र म्हणून फार चांगला नव्हता. पण त्यावेळी हाताशी लागला, म्हणून त्याने उचलला असावा.”

“बरोबर. या कागदांचे काय?”

“त्यातील तीन गवत कापल्याच्या पावत्या आहेत. एक कर्नल रॉसकडून आलेल्या सूचना आहेत. बॉन्ड रस्त्यावरील

एका दुकानदाराकडून विल्यमम डर्बीशायरला आलेली सदतीस पौडांची पावती आहे. मिसेस स्ट्रॅकरने आम्हाला सांगितले की डर्बीशायर तिच्या नवऱ्याचा मित्र होता. इथे कधीकधी त्याची पत्रे येत असत.”

त्या खात्याच्या कागदाकडे बघत होम्स म्हणाला, “डर्बीशायर बाईसाहेबांना खर्चिकपणाची सवय दिसते, एका ड्रेससाठी बावीस गिनी म्हणजे जरा महागच आहे. पण यात विशेष असे काही दिसत नाही. आता आपण खुनाच्या ठिकाणी जाऊ शकतो.”

आम्ही हॉलमधून निघाल्यावर, पॅसेजमध्ये थांबलेली एक बाई पुढे आली. तिने इन्स्पेक्टरच्या बाहीवर हात ठेवला. तिचा चेहरा बारीक, आजारी, उत्सुक व नुकत्याच घडलेल्या घटनेने हादरलेला दिसत होता.

ती धापा टाकत बोलली, “तुम्हाला तो सापडला का? तुम्हाला तो मिळाला का?”

“नाही, मिसेस स्ट्रॅकर. पण लंडनहून मिस्टर होम्स आमच्या मदतीसाठी आले आहेत. आम्ही शक्य ते सगळे करू.”

होम्स म्हणाला, “मिसेस स्ट्रॅकर, काही काळापूर्वी, मी प्लायमाउथ येथील बागेतील मेजवानीच्या वेळी नक्की तुम्हाला भेटलो आहे.”

“नाही, सर. तुमचा काहीतरी गैरसमज होतो आहे.”

“पण मला तसे नक्की वाटते आहे. तुम्ही कबुतराच्या रंगाचा रेशमी ड्रेस घातला होता व शहामृगाची पिसे डोक्यात खोचली होती.”

ती स्त्री उद्गारली, “सर, माझ्याकडे असला ड्रेस कधीच नव्हता.”

“ओहो, मग ठीक आहे.” एवढे बोलून, माफी मागत तो इन्स्पेक्टरच्या मागोमाग बाहेर गेला. माळरानातून थोडे चालून, आम्ही प्रेत पडलेल्या खळग्याशी आलो. त्याच्या कडेला फर्झच्या झुडूपावर जॉन स्ट्रॅकरचा कोट पडला होता.

होम्स म्हणाला, “मला वाटते, त्या रात्री वारा नव्हता.”

“नव्हता. पण खूप जोराचा पाऊस होता.”

“असे असेल तर तो वाऱ्याने उडून आलेला नव्हता, तर तिथे झुडुपावर ठेवला गेला होता.”

“हो. तो झुडूपावर पडला होता.”

“तुम्ही माझे कुतूहल जागृत करत आहात. मला वाटते जमीन चांगली चेपली गेली होती. तिथे सोमवारी रात्रीपासून पायांचे खूप ठसे उमटले असतील.”

“तिथे एक सतरंजीचा तुकडा घातला होता व त्यावर आम्ही सगळे उभे होतो.”

“छान.”

“या पिशवीत स्ट्रॅकरने घातलेले बूट आहेत. फिट्झरॉय सिम्पसनचा एक बूट आहे व चंदेरी ज्वाळेची नाल आहे.”

“माझ्या प्रिय इन्स्पेक्टर, तू तुलाच मागे टाकतो आहेस. होम्सने पिशवी घेतली व त्याने सतरंजी खळग्यात मध्यभागी ढकलली. नंतर तोंडावर झोपून, हनुवटी हातांवर ठेवून, त्याने त्याच्यासमोरील चिखलाचा काळजीपूर्वक अभ्यास सुरु केला.

अचानक तो उद्गारला, “हे बघ. हे काय आहे? हे अर्धवट जळालेला मेणबत्तीचा छोटासा तुकडा आहे. तो चिखलाने इतका लिंपला गेला होता की तो लाकडाच्या छोट्या तुकड्यासारखाच दिसत होता.

इन्स्पेक्टर वैतागून म्हणाला, “माझ्या नजरेतून ते कसे काय सुटले, कुणास ठाऊक!”

“ते चिखलामुळे दिसेनासे झाले होते. मला ते दिसले, कारण मी निरीक्षण करत होतो.”

“काय! तुम्ही तो मिळायची अपेक्षा करत होतात?”

“तो मिळणे अशक्य नव्हते.”

त्याने पिशवीतून बूट काढले. जमिनीवरील ठशांबरोबर ते तपासून पाहिले. नंतर तो खळग्याच्या काठाशी आला व त्याने रांगत झुडूपांमधून मार्ग काढला.

इन्स्पेक्टर म्हणाला, “आता अजून माग इथे दिसत नाहीत. मी इथून प्रत्येक दिशेने शंभर यार्ड अंतरापर्यंत काळजीपूर्वक मागोवा घेतलेला आहे.”

होम्स उठत बोलला, “खरेच? तू एवढे म्हणतो आहेस, तर मग परत मला तपासायची काही गरज नाही. पण अंधार पडण्यापूर्वी मला माळरानात एक चक्कर मारायची आहे. मी माझ्या खिशात हे घोड्याच्या नालेच्या आकाराचे काय आहे, ते ठेवतो. त्याने कदाचित माझे नशीब फळफळेल.”

माझ्या मित्राच्या शांत व पद्धतशीर अशा कामाच्या पद्धतीने कर्नल रॉस थोडा अधीरपणा दाखवत, घड्याळाकडे बघत बोलला, “सर, मला अनेक मुद्द्यांवर तुमचा सल्ला हवा आहे. तुमचे फिरून झाले, की तुम्ही आम्हाला बिचाऱ्या स्ट्रॅकरच्या घरी भेटा. मग आपण टांग्याने एकत्र टॅवीस्टॉकला जाऊ.”

त्याने इन्स्पेक्टरबरोबर चालत जाऊन पाठ वळवली. होम्स आणि मी माळरानात एक चक्कर मारायला निघालो. मॅपेल्टॉन तबेल्यांच्या मागे सूर्य मावळू लागला होता. आकाशाचा रंग सोनेरी होऊन, तांबूस तपकिरी होऊ लागला होता. तो कडेच्या झुडूपांवर पडला होता. पण माझ्या मित्रावर या सुंदर दृष्याची मोहिनी पडत नव्हती. कारण तो विचारात हरवून गेला होता.

शेवटी तो म्हणाला, “इकडून ये, वॉटसन, आपण क्षणभर जॉन स्ट्रॅंकरचा खून कसा झाला, हा विचार सोडून देऊ व घोड्याचे काय झाले, याचा विचार करू. समजा तो खुनाच्या वेळेस किंवा नंतर नाहीसा झाला असे धरले, तर तो कुठे गेला असेल? घोडा हा फार एकनिष्ठ प्राणी आहे. जर त्याला एकट्याला सोडले, तर तो एकतर प्यलँड राजाकडे तरी जाईल किंवा मॅपेल्टॉनला. तो उगीच माळरानात का भटकत बसेल? आतापर्यंत तो आपल्याला दिसायला हवा होता. जिप्सी त्याला का पळवून नेतील? त्यांना त्रास होईल, असे वाटले तर ते खरे बोलतात. कारण त्यांना पोलिसांचा ससेमिरा नको असतो. त्यांनी घोडा विकला असेल, असे मला वाटत नाही. घोडा चोरून धोका पत्करणे त्यांना परवडणारे नसावे, एवढे नक्की.

“मग तो गेला तरी कुठे?”

“मी आधीच म्हणालो, की तो प्यलँड राजाकडे तरी जाईल किंवा मॅपेल्टॉनला. तो प्यलँड राजाकडे नाही. त्यामुळे तो मॅपेल्टॉनला असणार. सध्या आपण ते गृहीत धरू आणि त्यामुळे पुढे आपले विचार कुठे जातात, ते बघू. इन्स्पेक्टर म्हणाल्याप्रमाणे, माळरानाचा हा भाग खूप कडक आणि कोरडा

आहे. पण मॅपेल्टॉनपासून तो लांब पडतो. तुला दिसेल, की इथून काही अंतरावर खोल खळगा आहे. सोमवारी रात्री तो खूप ओला असला पाहिजे. जर आपला अंदाज बरोबर असेल, तर घोडा तो ओलांडून गेला असेल. तिथे आपण त्याच्या खुरांच्या खुणा शोधल्या पाहिजेत.”

बोलतांना आम्ही भरभर चालत होतो. काही मिनिटात आम्ही खळग्याशी आलो. होम्सने सांगितल्यावरून, मी त्याच्या काठाने उजवीकडे उतरलो व तो डावीकडे उतरला. पण मी पन्नास पाऊले चालतो न चालतो, तोच मला त्याची आरोळी ऐकू आली. तो मला हात करत होता. घोड्याच्या खुरांच्या खुणा त्याच्या समोरील तेथील मऊ जमिनीवर, उमटलेल्या होत्या. आणि तेथील पाऊलांचे ठसे त्याच्या खिशातील बुटांशी बरोबर जुळले.

होम्स म्हणाला, “कल्पनाशक्तीची ताकद बघ. हाच गुण ग्रेगरीकडे कमी पडतो. आपण काय झाले असेल, याची कल्पना केली व त्याप्रमाणे कृती केली आणि आपल्याला यश मिळाले. आपण पुढे जाऊ.”

आम्ही दलदलीचा तळ ओलांडला आणि पाऊण मैल कडक, कोरड्या जमिनीवर चाललो. परत आम्हाला उतार लागला आणि परत खुणा दिसू लागल्या. मग अर्धा मैल त्या नाहीशा झाल्या. पण परत मॅपेल्टॉनजवळ दिसू लागल्या. प्रथम त्या होम्सला दिसल्या. तो विजयी मुद्रेने त्या दाखवत उभा राहिला. घोड्याच्या खुरांच्या शेजारी माणसाच्या पाऊलखुणा दिसत होत्या.

मी ओरडलो, “याआधी घोडा एकटा होता.”

“बरोबर. याआधी घोडा एकटा होता. आणि हे काय दिसते आहे?”

या दोन्ही खुणा ठळकपणे वळल्या व त्या प्यलँड राजाकडे जाऊ लागल्या. होम्सने शिष्टी वाजवली व आम्ही त्या खुणांमागून जाऊ लागलो. त्याचे डोळे त्या वाटेकडे लागलेले होते. पण मी थोडे कडेला बघत होतो. आश्चर्य म्हणजे मला त्याच खुणा विरुद्ध दिशेने मागे जातांना दिसल्या.

मी त्या दाखवल्यावर होम्स म्हणाला, “शाबास! तू आपला बराच वळसा वाचवलास. आता आपण या परत जाणाऱ्या खुणांच्या मागे जाऊ.”

आम्हाला फार लांब जावे लागले नाही. तिथे बारीक खडी पडली होती. तिथून रस्ता मॅपेल्टॉनच्या तबेल्यांकडे जात होता. आम्ही त्याच्या जवळ जाऊ लागलो, तेव्हा एक घोड्यांची काळजी घेणारा माणूस तिथून धावत बाहेर पडला.

तो म्हणाला, “इथे कुणाला रेंगाळायला बंदी आहे.”

त्याचे अंगठा व बोट कोटाच्या खिशात घालून एक नाणे काढत होम्स म्हणाला, “मला फक्त एक प्रश्न विचारायचा आहे. मला तुझ्या मालकांना, मिस्टर सिलास ब्राऊन, यांना उद्या सकाळी पाच वाजता भेटता येईल का? की ते फार लवकर होईल?”

“नक्कीच सर, हो. कारण ते नेहमीच लवकर उठतात. पण ते स्वतःच इकडे येत आहेत. तुम्ही त्यांनाच विचारा. नाही, सर, नको. पण त्याने जर मला तुमच्याकडून पैसे घेतांना

बधितले, तर मग माझी धडगत नाही. तुम्हाला चालत असेल,
तर ते नंतर बघू.

शेरलॉक होम्सने खिशातून काढलेले एक नाणे परत
खिशात टाकले. तोच भीती वाटेल असा दिसणारा एक वयाने
मोठा माणूस, हातात चाबूक हलवत, गेटमधून बाहेर आला.

तो ओरडला, “डॉसन, हे काय? गप्पा मारू नकोस.
चल. कामाला लाग. आणि तुम्ही? तुम्ही इथे काय करत
आहात?”

होम्स सर्वात गोड आवाज काढून म्हणाला, “प्रिय सर,
मला दहा मिनिटे तुमच्याशी बोलायचे आहे.”

“मला कुणा अशातशा माणसाशी बोलायला वेळ
नाही. आम्हाला इथे कुणी परके लोक नको आहेत. इथून निघून
जा. नाहीतर तुमच्यावर कुत्रा सोडला जाईल.”

होम्सने पुढे होऊन, त्या प्रशिक्षकाच्या कानात काही
कुजबुज केली. तो आक्रमक झाला व उंचवट्यावर नाहीसा
झाला.

तो ओरडला, “हे खोटे आहे! साफ खोटे आहे.”

“छान! आपण याबद्दल इथेच लोकांसमोर वाद घालत बसायचे आहे की आत तुमच्या खोलीत बसून?”

“ओहो! तुमची इच्छा असेल, तर आत या.”

होम्स हसला. “वॉटसन, मी तुला काही मिनिटांपेक्षा जास्त ताटकळत ठेवणार नाही. आता, मिस्टर ब्राऊन, मी आता तुमच्या आज्ञेत आहे.”

वीस मिनिटे झाली, आणि होम्स आणि तो प्रशिक्षक बाहेर येण्यापूर्वी सर्व गैरसमज दूर झाले होते. इतक्या कमी वेळात सिलास ब्राऊनमध्ये इतका बदल झालेला, मी कधी पाहिला नव्हता. त्याचा चेहरा फिकट राखाडी झाला होता. त्याच्या भुवईवरून घामाचे थेंबे गळत होते. वाऱ्यावर फांदी डुलावी तसा त्याच्या हातातील चाबूक हलेपर्यंत, तो आम्हाला हात हलवून दाखवत होता. त्याची अधिकारपद गाजवण्याची जादापणाची खोड जाऊन, तो माझ्या मित्राच्या बाजूला एखाद्या कुत्र्याने मालकाबरोबर चालावे तसा मान खाली घालून चालला होता.

तो बोलला, “तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे करतो. नक्की करतो.”

होम्स त्याच्याकडे बघत म्हणाला, “त्यात चूक होता कामा नये.” त्याच्या डोळ्यातील धमकीवजा भाव बघून, दुसऱ्याने दुःखाने मान हलवली. “नाही. त्यात चूक होणार नाही. मी तिथे असेन. मी ते पहिल्यांदा बदलू की नको?”

होम्सने थोडा वेळ विचार केला व मग हसू लागला. तो बोलला, “नको. नको. मी तुम्हाला त्याबद्दल लिहेन. आता फसवाफसवी नाही. नाहीतर --- “

“ओहो, तुम्ही माझ्यावर विश्वास ठेवा. तुम्ही माझ्यावर विश्वास ठेवा.”

“हो. मला वाटते, मी ठेवेन. ठीक आहे. उद्या तुम्ही माझ्याकडून ऐकाल.” दुसऱ्याचा थरथरता हात न बघता, तो चालू पडला. आम्ही प्यलँड राजाकडे जाऊ लागलो.

होम्सने शेरा मारला, “उद्दाम, भिन्ना, गुप्तता पाळणारा, अशा सर्व गुणांचे मिश्रण असणारा सिलास ब्राऊनसारखा माणूस मी अजून पाहिला नव्हता.”

“त्याच्याकडे घोडा आहे तर?”

“त्याने जोरजोरात ते नाकारायचा प्रयत्न केला. पण मी त्याला त्याने त्या सकाळी कायकाय केले, हे इतके नेमकेपणे वर्णन करून सांगितले, की त्याची खात्री झाली, की मी त्याला पहात होतो. अर्थात तू विशेष प्रकारचे चौकोनी ठसे पाहिलेले आहेस आणि त्याच्या बुटांचेच ते ठसे असल्याचे नक्की समजत होते. शिवाय कोणी हाताखालच्या माणसाने हे करायचे धाडस केले नसणार. मी त्याला वर्णन करून सांगितले, की तो माळरानात पहाटे पहिल्यांदा फिरतांना, त्याला कसा एक विचित्र घोडा तिथे दिसला, तो कसा त्याच्याजवळ गेला, आणि त्याचे पांढरे डोके बघून तो चंदेरी ज्वाळा असल्याची त्याची खात्री पटली त्याने पैसे लावलेल्या घोड्याला हरवेल असा घोडा, त्याच्या ताब्यात सहज आला होता. नंतर मी सांगितले की पहिल्यांदा त्याचा विचार कसा तो घोडा प्यलँड राजाकडे परत करायचा होता. आणि मग शर्यत होईपर्यंत तो लपवून ठेवायचा राक्षसी विचार, कसा त्याच्या डोक्यात आला. मग त्याने कसा तो मॅपेल्टॉनला नेऊन बांधून ठेवला. जेव्हा मी

त्याला एवढे सगळे इत्यंभूत वर्णन ऐकवले, तेव्हा त्याने कातडीबचाऊ धोरण स्वीकारून ते कसे कबूल केले.”

“पण त्याचे तबेले यापूर्वी तपासले गेले होते, बरोबर?”

“ओहो, त्याच्यासारख्या घोड्यांच्या क्षेत्रात बरीच वर्षे घालवलेल्याला त्यांच्या डोळ्यात धूळफेक करणे सहज शक्य होते.”

“पण आता त्याच्या ताब्यात घोडा ठेवणे, तुला धोकादायक वाटत नाही का? त्याने घोड्याला काही जखम केली तर?”

माझ्या आवडत्या माणसा, तो डोळ्यात प्राण आणून त्याचे रक्षण करेल. त्याला माहिती आहे की त्याने तो जसाच्या तसा परत केला, तर कदाचित त्याच्यावर दया दाखवली जाईल.”

“पण कर्नल रॉस अशी दया दाखवणारा मनुष्य आहे, असे मला वाटत नाही.”

“ही गोष्ट कर्नल रॉसशी संपत नाही. मी माझ्या पद्धतीने कमीजास्त कसेही सांगू शकतो. आपण नेमले गेलेले गुप्तहेर

नसल्याचा, तो फायदा आहे. वॉटसन, पण कर्नलची पद्धत मला फक्त एखाद्या वरवर काम करणाऱ्यासारखी वाटली. आता मला त्याची थोडी खिल्ली उडवायची आहे. त्याला घोड्याबद्दल काहीच सांगायचे नाही.”

“तुझ्या परवानगीशिवाय नक्कीच नाही.”

“तसेही, जॉन स्ट्रॅकरचा खुनी कोण आहे या प्रश्नाच्या मानाने, हा गौण मुद्दा आहे.”

“आता मग तू त्या प्रश्नाच्या मागे लागणार?”

“उलट, आपण दोघे रात्रीच्या गाडीने लंडनला परत जाऊ.”

मला माझ्या मित्राच्या शब्दांनी धक्का बसला. आम्ही डेव्हेनशायरमध्ये फक्त काही तास होतो. त्याने इतक्या हुशारीने सुरु केलेला तपास असा अर्धवट सोडून जाणे, हे अनाकलनीय होते. आम्ही प्रशिक्षकाच्या घरी परत येईपर्यंत, त्याने तोंडातून अवाक्षरही काढले नाही. कर्नल व इन्स्पेक्टर आमची वाट बघत थांबले होते.

होम्स म्हणाला, “मी आणि माझा मित्र रात्रीच्या गाडीने लंडनला परत जातो आहोत.

आम्हाला तुमच्या डार्टमूरच्या सुंदर ताज्या हवेची चांगली चुणूक मिळाली.”

इन्स्पेक्टरने डोळे फाडून बघितले व कर्नलचे वाकडे ओठ फसवे हास्य करते झाले.

तो म्हणाला, “तर मग तुम्ही बिचाऱ्या स्ट्रॅकरचा खुनी पकडण्यात अयशस्वी ठरलात तर?”

होम्सने खांदे उडवले. तो म्हणाला, “त्यात नक्कीच खूप अडचणी आहेत. पण तरी मला आशा आहे, की तुमचा घोडा मंगळवारपासून धावायला सुरवात होईल. आणि मी तुम्हाला सांगतो, की तुम्हाला तुमचा जॉकी तयार असलेला कळेल. मला जॉन स्ट्रॅकरचा एखादा फोटो मिळेल का?”

इन्स्पेक्टरने पाकिटातून एक फोटो काढून, होम्सला दिला.

“माझ्या प्रिय ग्रेगरी, तू माझ्या सर्व गरजा जाणू शकतोस. मिस्टर रॉस, जर मी तुम्हाला इथे क्षणभर थांबायला

सांगितले, तर तुमच्या नोकराणीला मला एक प्रश्न विचारायचा आहे.”

माझा मित्र खोली सोडत असतांना कर्नल रॉस कडकपणे बोलला, “मला हे सांगितले पाहिजे, की आमच्या लंडनच्या सल्लागाराबद्दल माझी थोडी निराशा झाली आहे. तो आल्यापासून कामात, काहीच प्रगती झालेली नाही.”

“निदान तुमचा घोडा धावेल, एवढी ग्वाही त्याने तुम्हाला दिली आहे.”

कर्नल खांदे उडवत म्हणाला, “हो, एवढी खात्री त्याने दिली आहे. मी घोडा घेणे पसंत करेन.”

माझ्या मित्राचा बचाव करण्यासाठी मी काही बोलणार होतो, तेवढ्यात तो परत खोलीत आला.

तो बोलला, “सभ्य गृहस्थहो, मी टॅवीस्टॉकला जाण्यासाठी तयार झालो आहे.”

आम्ही घोडागाडीत बसलो, तबेल्यातील एक मुलाने आमच्यासाठी दार उघडून धरले. होम्सच्या डोक्यात अचानक

एक कल्पना आली. तो पुढे झाला व त्या मुलाच्या शर्टाच्या बाहीला त्याने हात लावला.

तो म्हणाला, “तुझ्या तबेल्यात काही मेंढ्या आहेत. त्यांच्याकडे कोण बघते?”

“मी बघतो, सर.”

“तू अलीकडे त्यांच्यात काही बदल झालेला पाहिलास का?”

“नाही, सर. विशेष असा काही नाही. पण त्यापैकी तीन लंगड्या झाल्या आहेत.”

होम्स खूप झालेला मी पाहिला. कारण तो आतल्या आत हसला. त्याने त्याचे दोन्ही हात एकमेकांवर चोळले.

माझ्या दंडाला चिमटा घेत तो म्हणाला, “वॉटसन, माझा टोला बरोबर बसला. ग्रेगरी, मेंढ्यांबाबतची ही उल्लेखनीय गोष्ट मी तुझ्या लक्षात आणून देऊ इच्छितो. चला, गाडी जाऊ दे.”

माझ्या मित्राच्या क्षमतेबद्दल कर्नल रॉसने जे वाईट मत बनवले होते, ते अजूनही त्याच्या चेहऱ्यावर दृगोचर होत होते. पण मला इन्स्पेक्टरचा चेहरा त्याची उभारी उंचावल्यासारखा दिसत होता.

त्याने विचारले, “ती बाब महत्वाची आहे, असे तुम्हाला वाटते आहे का?”

“नक्कीच.”

“अजून एखाद्या मुद्द्याकडे तुम्ही माझे लक्ष वेधून घेऊ इच्छीता का?”

होम्सने शेरा मारला, “रात्रीच्या वेळचा कुत्र्याचा उत्कंठावर्धक प्रकार.”

वेसेक्स कपची शर्यत बघण्यासाठी, चार दिवसांनी होम्स व मी परत विन्चेस्टरच्या गाडीत होतो. स्टेशनबाहेर कर्नल रॉसला आम्ही वेळ ठरवून भेटलो. आम्ही गावाबाहेर त्याच्या टांग्याने आलो. त्याचा चेहरा दगडी होता व हावभाव टोकाचे थंड होते.

तो म्हणाला, “मला माझा घोडा मिळाला नाही.”

होम्सने विचारले, “मला वाटते, तुम्ही तो पाहिल्यावर, तुम्हाला समजले असेल.”

कर्नल फार चिडला. तो म्हणाला, “मी घोड्यांच्या शर्यती गेले वीस वर्षे चालवतो आहे. मला असला उद्धट प्रश्न कुणी यापूर्वी विचारला नव्हता. एखादा मुलगाही चंदेरी घोड्याला व त्याच्या पुढच्या शुभ्र पायाला ओळखेल.”

“यावर पैज लाऊया?”

“ठीक आहे. तोच तर त्यातील गूढ भाग आहे. कालपर्यंत पंधरास एक अशी बोली चालू होती. पण ती आता उतरत उतरत चालली आहे. आत ती तीनास एक अशी व्हायला आली आहे.”

होम्स बोलला, “हं. कुणाला तरी काहीतरी माहिती आहे, हे नक्की.”

मोठ्या स्टेडियमजवळ कोणकोण शर्यत खेळणार आहे हे बघण्यासाठी, गर्दी जमू लागली. मी देखील ते बघण्यासाठी कार्डावर डोकावून पाहिले.

पाटीवर असे लिहिले होते:

नवीन मार्ग (एक मैल व पाच फर्लांग). मिस्टर हिथ न्यूटॉन्सचा निग्रो. लाल टोपी. दालचिनी जाकीट. कर्नल वॉर्डलॉ प्युगीलीस्ट. गुलाबी टोपी. निळे व काळे जाकीट. उमराव बॅकवॉटरचा डेसबरो. पिवळी टोपी आणि हात. कर्नल रॉसचा चंदेरी ज्वाळा. काळी टोपी. लाल जाकीट. बालमोरालच्या उमरावाचा आयरीस. पिवळे आणि काळे पट्टे. उमराव सिंगलफोर्डचा रास्पर. जांभळी टोपी. काळे हात.

कर्नल म्हणाला, “आम्ही दुसऱ्या सगळ्या आशा सोडून, आमच्या सर्व आशा तुमच्या शब्दावर विसंबून ठेवल्या आहेत. का? ते काय आहे? माझा आवडता ‘चंदेरी ज्वाळा’?”

तेवढ्यात आरोळी ठोकली गेली, “आवडता चंदेरी ज्वाळा विरुद्ध पाच ते चार! आवडता चंदेरी ज्वाळा विरुद्ध पाच ते चार! डेसबरोविरुद्ध पाच ते पंधरा. पाच ते चार मैदानावर!”

मी ओरडलो, “आकडे वर जात आहेत. ते सर्व सहा घोडे येत आहेत.”

कर्नल काळजीने ओरडला, “सर्व सहा? मग माझा घोडा धावत आहे. पण मला तो दिसत नाही. त्याचा विशिष्ट रंग मला दिसला नाही”.

“फक्त पाच गेले. आता येईल तो, तो असणार.”

मी असे म्हणतो आहे, तोच शक्तिमान घोडा वजनाच्या खोलीतून चौखूर उधळत आला. त्याच्या पाठीवर कर्नलचा प्रसिद्ध काळा लाल जॉकी होता.

मालक ओरडला, “तो माझा घोडा नाही. या पशूच्या पायावर शुभ्र डाग नाही. मिस्टर होम्स, तुम्ही हे काय केले?”

निराश न होता, माझा मित्र म्हणाला, “ठीक आहे. ठीक आहे. आपण त्याची करामत पाहू. काही मिनिटे त्याने माझ्या दुर्बिणीतून बघितले. अचानक तो ओरडला, “हुर्यो! दमदार सुरवात! ते वळसा मारून येत आहेत.”

आमच्या येथील गर्दीतून आम्हाला ते सरळ आल्याचे छान दृष्य दिसत होते. सहा घोडे इतके जवळजवळ होते की एक सतरंजी त्यांना गुंडाळून टाकू शकली असती --- पण अर्ध्या अंतरानंतर मॅपेल्टॉन तबेल्याच्या पिवळ्याने आघाडी घेतली.

पण तरीही, त्यांनी आम्हाला गाठण्यापूर्वी बॅकवॉटरचा डेसबरोने उसळी घेतली. आणि कर्नलचा घोडा त्याच्या शत्रूपेक्षा जोराने पुढे येत होता. त्याच्या शत्रूपेक्षा सहा लांबीने तो पुढे आला. बालमोरालच्या उमरावाची पापणी तिसऱ्यांदा अशुभपणे फडफडली

तोंड उघडे टाकून धापा टाकत, डोळ्यांवरून हात फिरवत, कर्नल नवल वाटून ओरडला, “मला कबूल केले पाहिजे, की मला तो अजिबात ओळखू येत नाही. मिस्टर होम्स, तुम्ही खूप वेळ मला घोर अज्ञानात ठेवले आहे, असे तुम्हाला वाटत नाही का?”

“नक्कीच, कर्नल, तुम्हाला सर्व काही कळेल. आपण सगळेजण जाऊन घोड्याला बघू. तो इथे आहे.” आम्ही वजनाच्या खोलीशी गेलो. इथे फक्त घोड्यांचे मालक व त्यांच्या मित्रांना आत यायची परवानगी होती. “तुम्ही फक्त त्याचे तोंड व पाय शुद्ध अल्कोहोलने धुवा. मग तुमच्या लक्षात येईल की तो तुमचा नेहमीचा, जुना ‘चंदेरी ज्वाळा’ आहे,”

“तुम्ही मला काय सांगता आहात, त्यावर माझा विश्वासच बसत नाही.”

“मला तो एका थापाड्याकडे सापडला. मी त्याला पकडण्याचे स्वातंत्र्य घेतले.”

“माझ्या प्रिय सर, तुम्ही मोठे काम केले आहे. घोडा चांगला तब्येतीत दिसतो आहे. आयुष्यात तो इतका चांगला कधीच नव्हता. तुमच्या क्षमतेबद्दल संशय घेतल्यामुळे, मी तुमची लाख वेळा माफी मागतो. माझा घोडा मला परत मिळवून देऊन, तुम्ही माझ्यावर अनंत उपकार केले आहेत. जॉन स्ट्रॅकरचा खुनी सापडवून, तुम्ही अजून उपकार करू शकाल.”

होम्स शांतपणे म्हणाला, “ते पण मी केले आहे.”

कर्नल व मी त्याच्याकडे आश्चर्याने बघू लागलो.

“तुम्हाला तो सापडला आहे? मग तो कुठे आहे?”

“तो इथेच आहे.”

“इथे? कुठे?”

“माझ्याबरोबर आता इथे आहे.”

कर्नल रागाने लाल झाला. “मिस्टर होम्स, तुम्ही माझ्यावर आळ घेत आहात. पण तुम्ही आता जे बोललात, तो अत्यंत वाईट विनोद आहे. किंवा अपमान आहे.”

शेरलॉक होम्स हसून म्हणाला, “कर्नल, मी तुम्हाला गुन्हेगार ठरवत नाही आहे. खरा खुनी तुमच्यामागे उभा आहे.” त्याने पुढे होऊन, जातिवंत घोड्याची चकचकीत मानगूट पकडली.

कर्नल व मी दोघे ओरडलो, “घोडा!”

“हो. घोडा. आणि मी जर असे म्हटले की जॉन स्ट्रॅकर हा मनुष्य, तुम्ही अजिबात विश्वास ठेवायच्या लायकीचा नव्हता, तर घोड्याचा गुन्हा कमी होऊ शकेल. पण घंटी वाजते आहे, आणि मला ही शर्यत जिंकायची इच्छा असल्याने, हे लांबलचक स्पष्टीकरण मी नंतर सवडीने देईन.”

आम्ही त्या दिवशी संध्याकाळी लंडनला परत आलो. मी असा तर्क केला की तो प्रवास माझ्यासाठी व कर्नल रॉससाठी इतक्या कमी वेळाचा वाटला. कारण आम्ही सोमवारी रात्री डार्टमूरच्या प्रशिक्षण देणाऱ्या तबेल्यात, घटना कशा

घडल्या व त्या त्याने कशा शोधून काढल्या, हे माझ्या मित्राचे बोलणे ऐकत होतो.

तो म्हणाला, “मी कबूल करतो की वर्तमानपत्रे वाचून मी ज्या काही उपपत्ती मांडल्या होत्या, त्या पूर्णपणे चुकीच्या होत्या. तरीही त्यातून मला तपासाची दिशा मिळाली. पण खरी गोष्ट लपवून, त्यावर इतर नको त्या गोष्टी चढवल्या जात होत्या. फिट्झरॉय सिम्पसनला खरा गुन्हेगार समजून मी, डेव्हेनेशायरला गेलो. तरी अर्थात मी पाहिले, की त्याच्याविरुद्धचा पुरावा पुरेसा नाही. आपण टांग्यातून, प्रशिक्षकाच्या घरी गेलो, तेव्हा मटणाच्या डब्याचा मुद्दा लक्षात घेण्यासारखा असल्याचे, माझ्या लक्षात आले. तुम्हाला आठवत असेल, की तुम्ही सगळे उतरलात, तरी मी टांग्यात बसून होतो. मी माझ्या मनाशी नवल वाटून घेत होतो, की मी इतका सहज समोर दिसणारा पुरावा कसा काय नजरेआड केला?”

कर्नल म्हणाले, “मला अजूनही समजत नाही, की त्यामुळे आपल्याला कशी मदत झाली?”

“तो माझ्या तर्कसाखळीतील पहिला दुवा होता. पावडरच्या स्वरूपातील गुंगीचे औषध काही बेचव नसते. त्याच्या वासाबद्दल दुमत असायचे कारण नाही. पण त्यामुळे माणसाच्या अवस्थेत, थोडा बदल घडून येऊ शकतो. ते आपल्या नेहमीच्या खाण्याच्या पदार्थात मिसळले, तरी संशयातितपणे शोधून काढता येते. एकदा ती चव समजली तर, तो पदार्थ अजून कोणी खाणार नाही. रश्यासारख्या वस्तूमध्ये त्याची चव बहुतेक फारशी लक्षात आली नसावी. या फिट्झरॉय सिम्पसन नावाच्या परक्या इसमाच्या बाबतीत अशी कल्पना करता येत नाही, की त्याने प्रशिक्षकाच्या घरच्या रश्यात त्या रात्री गुंगीचे औषध मिसळले. तो गुंगीचे औषध त्याच्याबरोबर घेऊन आला असे समजणे, हा नक्कीच राक्षसी योगायोग नव्हता, तसा विचारही करवत नाही. त्यामुळे सिम्पसनला गुन्ह्यातून वगळले गेले. आता आपले लक्ष स्ट्रॅकर आणि त्याच्या बायकोकडे वळले. त्या रात्री रस्सा आणि मटण पाठवणारे फक्त हे दोघेच होते. तबेल्यातील मुलासाठी हे पदार्थ वेगळे काढल्यावर, त्यात गुंगीचे औषध मिसळले गेले. बाकी सर्वांसाठी काही वाईट न मिसळलेले तेच पदार्थ होते. नंतर नोकराणीच्या नकळत ते वाईट पदार्थ डब्यात भरले गेले का?”

“हा प्रश्न स्वतःला विचारण्यापूर्वी मी कुत्र्याच्या शांतपणाचे कारण काय असावे, याचा विचार करू लागलो. कारण एक खरा निष्कर्ष दुसऱ्याबद्दलही काही सांगतो. या सिम्पसनच्या घटनेवरून माझ्या लक्षात आले, की कुत्र्याला तबेल्यात ठेवले होते. पण कोणी आत येऊन घोडा नेला, तरी तो भुंकला नाही, याचे कारण तो त्याचा मालकच असल्याने तो त्याला चांगला ओळखत होता. तो भुंकला असता, तर माळ्यावर झोपलेले दोघेजण उठले असते.

“याबद्दल माझी खात्री झाली होती. जवळजवळ खात्री झाली होती, की जॉन स्ट्रॅकर मध्यरात्री तबेल्यात गेला आणि चंदेरी ज्वाळाला बाहेर काढले. अर्थात, त्याने तो अप्रामाणिक असल्याशिवाय, त्याच्या स्वतःच्या नोकराला, म्हणजे तबेल्यातील मुलाला, गुंगीचे औषध कसे काय दिले असते? पण तरी त्याने असे का केले, ते मला कळेना. यापूर्वी मी प्रशिक्षकाने दलालामार्फत घोड्यावर लावलेल्या पैशांच्या, चोऱ्या केल्याचे पाहिले होते. काही गुन्हेगारी स्वरूपाच्या फसवणुकीने, ते हे घडवून आणत. काही वेळेस ते जॉकीला ओढून पाडत. तर कधी अनाकलनीय पद्धतीने दुसऱ्याला खोटे

पाडत, असे घडवून आणत. इथे काय झाले? मला आशा होती, की त्याच्या खिशातील वस्तू बघून, मला निष्कर्ष काढायला मदत होईल.

“आणि त्याप्रमाणेच झाले. तुम्हाला मृत माणसाच्या हातातील, तो उल्लेखनीय चाकू आठवत असेल. तो असा चाकू होता, की शहाण्या माणसाने तो शस्त्र म्हणून वापरला नसता. डॉ वॉटसनने सांगितल्याप्रमाणे, तो असा चाकू होता की जो शस्त्रक्रियेतील नाजूक कामासाठी वापरला जातो. त्या रात्री एका नाजूक कामासाठी तो वापरला जाणार होता. कर्नल रॉस, तुमच्या घोड्यांच्या शर्यतीबाबतच्या दांडग्या अनुभवातून असे माहिती असेल, की घोड्यांच्या पायांना अजिबात काहीही खूण रहाणार नाही, अशी हलकीशी जखम केली तर त्यामुळे घोडा थोडासा लंगडा होतो. त्यामुळे त्याला धावायला थोडा त्रास होतो किंवा थोडासा संधिवात होतो. पण कधीच तो कामातून जात नाही.”

कर्नल ओरडला, “खलनायक! अप्रामाणिक चोर!”

“जॉन स्ट्रॅकरला घोडा माळरानामध्ये का न्यायचा होता, हे इथे स्पष्ट होते. जेव्हा त्याला चाकूने टोचले गेले असेल तेव्हा

इतका शक्तीमान प्राणी, नक्कीच त्याची गाढ झोप मोडल्यामुळे व थोडेफार दुखल्यामुळे जोराने खिंकाळला असेल. त्यामुळे हे मोकळ्या जागी करणे अत्यावश्यक होते.

कर्नल बोलला, “मी आंधळा होतो. अर्थात म्हणून त्याला मेणबत्ती व काडेपेटी हवी होती.”

“संशयातितपणे. पण त्याच्या वस्तू तपासतांना, मला गुन्हाची पद्धतच नव्हे तर खुनाचे कारणही समजले, म्हणून मी स्वतःला भाग्यवान समजतो. कर्नल, तुम्हाला या जगाचा अनुभव असल्याने हे माहिती असेल, की लोक दुसऱ्याची बिले स्वतःच्या खिशात ठेवत नाहीत. आपल्यापैकी बरेचजण असे असतात की ते जेमतेम स्वतःची बिले भरू शकतात. मी ताबडतोब निष्कर्ष काढला, की स्ट्रॅकर दुहेरी आयुष्य जगत होता. त्याचे दुसरेही घर होते. बिल बघून असे वाटले, की ही एक खर्चिक सवयी असलेली स्त्री आहे. तुमचे तुमच्या नोकरांच्या बाबतीत उदार धोरण आहे. पण तरीही कोणी वीस/बावीस गिनीचा ड्रेस बायकोसाठी विकत घेईल, अशी अपेक्षा करणे जरा जास्तच होते. तिच्या नकळत, मी इतक्या महाग ड्रेसबद्दल तिला विचारले असता, तो तिला कधीच

मिळाला नसल्याचे ऐकून मला समाधान वाटले. मी दुकानदारा-
चा पत्ता लिहून ठेवला. त्या नंबरवर फोन करून व स्ट्रॅकरचा
फोटो दाखवून, मला सहजपणे खोट्या डर्बीशायरचा खोटेपणा
लक्षात आला.

तेव्हापासून सगळे खुले झाले. स्ट्रॅकरने घोडा
खळग्याशी नेला. तिथे त्याने पाडलेला उजेड अंधुक असल्याने,
खळगा दिसू शकला नाही. सिम्पसन तिथून घाईने जातांना
त्याचा मफलर तिथे पडला. --- कदाचित अशी कल्पना करून
स्ट्रॅकरने तो उचलला, की घोड्याचा पाय बांधून सुरक्षित
ठेवण्यासाठी तो लागेल. एकदा खळग्यात उतरल्यावर, त्याने
घोड्याला मागे ठेवून मेणबत्तीचा उजेड पाडला. पण अचानक
पडलेला उजेड बघून घोडा बिथरला. काही विचित्र धोका
जाणवल्याने, तो खळग्याबाहेर पळाला. पण जाता जाता त्याची
जोरदार लाथ स्ट्रॅकरच्या कपाळावर बसली. त्याने आधीच
पाऊस पडत होता, तरी अंगावरील रेनकोट काढला होता,
कारण त्याला नाजूक काम करायचे होते. पडल्यावर त्याचा
चाकू त्याच्या मांडीत खुपसला गेला. आता तुम्हाला सर्व
कळले का?"

कर्नल ओरडला, “आश्चर्यकारक! तुम्ही जणू तिथे होतात.”

“माझा शेवटचा टोला फार लांबलचक होता, असे मी कबूल करतो. मला हे खटकले, की स्ट्रॅकरसारखा हुशार माणूस, हे घोड्याच्या पायाला चाकू टोचायचे काम, थोडा सराव केल्याशिवाय अंगावर घेणार नाही. पण तो कुणावर सराव करणार? माझी नजर मेंढ्यांवर पडली. मी एक प्रश्न विचारला. आश्चर्य म्हणजे माझा अंदाज बरोबर निघाला.

जेव्हा मी लंडनला परत आलो, तेव्हा त्या दुकानदाराला बोलावले. त्याने स्ट्रॅकरला, महागाईचे ड्रेस घेणारी बायको असलेले, त्याचे डर्बीशायर नावाचे मोठे गिन्हाईक म्हणून ओळखले. माझी खात्री आहे की या बाईने त्याला, गळ्यापर्यंत पुरते कर्जात बुडवले असणार. आणि म्हणून त्याला हा विचित्र बेत करायला भाग पाडले असेल.”

कर्नल ओरडला, “एक गोष्ट सोडून बाकी सगळे तुम्ही स्पष्ट केले. घोडा कुठे होता?”

“ओहो, तो कडीकुलुपात तुमच्या शेजाऱ्याने बंदिस्त करून ठेवला होता. आपण त्या दिशेने गुन्हा घडल्याची केस दाखल केली पाहिजे. मला वाटते, हे मोठे क्लॅफाम स्टेशन आहे. जर मी चुकत नसेन, तर आपण दहा मिनिटात व्हिक्टोरियाला असू. कर्नल, तुम्हाला आमच्या खोलीत सिगरेट ओढायची असेल, तर मी आनंदाने तुम्हाला रस वाटेल अशी अजून काही माहिती देऊ शकेन.

The Reigate Puzzle

रिगेटचे कोडे

८७ च्या उन्हाळ्यातील कामाच्या अतोनात ताणामुळे, आजारी पडलेला माझा मित्र, शेरलॉक होम्स तंदुरुस्त झाला, त्याच्या थोडा आधीचा काळ होता. नेदरलंड-सुमात्रा कंपनी व उमराव मॉपरट्युइसच्या मोठ्या योजना, अजून लोकांच्या मनात रेंगाळत होत्या. त्यांचा राजकारणाशी व आर्थिक

व्यवहारांशी फार जवळून संबंध होता व या मी लिहित असलेल्या बऱ्याच गोष्टीदेखील त्यासंबंधित होत्या. तरीही त्यातून पर्यायाने एकमेवाद्वितीय व गुंतागुंतीची अशी समस्या उभी राहिली आणि त्यामुळे माझ्या मित्राला त्याच्या आयुष्यभराच्या गुन्हेगारीविरुद्धच्या लढाईतील एका नवीन शस्त्र वापरण्याची संधी मिळाली.

माझ्याकडील टिपणे पहाता, मला असे आढळले की मला १४ एप्रिलला लयोन्सहून आलेली एक तार मिळाली. त्यातून मला असे समजले की ड्यूलॉंग हॉटेलमध्ये होम्स आजारी आहे. चोवीस तासात मी, तो आजारी असलेल्या खोलीत होतो. त्याच्या लक्षणांवरून घाबरण्यासारखे काही वाटत नसल्याने, मी सुटकेचा निःश्वास सोडला. त्याचे पोलादी शरीरसुद्धा, दोन महिने चाललेल्या तपासकामाच्या ताणाने आजारी पडले होते. या काळात तो दर दिवशी पंधरा तासांपेक्षा कमी काम करत नव्हता. आणि त्यानेच मला खात्रीपूर्वक सांगितल्याप्रमाणे, त्याला एकपेक्षा अधिक वेळा सलग पाच दिवस काम करावे लागले होते. जरी त्याच्या श्रमांचा विजय झाला, तरी इतक्या भयानक रीत्या सतत केलेल्या कामाचा

परिणाम, म्हणून युरोपभर त्याचा जयघोष चाललेला असतांना आणि त्याची खोली घोटाभर उंचीच्या अभिनंदनपर तारांनी भरून गेलेली असतांना, त्याला मात्र मी पूर्णपणे उदासीनतेच्या काळोखात बुडालेले पाहिले. जेव्हा तीन देशांचे पोलीस हरले होते, तेव्हा त्याने प्रत्येक बाबतीत, शत्रूवर चढाई करून, त्यांना हरवले होते व तो युरोपचा नायक बनला होता. पण हे जाणून सुद्धा त्याला उदासीनतेने घेरण्यापासून बचावासाठी, ते अपुरे पडले होते.

तीन दिवसांनंतर आम्ही एकत्रितपणे बेकर रस्त्याला परत आलो. एवढे नक्की होते, की माझा मित्र बराच सुधारला होता. जिकडेतिकडे वसंत ऋतुच्या आगमनाने चैतन्य सळसळत होते. त्याचा माझ्यावरही चांगला परिणाम झाला होता. अफगाणिस्तानमध्ये माझ्याकडून उपचार घेणारा माझा जुना मित्र कर्नल हेटर याने, सरेमध्ये रिगेटजवळ घर घेतले होते. आणि त्याच्याकडे मला बरेच वेळा बोलावले होते. मागील वेळी त्याने म्हटले होते, की मी जर माझ्या मित्राला बरोबर घेऊन आलो, तर तो आनंदाने त्याचाही पाहुणचार करेल. थोडे आंतरदेशीय संबंध ठेवण्याची चतुराई दाखवायची गरज होती.

जेव्हा होम्सला कळले, की त्याचे घरही ब्रम्हचान्याचे घर आहे, तेव्हा त्याने माझ्या बेताला मंजूरी दिली आणि लयोन्स येथून परतल्यानंतर आठवड्याने आम्ही कर्नलकडे गेलो. हेटर हा सैन्यातील जुना शिपाई होता. त्याने बरेच जग पाहिले होते. आणि मी अपेक्षा करत होतो त्याप्रमाणे, होम्स व त्याच्यात बऱ्याच गोष्टी सारख्या निघाल्या. आम्ही तिथे पोचलो, त्या दिवशी संध्याकाळी जेवणानंतर कर्नलच्या बंदुकीच्या खोलीत होम्स सोफ्यावर पडला होता. मी आणि हेटर त्याचा पूर्वेकडील शस्त्रांचा छोटासा साठा बघत होतो.

अचानक तो म्हणाला, “तसेही मला वाटते, मी यातील एखादे पिस्तूल वरती जातांना माझ्याबरोबर ठेवतो. काही धोका वाटला, तर जवळ असलेले बरे.”

मी म्हणालो, “धोका?”

“हो. अलीकडे या भागात एक भीतीदायक घटना घडली. मागील सोमवारी, अॅक्टॉन नावाच्या वयस्क, श्रीमंत व नावाजलेल्या जुन्या उद्योगपतीचे घर फोडले गेले. फार नुकसान झाले नाही. पण ती मंडळी अजून घाबरलेली आहेत.

होम्सने त्याचे डोळे फिरवत विचारले, “काही पुरावा?”

“अजून तरी काही नाही. पण प्रकरण फार मोठे नाही. मिस्टर होम्स, या आंतरराष्ट्रीय प्रकरणानंतर, तुम्ही लक्ष देण्यासाठी, लहानशा गावातील हा फारच छोटासा गुन्हा आहे.”

होम्स मनातून खूष झाला असला, तरी त्याने त्याची स्तुती उडवून लावली.

“त्यात काही उत्सुकता वाढवणाऱ्या गोष्टी होत्या का?”

“मला वाटते नाही. चोरांनी घाईघाईने वाचनालयात काही उलथापालथ केली. पण त्यांच्या कष्टांच्या मानाने त्यांना विशेष असे काही मिळाले नाही. सर्व काही विस्कटून टाकले होते. खण उघडे पडले होते. काही किरकोळ वस्तू वापरून, मोडतोड करून टाकल्या होत्या. त्यामुळे पोपेच्या होमरचा एक भाग, दोन मेणबत्ती लावायचे स्टँड, हस्तिदंती पेपरवेट, लहानसा लाकडी हवेचा दाब मोजायचे यंत्र आणि जाड दोऱ्याचा एक गुंडा एवढ्याच वस्तू नाहीशा झाल्या.”

मी उद्गारलो, “हा वस्तूंचा काही वेगळाच संग्रह आहे!”

“ओहो! त्या चोरांनी हाताला लागेल ते, लंपास केले.”

सोफ्यावरून होम्सने घशातून काही आवाज काढला.

तो म्हणाला, गावातील पोलिसांनी काहीतरी केले पाहिजे. कारण हे अगदी नक्की आहे की --- “

मी त्याला बोटाने खूण करून मनाई केली.

“माझ्या प्रिय मित्रा, तू इथे विश्रांती घेण्यासाठी आलेला आहेस. आधीच कामामुळे तुझे तुकडे पडलेले असतांना, कृपया, काही नवीन समस्या उकरून काढू नकोस.”

होम्सने विनोदी पद्धतीने कटाक्ष टाकत खांदे उडवले. मग संभाषण कमी धोकादायक बाबींकडे वळले.

तरीही नियतीने असेच ठरवले होते, की माझे सर्व व्यावसायिक कसब फुकट जावे. कारण दुसऱ्या दिवशी सकाळी, आमच्यावर समस्या अशी काही येऊन आदळली, की त्याकडे दुर्लक्ष करणे अशक्य झाले. अनपेक्षितपणे आमच्या त्या गावाच्या फेरीने पलटी खाल्ली. आम्ही न्याहारी करत असतांना कर्नलचा नोकर भीतीने थरथर कापत आला.

तो धापा टाकत बोलला, “सर, तुम्ही कनिंगहॅम सरांकडील बातमी ऐकली का?”

त्याचा कॉफीचा कप अर्धवट हवेत धरून, कर्नल ओरडला, “चोरी?”

“खून!”

कर्नलने शिष्टी वाजवली. तो म्हणाला, “अरे देवा! कोणाला मारले? वयस्क कनिंगहॅमला की त्याच्या मुलाला?”

“नाही यापैकी कुणीच नाही. टांगेवाला, विल्यम. हृदयातून गोळी आरपार आणि खेळ खलास.”

“कोणी गोळी मारली?”

“चोरांनी, सर. त्याला चांगलाच दणका बसून, तो जागच्या जागी मेला. तो चोर स्वयंपाकघराच्या खिडकीशी उभा होता. तेव्हा विल्यम आला व मालकाचे सामान वाचवायच्या नादात त्याने स्वतःचे मरण ओढवून घेतले.”

“किती वाजले होते?”

“काल रात्री, सर. साधारण बारा वाजता.”

परत शांतपणे त्याची न्याहारी करायला बसत, कर्नल म्हणाला, “ओहो, मग आपण नंतर जाऊ. नोकर गेल्यावर तो म्हणाला, “हे फार वाईट झाले. तो वयस्क कनिंगहॅम आमचा इथला नेता आहे आणि फार चांगला माणूस आहे. त्याला आता काढून टाकले जाईल. त्याचा नोकर त्याच्याकडे अनेक वर्षे काम करत होता आणि चांगला नोकर होता. बहुधा, अॅक्टॉनकडे घरफोडी करणारेच हे असावेत.”

होम्स विचारपूर्वक म्हणाला, “आणि फारच नामी वस्तू चोरल्या.”

“तेच तर!”

“हं! हे जगातील सर्वात साधे प्रकरण ठरेल. पण प्रथमतः तरी ते थोडे रुचीपूर्ण वाटते आहे, नाही का? इथे या भागात कार्यरत असलेली चोरांची टोळी, त्यांचे ठिकाण बदलू शकतात. पण एकाच भागात काही दिवसात लगेच, ते असे काही करणार नाहीत. जेव्हा काल रात्री तुम्ही काळजी घेण्याबद्दल बोललात, तेव्हा मला आठवले, कदाचित हा इंग्लंडमधील शेवटचा जिल्हा असावा, की जिथे चोरांचे लक्ष

वेधले जाऊ शकते. --- यावरून असे दिसते, की मला शिकण्यासारखे अजून खूप काही आहे.”

कर्नल म्हणाला, ”हा इथला जवळपासचाच कुणी चोर असावा. अर्थात, अॅक्टॉनकडील व कनिंगहॅमकडील या दोन्ही जागा तशा एकमेकांपासून लांब आहेत, त्यामुळे ते दोन्ही ठिकाणी फार दिवसांचे अंतर न ठेवता गेले असावेत.”

“आणि दोघे फार श्रीमंत होते का?”

“हो, तसे असणारच. पण मला वाटते, त्या दोघांवरही काही वर्षांपूर्वी खटले चालू होते. त्यात त्यांची बरीच धुलाई झाली असणार. कनिंगहॅमच्या निदान निम्म्या तरी संपत्तीवर, वयस्क अॅक्टॉनने त्याचा हक्क असल्याचा दावा केला होता. आणि वकील मंडळी ती भरपूर फायदेशीर ठरणारी केस घ्यायला खूप असणार.”

होम्स जांभई देत म्हणाला, “जर तो स्थानिक चोर असेल, तर त्याला सहज पकडले जाईल. वॉटसन, ठीक आहे. मी यात दखल घेऊ इच्छित नाही.”

दर उघडत नोकर बोलला, “सर, इन्स्पेक्टर फॉरेस्टर आले आहेत.”

नीटनेटका, चलाख व उत्सुक चेहऱ्याचा तरूण खोलीत आला. तो म्हणाला, “कर्नल, शुभ सकाळ. मला आशा आहे, की मी तुमच्या कामाच्या मध्येच आलो नाही. पण मी ऐकले, की बेकर रस्त्यावर रहाणारे मिस्टर होम्स, इथे आलेले आहेत.”

कर्नलने माझ्या मित्राकडे निर्देश केला. इन्स्पेक्टरने वाकून अभिवादन केले.

“मिस्टर होम्स, आम्हाला वाटले, कदाचित तुम्हाला यात लक्ष घालायला आवडेल.”

तो हसत बोलला, “वॉटसन, नशीब तुझ्याविरुद्ध दिसते आहे. इन्स्पेक्टर, तुम्ही आलात, तेव्हा आम्ही या केसबद्दलच बोलत होतो. तुम्ही आम्हाला केसची नीट माहिती द्याल का?” तो ज्या पद्धतीने त्याचा नेहमीचा दृष्टीकोन घेऊन, खुर्चीत मागे रेलून बसला, त्यावरून मला समजले, की केसमध्ये काही दम नव्हता.

“अॅक्टॉनकडील केसमध्ये आम्हाला काही पुरावा सापडला नाही. पण या कनिंगहॅमच्या केसमध्ये भरपूर पुरावे सापडले. दोन्हीकडील गुन्हेगार एकच आहेत. त्या माणसाला बघितले गेले होते.”

“काय?”

“हो, सर. बिचाऱ्या विल्यम किरवानला गोळी मारल्यावर, एखाद्या हरिणाच्या चपळाईने तो पळून गेला. मिस्टर कनिंगहॅमनी त्याला त्यांच्या झोपायच्या खोलीच्या खिडकीतून पाहिले आणि मिस्टर अलेक कनिंगहॅमनी त्याला मागील पॅसेजमधून पाहिले. पावणेबारा वाजले होते, तेव्हा बाहेर आरडाओरडा सुरु झाला. मिस्टर कनिंगहॅम नुकतेच अंथरुणावर पडले होते आणि मिस्टर अलेक गाऊन घालून पाईप ओढत होते. त्या दोघांनी टांगेवाल्या विलियमला मदतीसाठी हाका मारतांना ऐकले. मिस्टर अलेक काय झाले, ते बघायला खाली धावले. मागचे दार उघडे होते. ते जिन्याच्या तळाशी आले, तेव्हा त्यांना बाहेर दोन माणसे मारामारी करतांना दिसली. एकाने दुसऱ्याला गुद्दा मारला. दुसरा पडला. खुनी बागेमधून धावत जाऊन, कुंपणावरून उडी मारून पसार झाला. मिस्टर

कनिंगहॅम त्यांच्या झोपायच्या खोलीतून बाहेर बघत राहिले. त्यांनी त्या माणसाला रस्त्याला लागलेले पाहिले. पण त्यानंतर तो गायब झाला. मिस्टर अलेक मरणाच्या माणसाला काही मदत करता येते का, हे बघायला थांबले. त्यामुळे खुनी माणूस सरळ पळून गेला. तो एक मध्यम आकाराचा माणूस होता व त्याने काही गडद कपडे घातले होते, याव्यतिरिक्त त्याची काही खासगी माहिती मिळाली नाही. पण आम्ही नेटाने चौकशी करत आहोत आणि लवकरच आम्ही त्याला शोधून काढू.”

‘हा विल्यम तिथे काय करत होता? तो मरण्यापूर्वी काही बोलला का?’

“एकही शब्द नाही. तो लॉजमध्ये त्याच्या आईबरोबर राहायचा. तो फार विश्वासू असल्याने, माझ्या कल्पनेप्रमाणे, तो तिथे सर्व काही ठीकठाक आहे ना, हे बघत होता. अर्थात या केसमध्ये, प्रत्येकाचा संशय घेण्यास जागा आहे. चोराने नुकतेच कुलुपाशी झटापट करून दार उघडले असणार --- आणि विल्यम त्याच्यासमोर आला असणार.”

“बाहेर पडण्यापूर्वी विल्यम त्याच्या आईला काही बोलला होता का?’

“ती खूप म्हातारी व बहिरी आहे. त्यामुळे आपल्याला तिच्याकडून काहीच माहिती मिळणार नाही. तिला धक्का बसून, ती अर्धवटासारखी झाली आहे. पण ती कधीच खूप हुशार नव्हती. पण तरीही तिथे एक खूप महत्वाची परिस्थिती होती. हे बघा!”

त्याने वहीतून एक फाटका कागदाचा तुकडा घेऊन तो त्याच्या गुडघ्यांवर पसरला.

मृत मनुष्याच्या हाताच्या बोटांमध्ये हा आढळला. तो एका मोठ्या कागदातून फाडलेला दिसतो. त्यावर नोंदवलेल्या वेळीच तो बिचारा दगावला. मला वाटते कागदाचा उरलेला भाग खुन्याने फाडला असावा. किंवा मरणाच्या खुन्याच्या हातातून तो फाडून घेतला असावा. त्यावर काही भेटीची वेळ ठरवल्यासारखे वाटते.”

होमसने तो कागदाचा तुकडा घेतला. त्यावर असे लिहिलेले होते:

पावणेबारा वाजता शक्य ते शिका.

इन्स्पेक्टरने पुढे चालू ठेवले, “ती भेटीची वेळ असल्याचे गृहीत धरले, तर विल्यम किरवान --- जरी प्रामाणिक असण्याबद्दल प्रसिद्ध असला तरी --- त्याच्याबद्दल आपण काही अंदाज करू शकतो. कदाचित तो खुन्याला सामील होता की काय! तो त्याला तिथे भेटला असेल. दारातून आत यायला मदतही केली असेल. आणि मग त्यांची मारामारी सुरु झाली असेल.”

त्या कागदाकडे पूर्ण लक्ष देऊन बघत होम्स बोलला, “हे लिहिलेले फारच रुचीपूर्ण आहे. मला वाटले होते, त्यापेक्षा हे पाणी बरेच खोल आहे.” त्याने हाताच्या ओंजळीत चेहरा लपवला. लंडनच्या प्रसिद्ध गुप्तहेरावर केसचा इतका परिणाम झालेला बघून इन्स्पेक्टर हसला.

होम्स बोलला, “चोर व नोकर यांच्यातील सामंजस्य असण्याच्या शक्यतेबद्दलची व कागदावरील वेळ ही त्या दोघांची भेटायची वेळ असावी, ही तुझी शैरेबाजी, तुझ्या शोधक हुशारीची व अशक्य नसलेली गोष्ट वाटते. पण या लिहिण्यावरून असे दिसते --- “ परत त्याने चेहरा हातात लपवला. आणि काही मिनिटे विचारात खोलवर हरवून गेला.

जेव्हा त्याने चेहरा वरती केला, तेव्हा त्याच्या गालांचा रंग बदललेला पाहून व डोळे आजारापूर्वी होते, तसे चमकदार झालेले बघून मी चक्रावून गेलो. त्याच्या पूर्वीच्या शक्तीने, तो उठून उभा राहिला.

तो म्हणाला, “काय ते मी सांगतो. मला या केसमधील बारीकसारीक मुद्द्याकडे शांतपणे बघायला हवे. त्यात असे काही आहे, की ते मला जोराने खुणावते आहे. कर्नल, जर तुम्ही मला इन्स्पेक्टरबरोबर एकट्याला राहून दिले, तर माझ्या एकदोन उपपत्ती मी सत्यासत्यतेसाठी पडताळून बघतो. अधर्या तासात मी तुम्हाला व वॉटसनला परत भेटतो.”

इन्स्पेक्टर एकटाच परत आला, तेव्हा दीड तास उलटून गेला होता.

तो म्हणाला, “मिस्टर होम्स बाहेर शेतात फेऱ्या मारत आहेत. आपण चौघांनी त्या खून झालेल्या घरी एकत्र जाऊ, असे ते म्हणत आहेत.”

“मिस्टर कनिंगहॅम यांच्या घरी?”

“हो, सर.”

“कशासाठी?”

इन्स्पेक्टरने त्याचे खांदे उडवले. “मला नीटसे माहिती नाही. आपल्याआपल्यात सांगतो, मला वाटते, मिस्टर होम्स अजून आजारी आहेत. ते विचित्रपणे वागत आहेत आणि फार उद्दीपित झाले आहेत.”

मी म्हणालो, “मला नाही वाटत, की तुम्ही काही काळजी करावी. त्याचा वेडेपणा ही गूढ उकलायची त्याची पद्धत आहे.”

इन्स्पेक्टर पुटपुटला, “कर्नल, पण तो निघण्यासाठी अधीर झाला आहे. जर तुम्ही तयार असाल, तर आपण बाहेर पडू.”

आम्ही होम्सला शेतात फेऱ्या मारतांना पाहिले. त्याची हनुवटी छातीत रुतलेली होती आणि हात पॅटच्या खिशात होते.

तो म्हणाला, “ही केस रुचीपूर्ण होत चालली आहे. वॉटसन, तुझी या गावाची भेट खूप यशस्वी ठरली आहे. कशी प्रसन्न सकाळ आहे!”

कर्नल बोलला, “मला वाटते, आपण खुनाच्या जागी जायला निघावे, ते बरे.”

“हो. इन्स्पेक्टरने व मी मिळून, खुन्याला पकडण्याचा काही बेत आखला आहे.

“काही यश?”

“बघू आम्हाला काही खूप औत्सुक्यपूर्ण बाबी दिसल्या आहेत. आपण चालतांना मी तुम्हाला सगळे सांगतो. सर्वप्रथम, आम्ही त्या दुर्दैवी माणसाचे कलेवर पाहिले. आपल्याला सांगण्यात आल्याप्रमाणे, पिस्तुलाची गोळी लागून, तो मेला.”

“तुम्हाला त्याबद्दल काही संशय होता का?”

“ओहो, सर्व काही तपासलेले बरे असते. आमचे तपासणे काही फुकट गेले नाही. मग आम्ही मिस्टर कनिंगहॅमशी व त्यांच्या मुलाशी बोललो. बागेच्या कुंपणाजवळून जात, त्यांनी आम्हाला खून झालेली जागा दाखवली. ते सर्व खूपच थरारक होते.”

“असणारच.”

मग आम्ही त्या बिचाऱ्या माणसाच्या आईला भेटलो. ती फार म्हातारी व कमकुवत असल्याने, तिच्याकडून काही माहिती मिळाली नाही.”

“आणि तुमच्या तपासणीचे निष्कर्ष काय निघाले?”

“असे दिसते की गुन्हा फार विशेष प्रकारचा आहे. कदाचित आपली आताची भेट, त्यावर काही प्रकाश टाकू शकेल. मरणाच्या वेळी मृत माणसाच्या हातात असलेला कागदाचा तुकडा फार महत्वाचा आहे. “

“मिस्टर होम्स, त्यामुळे पुरावा मिळू शकेल.”

“त्याने पुरावा दिलेला आहे. विल्यम किरवानला अंथरुणातून उठवून आणणाऱ्या माणसाने ती चिठ्ठी लहिली आहे. पण त्या तुकड्याचा उरलेला भाग कुठे आहे?”

इन्स्पेक्टर म्हणाला, “मी तो सापडावा, म्हणून तेथील जमीन काळजीपूर्वक तपासली.”

“ती मृत माणसाच्या हातातून ओढली गेली. कुणाला ती मिळवण्याचे एवढे काय कारण होते, कुणास ठाऊक! पण त्याच्या या कृत्यामुळे, तो या गुन्ह्यात अडकला गेला. आणि

तो तुकडा मिळवून तो काय करणार होता? बहुधा, स्वतःच्या खिशात टाकणे एवढेच! त्याचा एक तुकडा मृत माणसाच्या हातात राहिला आहे, हे त्याच्या लक्षातच आले नसावे. जर त्या कागदाचा उरलेला तुकडा मिळाला, तर गूढ उकलायला फार मदत होईल.”

“हो. पण गुन्हेगाराला पकडण्यापूर्वी, त्याच्या खिशातील कागद कसा मिळेल?”

“बरोबर आहे. विचार करण्याची गोष्ट आहे. नंतर अजून एक सरळ समजण्यासारखा मुद्दा आहे. ती चिठ्ठी विल्यमला पाठवली होती. ज्याने ती लिहिली, त्याने ती घेतली नसावी. नाहीतर अर्थात त्याने त्याला जे सांगायचे आहे ते स्वतःच सांगितले असते. मग ती चिठ्ठी कुणी आणली? की ती पोस्टाने आली?”

इन्स्पेक्टर म्हणाला, “मी ती चौकशी केली. काल पोस्टाने विल्यमला ती चिठ्ठी आली. पाकीट त्याने नाहीसे केले.”

इन्स्पेक्टरच्या पाठीवर शाबासकीची थाप देत, होम्स बोलला, “छान! तू पोस्टमनला बघितलेस. तुझ्याबरोबर काम करायला मला आवडते आहे. तर हे लॉज आले. कर्नल, जर तुम्ही येणार असाल, तर मी तुम्हाला खुनाची जागा दाखवतो.”

खून झालेला माणूस रहात होता, ते घर आम्ही मागे टाकले. ओकच्या झाडांच्या रस्त्याने आम्ही, दरवाज्यावर आडवे लाकूड टाकलेल्या जुन्या राणी अॅनच्या घरापर्यंत चालत राहिलो. होम्सच्या व इन्स्पेक्टरच्या मागून चालतांना आम्हाला शेवटी बाजूचे गेट लागले. त्या गेटने कुंपण व बाग वेगळी केली होती. स्वयंपाकघराच्या दाराशी मुख्य पोलीस उभा होता. होम्स म्हणाला, “ऑफिसर, दार उघडा. आता आम्ही जिथे उभे होतो, तिथे तरुण मिस्टर कनिंगहॅमने जिन्यातून त्या दोन लोकांना मारामारी करतांना पाहिले होते. वयस्क मिस्टर कनिंगहॅम, डावीकडून दुसऱ्या खिडकीशी होता. त्याने त्या माणसाला, झुडुपाच्या डावीकडून जाताना पाहिले होते. नंतर मिस्टर अलेक बाहेर पळाला आणि जखमी माणसाशेजारी बसला. तुम्ही बघता आहात, की जमीन फार कडक आहे. त्यामुळे त्यावर मार्गदर्शक खुणा उमटलेल्या नाहीत.” तो बोलत असतांना दोन

माणसे घरापासून गोल वळण घेऊन, बागेच्या वाटेने आली. एक वयाने मोठा होता. त्याचा चेहरा ठसठशीत, सुरकुत्या पडलेला, मोठे डोळे असलेला होता. दुसरा चमकदार हसऱ्या चेहऱ्याचा, भपकेदार ड्रेस केलेला, तरुण होता. पण तो जे काम घेऊन इथे आला होता, त्याच्याशी विसंगत व विचित्र असा वाटत होता.

तो होम्सला म्हणाला, “अजून तुम्ही इथेच? मला वाटले, तुम्ही लंडनवासी कधीच चुकत नाही. पण तुम्ही कामात झटपट दिसत नाही.”

होम्स ते विनोदाने घेत म्हणाला, “ओहो, तुम्ही आम्हाला थोडा वेळ दिला पाहिजे.”

तरुण अलेक कनिंगहॅम म्हणाला, “तुम्हाला वेळ हवा आहे का? का बरं, मला तर असे दिसते आहे, की आपल्याकडे काहीच पुरावे नाहीत.”

इन्स्पेक्टर उत्तरला, “फक्त एकच आहे. आम्हाला वाटले, जर आम्हाला तो शोधता आला --- अरे बापरे, मिस्टर होम्स. काय झाले?”

माझ्या बिचाऱ्या मित्राचा चेहरा अचानक भयानक भाव दाखवू लागला. त्याचे डोळे वर फिरले व तो रागाने थरथर कापू लागला. घशातून काही गुरगुरणारा आवाज काढत तो जमिनीवर चेहरा आपटेल, असा पडला. अचानक आलेल्या त्या झटक्याची तीव्रता बघून, आम्ही घाबरून गेलो. आम्ही त्याला स्वयंपाकघरात नेले. तिथे एका मोठ्या खुर्चीवर त्याला टेकून बसवले. तो जोरजोरात श्वास घेत होता. शेवटी, त्याच्या अशक्तपणाबद्दल लाज वाटून माफी मागत, तो उठून उभा राहीला.

त्याने स्पष्टीकरण दिले, “वॉटसन तुम्हाला सांगेल, की नुकताच मी मोठ्या आजारातून उठलो आहे. त्यामुळे मला हे असे झटके येतात.”

वयस्क कनिंगहॅम म्हणाला, “माझ्या टांग्यातून मी तुम्हाला घरी पोचवू का?”

“ठीक आहे. मी आता इथे आहेच, तर मला एक गोष्ट अगदी खात्रीपूर्वक वाटते आहे. आपण ती सहज तपासून बघू शकतो.”

“ती काय आहे?”

“मला वाटते, असे शक्य आहे की गरीब बिचारा विल्यम चोर आत शिरायच्या आधी नव्हे, तर नंतर आत शिरला. तुम्ही असे गृहीत धरत आहात, की जरी दार धक्का मारून उघडले गेले, तरी चोर आत नव्हता.”

मिस्टर कनिंगहॅम गंभीरपणे म्हणाले, “मला वाटते, असे शक्य आहे कारण माझा मुलगा अलेक अजून झोपायला गेला नव्हता. आणि त्याला नक्की कोणाची तरी हालचाल जाणवली होती.”

“तो कुठे बसलेला होता?”

“मी माझ्या कपडे बदलायच्या खोलीत, सिगरेट ओढत होतो.”

“ती कुठली खिडकी येते?”

“माझ्या वडिलांच्या पुढील व डावीकडून शेवटची.”

“अर्थात तुमचे दोघांचेही दिवे चालू होते?”

“संशयातीतपणे.”

“होम्स हसत बोलला, “यात काही अगदी वेगळ्या प्रकारचे मुद्दे आहेत. हे असामान्य नाही का, की चोर --- आणि असा चोर, की ज्याला पहिला काही अनुभव आहे --- तो मुद्दाम अशा वेळीच घरात शिरेल का की दोन्ही कुटुंबे अजून जागी आहेत?”

“तो बिनधास्त असेल.”

तरुण मिस्टर अलेक बोलला, “ठीक आहे. जर ही केस वेगळ्या प्रकारची नसती, तर आम्हाला तुम्हाला स्पष्टीकरण विचारण्याची काही गरज नव्हती. पण तुमची अशी जी कल्पना आहे, की विल्यमने त्याला गाठण्यापूर्वीच, त्याने चोरी केली होती, ती सर्वात अतर्क्य व रानटी आहे. तसे असते, तर आम्हाला ती जागा विस्कटलेली सापडली नसती का? आणि त्याने चोरलेल्या वस्तू आम्हाला समजल्या नसत्या का?”

होम्स म्हणाला, “त्या कुठल्या वस्तू होत्या, त्यावर ते अवलंबून आहे. तुमच्या लक्षात असेल, की त्याचे स्वतःचे बेत आखून ते तडीस नेणाऱ्या, एका विशिष्ट प्रकारच्या चोराचा आपण सामना करत आहोत. असे पहा, उदाहरणार्थ, अॅक्टॉन

कडील केसमध्ये त्याने काय घेतले, तर हस्तिदंती पेपरवेट, जाड दोऱ्याचा एक गुंडा आणि अजून अशाच काही फालतू वस्तू.”

वयस्क कनिंगहॅम म्हणाला, “मिस्टर होम्स, आम्ही सर्वस्वी तुमच्या हातात आहोत. तुम्ही किंवा इन्स्पेक्टर जे जे सुचवाल, ते ते करायला आम्ही बांधील आहोत.”

होम्स म्हणाला, “प्रथमतः मला तुमच्याकडून एक गोष्ट मिळाली पाहिजे, ती म्हणजे वेळ. कारण असल्या गोष्टी शोधून काढायला वेळ लागतो. मी इथे एक मसुदा तयार केला आहे. त्यावर तुम्ही सही करायला तुमची हरकत नसावी. मला वाटते, पन्नास पौंड पुरेसे आहेत.”

होम्सने दिलेली पेन्सिल घेत मसुद्याकडे बघत वयस्क कनिंगहॅम बोलला, “पण हे काही बरोबर नाही, तरीही मी आनंदाने पाचशे सुद्धा देईन.”

“मी ते जरा घाईने लिहिले आहे.”

“तुम्ही सुरवात अशी केली आहे, जसे ‘पहाटे पाऊणच्या सुमारास, असा प्रयत्न करण्यात आला की’ आणि पुढे असेच काही. खरे तर तेव्हा पावणेबारा वाजले होते.”

होम्स अशी चूक करेल, असे खरे तर माझ्या अनुभवाप्रमाणे संभवत नव्हते. त्यामुळे हे ऐकून मला दुःख झाले. अगदी अचूक नोंद करण्याबद्दल तो प्रसिद्ध होता. पण त्याचे अलीकडचे आजारपणाने, त्याच्यावर काही परिणाम झाला असावा. या एका प्रसंगाने मला दाखवून दिले, की तो अजून पूर्णपणे बरा झाला नव्हता. तो क्षणभर नक्कीच खजील झाला. इन्स्पेक्टरने भुवया उंचावल्या आणि अलेक कनिंगहॅम हसू लागला. तरीही वयस्क माणसाने चूक दुरुस्त केली व कागद परत होम्सकडे दिला.

तो म्हणाला, “लवकरात लवकर हा छापून घ्या. मला वाटते तुमची ही कल्पना छान आहे.”

होम्सने तो कागद काळजीपूर्वक, त्याच्या खिशातील लहानशा डायरीत ठेवला.

तो बोलला, “आता आपण सगळे त्या घरी एकत्र गेलो तर खरेच चांगले होईल. या अतर्क्य पद्धतीने वागणाऱ्या चोराने, शेवटी त्याच्याबरोबर काही नेले नाही, याची आपण खात्री करू.”

आम्ही आत शिरण्यापूर्वी, होम्सने जोर लावलेला दरवाजा तपासला. हे स्पष्ट होते की मोठ्या पात्याचा दणकट चाकू, आत घातला गेला होता आणि कुलूप उचकटायचा प्रयत्न झाला होता. दाराच्या लाकडात, त्याच्या खुणा दिसत होत्या.

त्याने विचारले, “म्हणजे तुम्ही दाराची कडी वापरली नाही?”

“त्याची काही गरज भासली नाही.”

“तुमच्याकडे कुत्रा नाही?”

“आहे. पण तो घराच्या दुसऱ्या बाजूला बांधलेला असतो.”

“नोकर केव्हा झोपायला जातात?”

“साधारण दहा वाजता.”

“माझ्या समजुतीप्रमाणे विल्यमसुद्धा तेव्हाच झोपायला गेला असणार.”

“हो.”

“हे आश्चर्यकारक आहे की त्या विशिष्ट रात्री, तो वर पाहिजे होता. आता मिस्टर कनिंगहॅम, तुम्ही आम्हाला फिरून घर दाखवलेत, तर बरे होईल.”

स्वयंपाकघरापासून एक दगडी पॅसेज निघाला होता. त्याच्या टोकाला, पहिल्या मजल्यावर जाणारा जिना होता. त्याच्यावर जास्त नक्षीदार जिना होता. तो पुढील हॉलपर्यंत जात असे. तिथेच ड्रॉइंग रूम व झोपायच्या खोल्या होत्या. त्यांच्यापैकी एक मिस्टर कनिंगहॅमची व एक त्यांच्या मुलाची होती. होम्स घराच्या वास्तुशास्त्राचा अंदाज घेत हळूहळू चालत होता. त्याच्या हावभावांवरून माझ्या लक्षात येत होते की त्याला कसला तरी वास लागला होता. पण कुठल्या दिशेने त्याचे निष्कर्ष चालले होते, हे कळायला काही मार्ग नव्हता.

मिस्टर कनिंगहॅम अधीरतेने म्हणाले, “हे बघा याची काही गरज नाही आहे. जिन्यापासून शेवटून दुसरी माझी झोपायची खोली आहे व आणि माझ्या मुलाची त्यानंतरची शेवटची आहे. आम्हाला काही तसदी न देता चोर वर आला असणार, असा तर्क तुम्ही करता, ते योग्य आहे का, हे मी तुमच्यावर सोडतो.”

अलेक कनिंगहॅम छद्मीपणे हसत म्हणाला, “मला वाटते आता, तुम्हाला काही वेगळ्या प्रकारे प्रयत्न करायला पाहिजे.”

“तरी मी तुम्हाला असे सुचवेन, की मला हसण्याचे काम तुम्ही पुढे चालू ठेवा. उदाहरणार्थ, मला हे बघायला आवडेल की झोपायच्या खोल्यांमध्ये किती खिडक्या पुढील बाजूला उघडतात. मला वाटते ही, तुमच्या मुलाची खोली आहे.” त्याने ढकलून दार उघडले.

“मला वाटते, जिथे तो सिगरेट ओढत बसला होता व त्याला आरडाओरडा ऐकू आला, ती ही कपडे बदलायची खोली आहे. याची खिडकी कुठे उघडते?” तो दार उघडून, त्या खोलीतून बाहेर पडला व इतर खोल्यांकडे एक दृष्टीक्षेप टाकला.

मिस्टर कनिंगहॅम कडवटपणे म्हणाले, “आता तरी तुमचे समाधान झाले का?”

“आभारी आहे. मला पाहिजे होते, ते सर्व मी बघितले.”

“मग आता माझ्या खोलीत जाण्याची काही गरज आहे का?”

“जर फार त्रास नसेल, तर.”

वयस्क कनिंगहॅमने त्याचे खांदे उडवले आणि स्वतःच्या खोलीकडे मोर्चा वळवला. ती सर्वसाधारण स्वरूपाची, थोडे फर्निचर असलेली खोली होती. आम्ही खोलीत खिडकीकडे चालत गेलो, तेव्हा होम्स मागे रेंगाळला. आता तो आणि मी सर्वात मागे होतो. पलंगाजवळ एक संत्र्यांच्या फोडींची बशी आणि एक उघडा पेला पडला होता. आम्ही तेथून जातांना, होम्स पुढे वाकला व मुद्दाम सर्व काही विस्कटून टाकले. हे बघून मी आश्चर्याने अवाक् झालो. पेला फुटला व संत्र्यांच्या फोडी खोलीभर पसरल्या.

तो म्हणाला, “वॉटसन, तू हे केलेस. तू गालीचा तू फार खराब केलास.”

मी गोंधळून पुढे वाकलो व फोडी गोळा करू लागलो. काही कारणाने माझा मित्र माझ्यावर आळ घेतो आहे, हे मला

समजले. इतरांनीही तेच केले व आम्ही ते टेबल परत होते, तसे ठेवले.

इन्स्पेक्टर ओरडला, “अरेच्च्या! तो कुठे गेला?”

होम्स नाहीसा झाला.

तरुण अलेक कनिंगहॅम म्हणाला, “इथे क्षणभर थांबा. मला वाटते, त्याचे डोके फिरले आहे. डॅडी, तुम्ही माझ्याबरोबर या. आपण बघू की तो कुठे गेला आहे.”

ते खोलीतून घाईने बाहेर पडले. कर्नल, इन्स्पेक्टर व मी एकमेकांकडे बघत बसलो.

इन्स्पेक्टर बोलला, “मलाही अलेकसारखेच वाटते आहे. माझा शब्द ऐका. हा त्याच्या आजाराचा परिणाम असेल. पण मला वाटते --- “

“धावा. धावा. खून.” अशा एका किंकाळीने त्याचे शब्द तोडले गेले. अंगावर काटा येऊन, मी माझ्या मित्राचा आवाज ऐकला. मी खोलीतून वेड्यासारखा बाहेर पडलो. जिन्याशी गेलो. आम्ही पहिल्यांदा ज्या खोलीत गेलो होतो, तिथून घोगरा अस्पष्ट आवाज येत होता. मी तिथे घुसलो व तेथून

पुढे कपडे करायच्या खोलीत गेलो. दोघे कनिंगहॅम जमिनीवर खाली तोंड करून पडलेल्या होम्सच्या आकृतीवर वाकले होते. तरुण कनिंगहॅम दोन्ही हातांनी होम्सचा घसा आवळत होता तर दुसरा त्याचे मनगट पिरगळतांना दिसत होता. क्षणार्धात, आम्ही तिघांनी त्यांना बाजूला केले. होम्स त्याच्या पायांवर कसाबसा उभा राहिला. तो फार दमला होता व अशक्त दिसत होता.

तो धापा टाकत बोलला, “इन्स्पेक्टर, याना ताब्यात घ्या.’

“कुठल्या गुन्ह्याखाली?”

“त्यांचा टांगेवाला विल्यम किरवान याचा खून केल्याबद्दल.”

इन्स्पेक्टर घाबरून त्याच्याकडे बघू लागला. शेवटी तो बोलला, “मिस्टर होम्स, भानावर या. माझी खात्री आहे, तुम्ही असे खरे म्हणत नाही आहात की ---“

होम्स उद्दामपणे म्हणाला, “छट्! अरे, त्यांचे चेहेरे तरी बघ.”

कुणा माणसाच्या चेहऱ्यावर इतके पूर्णपणे अपराधी व कबुली देणारे भाव, मी पाहिले नव्हते. वयस्क माणूस मुका झाला होता आणि दुष्ट विचारांनी घाबरून त्याचा ठसठशीत चेहरा जड झाला होता. तर त्याचा मुलगा त्याची अभिमानी छानछोकी विसरून गेला होता., त्याच्या गडद डोळ्यांमधून धोकादायक जंगली जनावराची भयानकता चकाकत होती व त्याचे देखणेपण घालवत होती. इन्स्पेक्टर काही बोलला नाही. पण दरवाज्याशी जाऊन, त्याने शिष्टी वाजवली. दोन पोलीस आले.

तो बोलला, “मिस्टर कनिंगहॅम, माझा नाईलाज आहे. माझा विश्वास आहे, की हे सगळे अतार्किक असल्याचे सिद्ध होईल आणि तुम्ही बघाल की --- ओहो, तुम्हाला पटते आहे का? ते खाली टाका.” त्याने एक धक्का देताच तरुण माणसाच्या हातातले पिस्तुल आवाज होत, खाली जमिनीवर पडले.

त्यावर पाय ठेवत होम्स म्हणाला, “ते ठेवा. कोर्टातील सुनावणीच्या वेळी ते उपयोगी पडेल. हेच खरे तर हवे होते.” त्याने चुरगळलेला कागदाचा तुकडा हातात घरला.

इन्स्पेक्टर किंचाळला, “कागदाचा उरलेला तुकडा!”

“बरोबर.”

“तो कुठे सापडला?”

“जिथे तो आहे, असे मला वाटत होते, तिथेच. आता मी तुम्हाला सगळ्या गोष्टींचा खुलासा करतो. मला वाटते, कर्नल, तुम्ही आणि वॉटसन परत जाऊ शकता. मी देखील पुढच्या तासाभरात येतो. इन्स्पेक्टरला आणि मला कैद्यांशी थोडे बोलावे लागेल. पण जेवायच्या वेळेपर्यंत मी तिथे नक्की येतो.”

शेरलॉक होम्स बोलल्याप्रमाणे एक वाजता कर्नलच्या घरी येऊन दाखल झाला. त्याच्याबरोबर एक वयाने मोठा माणूस होता. आधीची चोरी ज्याच्या घरी झाली होती, त्या मिस्टर अॅक्टॉनबरोबर, त्याने माझी ओळख करून दिली.

होम्स म्हणाला, “मी आता तुम्हाला या केसचे स्पष्टीकरण देईन, तेव्हा मिस्टर अॅक्टॉन इथे हजर असावेत, असे मला वाटले, म्हणून मी त्यांना घेऊन आलो आहे. त्यांनाही या प्रकरणात रस असणार. माझ्या प्रिय कर्नल, तुम्ही

माझ्यासारख्या वादळी पाहुण्याला इथे आमंत्रण दिल्याबद्दल नक्कीच पश्चात्ताप करत असणार.

कर्नल नम्रतापूर्वक म्हणाला, “उलट, मला तुमच्या कामाची पद्धत बघायला मिळाली, हे मी माझे मोठे भाग्य समजतो. माझ्या अपेक्षेपेक्षा फारच झटपट, तुम्ही केसचा निकाल लावला. तुमचा झपाटा बघून मी आश्चर्यचकित झालो आहे. मला अजूनही पुराव्याचा काहीही मागमूस लागलेला नाही.”

“मला भीती वाटते, कदाचित माझे स्पष्टीकरण ऐकून तुमचा भ्रमनिरास होईल. पण माझी पद्धत अशी आहे की काहीही लपवायचे नाही. माझा मित्र वॉटसनपासून व त्यात ज्याना बौद्धिक रस आहे, अशा कुणापासूनही नाही. पण कर्नल, मला कपडे बदलायच्या खोलीत जो धक्का बसला आहे, त्यातून सावरण्यासाठी, मला थोडी ब्रँडी घ्यायला आवडेल. माझ्या अलीकडच्या आजारपणाबद्दल तुम्ही ऐकले असेल.”

“मला वाटते, परत तुम्हाला तसे झटके येणार नाहीत.”

शेरलॉक होम्स मनापासून हसला. “आलाच तर काय करायचे, ते आपण बघू. मला केससंबंधी निर्णय घेण्यासाठी ज्या ज्या बाबींचे मार्गदर्शन मिळाले, त्याचा व्यवस्थित गोषवारा मी तुमच्यापुढे मांडतो. जर तुम्हाला काही समजले नाही, तर मला मध्ये विचारायला हरकत नाही.

गुप्तहेरगिरीच्या कामात, हे महत्वाचे आहे, की अनेक गोष्टींपैकी कुठल्या निव्वळ प्रासंगिक आहेत व कुठल्या महत्वाच्या आहेत, हे तुम्हाला ओळखता आले पाहिजे. नाहीतर तुमचे श्रम व लक्ष एकत्रित होण्याऐवजी विखुरले जाते. आता या केसमध्ये माझ्या मनात पहिल्यापासून जराही संशय नव्हता, की ही केस पूर्णपणे मृत माणसाच्या हातात सापडलेल्या कागदाच्या चिटोऱ्याभोवती फिरते आहे.

“पुढे जाण्यापूर्वी मी तुमचे लक्ष एका गोष्टीकडे वेधू इच्छितो, की जे अलेक कनिंगहॅमचे सांगणे बरोबर होते आणि विल्यम किरवानला मारल्यावर खुनी ताबडतोब पळून गेला असेल, तर मग नक्कीच त्याने मृत मनुष्याच्या हातातील कागद फाडला नसणार. आणि जर त्याने फाडला नसेल, तर मग तो अलेक कनिंगहॅम स्वतःच असणार. कारण वयस्क कनिंगहॅम

खाली उतरण्यापूर्वी, खूप नोकर तिथे जमा झालेले होते. मुद्दा अगदी साधा आहे. पण इन्स्पेक्टरच्या नजरेतून तो सुटला आहे. कारण त्याने असे गृहीत धरून सुरवात केली, की गावातील या धनिक लोकांना यात पडायचे काही कारण नाही. कधीही कुणाविषयी काही पूर्वग्रह ठेवू नये. जिथे मला घटनाक्रम घेऊन जाईल, तिथे जायचे मी तयारी ठेवली. त्यामुळे तपासाच्या पहिल्या टप्प्यातच मला अलेक कनिंगहॅमच्या कामगिरीविषयी थोडा संशय येऊ लागला.

आता मी त्या इन्स्पेक्टरने दिलेल्या चिटोऱ्याच्या कोपऱ्याची कसून तपासणी केली. हा फार महत्वाचा कागद असल्याचे माझ्या लक्षात आलेले होते. हा बघा तो कागद. तुम्हाला तो बघून काही मनात येत नाही का?”

कर्नल म्हणाला, “तो बघायला फार विचित्र वाटतो आहे.”

होम्स ओरडला, “प्रिय सर, दोन व्यक्तींनी त्यातील एक आड एक शब्द लिहिले आहेत. at आणि to यातील ठळक t यांच्याबरोबर मी तुम्हाला twelve व quarter यातील पुसट t ची तुलना करायला सांगितली, तर तुमच्या लगेच लक्षात येईल.

या चार शब्दांचे अगदी थोडक्यात केलेले विश्लेषण, तुम्हाला असे ठामपणे म्हणायला लावेल की learn व may be बळकट हाताने लिहिले गेले आहे आणि what अशक्त हातांनी.”

कर्नल ओरडला, “अरे देवा, हे तर सूर्यप्रकाशाइतके स्वच्छ आहे. पण दोन माणसांनी अशा तऱ्हेने पत्र का लिहावे?”

“हा अर्थात वाईट उद्योग होता. त्यामुळे दुसऱ्यावर विश्वास नसणारा माणूस ओळखला गेला. ते काहीही असो. पण प्रत्येकाचा त्यात सारखाच हात होता. आता दोन माणसांपैकी हे स्पष्ट आहे की at व to लिहिणारा कटातील मुख्य होता.”

“ते तुम्हाला कसे कळले?”

“फक्त एकाच्या हस्ताक्षराची दुसऱ्याशी तुलना करून, हा तर्क करणे शक्य आहे. पण आपल्याकडे त्याहून ठोस पुरावे आहेत. जर तुम्ही त्या अक्षरांचे बारकावे नीट न्याहाळून पाहिलेत, तर तुम्ही अशा निर्णयाला याल की बळकट हाताच्या माणसाने प्रथम सगळे शब्द लिहिले आहेत व मध्येमध्ये दुसऱ्यासाठी जागा सोडल्या आहेत. सगळीकडे या सोडलेल्या जागा पुरेशा नसल्याने, दुसऱ्या माणसाला गिचमिड करून

लिहावे लागले आहे. उदाहरणार्थ, at आणि to यामध्ये नीट बसण्यासाठी quarter हा शब्द कसा लिहिला आहे ते बघा. ज्या माणसाने प्रथम लिहिले, तोच संशयातीतपणे हा बेत आखण्यातील मुख्य आहे.”

मिस्टर अॅक्टॉन उद्गारले, ”कमाल आहे!”

होम्स म्हणाला, “पण हे अगदी वरवरचे आहे. तरीही आता आपण महत्वाच्या मुद्द्याकडे येत आहोत. माणसाच्या हस्ताक्षरावरून त्याच्या वयाचा अंदाज करणारे शास्त्र तज्ञांनी चांगलेच विश्वासाहर्तेला आणले आहे. सर्वसाधारणपणे माणूस वयाच्या कुठल्या दशकात आहे, हे त्यावरून समजू शकते. मी सर्वसाधारण असे म्हणतो आहे. कारण जरी तो तरुण असला तरी वाईट तब्येत व शारीरिक अशक्तपणामुळे माणसाचे वय पुढे जाऊ शकते. या केसमध्ये एकाचा बळकट हात व दुसऱ्याचा जेमतेम वाचता येईल असा अशक्त हात बघता, आपण असे म्हणू शकतो, की पहिला तरुण असणार व दुसरा वयस्क असला तरी तितका वयस्क नाही.”

परत मिस्टर अॅक्टॉन उद्गारले, ”कमाल आहे!”

तरीही यापुढे जाऊन असे म्हणता येईल, की ते खरे तर रुचीपूर्ण आहे, पण विश्लेषण करायला अवघड आहे. या दोन्ही हस्ताक्षरांमध्ये काहीतरी सारखेपणा आहे. ती एका रक्ताची माणसे आहेत. तुम्हाला Greek मधील e मध्ये ते प्रकर्षाने दिसेल. पण माझ्यासाठी अजून खूप लहानसहान गोष्टी आहेत की ज्यावरून, मला हे समजू शकते. या दोन प्रकारच्या अक्षरात काही सारखे कौटुंबिक हावभाव किंवा एखादी सारखी ढब नक्कीच असली पाहिजे, याबद्दल माझ्या मनात काहीच संशय उरला नाही. मी तुम्हाला हे फक्त माझ्या कागदाच्या तपासणीचे अंदाज सांगतो आहे. तुमच्यापेक्षा त्यातील तज्ञांना, यात अजून तेवीस प्रकारचे तर्क करता येतील. त्या सर्व तर्कांचा विचार करता माझ्या लक्षात आले, की कनिंगहॅम पितापुत्रांनी हे पत्र लिहिले आहे.

“येथपर्यंत आल्यावर अर्थात माझी पुढची पायरी होती, गुन्ह्यामधील बारकावे तपासणे आणि त्याचा आपल्याला कितपत उपयोग होतो, ते बघणे. त्यामुळे मी

इन्स्पेक्टरबरोबर त्या घरी गेलो. जे पहायचे होते, ते पाहिले. मृत माणसाच्या अंगावरील जखम बघून मी अगदी ठामपणे सांगू

शकतो, की त्याला पिस्तुलातून गोळी निदान चार यार्डावरून मारली गेली असणार. कपड्यांवर पिस्तुलातील दारूने डाग पडले नव्हते. त्यामुळे अलेक कनिंगहॅम जे म्हणाला की गोळी मारली गेली, तेव्हा दोन माणसे मारामारी करत होती, हे तो खोटे बोलला. पुन्हा दोघेही पितापुत्र यांनी खुनी माणूस रस्त्यावर कुठून सटकला, ती जागाही कुठली होती, ते कबूल केलेले आहे. त्या जागेवर खरे तर एक बऱ्यापैकी मोठा खड्डा आहे. तो तळाशी ओलसर आहे. पण तिथे पाऊलांचे ठसे सापडले नाहीत. त्यामुळे माझी खात्री झाली, की कनिंगहॅम खोटे बोलत आहेत. कारण त्याठिकाणी बाहेरचा कुणी माणूस आलेलाच नव्हता.

आणि आता मला या गुन्ह्याचे कारण शोधून काढायचे होते. यासाठी मी प्रथम मिस्टर अॅक्टॉनकडे झालेल्या चोरीचे कारण शोधायच्या मागे लागलो. कर्नलने जे सांगितले, त्यावरून मला समजले की अॅक्टॉन व कनिंगहॅम दोघांवरही कोर्टात खटले चालू होते. अर्थात क्षणार्धात मला समजले, की केसमधील काही महत्वाचे कागदपत्र शोधण्यासाठी वाचनालयात चोरी झालेली आहे.”

मिस्टर अॅक्टॉन म्हणाले, “ते खरेच आहे. तोच त्यांचा उद्देश असणार. त्यांच्या संपत्तीपैकी अर्ध्या संपत्तीवर, माझा हक्क आहे. आणि एखादा कागद जरी सापडला असता --- जो नशिबाने माझ्या वकिलाच्या तिजोरीत होता --- तरी त्यांनी आम्हाला केसमध्ये नामोहरम केले असते.”

होम्स हसत म्हणाला, “तेच तर! तो धोकादायक व धसमुसळेपणाने केलेला प्रयत्न होता. त्यात मला तरूण अलेकचा प्रभाव असल्याचे समजले. काहीच न सापडल्याने, त्यांनी ती किरकोळ चोरी असल्याचा आभास निर्माण केला. त्यामुळे त्यांनी जे काही हाताला लागेल, ते गोळा केले. हे एवढे स्पष्ट झाले. पण अजून बरेच काही शोधून काढायचे होते. सर्वात महत्वाचे मला काय हवे होते, तर त्या कागदाचा उरलेला भाग. मला खात्री होती की अलेकने मृत माणसाच्या हातातून तो ओढून घेतला व तो त्याच्या गाऊनच्या खिशात ठेवला. तो अजून कुठे तो ठेवणार होता? प्रश्न फक्त एवढाच होता, की अजून तो तिथे होता का. त्यामुळे तो शोधायचा प्रयत्न करणे क्रमप्राप्त होते. त्यासाठी आपण सगळे त्यांच्या घरी गेलो.

तुम्हाला आठवत असेल की कनिंगहॅम आपल्याबरोबर स्वयंपाकघराच्या दारापासून, घर दाखवत हिंडत होते. अर्थात त्यांना त्या कागदाची आठवण न करणे हे महत्वाचे होते. नाहीतर त्यांनी तो लवकरात लवकर नाहीसा केला असता. इन्स्पेक्टर त्यांना कागदाच्या महत्वाबद्दल सांगणार होता, तेवढ्यात माझ्या ते लक्षात आले व विषय बदलण्यासाठी मी सुदैवाने खोटाखोटा चक्कर येऊन पडलो.

कर्नल हसत ओरडला, “अरे देवा! म्हणजे आम्ही तुम्हाला दाखवलेली सहानुभूती, फुकटच गेली म्हणायची. तुमची चक्कर म्हणजे ढोंग होते होय?”

मला नवीन नवीन करामती करून गोंधळवून टाकणाऱ्या माणसाकडे बघत, मी नवल वाटून ओरडलो, “व्यावसायिक दृष्ट्या बोलायचे झाले, तर हे सर्व जाणून बुजून केले गेले.”

तो म्हणाला, “ही एक उपयोगी अशी कला आहे. जेव्हा मी पूर्ववत झालो, तेव्हा मी शहाणपणा दाखवून सर्व काही सावरून घेतले. त्यामुळे वयस्क कनिंगहॅमने बारा हा शब्द

लिहिला. त्यामुळे मी कागदावरील बारा या अक्षराशी तो ताडून बघू शकलो.’

मी उद्गारलो, “ओहो, मी किती मूर्ख होतो!”

होम्स हसत म्हणाला, “मी बघत होतो, की तू मला माझ्या आजारपणासाठी सहानुभूती दाखवत होतास. तुझ्यात खोटी सहानुभूती निर्माण केल्याबद्दल, मी तुझी माफी मागतो. मग आपण सर्वजण वर गेलो. खोलीत शिरल्यावर आणि दारामागे गाऊन लटकत असलेला पाहिल्यावर, मी मुद्दाम टेबल वेडेवाकडे हलवून, फळांच्या फोडी विखरून टाकल्या, त्यामुळे क्षणभर त्यांचे लक्ष गाऊनच्या खिशातील कागदापासून दुसरीकडे वळवले. मला जेमतेम कागद मिळाला तरीही --- मी अनेक कागदांवर डल्ला मारला, त्यातील एक मला हवा असलेला निघाला. मला सर्व काही समजले असल्याचे, त्यांनी पाहिले. अचानकपणे, ते पूर्ण सुरक्षित असण्यापासून, पूर्णपणे असुरक्षित झाले व त्यामुळे चिडून काय करावे, ते त्यांना सुचेना.

नंतर मी वयस्क कनिंगहॅमशी त्यांनी असे का केले, याबद्दल बोललो. त्याच्यावर प्रभाव टाकणे सोपे होते. पण त्याचा मुलगा फार बिलंदर होता. तो पिस्तुलाने त्याचे स्वतःचे

किंवा दुसऱ्या कुणाचेही डोके उडवायला तयार होता. जेव्हा कनिंगहॅमला दिसले की केस अगदी नक्की त्याच्याविरुद्ध जाते आहे, तेव्हा तो हतबल झाला व सर्व काही खरे सांगून टाकले. या दोघा कनिंगहॅमनी गुप्तपणे मिस्टर अॅक्टॉन यांच्या घरावर घाला घातला, त्या रात्री विल्यमने हळूच त्यांचा पाठलाग केला. एकदा त्यानी काय केले ते त्याच्या लक्षात आल्यावर, तो त्यांना उघडे पाडायची धमकी देऊन, ब्लॅकमेल करू लागला. पण अशा गोष्टींसाठी मिस्टर अलेक, फार धोकादायक माणूस होता. विल्यमच्या कचाट्यातून सुटण्यासाठी शक्य असलेली संधी शोधून, अलेकसारख्या हुशार माणसाने एक बेत आखला. विल्यमला एखाद्या सावजासारखे टिपले गेले. पण त्यांनी बेत आखतांना थोडी अधिक हुशारी दाखवली असती, आणि पूर्ण कागद परत मिळवला असता, तर कदाचित त्यांचा गुन्हा कधीच उघडकीला आला नसता.”

मी विचारले, “आणि तो कागद?”

शेरलॉक होम्सने दोन तुकडे जोडलेला तो कागद आमच्यापुढे ठेवला.

जर तू पूर्वेकडील दाराने आलास, तर तुला तुला आश्चर्याचा धक्का बसून तुझे व अँनी मॉरीसनचे कल्याण होईल. पण कुणाला याबद्दल काही बोलू नको.

तो म्हणाला, “मी काहीशा अशाच प्रकाराची अपेक्षा करत होतो. अर्थात अजून आपल्याला माहिती नाही, की अलेक कनिंगहॅम, विल्यम किरवान व अँनी मॉरीसनमध्ये काय संबंध आहेत. निष्कर्ष सांगतात की सापळा मोठ्या शिताफीने रचला गेला होता. p या अक्षरात व g च्या शेषटात दिसणारा वंशपरंपरेतील सारखेपणा बघून, तुम्हाला आनंद झाल्यावाचून रहाणार नाही, याची मला खात्री आहे. i या अक्षरावरील टिंबाची अनुपस्थिती हे वयस्क कनिंगहॅमचे वैशिष्ट्य म्हणता येईल. वॉटसन, मला वाटते, आपला या गावातील विश्रांतीचा बेत, फारच सफल झाला आहे आणि उद्या मी मोठ्या शक्तीनिशी बेकर रस्त्याला परत जाणार आहे.

The Crooked Man

वाकडा माणूस

उन्हाळ्यातील एका रात्री, माझ्या लग्नानंतर काही महिन्यांनी, मी माझ्या घरात शेकोटीशेजारी जमिनीवर, शेवटचा पाईप ओढत, कादंबरी वाचतांना मान खालीवर करत बसलो होतो. दिवसभराच्या कामाने दमलो होतो. माझी बायको आधीच वरती गेली होती. काही वेळापूर्वी तिने लावलेल्या

हॉलच्या दाराच्या आवाजावरून, नोकरही गेल्याचे मला कळले होते. मी माझ्या जागेवरून उठलो आणि माझ्या पाईपमधील राख झटकत होतो. तेव्हा अचानक जोरात घंटीचा आवाज ऐकला.

मी घड्याळात पाहिले. पावणेबारा वाजले होते. इतक्या उशीरा कुणी पाहुणा नक्कीच येणार नाही. कदाचित रुग्ण असावा. मी त्रासलेल्या चेहऱ्याने दार उघडले. शेरलॉक होम्सला दारात बघून मला नवल वाटले.

तो म्हणाला, “ओहो, वॉटसन, तुला गाठायला, मी फार उशीर केला नसेल, अशी आशा करतो.”

“माझ्या प्रिय मित्रा, आत ये.”

“तुला नवल वाटलेले दिसते, यात काही आश्चर्य नाही. मला वाटते, थोडा सुटकेचा भावही दिसतो आहे. हं! तू अजून तुझ्या लग्नापूर्वी ओढायचास, तेच अर्काडीया मिश्रण पाईपमध्ये भरणे चालू ठेवलेले दिसतेस. तुझ्या कोटावरील फुगीर राख बघून, माझी चूक होणे शक्यच नाही. वॉटसन, तुला गणवेश घालायची सवय असल्याचे सांगणे सोपे आहे. तुझ्या शर्टाच्या

हातात रुमाल ठेवायची सवय तू जोपर्यंत सोडत नाहीस, तोपर्यंत तू खराखुरा नागरिक होणार नाहीस. तू मला रात्रभर ठेऊन घेऊ शकतोस का?”

“आनंदाने”

तू मला सांगितले होतेस, की तुझ्याकडे एका सड्या माणसाची रहायची सोय आहे आणि मला दिसते आहे, की आता तुझ्याकडे कुणी पाहुणा नाही आहे. तुझ्या टोपी लटकवायच्या स्टँडवरून, ते कळते आहे.”

“तू राहिलास, तर मला आनंद होईल.”

“आभारी आहे. मग मी माझी टोपी स्टँडला लावतो. तुझ्याकडे घरातील काही दुरुस्ती करायला कोणी काम करणारा ब्रिटीश माणूस येऊन गेल्याचे दिसते आहे. तो काय नळदुरुस्ती करून गेला का?”

“नाही, गॅस.”

ओहो, त्याने त्याच्या बुटांच्या खिळ्यांच्या दोन खुणा गालीच्यावर जिथे प्रकाश पडला आहे तिथे, उमटवल्या आहेत.

नाही, खायला नको. आभारी आहे. मी वॉटरलूला जेवण केले आहे. पण मी तुझ्याबरोबर आनंदाने पाईप ओढेन.”

मी त्याला माझी तंबाखूची पुडी दिली व माझ्यासमोर बसवले. काही वेळ पाईप ओढत आम्ही शांत बसलो. माझी खात्री होती, की अशा वेळी त्याचे काही महत्वाचे काम असल्याशिवाय, तो आलेला नाही. त्यामुळे तो त्याकडे वळेपर्यंत मी थांबून राहिलो.

माझ्याकडे उत्सुकतेने बघत तो म्हणाला, “तू आता व्यवसायिक दृष्ट्या फार व्यग्र दिसतोस.”

“हो. आज माझा दिवस फार कामात गेला. तुला हे फार मूर्खासारखे वाटेल, पण मला माहिती नाही, की तू हा तर्क कसा केलास?

तो बोलला, “माझ्या प्रिय वॉटसन, तुझ्या सवयी माहिती असल्याचा मला फायदा आहे. जेव्हा तुझी रुग्णांना बघायची फेरी लहानशी असते, तेव्हा तू चालत जातोस पण जेव्हा ती मोठी लांबलचक असते, तेव्हा तू घोडागाडी वापरतोस. माझ्या

लक्षात येते आहे, की तुझे बूट अजिबात खराब झालेले नाहीत. त्यामुळे तू आज कामात फार व्यग्र असणार, हे मी ओळखले.”

मी ओरडलो. “छान.”

तो म्हणाला, “हे फार मामुली आहे. तर्क करणाऱ्याने जर एखाद्या प्रसंगी त्याच्या शेजाऱ्याला उल्लेखनीय वाटेल, असा परिणाम साधला, तर त्या शेजाऱ्याने या तर्काचा पाया असलेली एक छोटीशी गोष्ट चुकवली असणार. माझ्या प्रिय मित्रा, त्याचप्रमाणे, असे म्हणता येईल, की या तुझ्या आकर्षक पण खरे तर काही मूल्य नसलेल्या क्षणचित्रांच्या तुझ्यावर होणाऱ्या टिकाऊ परिणामापासून, वाचक दूर असतात. आता मी अशाच वाचकांच्या जागी आहे. कारण मी या हातात एका विचित्र केसचे माणसाच्या मेंदूला चक्रावून टाकणारे पुष्कळ धागेदोरे धरले आहेत, तरीही माझी उपपत्ती उचलून धरतील, असे एकदोनदेखील पुरावे मला मिळत नाही आहेत. वॉटसन, पण ते माझ्याकडे आहेत.” त्याचे डोळे चमकले व त्याचे लहानसे किरण त्याच्या बसक्या गालांवर क्षणभर पडले. परत त्याचा चेहरा एखाद्या रेड इंडियनप्रमाणे बधीर झाला. त्यामुळे तो माणसापेक्षा मशीनसारखा दिसू लागला.

तो बोलला, “ही समस्या फार उत्कंठावर्धक आहे. अगदी वेगळ्या प्रकारची उत्कंठा, असे मी म्हणू शकेन. मी आधीच या बाबतीत लक्ष घातले आहे व विचार करून, ती सोडवत आणली आहे. जर त्या शेवटच्या पायरीवर तू मला साथ दिलीस, तर माझ्यावर फार उपकार होतील.”

“मलाही आनंद होईल.”

“तू उद्या अल्डरशॉटला येऊ शकशील का?”

“जॅक्सन माझी प्रॅक्टीस सांभाळेल, यात काही शंका नाही.”

“फारच छान. मग उद्या ११ वाजता वॉटरलूहून निघावे लागेल.”

“त्यामुळे मला वेळ मिळेल.”

“जर तुला फार झोप आली नसेल, तर मी तुला काय झाले आहे व काय करायचे शिल्लक आहे, ते थोडक्यात सांगतो.”

“तू येण्यापूर्वी मला झोप येत होती. पण आता मी चांगला जागा झालो आहे.”

“केसमधील महत्वाच्या गोष्टी न वगळता, मी ती कमीत कमी शब्दात सांगतो. तू या केससंबंधी काही वाचलेले असण्याची शक्यता नाही आहे. मी तपास करत असलेली, अल्डरशॉटच्या मुन्स्टर राजघराण्यातील कर्नल बर्कलेचा खून झाला असावा, असे वाटणारी ही केस आहे.”

“मी याबद्दल काही ऐकलेले नाही.”

“अजून तरी फक्त स्थानिक परिसरातच तिचा बोलबाला झालेला आहे. हे दोन दिवसांपूर्वी घडले. थोडक्यात असे झाले:

तुला माहिती आहे त्याप्रमाणे, मुन्स्टर राजघराण्यातील मंडळी असलेली ब्रिटीश सैन्यातील पलटण खूप प्रसिद्ध आहे. नाविकांचे बंड व क्रीमिया लढाई, या दोन्ही वेळी त्यांनी चमकदार कामगिरी केली होती. तेव्हापासून, प्रत्येक प्रसंगी ते मानाने ओळखले जातात. शूर व अनुभवी जेम्स बर्कले, सोमवार रात्रीपर्यंत, ती पलटण सांभाळत होता. एके काळी तो जुन्या प्रकारची खांद्यावर धरून मारायची बंदूक वापरणारा शिपाईगडी होता, पण त्याने नाविकांच्या बंडाच्या वेळी दाखवलेल्या शौर्याबद्दल त्याला बढती मिळून, तो आता त्या पलटणीचा मुख्य झाला.

कर्नल बर्कले सार्जट झाला, त्यावेळी त्याने लग्न केले. नॅन्सी डेव्हॉय असे नाव असलेली त्याची बायको, त्याच पलटणीच्या सार्जटच्या वरचे पद असलेल्या माजी अधिकाऱ्याची मुलगी होती. त्यामुळे नवपरिणीत तरुण जोडपे (तेव्हा ते तरुण होते) जेव्हा त्या नवीन ठिकाणी आले, तेव्हा त्यांना समाजात थोडे अवघडल्यासारखे वाटले, हे समजण्यासारखे आहे. पण ते चटकन तिथे मिसळले गेले. आणि माझ्या समजुतीप्रमाणे, जसा तिचा नवरा पलटणीतील त्याच्या भाईबंदांमध्ये लोकप्रिय होता. तशीच मिसेस बर्कलेही त्या पलटणीतील स्त्रियांमध्ये लोकप्रिय झाली. मी हे देखील सांगू इच्छितो, की ती फार सुंदर होती. आणि आता लग्नानंतर तीस वर्षांनी देखील, ती तशीच, एखाद्या राणीसारखी दिसत होती.

कर्नल बर्कलेचे कौटुंबिक आयुष्य सर्वसामान्यपणे सुखी होते. मी बऱ्याच गोष्टींसाठी अवलंबून असलेल्या मेजर मर्फींनी मला सांगितले, की त्या जोडप्यात कधीच बेबनाव नव्हता किंवा गैरसमज नव्हते. पण एकंदरीत पाहता त्यांना असे वाटते की, बर्कलेची त्याच्या बायकोप्रती असलेली निष्ठा, बायकोच्या

त्याच्याप्रती असलेल्या निष्ठेपेक्षा जास्त होती. तो तिच्यापासून एखाद्या दिवशी जरी दूर राहिला, तरी अस्वस्थ होत असे. तर ती जरी निष्ठावंत व विश्वासू असली तरी, त्यामानाने त्याच्या बाबतीत कमी प्रेमळ वाटत असे. पण पलटणीत ते एक आदर्श मध्यमवयीन जोडपे, म्हणून ओळखले जाई. पण पुढे जी दुःखांतिका घडून आली, त्यासाठी लोकांना त्यांचे परस्परांशी असलेले नाते मुळीच तशा स्वरूपाचे वाटत नव्हते.

कर्नल बर्कलेच्या चारित्र्यात, काही उपजत वेगळे असे गुण होते. तो तडफदार, जुना शिपाई होता व नेहमी आनंदी असे. पण काही प्रसंगी तो सूडाने पेटलेला व खूप आक्रमक होई. तरीही, त्याच्या स्वभावाची ही बाजू, त्याच्या बायकोकडे कधी वळली नव्हती. मी ज्यांच्याबरोबर बोललो, त्या पाचपैकी तीन ऑफिसर्सना व मेजर मर्फी यांना असे जाणवले होते, की खेळीमेळीने विनोद करून सर्वांना हसवणाऱ्या या माणसाला, त्यावेळी एकारलेल्या उदासीनतेने घेरून टाकले होते. मेजरने म्हटल्याप्रमाणे, एके काळी जो सतत हसत असे, तो काही अदृश्य कारणाने असा झाला होता. अनेक दिवस संध्याकाळी, त्याची मनस्थिती अंधारात बुडून गेल्यासारखी वाटे. काही

अफ़वांवर लोक विश्वास ठेऊ लागले होते आणि त्याच्या चारित्र्यातील या वेगळ्याच बाबी, त्याच्या भाईबंधांना दिसून येत होत्या. विशेषतः काळोख झाल्यावर एकटे रहाणे, त्याला आवडत नसे. त्याच्या या स्पष्ट दिसणाऱ्या पुरुषी स्वभावावर नेहमी शोरेबाजी होऊ लागली व ताशोरे झाडले जाऊ लागले.

मुन्स्टर राजघराण्यातील पहिली तुकडी (जी जुनी ११७ वी आहे) काही वर्षे अल्डरशॉटला मुक्काम करून होती. विवाहित ऑफिसर्स सैन्याच्या बराकीच्या बाहेर रहात. हा सर्व काळ कर्नल लाचाईन नावाच्या बंगल्यात रहात असे. उत्तरेच्या छावणीपासून तो अर्ध्या मैलावर होता. घराच्या पश्चिम बाजूला तीस यार्डपेक्षा कमी अंतरावर हायवे होता. एक टांगेवाला, दोन नोकराणी देखील तिथे रहात होते. ते तिघे व त्यांचे मालक मालकीण एवढे लोक लाचाईनमध्ये रहात. बर्कलेला मुले नव्हती. त्यांच्याकडे कोणी पाहुणे रहायलाही येत नसत.

“भागील सोमवारी नऊ ते दहाच्या दरम्यान लाचाईनमध्ये त्या घटना अशा घडल्या.”

“असे दिसते आहे, की कॅथॉलिक चर्चची सभासद असलेली मिसेस बर्कले, सेंट जॉर्जच्या उभारणीत रस

घेणाऱ्यांपैकी होती. गोरगरिबांना कपडेलते पुरवण्यासाठी असलेल्या वॉट रस्त्यावरील प्रार्थनामंदिराच्या सौजन्याने, ते उभारले गेले होते. त्या दिवशी रात्री आठ वाजता त्यांची सभा होती. आणि मिसेस बर्कले भरभर जेवण आटपून त्यासाठी तयार झाली होती. घर सोडतांना तिने टांगेवाल्याला तिच्या नवऱ्याला असे आश्चस्त करतांना ऐकले, की तिला परतायला फार वेळ लागणार नाही. मग तिने शेजारील बंगल्यात रहाणाऱ्या, मिस मॉरीसनला हाक मारली व दोघी सभेसाठी निघाल्या. सभा चाळीस मिनिटे चालली व पावणेनऊ वाजता मिसेस मॉरीसनला तिच्या दारात सोडून मिसेस बर्कले घरी परतली.

लाचाईन बंगल्यात एक खोली, सकाळची खोली म्हणून वापरली जाते. ती रस्त्याच्या बाजूला आहे. ती काचेच्या दरवाज्याने तीस यार्ड रुंदीच्या हिरवळीवर उघडते. हायवेपासून ती बुटक्या भिंतीने व लोखंडी गेटने अलग केलेली आहे. या खोलीत मिसेस बर्कले सभेहून आली. पडदे खाली केलेले नव्हते. कारण ती खोली सहसा संध्याकाळी वापरली जात नसे. पण मिसेस बर्कलेने स्वतः तेथील दिवा लावला व घंटी वाजवून,

घराची व्यवस्थापिका जेन स्टेवर्ट हिला एक कप कॉफी आणायला सांगितली. खरे तर, असे करणे तिच्या सवयीचे नव्हते. कर्नल जेवणाच्या खोलीत बसलेला होता. पण त्याच्या बायकोला परतून आलेले ऐकत होता. तोही त्या सकाळच्या खोलीत जाऊन तिच्यासमोर बसला टांगेवाल्याने त्याला हॉल ओलांडून तिथे जातांना पाहिले. नंतर तो कधी जिवंत सापडला नाही.

मालकिणीने सांगितलेले पेय दहा मिनिटांनी नोकराणीने आणले. पण दाराशी तिने मालक व मालकिणीची जोरजोरात चाललेली वादावादी ऐकली. तिने दारावर टकटक केले पण तिला उत्तर मिळाले नाही. तिने दाराची मूठ फिरवून, दार उघडण्याचा प्रयत्न केला. पण दार आतून बंद होते. त्यामुळे ती स्वयंपाक्याला सांगायला धावली. टांगेवाल्याबरोबर दोघी नोकराणी हॉलमध्ये आल्या आणि अजून चालू असलेल्या भांडणाचे आवाज ऐकू लागल्या. त्यांनी सगळ्यांनी बर्कलेचा व त्याच्या बायकोचा असे दोन आवाज ऐकले. बर्कलेचे बोलणे शांत, काहीसे चुकीचे आणि दुखावून उदास झाल्यासारखे होते. त्यामुळे ते कोणाला ऐकू येत नव्हते. तर त्या बाईचे बोलणे फार

कडवट होते व ती आवाज चढवून बोलल्यावर स्पष्टपणे ऐकू येत होते. ती परतपरत म्हणत होती, “अरे घाबरट माणसा, आता काय करायचे? आता काय करायचे? मला माझे आयुष्य परत दे. मला आता तुझ्याबरोबर रहाणे शक्य नाही. अरे घाबरट माणसा, अरे घाबरट माणसा!” असे तिचे बोलणे चालू असतांना अचानक, माणसाचा भयानक रडण्याचा आवाज आला आणि त्या बाईची भेदक किंकाळी ऐकू आली. काही दुःखदायक घडल्याचे जाणवून टांगेवाला दार उघडण्याचा प्रयत्न करू लागला.

आतून किंकाळ्यांवर किंकाळ्या उमटत होत्या. पण त्याला आत जाता येत नव्हते. नोकराणी घाबरून गेल्याने, त्याला काही मदत करू शकत नव्हत्या. त्याच्या डोक्यात अचानक एक विचार आला. तो हॉलच्या दारातून हिरवळीवर धावला. तेथील मोठ्या फ्रेंच खिडकीचा एका कडेचा भाग उघडा होता. मला वाटते उन्हाळ्यात ते तसे असायचे. तिथून तो खोलीत शिरला. त्याच्या मालकिणीच्या किंकाळ्या थांबून ती कोचावर बेशुद्ध होऊन पडली होती. तिचा दुदैवी नवरा एक पाय खुर्चीशी दुमडलेला व डोके कोपऱ्यात असलेल्या गिटारवर

आपटलेले, अशा अवस्थेत, त्याच्या स्वतःच्या रक्ताच्या थारोळ्यात पडला होता.

त्याच्या मालकासाठी तो काही करू शकत नाही, हे बघितल्यावर, पहिल्यांदा त्या टांगेवाल्याने दार उघडायचा प्रयत्न केला. पण इथे एक वेगळीच अनपेक्षित समस्या उद्भवली. दाराला आतील बाजूला किल्ली लावलेली नव्हती. त्याला ती खोलीत आसपास कुठे सापडली नाही. मग तो आला तसाच बाहेर पडला. पोलिसांना व डॉक्टरला घेऊन आला. खुनाचा दाट संशय असलेल्या बाईला, बेशुद्धावस्थेत खोलीतून बाहेर काढले गेले. कर्नलचे प्रेत सोफ्यावर ठेवले गेले. त्या दुःखांतिकेच्या जागेची काळजीपूर्वक तपासणी केली गेली.

त्या सैन्यातील दीर्घ अनुभव असलेल्या माणसाच्या डोक्याला मागील बाजूला दोन इंच लांबीची मोठी जखम झालेली दिसत होती. कुठल्यातरी धार नसलेल्या शस्त्राने जोरदार वार करून, ती केली गेल्यासारखे वाटत होते. ते शस्त्र काय असेल, याचा अंदाज करणे कठीण नव्हते. जमिनीपासून प्रेताजवळ एक कडकपणे कोरलेली आगळ्यावेगळ्या प्रकारची काठी पडली होती. कर्नलकडे त्याने जिथे लढाया

केल्या त्या वेगवेगळ्या देशांमधून आणलेले, निरनिराळ्या प्रकारचे शस्त्रसाठे होते. पोलिसांच्या मताप्रमाणे, ती काठी त्याला बक्षिस मिळालेली होती. नोकरांनी ती पूर्वी पाहिली नव्हती. पण घरातील विविध चमत्कारिक वस्तूंमध्ये, ही कदाचित मागे पडून दुर्लक्षित राहिलेली असेल. पोलिसांना त्या खोलीत आणखी काही महत्वाचे सापडले नाही. पण एका गोष्टीचा उलगडा झाला नाही, की मिसेस बर्कलेच्या अंगावर, बळीच्या अंगावर किंवा खोलीत कुठेही हरवलेली किल्ली सापडली नाही. शेवटी अल्डरशॉटच्या कुलूपवाल्याकडून, ते दार उघडून घ्यावे लागले.

“वॉटसन, तर असे सर्व घडले. मंगळवारी सकाळी, मी मेजर मर्फी यांच्या विनंतीवरून, पोलिसांना मदत करायला अल्डरशॉटला गेलो. तुला हे समजले असेल,

की समस्या रुचीपूर्ण आहे. पण माझ्या निरीक्षणाने मला लगेच अंदाज आला, की ती पहिल्याप्रथम वाटली तेवढी सामान्य नाही.

खोली तपासण्यापूर्वी, मी नोकरांची उलट तपासणी घेतली. पण मला माहिती असलेल्या गोष्टींशिवाय, नवीन काही कळले

नाही. जेन स्टेवर्टला एक गोष्ट आठवली. तुला आठवत असेल की भांडणाचे आवाज ऐकून, ती आली आणि परत जाऊन इतर नोकरांना घेऊन आली. पहिल्यांदा ती आली तेव्हा, ती एकटी असतांना, तिचा मालक व मालकिणीचे आवाज इतके हळू होते की तिला फारसे काही ऐकू येत नव्हते. पण तिने मालकिणीच्या तोंडून डेव्हिड हा शब्द दोनदा ऐकला. अचानक भांडणाचे कारण जाणून घेण्यासाठी, हा शब्द फार महत्वाचा ठरत होता. तुला आठवत असेल, की कर्नलचे नाव जेम्स होते. या केसमध्ये पोलीस व नोकर या दोघांवर खोलवर ठसा उमटवणारी एक गोष्ट होती. ती म्हणजे कर्नलचा वेडावाकडा चेहरा! त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे कोणी माणूस कल्पना करू शकणार नाही, असा तो चेहरा फार भीतीदायक व भयानक दिसत होता. त्याचा परिणाम इतका जोरदार होता, की एक बघ्या मनुष्य तर तो बघून चक्कर येऊन पडला. कर्नलला त्याचे भविष्य दिसल्यामुळे, बहुधा तो असा भयाण झाला असणार. हे पोलिसांच्या उपपत्तीशीदेखील जुळत होते. ती अशी की त्याने त्याच्या बायकोला त्याच्यावर खुनी हल्ला करतांना बघितले असणार. डोक्यावर मागील बाजूला झालेली जखम, कदाचित तो घाबरून मार वाचवण्यासाठी मागे वळल्यामुळे झाली असेल.

त्या बाईकडूनही या बाबतीत काही माहिती मिळाली नाही. तिला मेंदूज्वराचा सौम्य झटका आला होता. त्यामुळे ती चांगल्या मनस्थितीत नव्हती.

पोलिसांकडून मला असे कळले, की मिस मॉरीसनला काही कल्पना नव्हती, की त्या दोघी जेव्हा चर्चमधील सभेहून परतल्या, तेव्हा तिची मैत्रिण मिसेस बर्कले कोणत्या वाईट मनस्थितीत होती.

“वॉटसन, एवढी माहिती गोळा केल्यावर, मी त्यावर खूप पार्श्व ओढून विचार केला. प्रासंगिक बाबींपासून, महत्वाच्या बाबी वेगळ्या काढल्या. या केसमधील सर्वात एकमेवाद्वितीय व काही सुचवणारी बाब काही असेल तर ती, दाराची किल्ली हरवणे ही होती. काळजीपूर्वक तपास करूनही खोलीत ती सापडली नाही. त्यामुळे ती तेथून काढली गेली असणार. पण कर्नल किंवा त्याची बायको ती घेऊ शकत नव्हते.

एवढे स्पष्ट होते. त्यामुळे कुणी तिसरा माणूस खोलीत खिडकीतून आला असला पाहिजे. मला असे वाटत होते की खोली व हिरवळ नीट तपासली, तर त्या गूढ व्यक्तीचा शोध लागू शकेल. वॉटसन, तुला माझ्या पद्धती माहिती आहेत.

त्यापैकी एकही पद्धत मी अवलंबिली नाही असे नाही. त्यातून मला काही मागमूसही लागला. पण तो अगदीच अनपेक्षित, असा होता. खोलीत एक माणूस आला होता. तो रस्त्यावरून हिरवळीतून आला. मला त्याच्या पाच स्पष्ट पाऊलखुणा दिसल्या. एक रस्त्यावर, जिथे तो बुटकी भिंत चढून आला. दोन हिरवळीवर आणि दोन पुसट खुणा जिथे तो खिडकीतून आत शिरला, तिथे. तो नक्कीच घाईघाईने हिरवळीवरून आला. कारण त्याच्या चवड्याचे ठसे टाचेच्या ठ्शांपेक्षा ठळक होते. पण त्या मनुष्याने नव्हे तर त्याच्या मित्राने मला आश्चर्यात पाडले.”

“त्याचा मित्र?”

होमसने त्याच्या खिशातून एक मोठा शोषणारा कागद काढला. त्याने तो काळजीपूर्वक त्याच्या गुडघ्यांवर उलगाडून धरला.

त्याने विचारले, “तू याचे काय करशील?”

त्या कागदावर कुठल्यातरी लहानशा प्राण्याच्या पाऊलखुणा उमटवलेल्या होत्या. त्यात पाच ठळक ठिपके होते. लांब नखे दिसत होती. आणि ते ठिपके चांगले मोठे होते.

मी म्हणालो, “हा तर कुत्रा आहे.”

“तू कधी पडदा सरकवणारा कुत्रा पाहिला आहेस? या प्राण्याने तसे केल्याच्या निश्चित खुणा मला सापडल्या.”

“मग एक माकड?”

“पण पाऊलखुणा माकडाच्या नव्हत्या.”

“मग त्या कोणाच्या असाव्यात?”

“कुत्रा नाही. मांजर नाही व माकडही नाही. आपल्याला ओळखीचा असलेला, कुठलाही प्राणी नाही. मी त्याची मापे घेऊन अंदाज करायचा प्रयत्न केला. इथे तो प्राणी स्थिर उभा असल्याच्या खुणा आहेत. तुला दिसेल की त्याची लांबी पंधरा इंच आहे. त्यात मानेची व डोक्याची लांबी मिळव. मग तो प्राणी दोन फूटापेक्षा कमी लांबीचा नसणार, हे समजते --- जर शेपूट असेल तर --- कदाचित त्याहूनही जास्त! पण आता हे दुसरे माप बघ. तो प्राणी लांब ढांगा टाकत चालतो आहे. प्रत्येक

वेळी ती ढांग तीन इंचाची वाटते आहे. तुला कळेल की तो लांब अंगाचा पण बुटक्या पायांचा आहे. त्याचे केस मागे कुठे पडलेले नाहीत. पण त्याचा साधारण आकार मी सांगितल्याप्रमाणे असावा. तो पडदा सरकवणारा आहे व तो मांसाहारी आहे.”

“हे तू कशावरून म्हणतोस?”

“कारण त्याने पडदा सरकवला. कडक चोचीचा रंगीत आफ्रिकन पक्ष्याचा पिंजरा खिडकीत टांगलेला होता. त्याचा उद्देश पक्षी पकडण्याचा असावा.”

“पण तो प्राणी कोण होता?”

ओहो, जर मी त्याचे नाव सांगू शकलो असतो, तर लांबच्या वळणाने का होईना पण केस सोडवायला मदत झाली असती. एकंदरीत तो प्राणी लहानसा निमुळता व मांसाहारी कुटुंबातील असा होता --- आणि तरीही मी पाहिलेल्या तशा प्रकारच्या प्राण्यापेक्षा मोठा होता.’

“पण त्याचा गुन्ह्याशी काय संबंध आहे?”

“ते अजून धूसरच आहे. पण आपल्याला बरेच काही सापडले. तो मनुष्य रस्त्यावर उभे राहून बर्कलेंचे भांडण बघत होता --- पडदे वर केलेले होते व खोली उजळलेली होती. तो हिरवळीतून धावत येऊन खोलीत शिरला, हे आपल्याला माहिती आहे. तो कर्नलवर तुटून पडला किंवा त्याला बघून कर्नल घाबरून पडला. त्यामुळे टोकेरी वस्तूवर डोके आपटल्यामुळे खोक पडली. नंतरचा भन्नाट प्रकार म्हणजे तो माणूस किल्ली त्याच्याबरोबर घेऊन गेला.”

मी म्हणालो, “तुझ्या शोधांमुळे हे प्रकरण पूर्वीपेक्षा गुंतागुंतीचे होऊन बसले आहे.”

“असेलही. पहिल्यांदा वाटले त्यापेक्षा हे प्रकरण खूपच खोल होते. मी यावर विचार केला आणि अशा निष्कर्षाला आलो, की मला या केसचा वेगळ्या दृष्टीकोनातून विचार करायला हवा. पण खरे पाहता, वॉटसन, मी तुला उगीच जागे ठेवले आहे आपण उद्या अल्डरशॉटच्या गाडीतही हे बोलू शकू.”

“तुला अडवायला, तू फारच रंगात आला होतास.”

“मिसेस बर्कले घरातून साडेसातला जेव्हा बाहेर पडली, तेव्हा तिचे व नवऱ्याचे सर्व काही चांगले होते. तिने कधी खोट्या रुबावाने प्रेम दाखवले नाही. टांगेवाल्याने तिला कर्नलशी, मित्रत्वाने गप्पा मारतांना पाहिले होते. हे पण नक्की होते, की सभेहून तिच्या आगमनानंतर लगेच ती ज्या खोलीत गेली, तिथे ती क्वचितच तिच्या नवऱ्याला भेटे. तिने एखाद्या रागावलेल्या बाईसारखी कॉफी मागितली. नवरा तिथे आल्यावर ती त्याच्याशी आक्रमकपणे वार्तालाप करू लागली. त्यामुळे जे काही झाले, ते साडेसात ते नऊ या वेळातच झाले. त्या वेळी तिचा त्याच्याकडे बघायचा दृष्टीकोन एकदम बदललेला होता. पण त्या वेळी दीड तासभर तरी ती मिसेस मॉरीसनबरोबर होती. त्यामुळे तिने तिला या प्रकरणाबद्दल काही माहिती असल्याचे नाकारले असले, तरी तिला निदान काहीतरी माहिती असली पाहिजे.

अपुऱ्या माहितीवरून काढलेले माझे पहिले अनुमान असे होते, की ही मॉरीसन बाई व मिस्टर बर्कले यांचे काही संबंध असावेत. ते तिने मिसेस बर्कलेला सांगितले असावेत, त्यामुळे मिसेस बर्कले चिडली असावी. मिस मॉरीसन त्यांच्यात काही

झाले असल्याचे नाकबूल करत होती. शिवाय भांडणातील दोघांचे शब्द जरी ऐकू गेले नसले. तरी पण डेव्हिडचा उल्लेख झालेला समजला. परंतु कर्नलचे बायकोवरील प्रेम तर जगजाहीर होते. त्याविरुद्ध त्या तिसऱ्या माणसाचे तिथे येणे, कदाचित जे घडून गेले, त्याच्याशी काहीही संबंध नसलेले असू शकेल. कुठलाही दृष्टीकोन स्वीकारणे सोपे नव्हते. पण साकल्याने विचार करता, मिस मॉरीसन व कर्नल बर्कले यांचे काही संबंध असावेत, हे मी नाकारले. पण माझी खात्री झाली, की मिसेस बर्कलेकडे असे काही कारण होते, की ज्यामुळे तिच्या मनात नवऱ्याविरुद्ध चीड निर्माण झाली.

मी मिस मॉरीसनशी बोलण्याचे ठरवले. तिच्याकडे नक्कीच काहीतरी सांगण्यासारखे होते. मी तिला समजावून सांगितले की तिच्या मैत्रिणीवर नवऱ्याच्या खुनाचा दोषारोप लावला जाण्याची शक्यता आहे, त्यामुळे तिला जे काही माहिती असेल, ते तिने मोकळेपणे सांगितले पाहिजे.

मिस मॉरीसन ही थोडी नाजूक, सोनेरी केसांची व भिऱ्या डोळ्यांची मुलगी होती. परंतु ती फार चलाख वाटत नव्हती. ती साधी सामान्यज्ञान असलेली बाई होती,. मी तिच्याशी

बोलल्यावर, ती थोडा वेळ विचार करत राहिली आणि मग माझ्याकडे वळून ठामपणे एक उल्लेखनीय वाक्य म्हणाली. त्यातला गर्भितार्थ मी तुझ्या फायद्यासाठी सांगतो.

ती म्हणाली, “माझ्या मैत्रिणीला वचन दिले आहे, की मी याबद्दल कुणाला काही सांगणार नाही. वचन दिले की दिले. पण तिच्यावर खुनासारखा मोठा आरोप ठेवण्यात येणार असेल आणि तिचे बिचारीचे तोंड आजारपणामुळे गप्प असेल, तर मग मी दिलेल्या वचनापासून मी माझी सोडवणूक करून घेते. सोमवारी संध्याकाळी नक्की कायकाय झाले, ते मी सांगते. साधारण पावणेनऊ वाजता आम्ही वॉट रस्त्यावरील सभेनंतर घरी परतत होतो. आम्हाला वाटेत सुनसान असलेला हडसन रस्ता लागतो. तिथे डावीकडे फक्त एक दिवा आहे. आम्ही दिव्याजवळ आलो, तेव्हा आम्हाला एक पाठीत खूप वाकलेला व खांद्यावर एका खोक्यासारखे काही असलेला मनुष्य, आमच्या दिशेने येतांना दिसला. त्याचे डोके खाली घातलेले असून, गुडघे वाकलेले होते. तो काहीतरी वेडावाकडा दिसत होता. आमच्याजवळ आल्यावर दिव्याच्या उजेडात, त्याने आमच्याकडे पाहिले. तेव्हा लगेच त्याने थांबून, भयानक

आवाजात एक किंकाळी मारली. तो बोलला, “अरे देवा ही तर नॅन्सी आहे! मिसेस बर्कले मरणप्राय पांढरी पडली. त्या माणसाने तिला सावरले नसते, तर ती खालीच पडली असती. मी पोलिसाला बोलावणार होते. पण ती सभ्यपणे त्या माणसाशी बोलतांना बघून, मला नवल वाटले.

तो थरथरत्या आवाजात बोलली, “हेत्री, मी गेले तीस वर्षे असे समजते आहे, की तू मेलेला आहेस.”

त्याचा आवाज ऐकणे भीतीदायक होते. तो म्हणाला, “मी आहे तर.” त्याचा चेहरा फार काळा व कुरूप होता. त्याच्या डोळ्यातून बाहेर पडणारा उजेड अजूनही माझ्या स्वप्नात येतो. त्याचे केस आणि कल्ले करडे होऊ लागले होते. एखाद्या सुरकुतलेल्या सफरचंदासारखा त्याचा चेहरा आठ्यांनी भरलेला होता.

मिसेस बर्कले मला म्हणाली, “प्रिय मुली, आपण थोडेसे चालू. मला या माणसाशी थोडे बोलायचे आहे. घाबरायचे काही कारण नाही.” ती धीटपणे बोलायचा प्रयत्न करत होती. पण अजूनही पांढरी पडलेली होती. तिच्या थरथरणाऱ्या ओठातून जेमतेम शब्द बाहेर निघत होते.

ती म्हणाली तसे मी केले. ते काही मिनिटे बोलले. मग ती परत गाडीत चढली. तिचे डोळे जणू आग ओकत होते. तो लंगडा माणूस दिव्याशेजारी उभा होता आणि रागाने पेटल्यासारखा त्याची बंद मूठ हवेत उडवत होता. आम्ही घराच्या दाराशी येईपर्यंत, ती एकही शब्द बोलली नाही. नंतर माझा हात हातात घेऊन, तिने मला विनवणी केली की काय झाले, ते कुणालाही सांगू नको.

ती बोलली, “हा माझ्या जुनी ओळखीचा माणूस एकदम अवतीर्ण झाला.” ”जेव्हा मी तिला वचन दिले, की मी कुणाला काही बोलणार नाही, तेव्हा तिने माझ्या हाताचे चुंबन घेतले. पण काही बोलली नाही. तेव्हापासून मी तिला भेटले नाही. मी आता तुम्हाला सर्व सत्य सांगितले आहे. मी हे पोलिसांना सांगितले नाही. कारण तेव्हा मला माहिती नव्हते, की माझी आवडती मैत्रीण किती संकटात आहे, तुम्हाला हे माहिती असणे, हे फक्त तिच्या भल्यासाठी आहे, असे मी समजते”

“वॉटसन, तू कल्पना करू शकतोस, की तिच्या या सांगण्याने काळोख्या रात्रीत उजेड पडावा तसे झाले. सर्व काही अर्धवट वाटणारे तुकडे नीट जुळू लागले. मला काय झाले

असेल, याची पुसटशी कल्पना आली. सगळी घटनासाखळी माझ्यासमोर उलगडू लागली. नंतरचे माझे काम होते. ज्याने मिसेस बर्कलेवर एवढा प्रभाव पाडला, तो माणूस शोधून काढणे. जर तो अजून अल्डरशॉटमध्ये असेल, तर हे फार अवघड काम नसावे. इथे लोकवस्ती फार नाही आणि असा वाकडा माणूस नक्कीच लक्ष वेधून घेईल. मी पूर्ण दिवस त्याला शोधण्यात घालवला आणि संध्याकाळी --- आज संध्याकाळी --- वॉटसन, मी त्याला गाठले. त्याचे नाव हेन्री वूड आहे. जिथे त्या दोघी त्याला भेटल्या, तिथे तो याच रस्त्यावरील लॉजमध्ये रहातो. फक्त पाच दिवस तो इथे आहे. घरात भाडेकरू ठेवणाऱ्यांची नोंद ठेवणारा, असे सोंग घेऊन मला त्या घराच्या मालकीणीशी, खूप गप्पा मारता आल्या. तो माणूस मुळात जादूचे खेळ करणारा आहे. तो रात्री इकडेतिकडे फिरून लोकांचे मनोरंजन करतो. त्याच्याबरोबर पेटीत काही प्राणी असतात. त्याबद्दल मालकिणीला भीती आहे. कारण तिने कधीच तसे प्राणी पाहिलेले नाहीत. तिच्या म्हणण्याप्रमाणे, ती बाई मला एवढे सांगू शकली, की तो काही जादूच्या खेळात, ते प्राणी वापरतो. इतका वेडावाकडा व कुरूप माणूस तिथे रहातो, हे एक आश्चर्यच होते. 'काही वेळा तो विचित्र भाषा बोलतो.

गेले दोन रात्री, तो त्याच्या झोपायच्या खोलीतील अंथरुणात विलाप करताना व दुःख प्रकट करतांना ऐकू येतो. त्याच्याकडे तसे पैसे असावेत. पण अनामत रक्कम म्हणून त्याने मालकिणीला दोन शिलिंग किंमत असलेले जुने ब्रिटीश नाणे दिले आहे.' अशी माहिती तिने मला दिली. तिने ते नाणे मला दाखवले. तो भारतीय रुपया होता.

“माझ्या प्रिय मित्रा, तुला आता समजले असेल, की आपण कुठे पोचलो आहोत आणि मला तुझी का गरज आहे. त्या दोघी बायका त्या वाकड्या माणसापासून दूर गेल्यावर, तो काही अंतर राखून त्यांचा पाठलाग करत राहिला आणि खिडकीमधून त्याने नवराबायकोचे भांडण पाहिले. मग तो आत घुसला आणि त्याने त्याच्या पेटीतून तो प्राणी मोकळा सोडला. पण नंतर खोलीत काय झाले, ते फक्त तोच सांगू शकेल.”

“त्याला तसे विचारायचा, तुझा बेत आहे का?”

“नक्कीच --- पण एका साक्षीदाराच्या उपस्थितीत.”

“आणि तो साक्षीदार मी आहे?”

“जर तू तयार असशील तर. जर तो हे प्रकरण स्पष्ट करू शकला, तर चांगलेच आहे. पण त्याने नकार दिला, तर आपल्याला अटकेचे कागदपत्र मिळवण्यासाठी अर्ज करावा लागेल.”

“पण आपण जाऊ, तेव्हा तो तिथे कशावरून असेल?”

“त्याची काळजी मी घेतलेली आहे. मी बेकर रस्त्यावरील एका मुलाला त्याच्या मागावर ठेवले आहे. तो जाईल तिकडे तो जातो. वॉटसन, आता मात्र खरा गुन्हेगार मीच आहे. कारण तुला मी इतका वेळ झोपेपासून वंचित ठेवले आहे.”

दुसऱ्या दिवशी दुपारी आम्ही दुःखांतिकेच्या जागी होतो. माझ्या मित्राच्या मार्गदर्शनाखाली, आम्ही हडसन रस्त्याला गेलो. होम्सने त्याच्या भावना झाकायचा प्रयत्न केला, तरी मला हे समजत होते, की त्याने उत्सुकता दाबून ठेवलेली आहे. मी त्याच्याबरोबर तपासकामात सहभागी झाल्यावर, मला पण काही खेळकरपणाची व काही टोचणी लागल्यासारखी जाणीव होत होती. थोडा बौद्धिक आनंदही मिळत होता.

आम्ही विटांच्या दोन मजली घरांच्या ओळी असलेल्या रस्त्यावर आल्यावर तो बोलला, “हाच तो रस्ता. ओहो, इथे सिम्पसन आपल्याला अहवाल देण्यासाठी उभा आहे.”

तो मुलगा आमच्याकडे धावत येऊन म्हणाला, “मिस्टर होम्स, तो घरीच आहे.”

त्याच्या डोक्यावर थोपटत होम्स म्हणाला, “शाबास, सिम्पसन! चल, वॉटसन, हेच ते घर आहे. आमचे महत्वाचे काम आहे, असा निरोप व त्याचे कार्ड आत पाठवल्यावर, क्षणभरात आम्ही आम्हाला हव्या असलेल्या माणसासमोर उभे होतो. जरी हवा गरम होती, तरी तो शेकोटीशी बसलेला होता. खोली भयंकर तापलेली होती. खुर्चीत तो माणूस वेडावाकडा बसलेला होता. त्याला बघून आम्हाला अवर्णनीय अशा कुरूपपणाची जाणीव झाली. पण त्याने आमच्याकडे चेहरा वळवल्यावर जरी तो काळा व रापलेला दिसत असला तरी, कोणे एके काळी तो देखणा असणार, असे जाणवत होते. त्याने न उठता व न बोलता, त्याच्या पिवळ्या, ओकारी येईल अशा डोळ्यांनी संशयाने आमच्याकडे पाहिले व दोन खुर्च्यांकडे निर्देश केला.

होम्स सहजतेने बोलला, “मिस्टर हेन्री वूड, मला वाटते तुम्ही भारतातून आलेले आहात. मी कर्नल बर्कलेच्या मृत्युच्या संदर्भात आलो आहे.”

“मला त्याबद्दल काय माहिती असणार?”

“त्याचीच मला खात्री करायची आहे. मला वाटते, तुम्हाला माहिती आहे की या प्रकरणाचा निकाल लागल्याशिवाय, तुमची जुनी मैत्रीण असलेल्या मिसेस बर्कलेवर तिच्या नवऱ्याचा खून केल्याचा असलेला आरोप खोडला जाणार नाही.”

तो मनुष्य एकदम आक्रमक दिसू लागला.

तो ओरडला, “मला माहिती नाही, की तुम्ही कोण आहात. शिवाय तुम्ही जे सांगत आहात, ते तुम्हाला कसे काय कळले, तेदेखील मला माहिती नाही. पण तुम्ही आता मिसेस बर्कलेबद्दल जे बोललात, ते शपथेवर खरे असल्याचे सांगू शकाल का?”

“का? तिला अटक करण्यासाठी ते, फक्त ती शुद्धीवर येण्याची वाट बघत आहेत.”

अरे बापरे! तुम्ही पोलिसांकडून आला आहात का?”

“नाही.”

“मग हे तुमचे, कसे काय काम आहे?”

“प्रत्येक माणसाचे हे कर्तव्य आहे, की प्रत्येकाला न्याय मिळेल असे बघणे.”

“तुम्ही माझ्या शब्दावर विश्वास ठेवा, की ती निरपराध आहे.”

“मग तुम्ही दोषी आहात.”

“नाही, मी दोषी नाही.”

“मग कर्नल बर्कलेला कुणी मारले?”

“फक्त देवानेच त्याला मारले. पण माझ्या मनात होते, तसा जर मी त्याचा मेंदू बाहेर काढला असता, तर माझ्या हातून तसे होण्याचीच, त्याची लायकी होती. जर त्याच्या स्वतःच्याच अपराधीपणाच्या टोचणीने तो मेला नसता, तर मी नक्कीच त्याचा खून केला असता. तुम्हाला माझ्याकडून ती गोष्ट

ऐकायची आहे का? ठीक आहे. मी ती का सांगू नये? त्यात मला लाज वाटण्यासारखे, काहीच नाही.

“सर, झाले ते असे झाले. आता तुम्ही माझी पाठ उंटासारखी झालेली बघत आहात. माझ्या बरगड्या सरकल्या आहेत. पण एक काळ असा होता, की मी सैन्यात ऑफिसर होतो. ११७ जणांमध्ये मी हेन्री वूड, सर्वात चटपटीत व हुशार होतो. आम्ही तेव्हा भारतात होतो. आमच्या छावण्यांच्या जागेला भुरटी म्हणत असत. दोन दिवसापूर्वी वारलेला बर्कले त्याच कंपनीत सार्जंट होता. आणि तुकडीतील थोड्या वरच्या हुद्द्यावर असलेल्या ऑफिसरची मुलगी नॅन्सी डेव्हॉय, ही सर्वात सुंदर मुलगी होती. तिच्या ओठांच्या रुंदीत सगळे आयुष्य सामावले होते. दोन माणसे तिच्यावर प्रेम करत होती. आणि तिचे ज्याच्यावर प्रेम होते, तो मी होतो. आता हे ऐकून तुम्ही हसाल. पण तेव्हा माझ्या देखणेपणावर तिचे प्रेम होते.

तिचे जरी माझ्यावर प्रेम असले, तरी तिच्या वडिलांना तिचे लग्न बर्कलेशी करायचे होते. मी आडदांड व धसमुसळा होतो. आणि त्याच्याकडे शिक्षण होते. तलवारबाज म्हणून त्याची आधीच निवड झाली होती. पण ती मुलगी माझ्याशी एकनिष्ठ

होती. जेव्हा बंडाळी सुरु झाली, तेव्हा देशात सगळीकडे गोंधळ माजला.

आम्हाला भुरटीमध्ये कैद करण्यात आले. आमच्या तुकडीत अर्धे मोठ्या बंदुका चालवणारे होते. काही शीख होते. बरेचसे साधे नागरिक होते आणि काही स्त्रिया होत्या. आमच्या भोवती दहा हजार बंडखोर होते. जणू काही उंदरांच्या पिंजऱ्यांभोवती ती शिकारी कुत्र्यांची टोळी होती. दुसऱ्या आठवड्यात आमचे पाणी संपले. आम्ही देश चालवणाऱ्या जनरल नीलला सर्व परिस्थिती सांगावी का, असा प्रश्न होता. कारण बायका मुलांना घेऊन आम्ही लडू शकत नव्हतो. जनरल नीलसमोर आमची बाजू मांडायचे काम मी केले. माझी विनंती मान्य करण्यात आली. हे मी सार्जेंट बर्कलेला सांगितले. त्याला इतर कुणाहीपेक्षा त्या भूभागाची जास्त चांगली माहिती होती. आम्ही बंडखोरांच्या पलीकडे जाण्याचा मार्ग तो आखू शकत होता. त्याच रात्री दहा वाजता, मी माझे कूच सुरु केले. हजारो माणसांचे प्राण वाचवायचे होते. पण मी भिंत ओलांडली, तेव्हा एकाच व्यक्तीचा विचार माझ्या मनात होता. ती म्हणजे नॅन्सी डेव्हॉय!

एका सुकलेल्या तळयावरून माझी वाट जात होती. मला अशी आशा वाटली, की त्यामुळे शत्रूच्या छावणीपासून माझे रक्षण होईल. पण मी अंधारातून हळूच लपतछपत तळयाच्या कडेकडेने जातांना, सरळ जाऊन दबा धरून बसलेल्या सहा शत्रूसैनिकांच्या हातात पडलो. क्षणार्धात माझ्यावर हल्ला झाला व माझे हातपाय बांधले गेले. पण खरा धक्का माझ्या डोक्याला नव्हे तर हृदयाला बसला. कारण त्यांचे बोलणे मला जेवढे समजत होते, त्यावरून माझ्या असे लक्षात आले की माझा मार्ग ठरवणाऱ्या माझा सहकाऱ्याने, बर्कलेने मला फसवले होते. मला आमच्याच तुकडीतील एका नोकरामार्फत शत्रूच्या हातात आणून टाकले होते.

“आता तो भाग विस्ताराने सांगायची गरज नाही. तुम्हाला आता कळले असेल, की जेम्स बर्कले काय करू शकत होता. जनरल नीलने दुसऱ्या दिवशी भुरटी मोकळी केली. पण बंडखोरांनी मला त्याच्या बरोबर नेले. आणि नंतर अनेक वर्षात मी गोरा चेहरा बघितला नाही. माझा छळ केला गेला. मी पळून जायचा प्रयत्न केला. पण मला पकडून, परत अजून छळ करण्यात आला. तुम्ही बघता आहात, की माझी काय दशा

झाली. काहीजण नेपाळला पळून चालले होते. त्यांनी मला त्यांच्याबरोबर नेले. मग मी दार्जीलिंगला गेलो. तेथील डोंगराळ भागातील लोकांनी माझ्यावर जुलूम करणाऱ्या बंडखोरांना ठार केले. मी तिथून माझी सुटका करून घेईपर्यंत, त्यांचा दास झालो. पण दक्षिणेला येण्याऐवजी मला उत्तरेला जावे लागले. शेवटी मी अफगाणिस्तानला पोचलो. तिथे मी अनेक वर्षे भटकलो. आणि शेवटी पंजाबमध्ये आलो. तिथे मी देशी लोकांमध्ये राहिलो. माझा चरितार्थ मी मला येणाऱ्या जादूच्या प्रयोगांनी करू लागलो. माझ्यासारख्या दुर्दैवी पांगळ्याचा परत इंग्लडला जाऊन, जुन्या मित्रांना भेटून, काय उपयोग होता? माझी सूड घेण्याची इच्छादेखील मला तसे करून देत नव्हती. काठी घेऊन एखाद्या चिंपांझीसारख्या चालणाऱ्या माझ्यासारख्या पांगळ्याला बघण्यापेक्षा, नॅन्सी व माझ्या जुन्या मित्राने सरळ पाठीच्या मला, मेलेले समजलेले बरे होते. मी मेलो आहे, याबद्दल त्यांच्या मनात काही संशय नसावा. आणि मी तसेच व्हावे अशी इच्छा करत होतो. बर्कलेने नॅन्सीशी लग्न केल्याचे, मला समजले. तो सैन्याच्या तुकडीत भरभर वर चढत गेल्याचेही मी ऐकले. पण तरीही मला काही बोलावेसे वाटले नाही.

पण आपण जसजसे म्हातारे होत जातो, तसतशी घराची, मायभूमीची ओढ लागते. अनेक वर्षे मी इंग्लंडच्या चमकत्या हिरव्या शेतांची व बांधांची स्वप्ने बघत होतो. मरण्यापूर्वी तरी ते बघावेत, असे मी ठरवले. मी प्रवासासाठी पैसे साठवले. मी जिथे सैनिक रहात होते, तिथे आलो. कारण मला त्यांचे करमणुकीचे मार्ग माहिती होते व ती कशी करायची, तेदेखील माहिती होते. त्यातून मला पोटापाण्यापुरते पैसे मिळत.”

शेरलॉक होम्स म्हणाला. “तुझे कथन फारच रुचीपूर्ण होते. तुमच्या व मिसेस बर्कलेबरोबरच्या भेटीबद्दल व तुम्ही एकमेकांना ओळखल्याबद्दल, मी आधीच ऐकले आहे. मग मला समजल्याप्रमाणे तुम्ही तिचा पाठलाग करत तिच्या घरापर्यंत गेलात. खिडकीतून नवराबायकोची जोरात चाललेली वादावादी ऐकलीत. त्यावेळी, त्याने केलेल्या तुमच्या फसवणुकीबद्दल, तिने त्याला शिव्याशाप दिले. तुमच्या भावना अनावर झाल्या आणि तुम्ही हिरवळीतून धावत जाऊन, त्याच्यावर तोंडसुख घेतलेत.”

“हो सर, मी तसे केले. मला बघून तो फारच अवाक् झाला आणि कोपऱ्यातील गिटारवर जाऊन आदळला. डोक्याला

मोठी खोक पडून जागच्या जागी मेला. पण तो पडण्याआधीच मेला होता. मी उजेडातील लिखाण जितक्या स्पष्टपणे वाचतो, अगदी तितकेच स्पष्टपणे त्याच्या चेहऱ्यावर मरण वाचले. मला नुसते बघणे, हे त्याच्यासाठी हृदयातून गोळी आरपार जाण्यासारखे होते.”

“आणि मग?”

“मग नॅन्सीला चक्कर आली. मी दरवाजा उघडून मदत मिळवण्यासाठी, तिच्या हातातील दरवाज्याची किल्ली घेतली. मी असे करायला गेलो, तेव्हा माझ्या लक्षात आले, की हे सर्व असेच टाकून पसार व्हावे. कारण माझ्यावर भलते आरोप केले जायची भीती होती. मला ताब्यात घेतले, तर माझे गुपित फुटायची भीती होती. घाईघाईत मी किल्ली माझ्या खिशात टाकली. पडदा ओढणाऱ्या टेडीला पकडतांना, माझी काठी खाली पडली. जेव्हा मी त्याला पकडून, पेटीत टाकले, पण तो त्यातून सटकला. मी जितक्या जोराने पळता येईल, तितक्या जोरात पळालो.”

होमसने विचारले, “टेडी कोण?”

तो माणूस पुढे वाकला व कोपऱ्यातील वायरची जाळी असलेले पेटीसारखे काहीतरी पुढे ओढले. क्षणार्धात त्यातून एक बारीक, डौलदार, लालसर तपकिरी रंगाचा, लांब, बारीक नाकाचा प्राणी बाहेर आला. मी कुठल्याही प्राण्याचे पाहिले नव्हते, असे त्याचे दोन छान लाल डोळे होते.

मी ओरडलो, “हे मुंगूस आहे.”

तो मनुष्य बोलला, “हो, काहीजण त्याला मुंगूस म्हणतात आणि काहीजण इचन्यूमॉन म्हणतात. सापाला पकडणारा, असे मी त्याला म्हणतो. टेडी कोब्रा नागाला आश्चर्यकारक रीत्या झटकन पकडतो. हा सुळ्याशिवाय असलेला मुंगूस आहे रोज रात्री उपहारगृहातील सापांना पकडून तो लोकांचे मनोरंजन करतो.’

“अजून काही, सर?”

“ठीक आहे. गंभीर त्रासामुळे मिसेस बर्कलेला जर काही मदत लागली, तर आम्हाला तुमच्याकडे परत यावे लागेल.”

“तेव्हा मी नक्की ती करेन.”

“पण जर असे झाले नाही, तर त्या मेलेल्या माणसासाठी हे प्रकरण धसास लावण्याची काही गरज नाही. तो चुकीचे वागलेला आहे. तुम्हाला निदान हे तरी समाधान मिळाले, की गेली तीस वर्षे त्याचे आयुष्य त्याच्या या दुष्ट वागणुकीच्या कडू जाणीवेने ग्रासलेले होते. ओहो, रस्त्याच्या त्या बाजूने मेजर मर्फी चालले आहेत. मिस्टर वूड, अच्छा. मला हे जाणून घ्यायचे आहे की कालपासून पुढे काय घडले.”

ते कोपऱ्यावर पोचण्यापूर्वी आम्ही त्यांना गाठले.

ते म्हणाले, “कोण, मिस्टर होम्स? या सर्व खटाटोपातून काहीच निघाले नाही, हे तुम्हाला समजले का?”

“मग काय?”

“कोर्टातील चौकशी संपली आहे. वैद्यकीय पुराव्याने दाखवून दिले, की मृत्यूचे कारण मेंदूला बसलेला पक्षाघाताचा झटका हे होते. शेवटी ही केस अगदीच साधी निघाली.”

होम्स हसत बोलला, “अगदीच मामुली! वॉटसन, चल. आता अल्डरशॉटमध्ये आपली काही गरज उरलेली नाही.”

स्टेशनकडे जातांना मी म्हणालो, “पण एक गोष्ट आहे. “नवऱ्याचे नाव जेम्स होते, व दुसरा हेन्री होता, तर मग डेव्हिड कोण होता?”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, तुला तुझ्या गोष्टींमधून, मी जो तर्क लढवणारा आदर्श गुप्तहेर असल्याचे दाखवायला आवडते, तो मी असलो पाहिजे. हे सरळ होते, की तो शब्द पूर्णपणे चुकीचा असून दुर्लक्ष करण्याच्या लायकीचा होता.”

“दुर्लक्ष करण्याच्या लायकीचा?”

“हो. तुला माहिती आहे, जसा सार्जंट जेम्स बर्कले एका प्रसंगी, अज्ञाताच्या दिशेने नाहीसा झाला, तसाच डेव्हिड हा शब्द प्रसंगानुरूप त्याच दिशेने भरकटत गेला. तुला उरीह आणि बाथशेबाचे लहानसे प्रकरण आठवते का? मला वाटते, माझे बायबलचे ज्ञान गंजलेले आहे. पण सॅम्युएलच्या पहिल्या किंवा दुसऱ्या खंडात तुला ती गोष्ट सापडेल.”

The Resident Patient

निवासी रुग्ण

‘शेरलॉक होम्सच्या आठवणी’ याखाली येणाऱ्या अस्पष्ट मालिकेतील माझ्या मित्राच्या काही मानसिक वैशिष्ट्यांची भलावण करण्यासाठी मी लिहिलेल्या काही गोष्टींपैकी, कुठल्या गोष्टींमधून हे जास्त चांगल्या प्रकारे सांगितले गेले आहे, हे ठरवणे अवघड आहे. कारण ज्या गोष्टींमध्ये होम्सची विश्लेषक तर्कशक्ती चांगल्या प्रकारे वापरली गेली आहे व त्याच्या तपासाच्या विशिष्ट पद्धतीचे योग्य दर्शन झाले आहे, अशा गोष्टी खरे तर इतक्या कमी आहेत किंवा इतक्या सर्वसामान्य आहेत, की त्या वाचकांसमोर ठेवणे,

मला बरोबर वाटत नाही. तर दुसरीकडे असेही झालेले आहे, की तो एखाद्या संशोधनात गुंतलेला आहे, ज्यात गोष्टी मोठ्या उल्लेखनीय रीत्या नाटकी आहेत, पण त्यात त्याचा वाटा, जसा माझ्या मते प्रभावी असायला हवा, तसा नाही. 'स्कालॅट' 'ग्लोरिया स्कॉट' यासारख्या मी जशा घडल्या, तशा लिहिलेल्या गोष्टी, कायम इतिहासकारांना घाबरवत आल्या आहेत. मी आता ज्याबद्दल लिहिणार आहे, त्यात माझ्या मित्राचा सिंहाचा वाटा नाही. तरीही परिस्थितीची गाडी इतकी उल्लेखनीय आहे की मी ती गोष्ट वगळू शकत नाही.

तो ऑक्टोबरमधील पावसाळा जवळ आलेला दिवस होता. आमचे पडदे अर्धवट उघडे होते. सकाळच्या डाकेने आलेले एक पत्र परत परत वाचत, होम्स सोफ्यावर मुटकुळे करून पडला होता. माझ्या भारतातील नोकरीने मला थंडीपेक्षा उन्हाळा जास्त सहन करायला तयार केले होते. त्यामुळे ९० डिग्रीचे तापमान माझ्यासाठी फार नव्हते. पण मी वाचत असलेले वर्तमानपत्र रटाळ होते. मी दक्षिण समुद्रकिनाऱ्यावरील दगडगोट्यांच्या नवीन जंगलातील मोकळ्या भागासाठी तरसलो होतो. बँकेतील रिकामे होत आलेले खाते मला रजा

पुढे ढकलायला लावत होते. माझ्या मित्रालाही तो देश किंवा समुद्र जराही आवडत नव्हता. पाच लाख लोकांमध्ये, त्याची बारीक कुडी ताणत, गुन्ह्याबद्दलच्या प्रत्येक अफवेला वा संशयाला तोंड देत रहाणे त्याला जास्त पसंत होते. निसर्गाची भलावण करणे, त्याच्या रक्तात बसत नव्हते. शहरातील गुन्हेगारांपासून त्याचे मन वळवून तो जेव्हा त्याच्या देशातील भावाबद्दल विचार करे, तेव्हा त्याला थोडा बदल मिळे.

होम्स संभाषणासाठी फारसा उत्सुक नसल्याचे बघून, मी हातातील रटाळ वर्तमानपत्र बाजूला टाकले व दुसऱ्या एका अभ्यासात गुंतलो. अचानक माझ्या मित्राच्या आवाजाने माझ्या तंद्रीचा भंग झाला.

तो बोलला, “वॉटसन, तुझे बरोबर आहे. भांडण मिटवण्याचा हा मार्ग फारच मूर्खपणाचा आहे.”

मी उद्गारलो, “फारच मूर्खपणाचा!” आणि मग अचानक माझ्या लक्षात आले की तो कसे अगदी माझ्या मनातलेच बोलला. मी खुर्चीत सरसावून बसलो आणि त्याच्याकडे निखळ आश्चर्याने बघू लागलो.

मी ओरडलो, “हे काय होम्स? हे मी कल्पना करण्यापलीकडचे आहे.”

माझ्या असमंजसपणावर तो मनापासून हसला.

तो बोलला, “जवळच्या एका तर्क करणाऱ्या माणसाला, त्याच्या मित्राच्या मनातले न बोललेले विचार कसे अचूक समजतात, असा पो (लेखक) च्या कच्च्या लिखाणातील एक उतारा मी तुला वाचून दाखवला होता, तो तुला आठवतो का? तू त्याला लेखकाच्या कल्पनाशक्तीचा विलास समजला होतास. मी असे मत मांडले की माझ्या बाबतीत सतत असे होते, तर ते तुझ्या मते तू अविश्वासाह ठरवले होतेस.”

“ओहो, नाही.”

“कदाचित बोलून नाही, पण माझ्या प्रिय वॉटसन, तुझ्या भुवयांनी तू ते दाखवलेस. त्यामुळे मी तुला जेव्हा हातातील वर्तमानपत्र टाकून विचारांच्या गाडीत बसलेले पाहिले, तेव्हा मला तुझा तो समज काढून टाकायची संधी मिळाल्याने आनंद झाला. म्हणजे तुझ्याशी माझा खेळीमेळीने संवाद होऊ शकतो, हे सिद्ध झाले असते.”

पण तरी माझे समाधान झाले नाही. मी म्हणालो, तू मला जे वाचून दाखवलेस, त्यात तर्क करणारा त्याचे निष्कर्ष, तो ज्याचे निरीक्षण करत आहे, त्याच्या हालचालींवरून काढतो. जर मला बरोबर आठवत असेल, तर तो दगडांच्या राशीवर धडपडत असतो. वर चांदण्यांकडे बघत असतो व असेच काही. पण मी माझ्या खुर्चीत शांत बसलो आहे. मी हालचालच करत नसल्याने तू काय निष्कर्ष काढणार?

“तू स्वतःवर अन्याय करत आहेस. स्वतःच्या भावना व्यक्त करायला माणसाला नाक, डोळे इत्यादी दिले आहेत आणि ते आपले विश्वासू नोकर आहेत.”

“तुला असे म्हणायचे आहे का, तू माझे विचार माझ्या नाक डोळे इत्यादी वरून वाचणार?”

“हो. तुझे नाक, डोळे इत्यादी अवयव. विशेषतः डोळे. तुझे विचार कसे चालू असतात, ते तुझे तुलाही कळत नाही.”

“नाही, नाही कळत.”

“मग मी तुला सांगतो. तू हातातील वर्तमानपत्र टाकून दिल्यावर, त्या कृतीमुळे माझे लक्ष तुझ्याकडे वेधले गेले. अर्थे

मिनिट तू विचार न करता स्तब्ध बसला होतास. नंतर तुझे डोळे जनरल गॉर्डनच्या नव्या तसबिरीवर खिळले. तेव्हा मी तुझ्या चेहऱ्यात बदल झालेला पाहिला. म्हणजे विचारप्रक्रिया सुरु झाली. पण ती फार वेळ चालली नाही. तुझे डोळे तुझ्या पुस्तकावरील हेन्री वार्ड बिचरकडे वळले. मग तू भिंतीकडे बघू लागलास. आणि तू काय विचार करत आहेस, ते समजत होते. तू असा विचार करत होतास, की जर या चित्राला लाकडी चौकट असती, तर ते गॉर्डनच्या तसबिरीशेजारी तिथे लटकलेले असते.”

मी उद्गारलो, “नवल वाटेल अशा रीतीने तू मला ओळखले आहेस.”

“एवढा वेळ मी योग्य दिशा सोडून, भरकटलो आहे. पण आता तुझे विचार परत बिचरकडे वळले आहेत. आता तू त्याचे हावभाव निरखून बघत आहेस. नंतर तुझे डोळे पुकरकडे लागले आहेत. पण तू त्याच्या पलिकडे बघत आहेस आणि तुझा चेहरा विचारी बनला आहे. तू बिचरच्या व्यावसायिक जीवनातील प्रसंग आठवत आहेस. त्याने यादवी युद्धात उत्तरेकडील लोकांच्या बाजूने हाती घेतलेली लढ्यातील

कामगिरी आठवल्याशिवाय, त्याचा विचार करणे तुला शक्य नाही, हे मी जाणून आहे. कारण आपल्या लोकांच्या त्याच्याविरुद्ध उसळलेला भावनांच्या उद्रेकाचा स्फोटाबद्दल, तू रागाची तिडीक दाखवलेली मला आठवते आहे. तुझे ते विचार खूप प्रबळ असल्याचे, मला माहिती आहे. तू बिचरचा विचार, त्याशिवाय करू शकत नाहीस. क्षणभराने, मी तुझे डोळे त्या चित्रापासून दूर गेलेले पाहिले. मला संशय आला, की आता तुझे मन यादवी युद्धाकडे लागले आहे. तुझे आवळलेले ओठ, चमकदार डोळे व तुला हाताच्या मुठी वळतांना पाहिले, तेव्हा मी असे निरीक्षण केले की तू नक्की दोन्ही बाजूकडील वार्डेट, निराशादायक लढाईतील त्याचे धैर्याचे वर्तन, आठवतो आहेस. पण नंतर तुझा चेहरा उदास झाला. तू तुझी मान हलवलीस. तू आयुष्याच्या फोलपणावर, भयानकतेवर व उदासीवर खिळून राहिलास. तुझा हात तुझ्या जुन्या जखमेकडे गेला. तुझ्या ओठांवर हसू तरळले. त्याने मला दाखवून दिले की आंतरदेशीय प्रश्न मार्गी लावण्याच्या फसव्या पद्धतीचे भूत तुझ्या मनात शिरले आहे. या मुद्द्यावर मी तुझ्याशी सहमत झालो, की ते अतर्क्य होते आणि माझे सर्व आडाखे खरे निघाल्याचे बघून मी खूप झालो.

मी म्हणालो, “एकदम बरोबर! आणि आता तू हे स्पष्ट केले आहेस, तर मी कबूल करतो, की मी पूर्वीसारखाच नवल वाटून, भारावून गेलो आहे.”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, मी तुला खात्रीपूर्वक सांगतो, मी हे सगळे वरवरचे बोलत होतो. त्या दिवशी, तू अविश्वास प्रकट केला नसतास, तर मी हे तुझ्या लक्षात आणून दिले नसते. पण आता झाले गेले गंगेला मिळाले. लंडनमधून एक फेरफटका मारण्याबद्दल, तू काय म्हणतोस?”

मी त्या लहानशा खोलीत बसून कंटाळलो होतो आणि आनंदाने तयार झालो. तीन तास आम्ही फ्लीट रस्ता व स्ट्रँड येथे समुद्राच्या लाटेप्रमाणे हेंदकाळणारे व सतत बदलणारे आयुष्य बघत, फिरत होतो. खोलवर निरीक्षण व विश्लेषण करण्यास अवघड असे नेमके व विस्तृत निष्कर्ष काढायची त्याची हातोटी माझे लक्ष वेधून घेऊन, माझे मनोरंजन करत होती. परत बेकर रस्त्याला येण्यापूर्वी दहा वाजले होते. एक टांगा आमच्या दाराशी उभा होता.

होम्स म्हणाला, “हं! डॉक्टर --- मला वाटते, जनरल प्रॅक्टीस करणारा. फार काळ नव्हे. पण चांगली परीक्षा

असणारा. मला वाटते तो सल्ला घ्यायला आलेला आहे. बरे झाले, आपण परत आलो.” त्याच्या तर्कशास्त्रीय पद्धती मी पुरेपूर जाणून होतो. टांग्यामध्ये लटकत असलेल्या पिशवीतून दिसणाऱ्या वैद्यकीय उपकरणांच्या प्रकारावरून व अवस्थे-वरून त्याला झटपट निष्कर्ष काढायला मदत झाली असावी. आमच्या वरच्या खिडकीतून उजेड येत होता. त्यामुळे हा माणूस आमच्याकडेच आल्याचे कळत होते. अशा रात्रीच्या वेळी माझ्या व्यवसायबंधू कशासाठी आला असेल, असा विचार करत मी होम्सच्या मागून वर आमच्या खोलीत जाऊ लागलो.

फिकट, निमुळता चेहरा असलेला, वाळूच्या रंगाच्या मिशांचा माणूस आम्ही आत आल्यावर, शेकोटीजवळील खुर्चीवरून उठला. त्याचे वय तेहतीस, चौतीसपेक्षा जास्त नसावे. पण त्याचे आजारी, दमलेले हावभाव सांगत होते, की आयुष्याने त्याची सुदृढता व तारुण्य हिसकावून घेतले होते. तो उदास, लाजरा व भावनाशील दिसत होता. शेकोटीवरील कट्ट्यावर त्याने त्याचा हडकुळा पांढरट हात ठेवला होता. तो उठला, तेव्हा सर्जनपेक्षा एखाद्या कलाकारासारखा दिसला.

त्याचा कपडे म्हणजे शांत भासणारा काळा कोट, गडद पॅट, असा होता.

होम्स आनंदाने म्हणाला, “डॉक्टर, शुभ संध्याकाळ. मला वाटते, तुम्हाला काही मिनिटे थांबावे लागले.”

“तुम्ही माझ्या टांगेवाल्याशी बोलून आलेले दिसता.”

“नाही. कडेच्या टेबलावरील मेणबत्तीने मला सांगितले. बसा आणि सांगा, मी तुमची काय मदत करू शकतो.”

आमचा पाहुणा म्हणाला, “माझे नाव डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन आहे. मी ४०३, ब्रूक रस्त्याला रहातो.

मी विचारले, “नसांसंबंधीच्या खात्रीशीर नसलेल्या जखमांबद्दल पुस्तिका लिहिणारे, तेच तुम्ही का?”

त्याचे काम मला माहिती असलेले बघून, त्याचे गाल आनंदाने चकाकले.

तो म्हणाला, “माझे काम इतक्या थोड्या लोकांना माहिती आहे की मला वाटले, ते आता विसरले गेले. माझ्या

प्रकाशकाने मला त्याच्या विक्रीचे अगदी तुटपुंजे पैसे दिले. तुम्ही वैद्यकीय क्षेत्रात आहात का?”

“मी सैन्यातील निवृत्त सर्जन आहे.”

“नसांचे रोग हा माझ्या आवडीचा विषय आहे. मला त्यात विशेष प्रावीण्य मिळवायचे होते. पण माणसाने जे प्रथम मिळेल, ते घ्यावे. मिस्टर शेरलॉक होम्स, पण हे जरा विषयांतर होते आहे. आणि तुमचा वेळ किती मूल्यवान आहे, हे मी जाणतो. अलीकडे ब्रुक रस्त्यावरील माझ्या घरी अगदी विचित्र अशी घटनामालिका झाली. आज रात्री तर त्या घटना, अगदी माझ्या डोक्याशी येऊन भिडल्या. त्यामुळे मला आता थांबणे अशक्य झाले व म्हणून, मी तुमची मदत व सल्ला मागतो आहे.

शेरलॉक होम्स खाली बसला व त्याचा पाईप पेटवला. तुम्हाला त्रासदायक ठरलेल्या घटना व परिस्थिती मला नीट सविस्तरपणे विशद करा.”

डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन सांगू लागले, “त्यातील एकदोन इतक्या क्षुल्लक आहेत, की त्या सांगावची मला खरे तर लाज वाटते आहे. पण हे तसे स्पष्टीकरण देता येण्यासारखे नाही. या

घटनांनी आता इतके गुंतागुंतीचे वळण घेतले आहे, की ते सर्व मी तुमच्यासमोर ठेवतो. तुम्ही त्यातील कुठले महत्वाचे आहे व कुठले नाही, ते ठरवा.

प्रथम मला माझ्या कॉलेज शिक्षणाविषयी सांगायला हवे. मी लंडन विद्यापीठाचा वैद्यकीय पदवीधर असून, मी समजतो की तुम्ही माझ्यावर मी स्वतःची स्तुती करत असल्याचा आरोप न करता समजून घ्याल, की माझ्या प्राध्यापकांनी माझ्या शैक्षणिक कामगिरीचे कौतुक केले आहे. पदवीनंतर राजा कॉलेज हॉस्पिटलमध्ये नोकरीला लागून, मी संशोधन करू लागलो. मी सुदैवी असल्याने, मला माझ्या संशोधनात खूप रस निर्माण झाला. जाणीव नाहीशी होऊन बधीरपणा येणे, यासंबंधी मला काम करायला मिळाले व त्यावरील पुस्तिकेमुळे मला पदक व ब्रूस पिंगरटन पारितोषिक व मिळाले. नसांसंबंधीच्या खात्रीशीर नसलेल्या जखमांबद्दल लिहिलेल्या या पुस्तिकेचा आताच तुमच्या मित्राने उल्लेख केला. त्यामुळे त्यावेळेस असे एक मत तयार झाले होते, की माझ्यापुढे सोनेरी स्वप्नांचा राजमार्ग उभा आहे.

पण त्यात एक मोठा अडथळा निर्माण झाला. तुम्हाला हे सहज समजेल, की विशेष तज्ञ अशा डॉक्टरला स्वतःला सिद्ध करण्यासाठी, मोठे भाडे भरून, जागा घेऊन, ती सजवून स्पर्धेत उतरावे लागते. या पायाभूत खर्चाशिवाय, त्याला काही वर्षे दवाखाना चालू लागेपर्यंत, एक बऱ्यापैकी टांगा ठेवावा लागतो. हे सगळे करणे माझ्या मर्यादेपलीकडील होते. मला वाटत होते, काटकसर करून दहा वर्षात, मी चांगल्यापैकी पैसा कमावून माझी रोजीरोटी चालवू शकेन. पण अकस्मात, एका घटनेने माझे नशीब उघडले. हे माझ्या जराही ओळखीचा नसलेल्या ब्लेसिंग्टन नावाच्या सभ्य माणसाच्या भेटीने घडून आले. एका सकाळी तो माझ्या खोलीवर आला आणि आम्ही लगेच व्यवसायाच्या गोष्टी बोलू लागलो.

तो म्हणाला, “अलीकडेच पारितोषिक मिळालेला व चमकदार शैक्षणिक कामगिरी असलेला तोच डॉक्टर पर्रीं ट्रेव्हेलयन, तुम्ही आहात का?”

मी विनम्रपणे वाकलो.

त्याने पुढे चालू ठेवले, “मला मोकळेपणे उत्तर द्या. कारण यात तुमचे भले आहे. यशस्वी होण्यासाठी जी लागते,

ती सर्व हुशारी तुमच्याकडे आहे. तुमच्याकडे युक्तीबाजपणा आहे का?”

मला असा वेडावाकडा प्रश्न ऐकून, हसू आवरेना.

“ठीक आहे. ते सर्व माझ्याकडे आहे.”

“काही वाईट सवयी? पिणे वगैरे?”

“नाही, सर.”

“ठीक आहे. चांगले आहे. पण मला हे विचारणे भाग होते. या सगळ्या गुणांनिशी, तुमची प्रॅक्टीस जोरात का चालत नाही?”

मी खांदे उडवले.

तो ठासून ओरडला, “बोला, बोला. ही जुनीच गोष्ट आहे. तुमच्या बुद्धीपेक्षा खिसा कमी आहे का? मी तुम्हाला ब्रुक रस्त्यावर दवाखाना उघडून दिला, तर?”

मी त्याच्याकडे आश्चर्याने पाहिले.

तो ओरडला, “ओहो, हे माझ्याकरता आहे. तुमच्यासाठी नव्हे. मी तुमच्याशी मोकळेपणे बोलतो. जर

तुम्हाला पटले, तर माझेही काम होईल. मला काही हजार पौंड गुंतवायचे आहेत. आणि मी ते तुमच्यात गुंतवतो.”

“पण का?”

“हे इतर कुठल्याही अंदाजासारखेच आहे व सर्वात सुरक्षित आहे.”

“यात माझी काय भूमिका राहिल?”

“मी सांगतो. मी जागा घेईन त्यात फर्निचर करेन. नोक-रांना पगार देईन. सर्व काही चालवेन. तुम्हाला फक्त खुर्चीत बसून दवाखाना चालवायचा आहे. मी तुम्हाला दर महिन्याला पैसे व सर्व काही देईन. नंतर तुम्ही मिळवाल, त्यापैकी तीन चतुर्थांश मला द्या. एक चतुर्थांश तुमच्याकडे ठेवा.”

ही विचित्र मागणी घेऊन मिस्टर ब्लेसिंग्टन माझ्याकडे आले. आम्ही कसे हिशेब ठेवले व कसा सौदा केला, हे सगळे तुम्हाला सांगत बसत नाही. याची परिणती, मी त्या नवीन ठिकाणी माझा दवाखाना सुरु करण्यात झाली. त्याने सांगितल्याप्रमाणे सर्व अटी पाळून, माझी प्रॅक्टिस सुरु झाली. तो माझ्या दवाखान्यात निवासी रुग्ण म्हणून रहायला आला.

त्याचे हृदय कमकुवत होते. त्याला सतत वैद्यकीय देखरेखीची गरज होती. तो पहिल्या मजल्यावरील दोन खोल्या त्याची उठाबसायची व झोपायची खोली म्हणून वापरू लागला. तो वेगळ्याच सवयींचा माणूस होता. एकांडा होता व फारसा बाहेर जात नसे. त्याचे आयुष्य नेमस्त नव्हते. पण तो स्वतः नेमस्त होता. संध्याकाळी ठराविक वेळी तो माझ्या दवाखान्यात येई. हिशेब तपासे. त्यातील तीन चतुर्थांश पैसे घेऊन, त्याच्या खोलीतील तिजोरीत ठेवे व उरलेले एक चतुर्थांश माझ्याकडे रहात.

मला हे आत्मविश्वासाने सांगावे लागेल, की त्याला कधीही त्याच्या तर्काच्या अंदाजाचा पश्चात्ताप करावा लागला नाही. पहिल्यापासून दवाखाना जोरात चालला. पहिल्यांदा उपचार केलेल्या काही रुग्णांमुळे, त्यांनी केलेल्या भलावणीमुळे व दवाखान्याच्या पसरलेल्या कीर्तीने, मी भराभर यश मिळवत गेलो. गेल्या काही वर्षात मी त्याला एक धनिक माणूस बनवले.

मिस्टर होम्स, तर असा माझा मागील इतिहास व मिस्टर ब्लेसिंग्टनबरोबरचे नाते आहे. आता माझ्यासाठी तुम्हाला एवढेच सांगायचे राहिले आहे, की मी इथे का आलो आहे.

“काही आठवड्यांपूर्वी, मिस्टर ब्लेसिंग्टन माझ्याकडे, माझ्या समजुतीप्रमाणे, माझ्याकडे बरेच रागावून आले व वेस्ट-एंडमधील चोरीबद्दल काही बोलले. मला आठवते, त्याप्रमाणे ते निष्कारण त्याविषयी उद्दीपित झाले होते. आपल्या या जागेला आपण भक्कम गज व कड्या घालून घेऊ, असे ते म्हणाले. आठवडाभर ते तशाच अस्वस्थ मनस्थितीत होते. त्यांच्यासाठी जेवणापेक्षा जास्त महत्वाची असणारी अशी एखादी लहानशी फेरी मारण्याऐवजी, ते खिडकीतून सतत बाहेर बघत असत. त्यांच्या वागण्यावरून माझ्या लक्षात आले, की ते कुणाला तरी मरणाचे घाबरत आहेत. पण मी याबद्दल त्यांना काही विचारले, तर ते इतके उदास होऊन चिडत असत, की मला तो विषय बंद करावा लागे. जसे दिवस जाऊ लागले, तसे ते मरणाकडे ओढले जाऊ लागले. त्यांनी त्यांच्या आधीच्या सवयी बदलल्या. एका नवीन घटनेने त्यांना दयनीय करून सोडले. अलीकडे ते जमिनीवर झोपलेले असतात.

त्याचे असे झाले, की दोन दिवसांपूर्वी मला एक पत्र मिळाले. ते मी आता तुम्हाला वाचून दाखवतो. त्यावर तारीख, पत्ता काही नाही.

‘सध्या इंग्लंडमध्ये स्थायिक असलेले रशियन सदगृहस्थ यांना, डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन यांचा व्यवसायिक मदतनीस व्हायला मला मिळाले तर ते आनंदित होतील. त्यांना काही वर्षे, जाणीव नाहीशी होऊन बधीरपणा येणे, या रोगाने पछाडलेले आहे, ज्यात डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन निष्णात आहेत. उद्या संध्याकाळी सव्वासहा वाजता, डॉक्टर ट्रेव्हेलयन, यांना सोयीस्कर असल्यास, ते फोन करतील.’

या आजाराचे वैशिष्ट्य म्हणजे त्याचे फार रुग्ण सापडत नाहीत. त्यामुळे ते पत्र वाचून मला फार कुतूहल निर्माण झाले. त्यामुळे दुसऱ्या दिवशी ठरलेल्या वेळी मी त्या रशियन रुग्णाला भेटलो.

ते एक वयाने मोठे, कृश, नम्र असे सामान्य गृहस्थ होते. पण ते रशियन असल्याचे वाटत नव्हते. त्यांच्याबरोबर आलेल्या त्याच्या मित्राने, माझे लक्ष वेधून घेतले. तो उंच, बारीक तरुण, काळा भीतीदायक चेहऱ्याचा व आश्चर्यकारक रीत्या देखणा माणूस होता. त्याचे हात व छाती हर्क्युलससारखी होती. तो आला तेव्हा त्याने त्याचा हात वयस्क माणसाच्या हाताखाली ठेवला होता व काळजीपूर्वक त्याने त्याला खुर्चीत

बसवले. पण त्याच्याकडे बघून, तो इतकी काळजी घेणारा असल्याचे वाटत नव्हते.

तो मला म्हणाला, “डॉक्टर, मी तुमची माफी मागतो.” त्याचे इंग्लिश उच्चार वेगळे वाटत होते. “हे माझे वडील आहेत व त्याच्या तब्येतीबाबत मी जरा काळजीत आहे.”

त्याची विशेष काळजी बघून, मी हेलावून गेलो. मी म्हणालो, “मला वाटते, मी सल्ला देतांना तुम्हाला इथे हजर राहायला आवडेल, बरोबर?”

तो घाबरल्यासारखे हावभाव करत बोलला, “अजिबात नाही. ते बघून मला फार त्रास होतो. मी जर माझ्या वडिलांना तशा प्रकारचा झटका आलेले पाहिले, तर माझी खात्री होते, की यांना जगू देणे योग्य नाही. माझी प्रकृती अतिशय भावनाप्रधान आहे. तुम्ही माझ्या वडिलांना तपासतांना, तुमच्या परवानगीने मी बाहेर थांबतो.”

मी अर्थातच त्याला परवानगी दिली. आणि तो बाहेर गेला. मग मी रूग्णाबरोबर त्याच्या केसबद्दल बोलू लागलो. त्याची मी कसून तपासणी केली. तो फार बुद्धिमान नव्हता.

त्याची उत्तरे गुळमुळीत होती. आमच्या व्यवसायातील त्या रोगासंबंधीची परिभाषा त्याला माहिती नसल्याने, ती तशी असल्याचे मी समजलो. पण मी लिहित असतांना अचानक, तो मला काहीच उत्तरे देईनासा झाला. मी त्याच्याकडे वळलो, तेव्हा तो खुर्चीत कोऱ्या, बधीर चेहऱ्याने बसून, माझ्याकडे निरखून बघत असल्याचे मला जाणवले. त्याला गूढ झटका आला होता.

माझी पहिली भावना, दया व भीतीची होती. दुसरी, मला सांगायला बरे वाटत नाही, पण व्यावसायिक समाधानाची होती. मी माझ्या रुग्णाचे तापमान, नाडीची व स्नायुंच्या काठीण्याची नोंद लिहून ठेवली. त्याच्या प्रतिक्रिया तपासल्या. या सगळ्यात, विशेष वेगळे असे काही दिसले नाही. म्हणजे हे माझ्या आधीच्या अनुभवाप्रमाणेच होते. अशा केसमध्ये अमायल नायट्राईटचा डोस देऊन मला चांगले परिणाम मिळालेले होते. त्यामुळे माझे ज्ञान कसोटीस लावायची सुवर्णसंधीच मला मिळाली, असे मी धरून चाललो. त्याची बाटली खाली माझ्या प्रयोगशाळेत होती. त्यामुळे रुग्णाला तसेच खुर्चीत बसलेले ठेवून, मी ते आणण्यासाठी खाली

धावलो. ते शोधायला थोडासा उशीर झाला --- पाच मिनिटे असावीत --- आणि मग मी परतलो. रुग्ण गायब झालेला बघून, मी चक्रावून गेलो.

अर्थात मी पहिल्यांदा बाहेर धावलो. तिथे त्यांचा मुलगाही नव्हता. दार लोटलेले होते, पण बंद नव्हते. रुग्णांना आत घेणारा मुलगा नवीन असून फारसा चलाख नव्हता. तो खोलीत थांबत असे आणि रुग्णांना आत सोडण्यासाठी मी घंटी वाजवली, की तो त्यांना आत सोडत असे. त्याने काहीच ऐकले नव्हते. आणि ते प्रकरण गूढच राहिले. थोड्या वेळाने मिस्टर ब्लेसिंग्टन फिरून आले. पण मी त्यांना याबद्दल काही बोललो नाही. कारण खरे सांगायचे म्हणजे, मला उशीर होऊ नये म्हणून, त्यांच्याशी कमीत कमी बोलून सटकायचे होते. पण तसे जमले नसते.

“मला आता परत ते रशियन पितापुत्र भेटतील, असे वाटले नव्हते. पण आज संध्याकाळी याच वेळेस, त्यांना बघून मला किती नवल वाटले असेल, याची तुम्ही कल्पना करू शकता. ते आदल्या दिवशीप्रमाणेच माझ्या दवाखान्यात आले.

माझा रुग्ण बोलला, “डॉक्टर, काल एकदम निघून गेल्याबद्दल, मी तुमची माफी मागतो.”

मी म्हणालो, “तुमच्या अशा वागण्याने मी फारच आश्चर्यचकित झालो.”

तो उद्गारला, “त्याचे असे झाले, मी जेव्हां अशा झटक्यातून बाहेर येतो, तेव्हा यापूर्वी कायकाय झाले, याबद्दल माझे मन गोंधळलेले असते. मी एका वेगळ्याच खोलीत जागा झालो, म्हणजे मला तरी, ती वेगळी वाटत होती, तेव्हा तुम्ही तिथे नसतांना, मी जणू गुंगीत असल्यासारखा सरळ रस्त्यावर चालू पडलो.”

मुलगा म्हणाला, “आणि मी बसलो होतो, ती खोली ओलांडून बाहेर जातांना त्यांना पाहिले, तेव्हा मला वाटले तपासायचे व सल्ला द्यायचे काम झाले. आम्ही घरी जाईपर्यंत, मला खरे काय झाले, ते लक्षातच आले नाही.”

मी हसून म्हणालो, “ठीक आहे. काही बिघडले नाही. फक्त तुम्ही मला फारच कोड्यात टाकले. तेव्हा आता तुम्ही जर

बाहेर थांबलात, तर मी माझे कालचे अर्धवट राहिलेले काम परत सुरु करतो.”

साधारण अर्धा तास मी माझ्या रूग्णाबरोबर, लक्षणांची चर्चा केली. मग औषधांचा डोस सांगून, त्याला त्याच्या मुलाच्या हवाली केले.

“मी तुम्हाला आधीच सांगितले आहे, की मिस्टर ब्लेसिंग्टन यांची व्यायामाची वेळ साधारण हीच होती. ते थोड्याच वेळात बाहेरून आले व वर गेले, नंतर लगेच मी त्यांना खाली येतांना ऐकले. माझ्या खोलीत ते वेड्यासारखे घुसले.

ते ओरडले, “माझ्या खोलीत कोण आले होते?”

मी म्हणालो, “कुणी नाही.”

ते किंचाळले, “हे खोटे आहे. वर येऊन बघा.”

मी त्यांच्या उद्दाम आरड्याओरड्याकडे दुर्लक्ष केले. भीतीने त्यांची बोंबडी वळली होती. जेव्हा मी त्यांच्याबरोबर वर गेलो, तेव्हा फिकट गालीच्यावर त्यांनी खूपशा पाऊलखुणा दाखवल्या.

ते ओरडले, “तुमचा म्हणणे काय आहे, की त्या माझ्या आहेत?”

“ते पाऊल मोठे वाटते आहे व खुणा ताज्या आहेत. तुम्हाला माहिती आहे, आज दुपारी खूप पाऊस पडला आणि माझे रुग्ण सोडून, येथे कुणीही आले नाही. असे झाले असणार की मी रुग्णांबरोबर कामात असतांना, बाहेर थांबलेले कुणी रुग्णाचे नातेवाईक, काही अज्ञात कारणाने, माझ्या निवासी रुग्णाच्या खोलीत गेले असणार. कशालाही हात लावलेला नाही किंवा काहीही चोरीला गेलेले नाही. पण पाऊलखुणां-वरून असे दिसते आहे की कुणीतरी येऊन गेले.

मला वाटले होते, त्यापेक्षा मिस्टर ब्लेसिंग्टन फारच जास्त उद्दीपित झाले होते. तसे पाहिले, तर कुणाचीही मनःशांती घालवायला, ते पुरेसे होते. ते हातांच्या खुर्चीत बसून रडत होते. मी त्यांना व्यवस्थित बोलायला लावू शकत नव्हतो. ते त्या प्रसंगाला अती महत्त्व देत आहेत, असे वाटत होते. ही त्यांचीच सूचना होती, की मी येऊन तुम्हाला भेटावे. ती घटना तशी कधी न होणारी असल्यामुळे, मला तिचे गांभीर्य लक्षात आले. तुम्ही माझ्या टांग्यातून माझ्याबरोबर आलात, तर तुम्ही निदान त्यांना

शांत करू शकाल. तरी मला असे वाटते आहे, की या उल्लेखनीय घटनेबद्दल तुम्हीदेखील फार काही स्पष्टीकरण देऊ शकणार नाही.”

शेरलॉक होम्सने ही सर्व लांबलचक हकीगत नीट लक्ष देऊन ऐकून घेतली. मला असे दिसले की त्याला त्यात फार उत्सुकता वाटू लागली आहे. त्याचा चेहरा नेहमीसारखाच भावनाशून्य होता. पण पापण्या डोळ्यांवर जास्त झुकल्या होत्या. डॉक्टर प्रत्येक कुतूहलपूर्ण घटना सांगत असतांना, त्याच्या पाईपमधून निघणारा धूर जास्त दाट वळणे घेत होता. आमच्या अशीलाने मागणी केल्याप्रमाणे, होम्स एकही शब्द न बोलता, ताडकन् उठला. मला माझी टोपी दिली. टेबलावरून त्याची घेतली. आणि डॉक्टर ट्रेव्हेलयनच्या मागोमाग दाराशी गेला. पाऊण तासात आम्ही डॉक्टरच्या ब्रुक रस्त्यावरील घरी आलो. ते एक अंधारी व सपाट घर होते. एका नोकराने आम्हाला आत घेतले. आम्ही गालीचा घातलेला, रुंद असा छान लाकडी जिना चढू लागलो.

पण एका विचित्र अडथळ्याने आम्ही जागच्या जागीच थांबलो. वरील दिवा अचानक जोरात मागेपुढे हलू लागला. अंधारातून एक किरटा थरथरणारा आवाज आला.

तो आवाज ओरडला, “माझ्याकडे पिस्तुल आहे. तू जवळ आलास, तर मी खात्रीने तुला गोळी घालेन.”

डॉक्टर ट्रेव्हेलयन किंचाळले, “मिस्टर ब्लेसिंग्टन, हे अती होते आहे.”

सुटकेचा निःश्वास सोडत, आवाज आला, “डॉक्टर, तुम्ही आहात होय! पण हे दुसरे दोघे ते असल्याचे ढोंग करत आहेत?”

आम्हाला अंधारातील मोठ्या परीक्षेला तोंड द्यावे लागणार, असे दिसत होते.

शेवटी आवाज आला, “बरं, हो. हो. ठीक आहे. तुम्ही वर येऊ शकता. माझ्या काळजी घेण्याने तुम्हाला त्रास झाला असेल, तर मी माफी मागतो. त्याने बोलतांना जिन्यातील दिवा लावला. आमच्यासमोर एक विचित्र दिसणारा माणूस उभा होता. त्याचे दिसणे व आवाज, नसा थरथरत असल्यासारखा

होता. तो फार जाड होता. पण पूर्वी तो आतापेक्षादेखील जाड असणार. त्यामुळे चेहऱ्यावरून त्याची कातडी रक्तपिपासू कुत्र्यासारखी लोंबत होती. तो आजारलेल्या रंगाचा वाटत होता. त्याचे विरळ केस त्याच्या भावनिक हिंदोळ्यावर हलत होते. त्याच्या हातात पिस्तुल होते. पण आम्ही पुढे आल्यावर, त्याने ते खिशात टाकले.

तो म्हणाला, “मिस्टर होम्स, शुभ संध्याकाळ, इथे आल्याबद्दल मी तुमचा आभारी आहे. मला तुमच्या सल्ल्याची फार गरज आहे. मला वाटते डॉक्टर ट्रेव्हेलयनने तुम्हाला माझ्या खोलीत कुणीतरी घुसले होते, त्याबद्दल सांगितले असेल.”

होम्स म्हणाला, “हो. ही दोन माणसे कोण आहेत व ती तुम्हाला का त्रास देत आहेत?”

तो निवासी रुग्ण उदासीनतेने म्हणाला, “अर्थात हे सांगणे अवघड आहे. मिस्टर होम्स, याच्या उत्तराची माझ्याकडून अपेक्षा करू नका.”

“तुम्हाला असे म्हणायचे आहे का, की तुम्हाला माहिती नाही?”

“इथे जवळ या. दयाळूपणा दाखवून जवळ या.”

तो त्याच्या झोपायच्या खोलीत आम्हाला घेऊन गेला. ती मोठी व बरेच फर्निचर असलेली खोली होती.

पलंगाच्या शेवटी असणाऱ्या काळ्या पेटीकडे निर्देश करत, तो बोलला, “तुम्हाला ती दिसते आहे, बरोबर? मी कधीच फार श्रीमंत माणूस नव्हतो. मिस्टर होम्स, तुम्हाला डॉक्टर ट्रेव्हेलयनने सांगितल्याप्रमाणे, मी माझ्या आयुष्यात कधी नाही ती, एकदाच गुंतवणूक केली. माझा बँकेवर विश्वास नाही. मिस्टर होम्स, माझा बँकेतील माणसांवर विश्वास नाही. पण आपल्याआपल्यात म्हणून सांगतो, माझ्याकडे जे काही आहे, ते या पेटीत आहे. त्यामुळे कुणी परकी माणसे इथे घुसली, तर मला काय वाटेल, ते तुमच्या लक्षात आले असेल.”

होम्सने ब्लेसिंग्टनकडे प्रश्नार्थक दृष्टीने पाहून, त्याची मान हलवली.

तो बोलला, “तुम्ही मला फसवायचा प्रयत्न केलात, तर मी तुम्हाला सल्ला देऊ शकणार नाही.”

“पण मी तुम्हाला सगळे काही सांगितले.”

उबग आल्यासारखे हावभाव करत, होम्स जायला निघतांना बोलला, “डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन, शुभ रात्र.’

तुटक्या आवाजात ब्लेसिंग्टन बोलला, “माझ्यासाठी सल्ला नाही?”

“सर, तुमच्यासाठी माझा सल्ला असा राहिल, की खरे बोला.”

एका मिनिटाने आम्ही रस्त्यावर होतो आणि घराच्या दिशेने निघालो होतो. आम्ही ऑक्सफर्ड रस्ता ओलांडला व हार्ले रस्त्याच्या अर्ध्या वाटेत आलो. तोपर्यंत माझा मित्र काही बोलला नव्हता.

शेवटी तो म्हणाला, “अशा मूर्खांकडे तुला नेल्याबद्दल, माफ कर. पण, खोलात जाऊन पाहिले, तर ही रुचीपूर्ण केस आहे.”

मी कबूल केले, “मलाही तसेच वाटले.”

“हे नक्की आहे की यात काही कारणाने, ब्लेसिंग्टनच्या मागे लागलेले दोन --- कदाचित, जास्तही लोक आहेत. माझ्या मनात याबद्दल जराही संशय नाही, की पहिल्या व दुसऱ्या प्रसंगी, तो तरुण मनुष्य ब्लेसिंग्टनच्या खोलीत घुसला होता. आणि त्याच्याबरोबरील म्हाताऱ्याने डॉक्टरांना गुंगवून ठेवले.”

“आणि त्याचा आजार?”

“शुद्ध फसवणूक, वॉटसन. आपल्या विषेतज्ञाला तसे सांगण्याचे धाडस, मी करणार नाही. ही नक्कल करायला फार सोपा आजार आहे. मीसुद्धा अशी नक्कल केलेली आहे.”

“आणि मग?”

“दोन्ही वेळेस ब्लेसिंग्टन कर्मधर्मसंयोगाने बाहेर होता. रुग्णाची वाट बघत थांबायच्या खोलीत कुणी नसेल, अशीच वेळ त्यांनी निवडली असण्याचे तेच कारण असणार. मात्र बरोबर त्याच वेळी ब्लेसिंग्टन बाहेर गेलेला असावा, हा योग जुळून आला. खरे तर त्यांना त्याचा दिनक्रम माहिती असायचे, काही कारण नव्हते. अर्थात जर ते फक्त चोरीच्या उद्देशाने आले

असते, तर त्यांनी काही शोधण्याचा प्रयत्न केला असता. शिवाय मी त्या माणसाच्या डोळ्यात वाचले, की त्याचे धोरण हे कातडीबचाऊ धोरण असून, त्यामुळे तो घाबरलेला आहे. हे पटण्यास अवघड आहे की त्याला अजिबात माहिती नसलेले, सूड घेण्यास टपलेले दोन शत्रू असावेत. त्यामुळे मी खात्रीपूर्वक हे गृहीत धरले, की त्याला हे कोण लोक आहेत, ते माहिती आहे. आणि काही कारणाने तो ते दडवून ठेवतो आहे. कदाचित उद्या तो जास्त बोलायच्या मनस्थितीत असेल.”

मी सुचवले, “निःसंशय विनोदी व अशक्य वाटेल असा, पण पटू शकेल, असा एक पर्याय असू शकेल का? त्या रशियन रुग्णाची व त्याच्या मुलाची सर्व गोष्ट डॉक्टर पर्रीं ट्रेव्हेलयनने स्वतःच रचलेली असू शकेल का? तो स्वतःच त्याच्या काही खासगी कामासाठी ब्लेसिंग्टनच्या खोलीत घुसला असेल का?”

मी पाहिले की माझ्या या बोलण्यावर, होम्स मनोरंजन झाल्यासारखे हसला.

तो म्हणाला, “माझ्या प्रिय माणसा, हे मला सुचलेले पहिले उत्तर होते. पण लगेचच माझा डॉक्टरच्या गोष्टीवर

विश्वास बसला. या तरुण माणसाचे जिन्यावरील पाऊलांचे ठसे व खोलीतील पाऊलांचे ठसे एकसारखे असल्याने विचारायची काही गरजच नव्हती. ब्लेसिंग्टनचे बूट टोकदार होते, तर या माणसाचे चौकोनी टोकाचे होते. आणि डॉक्टरपेक्षा एक इंचाहून जास्त मोठे होते. त्यामुळे खोलीत गेलेला तोच तो तरुण होता, यात काही संशय नाही. पण आपण आता झोपू. उद्या सकाळी ब्रुक रस्त्यावरून आपल्याला काही निरोप आला नाही, तर मला नवल वाटेल.”

शेरलॉक होम्सचे भविष्य नाटकी पद्धतीने, खरे ठरले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी साडेसात वाजता, दिवसाच्या पहिल्या किरणाबरोबर, मी त्याला गाऊन घालून माझ्या पलंगाशेजारी उभे असलेले पाहिले.

तो बोलला, “वॉटसन, आपल्यासाठी खाली टांगा थांबला आहे.”

“आता काय झाले?”

“ब्रुक रस्त्यावरील काम.”

“काही नवीन बातमी?”

तो पडदा वर करत म्हणाला, “दुःखांत व संदिग्ध. हे बघ
--- वहीतले पेन्सिलने लिहिलेले पान बघ. ‘ देवदयेने लगेच या.
P. T.’

आमचा मित्र डॉक्टरला हे लिहितांना कठीण जात
असल्याचे दिसत होते. चल मित्रा, घाईने जायला हवे.”

साधारण पाऊणतासात, आम्ही डॉक्टरच्या घरी होतो.
भीतीग्रस्त चेहऱ्याने तो आम्हाला भेटायला धावत बाहेर
आला.

तो ओरडला, “अरेरे, काय हे घडले आहे!”

“काय?”

“ब्लेसिंगटनने आत्महत्या केली.!”

होम्सने शिट्टी वाजवली.

“हो. त्याने रात्री गळफास लावून घेतला.”

आम्ही डॉक्टरच्या मागोमाग आत शिरलो. ती त्याची
रुग्णांच्याबरोबर आलेल्यांनी थांबायची खोली होती.

तो ओरडला, “मला कळत नाही आहे, की मी काय करतो आहे. पोलीस आधीच वर गेले आहेत. मी फारच हादरून गेलो आहे.”

“त्याने गळफास घेतल्याचे, तुम्हाला कधी समजले?”

रोज सकाळी लवकर ते कपभर चहा घेतात. जेव्हा सात वाजता नोकराणी आली, तेव्हा तो दुर्दैवी माणूस खोलीच्या मध्यभागी लटकत होता. एक जड दिवा टांगलेल्या हुकाला त्यांनी दोरी लटकवली आणि काल त्यांनी आपल्याला जी पेटी दाखवली, त्यावरून त्यांनी उडी मारली.”

क्षणभर होम्स विचारात बुडालेला राहिला.

शेवटी तो बोलला, “तुमच्या परवानगीने, मी वर जाऊन काय ते बघतो.”

आम्ही दोघे व आमच्या पाठोपाठ डॉक्टरदेखील वरती आले. आम्ही झोपायच्या खोलीत शिरल्याबरोबर, भयानक दृष्य आमच्या नजरेस पडले. ब्लेसिंग्टनचे मांसल, मऊ व सैल पडलेले शरीर हुकाला टांगलेले होते. तो दिसायला वेगळाच माणूस असल्याने, ते दृष्य अजूनच जास्त वाढीव व

परिणामकारक दिसत होते. मान मुगळलेल्या कोंबडीप्रमाणे, त्याची मान कडेला लोंबत होती. त्यामुळे बाकीचे धड अजूनच थुलथुलीत व अनैसर्गिक दिसत होते. त्याच्या अंगात रात्रीचे लांब कपडे होते. त्याची सुजलेले घोटे व पाऊले त्यातून उघडी पडली होती. त्याच्या शेजारी एक चलाख दिसणारा पोलीस इन्स्पेक्टर उभा होता. तो त्याच्या खिशातील वहीत नोंदी करत होता.

माझा मित्र आत शिरल्यावर, तो मनापासून म्हणाला, “ओहो, मिस्टर होम्स, तुम्हाला बघून मला आनंद झाला.”

होम्स उत्तरला, “लानेर, शुभ सकाळ. माझी खात्री आहे, की मी तुमच्यामध्ये नाक खुपसतो आहे, असे तुम्हाला वाटत नसेल. तुम्ही यामागील घटनासाखळी जाणून घेतलीत का?”

“हो. मी त्यापैकी थोडेफार ऐकले.”

“तुमचे काय मत झाले?”

“मला जेवढे समजले आहे, त्यावरून असे वाटते, की हा माणूस भीतीने कामातून गेला होता. पण तो पलंगावर आधी

झोपलेला होता. कारण त्यावर त्याचा ठसा दिसतो आहे. हे बहुधा सकाळी पाच वाजता घडले. तुम्हाला माहिती आहे का, की हल्ली आत्महत्या फार बोकळल्या आहेत. त्याची वेळ भरली व त्याने स्वतःला टांगून घेतले. हे मुद्दाम ठरवून केलेले प्रकरण आहे.”

मी म्हणालो, “स्नायुंच्या कडकपणावरून तो मृत झाल्याला तीन तास उलटले आहेत.”

होम्सने विचारले, “खोलीत काही विशेष गोष्ट लक्षात आली का?”

“हात धुवायच्या ठिकाणी एक स्कू ड्रायव्हर आणि काही स्कू मिळाले. रात्री खूप सिगरेटी ओढल्या गेल्याचे समजत होते. इथे शेकोटीमधून बाहेर काढलेले चार सिगरेटचे शेवटचे तुकडे आहेत.”

होम्स म्हणाला, “हं! तुम्हाला त्याचा पाईप मिळाला का?”

“नाही. तसे काही दिसले नाही.”

“मग त्याची सिगरेटची डबी?”

“हो. ती त्याच्या कोटाच्या खिशात होती.”

होम्सने ती उघडून, त्यातील एका सिगरेटचा वास घेतला.

“ओहो, ही हवाना आहे. या बाकीच्या सिगरेटी या पूर्वेकडील भारतीय वसाहतीतून डच लोकांनी आणलेल्या दिसतात. त्या साधारणपणे विशिष्ट पानांमध्ये बांधलेल्या असतात. त्या इतर कुठल्याही सिगरेटपेक्षा लांबीच्या मानाने बारीक असतात.” त्याने ते चार तुकडे उचलून खिशातील भिंगाखाली धरून तपासले.

तो बोलला, “यातील दोन पाईपमध्ये घालून ओढले आहेत व दोन नुसते. दोन फार चांगल्या सुरीने नव्हे, पण कापलेले आहेत आणि दोन चांगल्या दातांनी तोडले आहेत. मिस्टर लानेर, ही आत्महत्या नाही. थंड डोक्याने, बेत आखून केलेला खून आहे.”

इन्स्पेक्टर ओरडला, “अशक्य आहे!”

“का?”

“अशा त्रासदायक पद्धतीने, कोणी त्या माणसाला का मारेल?

“तेच तर आपल्याला शोधून काढायचे आहे.”

“ते आत आले तरी कसे?”

पुढील दाराने.”

सकाळी ते कुलुपबंद होते.”

“ते आत आल्यावर मग, ते कुलुपबंद केले गेले.”

“तुम्हाला कसे माहिती?”

मी त्यांच्या खुणा पाहिल्या. मी तुम्हाला यांच्यापुढील माहितीही देऊ शकतो.”

तो दाराशी गेला आणि कुलुपाची त्याच्या पद्धतीने तपासणी केली. मग त्याने आत असलेली किल्ली बाहेर काढली व तीदेखील तपासली. गादीसकट पलंग, गालीचा, खुर्च्या, शेकोटीवरील जागा, मृत शरीर आणि दोरी, पाळीपाळीने सर्व काही, त्याचे समाधान होईपर्यंत तपासले गेले.

टांगलेले प्रेत माझ्या व इन्स्पेक्टरच्या मदतीने खाली काढून, सन्मानपूर्वक आडवे झाकून ठेवले गेले.

त्याने विचारले, ”या दोरीचे काय?”

डॉक्टर ट्रेव्हेलयनने गादीखालून दोरीची मोठी गुंडाळी काढत म्हटले, “ती यातून कापली गेली आहे. त्यांना आगीची फार भीती वाटायची व जिनाही पेटलेला असेल, तर खिडकीतून निसटण्यासाठी, ती त्यानी गादीखाली ठेवली होती.

होम्स विचारपूर्वक म्हणाला, “त्यामुळे खुन्यांचा त्रास वाचला. घडलेल्या गोष्टी अगदी सरळ आहेत. दुपारपर्यंत मी तुम्हाला खुनाची कारणेही देऊ शकेन. हा शेकोटीवर असलेला ब्लेसिंग्टनचा फोटो मी घेतो माझ्या तपासात मला त्याची मदत होईल.”

डॉक्टर ओरडला, “पण तुम्ही आम्हाला काहीच सांगितले नाही.”

होम्स म्हणाला, “काय काय घडले, यात काहीच संशय नाही. यात तिघेजण होते. त्यांना ओळखण्यासाठी माझ्याकडे काही पुरावा नाही. पहिले दोघे अर्थातच, रशियन रुग्ण व त्याचा

मुलगा, हे आहेत. तेव्हा त्यांचे पुरेसे वर्णन आपण देऊ शकतो. त्यांना घरातीलच एका माणसाने प्रवेश दिला. इन्स्पेक्टर, मी तुम्हाला असा सल्ला देईन की डॉक्टरकडे अलीकडेच कामाला लागलेल्या मुलाला तुम्ही अटक करावी.”

डॉक्टर ट्रेव्हेलयन म्हणाला, “तो सापडत नाही आहे. स्वयंपाकी व नोकराणी त्याला शोधत होते.”

होम्सने त्याचे खांदे उडवले.

तो म्हणाला या नाट्यातील त्याची भूमिका कमी महत्वाची नाही. तिघेजण गुपचूप जिना उतरून खाली आले. वयस्क माणूस पहिला, तरुण माणूस दुसरा व आणि अनोळखी मुलगा त्यांच्यानंतर --- “

मी मध्येच बोललो, “माझ्या प्रिय होम्स!”

“ओहो, पाऊलखुणा एकमेकांवर पडलेल्या नाहीत. काल रात्री मला कुठल्या खुणा कुणाच्या आहेत, ते जाणून घ्यायची संधी मिळाली. त्या नंतर मिस्टर ब्लेसिंग्टनच्या खोलीकडे गेल्या. ती खोली त्यांना कुलुपबंद असलेली आढळली. पण त्यांनी वायरच्या सहाय्याने कुलुपाशी झटापट

केली. भिंगाशिवायही तुम्हाला दाब दिला गेला, तिथे चरे उमटलेले दिसतील. खोलीत शिरल्यावर, त्यांचे पहिले काम म्हणजे मिस्टर ब्लेसिंग्टनच्या तोंडावर फडके दाबून, त्याची मुस्कटदाबी करायची. तो झोपलेला होता किंवा भीतीने इतका गर्भगळीत झाला होता, की त्याच्या तोंडून शब्दही फुटत नसावा. या भिंती जाड आहेत. त्यामुळे त्याने एखादी किंकाळी मारली असेल, तरी ती बाहेर ऐकू येणे शक्य नव्हते.

एकदा त्याला ताब्यात घेतल्यावर, काही चर्चा केली गेली असावी. बहुधा ती काही कायदेशीर बाबींसंबंधी असावी. ती काही वेळ चालली असणार. कारण तेव्हा या सिगरेटी ओढल्या गेल्या आहेत. वयस्क माणूस त्या कमकुवत खुर्चीत बसला असणार. त्याच्या हातात पाईप असणार. तरुण मनुष्य काही अंतरावर पलीकडे बसला असणार. त्याने सिगरेटची राख उघड्या खणांमध्ये झटकली असणार. तिसरा माणूस वरखाली करत होता. मला वाटते, ब्लेसिंग्टन अंथरुणावर ताठ बसलेला असणार. पण त्याबद्दल मला एवढी खात्री नाही.

तर मग याचा शेवट त्यांनी ब्लेसिंग्टनला फासावर लटकवण्यात झाला. हा बेत इतका पक्का होता, की माझा असा

विश्वास आहे, की त्यांनी त्यांच्याबरोबर फाशी घायचे सामानही आणले असेल. मला वाटते, एक स्कू ड्रायव्हर आणि काही स्कू, हे सामान त्यासाठीच होते. पण तेथे हुक असलेला पाहून त्यांचे श्रम वाचले असतील. त्याचा कार्यभाग उरकून, ते चालू पडले असणार व त्यांच्यामागे मुलाने दार लावून घेतले असणार.”

आम्ही सगळ्यांनी हा रात्रीचा सर्व प्रकार मोठ्या उत्सुकतेने ऐकून घेतला. होम्सने केवळ खुणांवरून इतके बारीकसारीक वर्णन केले, की तो सांगत असतांना सुद्धा, आम्हाला तर्क करणे कठीण जात होते. त्या मुलाची चौकशी करण्यासाठी, इन्स्पेक्टर घाईने निघून गेला. होम्स आणि मी न्याहारी करण्यासाठी बेकर रस्त्याला परत आलो.

आमचे जेवण झाल्यावर तो म्हणाला, “मी तीनपर्यंत परत येतो. तेव्हा इथे मला इन्स्पेक्टर व डॉक्टर भेटणार आहेत. त्या वेळेपर्यंत मला या केसमधील काही न समजलेला भागही स्पष्ट झालेला असेल, अशी मी आशा करतो.

ठरलेल्या वेळी आमचे पाहुणे आले. पण माझ्या मित्राला यायला पावणेचार वाजले. पण तो आत शिरल्यावर

त्याच्या हावभावांवरून मला असे दिसले, की सर्व काही सुरळीत पार पडले आहे.

“इन्स्पेक्टर, काही बातमी?”

“आम्ही मुलाला ताब्यात घेतले, सर.”

“छान, आणि मला ते दोघे मिळाले.”

आम्ही तिघे एकदम ओरडलो, “म्हणजे, आपण त्यांना पकडले.”

“ठीक आहे. मला निदान त्यांची ओळख पटली. माझ्या अपेक्षेप्रमाणे हा तथाकथित ब्लेसिंग्टन व त्याचे खुनी, मुख्य पोलीस ठाण्यात सगळ्यांना माहिती आहेत. त्यांची नावे बिडल, हेवार्ड व मोफॅट अशी आहेत.”

इन्स्पेक्टर ओरडला, “ही वरथिंग्डन टोळी आहे.”

होम्स बोलला, “अर्थात.”

“मग ब्लेसिंग्टन म्हणजे सुटॉन असला पाहिजे.”

होम्स बोलला, “तेच तर.”

इन्स्पेक्टर म्हणाला, “हे आता अगदी स्पष्ट आहे.”

पण ट्रेव्हेलयन व मी घाबरून एकमेकांकडे बघत राहिलो.

होम्स बोलला, “या वरथिंग्डन टोळीचे बँकेतील प्रकरण तुम्हाला नक्की आठवत असेल. त्यात पाच माणसे होती --- ही चार आणि पाचवा कार्टराईट नावाचा होता. काळजीवाहक टोबीन मारला गेला आणि चोरांनी सात हजार पौंड लंपास केले. हे १८७५ मध्ये घडले. त्या पाचहीजणांना पकडले. पण त्यांच्याविरुद्धचा पुरावा फारसा बळकट नव्हता. हा ब्लेसिंग्टन किंवा सुटॉन टोळीतील सर्वात वाईट होता. तो माहिती देणारा ठरला. त्याने दिलेल्या माहितीमुळे, कार्टराईटला फाशी झाली आणि बाकी तिघांना पंधरा वर्षे शिक्षा झाली. सुटल्याच्या दुसऱ्या दिवशी, त्यांनी त्यांचा मित्र कार्टराईटला फासावर लटकवल्याबद्दल, ब्लेसिंग्टन किंवा सुटॉनची शिकार करायचे ठरवले. दोनदा त्यांचा प्रयत्न फसला. पण नंतर तिसऱ्या वेळी, तुम्ही पाहिल्याप्रमाणे तो यशस्वी झाला. डॉक्टर पर्सी ट्रेव्हेलयन, अजून काही स्पष्ट करायचे राहिले आहे का?”

डॉक्टर म्हणाला, “तुम्ही सर्व काही खूप छान स्पष्ट केले आहे. ज्या दिवशी ब्लेसिंग्टन अस्वस्थ झाला होता, त्या दिवशी ते लोक तुरुंगातून सुटल्याचे त्याने वर्तमानपत्रात वाचले असावे.”

“असेल. त्याचे चोरीबद्दलचे बोलणे पूर्णपणे खोटे होते.”

“पण त्याने तुम्हाला, हे का सांगितले नाही?”

“माझ्या प्रिय सर, सूड घेण्याच्या तीव्र इच्छेने पछाडलेल्या त्याच्या जुन्या मित्रांचा स्वभाव लक्षात घेऊन, तो स्वतःची ओळख जमेल तितकी सर्वांपासून लपवत होता. त्याचे गुपित लाजलावणे होते आणि ते काही झाले तरी, त्याला फोडायचे नव्हते. तो कितीही दुर्दैवी असला, तरी, तो ब्रिटीश कायद्याच्या छत्रछायेखाली होता. आणि इन्स्पेक्टर, माझी खात्री आहे, की ती ढाल आता त्याचे संरक्षण करू शकत नव्हती. तुम्ही बघाल, की न्यायदेवतेची तलवार अजून सूड घेऊ शकते.”

तर ब्रुक रस्त्यावरील डॉक्टरची व निवासी रुग्णाच्या प्रकरणाची अशी विशिष्ट घटनासाखळी होती. त्या रात्रीनंतर पोलिसांनी, त्या तीन खुन्यांचे नखही पाहिले नाही. स्कॉटलंड यार्डमध्ये असे म्हणतात की, काही वर्षांपूर्वी पोर्तुगीजच्या किनाऱ्याशी ओपोरटो येथे बऱ्याच खोलवर पूर्णपणे बुडालेल्या, वाफेवर चालणाऱ्या दुर्दैवी नोरा क्रेइना जहाजावर ते प्रवासी होते. त्या मुलाविरुद्ध पुरेसा पुरावा न सापडल्याने, कोर्टात त्याची केस चालली नाही. अशा तऱ्हेने ब्रुक रस्त्यावरील गूढ कधीच लोकांसमोर आले नाही.

The Greek Interpreter

ग्रीक दुभाष्या

माझ्या शेरलॉक होम्सबरोबरच्या दीर्घ व दाट परिचयात, मी त्याच्या नातेवाईकांबद्दल कधी काही ऐकले नाही. त्याच्या आधीच्या आयुष्याबद्दलही काही ऐकले नाही. स्वतःचे विचार किंवा भावना शक्यतो दुसऱ्यापर्यंत पोचू द्यायच्या नाहीत, या त्याच्या हट्टामुळे, त्याच्यावर अमानवी परिणाम झाला होता व तो माझ्यातही संक्रमित होत असल्याचे, मला जाणवले होते. मी त्याला एक हृदय नसलेला, नुसता मेंदू समजत होतो. मानवी

सहृदयतेपासून दूर असलेला, पण बुद्धीमत्तेत सर्वात पुढे असलेला, असा एक सर्वांपासून अलग पडलेला चमत्कार समजत होतो. अशा त्याचा वारा मलाही लागला होता. स्त्रियांबद्दल त्याची नावड, फटकून रहाणे व कुणाहीबरोबर मैत्री न करणे, हे त्याच्या भावनाशून्य चारित्र्याचे विशेष होते. पण स्वतःच्या जवळच्या लोकांपासून पूर्णपणे दूर राहून, त्यांचा कधी उल्लेख करणेही टाळणे, हे त्याहूनही जास्त होते. मला असा विश्वास वाटू लागला होता, की तो अनाथ असून त्याच्या नातेवाईकांपैकी कोणी जिवंत नसावेत. पण एक दिवस मला आश्चर्यात पाडून तो त्याच्या भावाबद्दल बोलला.

हे उन्हाळ्यातील एका संध्याकाळी चहानंतर घडले. निर्हेतुकपणे अचानक उद्भवलेले, असे हे संभाषण गोल्फ क्लबपासून ग्रहणापर्यंत कशावरही चालू होते. शेवटी वंश परंपरेने आलेले गुण व दृष्टीकोन यावर गाडी येऊन ठेपली. चर्चेचा विषय होता, एखाद्याचे खास गुण हे त्याच्यात वंशपरंपरेने येतात की त्याने स्वतःला दिलेल्या प्रशिक्षणामुळे येतात.

मी म्हणालो, “तुझ्या स्वतःच्या बाबतीत, तू मला वेळोवेळी जे सांगितले आहेस, त्यावरून असे होणे सहज शक्य आहे, की तुझी निरीक्षणपद्धत व तर्कशास्त्रीय विश्लेषणाची विशिष्ट पद्धत, ही तुझ्या स्वतःच्या नेमस्त प्रशिक्षणामुळे आलेली आहे.”

तो विचारपूर्वक म्हणाला, “काही अंशी तसे असू शकेल. माझे पूर्वज लहान गावातील जमीनदार होते. त्यांच्या सामाजिक स्तरातील लोक जसे जीवन व्यतीत करत होते, तसेच त्यांनी घालवणे हे नैसर्गिक होते. माझी आजी सोडून, त्यांच्यातले कोणाचे काहीच माझ्यात उतरले नाही. पण माझी आजी व्हर्नेट आडनाव असलेल्या फ्रेंच कलाकार माणसाची बहीण होती. रक्तातील कला ही वेगवेगळे आकार घेऊ शकते.”

“पण हे तुझ्यात वंशपरंपरेने आले, हे तुला कसे कळले?”

“कारण माझा भाऊ मायक्रॉफट याच्यात ते माझ्यापेक्षा जास्त प्रमाणात आले आहे.”

ही माझ्यासाठी खरेच मोठी बातमी होती. जर इंग्लंडमध्ये अशी वैशिष्ट्यपूर्ण शक्ती असलेला माणूस असेल, तर मग

लोकांनी किंवा पोलीसांनी, त्याचे नाव कसे ऐकलेले नाही? त्याचा भाऊ त्याच्यापेक्षा वरचढ आहे, हे लपवून ठेवणे, हा त्याचा विनय असल्याची पुस्ती जोडत, मी एक प्रश्न विचारला तेव्हा होम्स हसला.

तो बोलला, “माझ्या प्रिय वॉटसन, कुणाची गुणवत्ता जास्त आहे व कोण विनयशील आहे, याबद्दल मी तुझ्याशी सहमत नाही. तर्कशास्त्रज्ञ माणसाने घटना किंवा सर्व वस्तू जशा आहेत, तशाच पाहिल्या पाहिजेत. स्वतःला कमी लेखणे व स्वतःच्या शक्तीबद्दल प्रौढी मारणे, हे दोन्ही सत्यापासून दूर जाणारे आहे. त्यामुळे, मी जेव्हा म्हणतो की मायक्रॉफ्ट माझ्यापेक्षा जास्त चांगले निरीक्षण करू शकतो, तेव्हा तू ते निखळ सत्य म्हणून स्वीकारले पाहिजेस.”

“तो तुझ्याहून लहान आहे का?”

माझ्याहून सात वर्षांनी मोठा आहे.’

“मग तो कुणाला माहिती कसा नाही?”

“ओहो, तो त्याच्या गटात चांगला प्रसिद्ध आहे.’

“म्हणजे कुठे?”

“उदाहरणार्थ, डीओजीन्स क्लब.”

मी हे नाव कधी ऐकले नव्हते. माझा चेहरा ते सांगत असावा. कारण होम्सने त्याचे घड्याळ बाहेर काढले.

“डीओजीन्स क्लब हा इंग्लंडमधील सर्वात विचित्र क्लब आहे. आणि मायक्रॉफ्ट सर्वात विचित्र माणूस आहे. तो रोज पावणेपाचपासून सात वाजून चाळीस मिनिटांपर्यंत, तेथे असतो. आता सहा वाजले आहेत. तुला अशा सुंदर संध्याकाळी जर एक फेरफटका मारायचा असेल, तर आपण तिथे जाऊ व मी तुझी त्याच्याशी ओळख करून देईन.”

पाच मिनिटानंतर आम्ही रस्त्यावर होतो व रिजन्ट सर्कसच्या दिशेने चाललो होतो.

माझा मित्र बोलला, “मायक्रॉफ्ट त्याची शक्ती गुप्तहेराच्या कामगिरीसाठी का वापरत नाही, याचे तुला नवल वाटते ना? त्याला ते करता येत नाही.”

“पण मला वाटते, तू म्हणालास --- “

“मी असे म्हणालो, की तो माझ्यापेक्षा निरीक्षण करण्यात व तर्क करण्यात जास्त चांगला आहे. त्याची गुप्तहेराची कला

खुर्चीत बसून, तर्कशास्त्रातून सुरु झाली आणि तिथेच संपली. माझा भाऊ जगातील सर्वश्रेष्ठ गुन्हेगारीचा शोधक झाला असता. पण त्याला तशी महत्वाकांक्षा नाही आणि श्रमाची तयारीही नाही. तो त्याचे निष्कर्ष तपासून बघण्यासाठी, बाहेर जाणार सुद्धा नाही. ते बरोबर असल्याचे सिद्ध करण्यासाठी कष्ट घेण्यापेक्षा, ते चुकीचे असल्याचे निघाले, तरी त्याला चालेल. मी अनेक वेळा त्याच्याकडे समस्या घेऊन गेलो. त्याच्याकडून स्पष्टीकरण ऐकून परत आलो आणि ते खरे ठरले. तरीही न्यायाधीशाच्या समोर केस जाण्यापूर्वी, जे व्यावहारिक मुद्दे स्पष्ट करून घ्यायला पाहिजेत, त्या गोष्टींवर काम करायला त्याला जमत नाही.”

“म्हणजे तो त्याचा व्यवसाय नाही?”

“अजिबात नाही. माझ्यासाठी जे पोटापाण्याचे काम आहे, ते त्याच्यासाठी एक छंद आहे. त्याला आकड्यांमध्ये असामान्य जाण आहे. काही सरकारी खात्यातील हिशेब तपासायचे काम तो करतो. तो पालमालमध्ये रहातो. तो जवळच असलेल्या व्हाईट हॉलमध्ये रोज सकाळी जातो आणि संध्याकाळी घरी येतो. वर्षानुवर्षे तो दुसरा काही व्यायाम करत

नाही. त्याच्या घरासमोर असलेल्या डीओजीन्स क्लबशिवाय कुठेही जात नाही.”

“मला ते नाव आठवत नाही.”

“न आठवायची शक्यताच जास्त आहे. तुला माहिती आहे, लंडनमध्ये खूप लोक आहेत. काहीजणांना लाजाळूपणे तर काहीजणांना माणसे आवडत नसल्याने, लोकांमध्ये मिसळण्याची इच्छा नसते. तरी त्यांना तेथील आरामदायक खुर्चा व ताजी नियतकालिके आवडत नाहीत, असे नाही. यासाठीच तो क्लब सुरु करण्यात आला होता. आता त्यात शहरातील, सर्वात घुमी, एकलकोंडी व क्लबमध्ये जाण्यास लायक नसलेली माणसे आहेत. एक विचित्र खोली सोडून, कुठल्याही सभासदाला दुसऱ्याच्यामध्ये लुडबुड करायची परवानगी नाही. बोलणे कुठल्याही परिस्थितीत चालत नाही. तीनदा अशी कुणाबद्दल तक्रार आली, तर त्याचे सभासदत्व रद्द होऊ शकते. माझा भाऊ तेथील संस्थापकांपैकी एक आहे. मला तेथील वातावरण फार शांत वाटते.”

सेंट जेम्सच्या टोकाकडून आम्ही तिथे चालत गेलो. बोलतबोलत आम्ही पालमालशी पोचलो. कार्लटनपासून

काही अंतरावर एका दारासमोर, शेरलॉक होम्स थांबला. आणि मला न बोलण्याची खूण करत, तो हॉलमध्ये शिरला. काचेच्या खिडक्यांमधून मला मोठ्या आरामशीर खोल्यांची झलक दिसली. तिथे बरेच लोक आपापल्या सुरक्षित जागी बसून, वर्तमानपत्र वाचत होते. बाहेर पालमालचा रस्ता दिसणाऱ्या एका लहान खोलीत मला होम्सने नेले. बहुधा तो बोलला, ती विचित्र खोली ती असावी. मग मिनिटभर मला सोडून, तो एकाला बरोबर घेऊन आला. तो त्याच्या भावाशिवाय कुणी नसल्याचे मला माहिती होते.

मायक्रॉफ्ट होम्स शेरलॉकपेक्षा मोठा आणि दणकट होता. त्याचे शरीर स्थूल होते. चेहरा मांसल होता. हावभावांतील टोकदारपणा शेरलॉकइतका प्रभावी नसला, तरी थोडाफार तरी होता. त्याचे डोळे फिकट पाणीदार, करड्या रंगाचे होते. शेरलॉक जेव्हा पूर्ण शक्तीनिशी निरीक्षण करत असे, तेव्हा त्याची नजर जशी दिसे, तशीच दूरवर लागलेली, अंतर्मनाचा वेध घेणारी, अशी त्याची दृष्टी होती. सील माशाच्या कल्ल्यासारखा रुंद हात बाहेर काढत तो बोलला, “सर, तुम्हाला भेटून आनंद झाला.

शेरलॉकच्या गोष्टी तुम्ही लिहायला लागल्यापासून, मी सगळीकडे त्याच्याबद्दल ऐकतो. शेरलॉक, तसेही मला तुला मॅनॉर घराच्या केससंबंधी जरा खोलात जाऊन बोलण्यासाठी गेल्या आठवड्यात भेटायचे होते. मी विचार केला, कदाचित तुला तुझ्या कामातून थोडी फुरसत मिळेल.”

माझा मित्र हसत म्हणाला, “मी ती सोडवली.”

“तो अर्थात अॅडाम्स होता.”

“हो. तो अॅडाम्स होता.”

दोधेजण त्या खोलीच्या खिडकीत बसून बोलू लागले. मायक्रॉफ्ट बोलला, “कुणालाही मनुष्यजातीचा अभ्यास करायचा असेल, तर ही उत्तम जागा आहे. उदाहरणार्थ आपल्या बाजूला येत असलेली ही दोन महाकाय माणसे बघ.”

“त्यापैकी एकजण बिलीयर्डचे गुण लिहिणारा आहे आणि दुसरा?”

“हो. तुला दुसऱ्याशी काय करायचे आहे?”

दोन माणसे खिडकीसमोर थांबली. त्यांच्यापैकी एकाच्या कोटाच्या खिशावर खडूच्या खुणा दिसत होत्या. तोच बिलीयर्डचे गुण लिहिणारा असणार. दुसरा लहानसर व काळा होता. त्याची टोपी मागे केलेली होती आणि काखेत बरीच सामानाची पुडकी होती.

शेरलॉक म्हणाला, “मला वाटते, हा जुना सैनिक असावा.”

त्याचा भाऊ म्हणाला, “आणि अलीकडेच निवृत्त झाला असावा.”

“त्याने भारतात नोकरी केली असावी.”

“तो ऑफिसर असणार.”

शेरलॉक म्हणाला, “मला वाटते, तो बंदुकधारी तुकडीत असावा.”

“आणि विधुर असणार.”

“पण मूल असणार.”

“माझ्या प्रिय भावा, मुले बरका, मुले.”

मी हसत म्हणालो, “चला, हे फार होते आहे.”

“होम्स उत्तरला, “नक्कीच, तो अधिकार मिरवणारा व सूर्याच्या उन्हाने भाजलेला असल्याचे लपून रहात नाही आहे. त्यामुळे तो आताच भारतातून आल्याचे कळते आहे.”

मायक्रॉफ्ट म्हणाला, “त्याला नोकरी सोडून फार वर्षे झाली नाहीत, हे त्याने घातलेल्या दारुगोळ्याच्या कारखान्यात बनवलेल्या बुटांवरून कळते आहे.”

“तो सैन्यात घोडेस्वार नव्हता, तरीही त्याने टोपी एका बाजूला घातली आहे. एका बाजूची भुवई उजळ रंगाची दिसते आहे, त्यावरून ते कळते आहे. रस्ते, पूल बांधणे वा दुरुस्त करणे हे काम तो करत नसल्याचे, त्याच्या वजनावरून समजते आहे. तो जड बंदुकधारी सैनिक होता.”

“त्याच्या शोक करण्यावरून असे लक्षात येते आहे, की त्याने जवळचे कोणी गमावले आहे. तो स्वतःसाठी खरेदी करतो आहे, म्हणजे त्याला बायको नसणार. तुम्हाला कळते आहे, की त्याने मुलांसाठी खरेदी केली आहे. त्यात खुळखुळा आहे. त्यावरून एखादे मूल अगदी लहान असल्याचे कळते

आहे. बहुधा बायको बाळंतपणात वारली असावी. त्याच्याकडील चित्रांचे पुस्तक सांगते आहे, की दुसरे मूल थोडे मोठे आहे.”

त्याचा भाऊ निरीक्षण करण्यात व तर्क करण्यात जास्त हुशार आहे, असे शेरलॉक म्हणाला होता. त्याचा अर्थ मला कळू लागला. त्याने माझ्याकडे बघून हास्य केले. कासवाच्या पाठीच्या पेटीतून मायक्रॉफ्टने काही काढून कोटाच्या पुढील बाजूवर पडलेले धान्याचे कण मोठ्या, लाल रेशमी रुमालाने झटकले.

तो म्हणाला, “शेरलॉक, तसेही माझ्याकडे माझ्या मतप्रदर्शनासाठी --- तुला आवडेल, अशी एक --- खूप वेगळ्या प्रकारची केस आली आहे. मला ती पूर्णपणे सोडवण्या एवढी ताकद नाही. पण त्याबाबतीत मी मला आनंददायक असे काही तर्क केलेले आहेत. जर तू म्हणत असशील, तर --- “

“माझ्या प्रिय मायक्रॉफ्ट, मलाही आनंद होईल.”

भावाने त्याच्या खिशातील छोट्या वहीतील एका पानावर काही खरडले व घंटी वाजवून एका वेटरच्या हातात दिले.

तो म्हणाला, “मी मिस्टर मेलास यांना, इथे येण्यास सांगितले आहे. ते माझ्या वरच्या मजल्यावर रहातात. माझी त्यांच्याशी थोडी ओळख आहे. ते त्यांच्या अडचणीच्या काळात माझ्याकडे येतात. ते जन्माने ग्रीक आहेत. आणि माझ्या समजूतीप्रमाणे, थोर भाषातज्ञ आहेत. ते अर्धवेळ कायद्याच्या कोर्टात दुभाष्या म्हणून काम करून व अर्धवेळ नॉर्थबरलँड रस्त्यावरील हॉटेलमध्ये रहाणाऱ्या श्रीमंत प्रवाश्यांना मार्गदर्शन करून त्यांचा चरितार्थ चालवतात. मी त्यांना त्यांच्याच शब्दात त्यांचा उल्लेखनीय अनुभव सांगायला सांगतो.”

थोड्याच वेळात एक बुटका, धड्ढाकड्डा, तपकिरीसर चेहऱ्याचा, काळ्या केसांचा व दक्षिणेकडील वाटणारा माणूस तिथे हजर झाला. त्याचे उच्चार सुशिक्षित इंग्लिश माणसासारखे होते. त्याने उत्सुकतेने शेरलॉक होम्सबरोबर

हातमिळवणी केली. निष्णात गुप्तहेर त्याची कहाणी ऐकायला तयार असल्याचे बघून, त्याचे डोळे चमकत होते.

तो उच्च स्वरात दुःखाने म्हणाला, “मला वाटत नाही की पोलीस माझ्यासाठी काही करू शकतील --- मी सांगतो, नक्कीच काही करू शकणार नाहीत. कारण त्यांनी अशा प्रकारचे काहीच, पूर्वी ऐकलेले नाही. त्यांना अशी काही गोष्ट असू शकेल, हेच पटत नाही. पण माझ्या बिचान्या तोंडाला प्लॅस्टर लावलेल्या माणसाचे काय झाले, हे समजल्याशिवाय मला शांती मिळणार नाही.”

“मी नीट ऐकतो आहे.” शेरलॉक होम्स म्हणाला.

मिस्टर मेलास म्हणाले, “आज बुधवार संध्याकाळ आहे. ठीक आहे. म्हणजे तेव्हा सोमवार रात्र होती. कळले का, फक्त दोन दिवसांपूर्वी ते सगळे झाले. माझ्या शेजाऱ्याने कदाचित तुम्हाला सांगितले असेल, की मी दुभाष्या आहे. मी जवळजवळ सगळ्या भाषांमधून वार्तालाप करू शकतो. मी जन्माने ग्रीक असल्याने व माझे नाव ग्रीशीयन असल्याने, मी माझे जिभेचे वळण तशा प्रकारचे आहे. अनेक वर्षे मी

लंडनमध्ये मुख्य दुभाष्या म्हणून काम करतो आहे. येथील हॉटेलांमध्ये माझे नाव प्रसिद्ध आहे.

रात्री उशीरा हॉटेलांमध्ये दाखल होणाऱ्या परदेशी व्यक्ती काही अडचणीत सापडल्या, तर मला बरेच वेळा वेळीअवेळी प्रवासही करावा लागतो. त्यामुळे सोमवारी रात्री, जेव्हा फॅशनेबल कपडे केलेल्या मिस्टर लॅटीमर नावाच्या तरुण माणूस माझ्याकडे आला, तेव्हा मला काही आश्चर्य वाटले नाही. दारात एक घोडागाडी उभी होती. त्यातून तो मला न्यायला आला होता. काही कामानिमित्ताने एक ग्रीक माणूस त्याला भेटायला आला होता आणि त्याला त्याची सोडून कुठलीश भाषा येत नव्हती. त्यामुळे माझी गरज होती. येथून काही अंतरावर केसिंग्टन येथे घर असल्याचे, तो म्हणाला. तो घाईत असल्यासारखे दिसत होते. त्याने मला झटपट गाडीत बसवले व आम्ही रस्त्याला लागलो.

मी गाडीत बसलो खरा, पण मला संशय येऊ लागला की ती गाडी नव्हतीच. लंडनमधील चारचाकीपेक्षा ती वेगळी, प्रशस्त होती. आतील हँडल वगैरे भाग थोडे खराब झालेले असले, तरी दर्जेदार वाटत होते. मिस्टर लॅटीमर माझ्या शेजारी

बसले व आम्ही चेरिंग क्रॉसवरून जाऊ लागलो. शॅफ्ट्सबेरी रस्त्यावरून आम्ही ऑक्सफर्ड रस्त्याला लागलो. आणि मी काही शोरेबाजी केली, की हा केसिंग्टनला जायचा लांबचा रस्ता आहे, तेव्हा माझ्या अशीलाने काहीतरी विचित्र वर्तन केले.

त्याने खिशातून एक टोकाला शिशाने भरलेली भीतीदायक काठी काढली आणि ती खूप वेळा मागेपुढे करत तो जणू त्या काठीची ताकद व वजन आजमावू लागला. नंतर त्याने काही न बोलता, ती त्याच्या शेजारी ठेवली. असे केल्यावर, त्याने दोन्हीकडील खिडक्या लावून घेतल्या नवल म्हणजे त्यांना कागद लावलेले होते. जेणेकरून बाहेरून आतले काही दिसू नये.

तो बोलला, “मिस्टर मेलास, तुमचे बाहेरील दृष्य बंद केल्याबद्दल, मला माफ करा. आपण कुठून चाललो आहोत, ते तुम्हाला दिसू नये अशी माझी इच्छा नाही. खरे तर त्याचे कारण असे आहे, की तुम्ही इथे परत येऊ शकलात, तर ते माझ्यासाठी सोयीचे नाही.”

“तुमच्या लक्षात येईल, की हे बोलणे ऐकून मी किती दचकलो असेन. माझ्या बरोबरचा माणूस शक्तिमान, रुंद

खांघांचा व तरुण होता. आणि शस्त्राशिवाय मला त्याच्याबरोबर मारामारी करणे शक्य नव्हते.”

“मी चाचरत म्हणालो, “मिस्टर लॅटीमर, तुमचे हे वागणे विचित्र आहे. तुम्हाला हे माहिती पाहिजे, की तुम्ही जे काही करत आहात, ते बेकायदेशीर आहे.”

तो म्हणाला, “हे थोडेफार स्वातंत्र्य मी घेतो आहे, यात काही संशय नाही. पण बरेचसे तुमच्यावर अवलंबून आहे. तरीही मिस्टर मेलास, मी तुम्हाला ताकीद देतो, की रात्रभरात तुम्ही माझ्या इच्छेविरुद्ध काही करायचा प्रयत्न केलात, तर त्याचे फार गंभीर परिणाम होतील. मी तुम्हाला आठवण करून देतो, की तुम्ही कुठे आहात, हे कुणालाही माहिती नाही. आता गाडीत काय किंवा नंतर माझ्या घरात काय, तुम्ही पूर्णपणे माझ्या ताब्यात आहात.”

त्याने ते शब्द शांतपणे उच्चारले. पण त्याचा सूर चढेल स्वरूपाचा असून, फार धोकादायक व धमकीवजा वाटत होता. मला असे फसवून पळवून आणण्यात त्याचा काय हेतू असेल, असा विचार करत मी शांतपणे बसलो होतो. तो कोणीही असो. पण एवढे नक्की होते, की मला विरोध करून काही उपयोग

नव्हता. तेव्हा तुका म्हणे उगी रहावे, जे जे होईल ते ते पहावे,
असे म्हणण्यावाचून काही गत्यंतर नव्हते.

आम्ही कुठे चाललो आहोत हे काही न कळता, दोन तास
गाडी धावत होती. कधीकधी दगडांच्या आवाजाने आम्ही
दगडी रस्त्याने चालल्याचे कळत असे आणि इतर वेळी आम्ही
गुळगुळीत रस्त्याने जात असू. या दोन वेगवेगळ्या
आवाजांव्यतिरिक्त इतर कशावरूनही, मला आम्ही कुठे
चाललो आहोत, याचा तर्क करणे शक्य नव्हते. खिडकीच्या
काचेवरील कागद पारदर्शक नसल्याने, आत उजेड येत नव्हता.
शिवाय काचेवर निळे पडदे ओढलेले होते. आम्ही
सव्वासातला पालमाल सोडले होते. आणि आता माझ्या
घड्याळ्यात नऊला दहा मिनिटे होती, तेव्हा आम्ही शेवटी
थांबलो. खिडकीच्या काचा खाली झाल्या. मला वर दिवा
जळणारा कमानदार दरवाजा पुसट दिसला. मी गाडीतून उतरून
घरात आलो. मी आत शिरतांना मला दोन्ही बाजूंना हिरवळ व
झाडे असल्यासारखे वाटले. ही खरीखुरी जागा होती की काही
खासगी भूलभुलैया होता, हे मी सांगू शकत नव्हतो.

“तिथे आत रंगीत गॅसचा दिवा होता. तो इतका बारीक केलेला होता, की मला फक्त हॉल व तिथे टांगलेली चित्रे दिसली. मंद प्रकाशात मला एवढे दिसले, की दार उघडणारी व्यक्ती लहानशी, मध्यमवयीन, गोल खांद्यांची व अजून काही अंदाज न येणारी, अशी होती. त्याच्या चेहऱ्यावर उजेड पडल्यावर मला दिसले, की त्याने चष्मा लावलेला होता.

त्याने माझ्याकडे बघत हॅरॉल्डला विचारले, “हेच मिस्टर मेलास आहेत का?”

“हो.”

“छान. छान. मिस्टर मेलास, आम्हाला तुमच्यावाचून काही करता येणार नाही. जर तुम्ही आमचे काम चांगले केलेत, तर तुम्हाला पश्चात्ताप होणार नाही. पण तुम्ही काही चालूगिरी करायचा प्रयत्न केलात, तर मग तुम्हाला देवाचा धावा करावा लागेल.” तो उदासीनतेने व धक्के खाल्ल्यासारखे व मध्येमध्ये थोडे तोंडातल्या तोंडात हसत बोलला. मला त्याची भीती वाटली.

मी विचारले, “तुम्हाला माझ्याकडून काय हवे आहे?”

“आम्हाला भेटायला आलेल्या एका ग्रीक सभ्य
माणसाला, काही प्रश्न विचारायचे आहेत आणि आम्हाला उत्तरे
हवी आहेत. पण तुम्हाला सांगितले आहे, तेवढेच करा. नाहीतर
--- “इथे परत उदास हसणे आले --- “नाहीतर मग तुमचे काही
खरे नाही.”

बोलतांना त्याने दार उघडले. एका छान फर्निचर
असलेल्या खोलीकडे आम्ही निघालो. उजेड फारसा नव्हता.
खोली चांगली मोठी होती. मी आत शिरताच गालीच्यात माझा
पाय रुतला. त्यामुळे मला तेथील श्रीमंतीची कल्पना आली.
मखमली खुर्चा होत्या. शेकोटीवर पांढरा शुभ्र संगमरवर होता.
एका बाजूला चिलखताचा पूर्ण जपानी सूट लावलेला होते.
बरोबर दिव्याखाली एक खुर्ची होती, वयस्क माणसाने मी तिथे
बसावे, अशी खूण केली. तरुण मनुष्य निघून गेला. पण
अचानक दुसऱ्या दाराने, एका सैलसर गाऊन घातलेल्या
माणसाला त्याच्याबरोबर घेऊन आला. तो माणूस हळूहळू पुढे
येऊ लागला. तो मंद दिव्याच्या प्रकाशात आला, तेव्हा मी
त्याला जास्त चांगले बघू शकलो. मी त्याला बघून नखशिखांत
हादरून गेलो. तो फार फिकुटलेला व अती बारीक होता. त्याचे

बुद्धिमान डोळे बाहेर आलेले होते. त्याची मानसिक शक्ती, शारीरिक शक्तीपेक्षा जास्त असल्याचे ते सांगत होते. पण शारीरिक कमकुवतपणापेक्षा मला सर्वात जास्त धक्का कशाने बसला असेल, तर तो अत्यंत कुरूप, सुरकुतलेला व प्लास्टर चिकटवलेला त्याचा चेहरा.

तो विचित्र माणूस खुर्चीत बसला म्हणण्यापेक्षा पडला, तेव्हा वयस्क माणूस ओरडला, “हॅरॉल्ड, तुझ्याकडे पाटी आहे का? त्याचे हात मोकळे आहेत का? आता त्याला एक पेन्सिल द्या. मिस्टर मेलास, तुम्ही प्रश्न विचारा आणि तो उत्तरे लिहील. त्याला पहिल्या प्रथम विचारा, की तो कागदपत्रांवर सही करायला तयार आहे का?”

त्या माणसाचे डोळे आग ओकत होते.

त्याने ग्रीकमध्ये पाटीवर लिहिले, “कधीही नाही.”

जुलमी राजाच्या धमकीला धरून मी विचारले, “कुठल्याही अटीवर सुद्धा नाही?”

“फक्त, जर मला माहिती असलेल्या ग्रीक धर्मगुरूच्या उपस्थितीत मी तिचे लग्न लावलेले पाहिले, तरच!”

तो मनुष्य गालातल्या गालात विषारीपणे हसला.

“मग काय तुझी वाट बघत आहे, हे तुला माहिती आहे का?”

“मी माझी काही पर्वा करत नाही.”

आमचे अर्धे लिखित व अर्धे तोंडी विचित्र संभाषण, असे होते. परत परत मला त्याला विचारायला लागत होते, की तो कागदपत्रांवर सही करायला तयार आहे का आणि तो परत परत तेच रागीट उत्तर देत होता. लवकरच माझ्या मनात एक आनंदी विचार आला. मी माझी काही पदरची वाक्ये टाकू लागलो. प्रथम अगदी निरागस अशा स्वरूपाची काही वाक्ये बोलून, त्या क्रूर लोकांचा अंदाज घेतला. त्यांना काही कळत नाही हे बघितल्यावर, मग मी माझा धोकेबाज खेळ सुरु केला. आमचे संभाषण साधारण असे झाले:

“तुझ्या या हट्टामुळे तुझे भले होणार नाही. तू कोण आहेस?”

“मी काही पर्वा करत नाही. मी लंडनमध्ये परका आहे.”

“तुझे नशीब तुझ्या डोक्यावर अवलंबून आहे. तू किती काळ इथे आहेस?”

“नशीब कसेही असू दे. मी तीन आठवडे इथे आहे.”

“दौलत तुझी कधीही होणार नाही. तुझे काय बिघडले आहे?”

“ती त्या दुष्ट, कारस्थानी लोकांकडे जाणार नाही. ते मला उपाशी ठेवत आहेत.”

“तू सही केलीस तर स्वतंत्र होशील. हे कुणाचे घर आहे?”

“मी कधीच सही करणार नाही. कुणाचे घर आहे, ते मला माहिती नाही.”

“तुम्ही तिचे काही भले करत नाही आहात. तुमचे नाव काय आहे?”

“हे मला तिच्या तोंडून ऐकू दे. माझे नाव कॅटीडेस आहे.”

“तुम्ही सही केलीत, तर तिला भेटू शकाल. तुम्ही कुठचे आहात?”

“तर मग मी तिला कधीच भेटू शकणार नाही. अथेन्स.”

“मिस्टर होम्स, मला अजून पाच मिनिटे मिळाली असती, तर मी त्या हलकटांचे दात त्यांच्याच घशात घातले असते. माझ्या पुढच्या प्रश्नाने हे प्रकरण निकालात काढले गेले असते. पण त्याच क्षणी दार उघडून, एक बाई आत आली. मी तिला पुरेसे नीट बघू शकलो नाही. पण ती उंच, डौलदार, काळेभोर केस असलेली व पांढरा सैलसर गाऊन घातलेली होती.

तुटक्या उच्चारात, ती बोलली, “हॅरॉल्ड, मला आता हे सहन होत नाही. इथे कुणाशिवाय इतके सुनसान --- अरे देवा, हा पॉल आहे.!”

हे शेवटचे शब्द ग्रीकमध्ये होते. त्याच क्षणी वेडीवाकडी हालचाल करून त्या माणसाने, त्याच्या तोंडावरचे प्लॅस्टर ओढून काढले. आणि ‘सोफी सोफी’ असे ओरडत, त्या बाईच्या मिठीत शिरला. ती मिठी क्षणभर टिकली. पण तरुण माणसाने येऊन तिला खसकन ओढून खोलीबाहेर ढकलले. बारीक, अशक्त माणसावर सहज विजय मिळवून, त्याला फरफटत दुसऱ्या खोलीत नेले. काही वेळ मी खोलीत एकटाच राहिलो. मी डोक्यात अशी धूसर कल्पना घेऊन, माझ्या पायावर

उठून उभा राहिलो, की मी जिथे आहे ते घर आहे तरी कसे, हे मला बघायला मिळेल. पण सुदैवाने, मी काही कृती केली नव्हती. मी वर पाहिले, की वयस्क मनुष्य दारात माझ्यावर डोळे खिळवून उभा होता.

तो म्हणाला, “मिस्टर मेलास, हे चालेल. तुम्ही हे लक्षात घ्या, की आम्ही तुम्हाला आमच्या खासगी कामासाठी, तुमच्यावर विश्वास टाकून इथे आणले आहे. आम्ही तुम्हाला काही त्रास दिला नसता. फक्त आमच्या या ग्रीक बोलणाऱ्या मित्राने सुरवात केलेली चर्चा संपवून, त्याला परत पूर्वेला जायचे आहे. असे असल्याने ती बोलणी पूर्ण करण्यासाठी तुम्हाला पाचारण केले आहे.

मी वाकलो.

माझ्याकडे येत, माझ्या छातीवर हलकेच चापटी मारत, हसत तो म्हणाला, “ही पाच नाणी आहेत. मला वाटते, ही फी तुमच्यासाठी पुरेशी आहे. पण लक्षात ठेवा, जर तुम्ही कुणाही माणसाला याबद्दल काहीही सांगितले --- एकाही जणाला --- तर मग देव तुमचे रक्षण करो.”

या दुर्लक्ष करण्याजोग्या माणसाने, माझ्यात किती भीती आणि घृणा निर्माण केली, हे मी तुम्हाला सांगू शकत नाही. त्याच्यावर उजेड पडल्याने मी त्याला नीट बघू शकलो. टोकाचा फिका पिवळट असा त्याचा रंग होता. त्याची लहानशी टोकदार दाढी दोऱ्यासारखी अजिबात निगा न राखलेली होती. तो बोलतांना त्याचा चेहरा पुढे येत होता. मेंदूचे रोग झालेला माणूस जसा नाचेल, तशा त्याच्या पापण्या व ओठ बोलतांना थरथरत होते. त्याचे विचित्रपणे गालातल्या गालात हसणे सुद्धा मला, त्याचे डोके फिरल्यासारखेच वाटत होते. त्याच्या चेहऱ्याची भयानकता त्याच्या डोळ्यांमुळे होती. थंडपणे चमकणारे, करडे, विषारी परिणाम करण्यापासून थांबवता येणार नाही, असा दुष्टावा खोलवर भरलेले असे ते डोळे होते.

तो म्हणाला, “तुम्ही याबद्दल बाहेर कुठेही बोललात, तर आम्हाला कळेल. आमच्याकडे आमची माहिती काढायचे मार्ग आहेत. आता बाहेर गाडी तुमची वाट बघत आहे. आणि माझा मित्र तुम्हाला वाटेवर निरोप देण्यासाठी येईल.”

मला हॉलमधून घाईने नेऊन गाडीत बसवण्यात आले. परत एकदा मला बाग व झाडांचे, क्षणभराचे दृष्य बघता आले.

मिस्टर लॅटीमर माझ्या मागोमाग आले आणि काही न बोलता माझ्याशेजारी बसले. आलो तसेच खिडक्या बंद व त्यांना कागद लावलेला अशा थाटात, आम्ही खूप अंतर आलो. शेवटी मध्यरात्रीनंतर गाडी थांबली. माझ्याबरोबरचा माणूस म्हणाला, “मिस्टर मेलास, तुम्ही इथे उतरा. तुम्हाला तुमच्या घरापासून इतके लांब सोडतांना मला खेद होतो आहे. पण त्याला काही इलाज नाही. माझ्या गाडीचा पाठलाग करायचा प्रयत्न केलात, तर स्वतःला जखमी करून घ्याल.”

बोलतांना त्याने दार उघडले. मी जेमेतेम उतरतो आहे, तोच चालकाने घोड्यांना चौखूर उधळवत, गाडी जोरात नेली. मी माझ्याभोवती नवल वाटून, पहात राहिलो. फर्झच्या झुडूपांच्या अंधारी ढिगातून, मला ते माळरान असल्याचे समजले. लांबवर एक घरांची ओळ दिसत होती. तेथील काही वरच्या खिडक्यांमध्ये उजेड दिसत होता. दुसऱ्या बाजूला मला रेल्वेचे सिग्नलचे लाल दिवे दिसत होते.

मला सोडणारी गाडी नाहीशी झाली होती. मी आजूबाजूला निरखत उभा राहिलो. मी कुठे आहे, ते मला कळत नव्हते. तेव्हा मला अंधारातून कुणीतरी माझ्याकडे

येतांना दिसले. तो जवळ आल्यावर मला समजले, तो रेल्वेचा हमाल होता.

मी विचारले, “ही कुठली जागा आहे, ते तुम्ही मला सांगू शकाल का?”

तो बोलला, “वँडस्वर्थ कॉमन”

“मला इथून शहरात जाणारी गाडी मिळेल का?”

“जर तुम्ही इथून मैलभर चालत जाऊन, क्लॅफॅमला गेलात, तर तुम्हाला व्हिक्टोरियाला जाणारी गाडी मिळेल.”

“तेव्हा मिस्टर होम्स, अशा तऱ्हेने माझे साहस संपले. मी कुठे गेलो होतो, कुणाशी बोललो, हे काहीही मला माहिती नाही. फक्त मी तुम्हाला सांगितले, तेवढेच. पण तिथे काही वार्ड कारस्थान चालू आहे, एवढे मला माहिती आहे आणि मला जमले, तर त्या दुःखी माणसाला मदत करायची आहे. मी दुसऱ्या दिवशी सगळी गोष्ट मिस्टर मायक्रॉफ्ट होम्स यांना सांगितली आणि पोलिसांनादेखील सांगितली.”

ही असामान्य गोष्ट ऐकून थोडा वेळ आम्ही सगळे गप्प बसलो. नंतर शेरलॉकने त्याच्या भावाकडे पाहिले.

त्याने विचारले, “तू काही केलेस का?”

मायक्रॉफ्टने कडेच्या टेबलावर पडलेले वर्तमानपत्र उचलले.

“अथेन्सच्या पॉल क्रॅटीडेस नावाच्या, इंग्लिश बोलता न येणाऱ्या, सभ्य गृहस्थाचा ठावाठिकाणा सांगणाऱ्यास बक्षीस मिळेल. तसेच सोफी नावाच्या ग्रीक स्त्रीची माहिती देणाऱ्यास देखील तसेच बक्षीस मिळेल. X २४७३’ हे सगळ्या वर्तमानपत्रात छापले गेले. पण काहीही प्रतिसाद मिळाला नाही.”

“ग्रीक राजदूताच्या कचेरीतील कुणाला माहिती असू शकेल.”

“मी चौकशी केली. कुणाला काही माहिती नाही.”

“मग अथेन्सच्या पोलीस कमिशनरला?”

माझ्याकडे वळून मायक्रॉफ्ट बोलला, “शेरलॉकला खूप उत्साह व शक्ती असते. ठीक आहे. तू ही केस घे व तू काही करू शकलास, तर मला सांग.”

त्याच्या खुर्चीतून उठत, माझा मित्र म्हणाला, “नक्कीच, मी तुला आणि मिस्टर मेलासना कळवतो. मिस्टर मेलास, मध्यंतरीच्या काळात, मी तुमच्या जागी असतो, तर दक्ष राहिलो असतो. कारण जाहिरातीमुळे, आता त्यांना हे समजले असणार की तुम्ही त्यांना फसवले आहे.”

आम्ही घरी परत जातांना होम्स तार कार्यालयाशी थांबला आणि काही तारा पाठवल्या.

तो म्हणाला, “वॉटसन, असे बघ. आपली संध्याकाळ काही फुकट गेली नाही. माझ्या काही रुचीपूर्ण केसेस माझ्याकडे अशाच पद्धतीने मायक्रॉफटकडून आलेल्या आहेत. ज्या समस्येबद्दल आपण आताच ऐकून आलो, तिचे एकच स्पष्टीकरण असू शकत असले, तरी तिच्यात ठळकपणे काही वेगळे मुद्दे आहेत.”

“तुला असे वाटते का, की तू ती सोडवू शकशील?”

“बघू. आता तरी मला तुझ्याएवढेच माहिती आहे. पण खरच जर आपण ती सोडवू शकलो नाही, तर ते विशेष ठरेल.

आपण जे ऐकले त्यावरून तू तुझी काही स्पष्टीकरण देणारी उपपत्ती तयार केली असशील.”

“हो. अर्धवट अशी.”

“तुझी कल्पना काय आहे?”

“मला असे घडले असेल असे वाटते, की ती ग्रीक मुलगी त्या इंग्लिश तरुण लॅटीमरने पळवून आणली असणार.”

“कुठून?”

“कदाचित अथेन्सहून.”

शेरलॉक होम्सने मान हलवली. “या तरुणाला ग्रीकमध्ये एखादी ओळसुद्धा बोलता येत नाही. ती स्त्री इंग्लिश उत्तम बोलू शकते. निष्कर्ष --- ती काही काळ इंग्लंडमध्ये असणार. पण तो कधी ग्रीसमध्ये नसणार.”

“ठीक आहे. मग आपण असे धरून चालू, की ती काही कारणाने इंग्लंडला भेट देण्यासाठी आलेली असणार. आणि या हॅरॉल्डने तिला त्याच्याबरोबर विमानप्रवास करायला भाग पाडले असणार.”

“असे शक्य आहे.”

“मग भाऊ --- त्यासाठी मला वाटते, तेच नाते असावे -
-- ग्रीसहून बहिणीसाठी येतो. तो त्याच्या अविचारी
मगरूपणामुळे तरुण मनुष्य, हॅरॉल्ड लॅटीमर व त्याचा वयस्क
सहकारी यांच्या कचाट्यात सापडतो. ते त्याला पकडून मुलीचे
भवितव्य घडवण्याच्या कागदपत्रांवर घाकदपटशा दाखवून,
वेळप्रसंगी हाणामारी करून, त्याला सही करायला भाग
पाडायला बघत असतात. कारण त्याबाबतीत त्या भावाकडे
अधिकार असतो. हे करायला तो नकार देतो. त्याच्याबरोबर
बोलणी करायला त्यांना दुभाष्याची गरज पडते. दुसऱ्या
एकानंतर ते मिस्टर मेलासला तिथे आणतात. मुलीला तिचा
भाऊ तिथे आल्याचे माहिती नसते. ते तिला अपघाताने
कळते.”

होम्स ओरडला, “वॉटसन, उत्तम! मला वाटते, तुझी
उपपत्ती सत्यापासून फार लांब नसणार. आपल्या हातात पत्ते
आहेत. पण आपल्यावर त्यांच्याकडून अचानक हल्ला
होण्याची भीती आहे. जर त्यांनी आपल्याला वेळ दिला, तर
आपण त्या मुलीला व तिच्या भावाला शोधून काढू.

जर आपला निष्कर्ष बरोबर असेल, तर मुलीचे नाव सोफी क्रॅटीडेस असणार. आपल्याला तिचा माग काढण्यात अडचण येऊ नये. तीच आपली मुख्य आशा असली पाहिजे. कारण भाऊ पूर्णपणे ग्रीक असल्याने, परका आहे. हे स्पष्ट आहे की या हॅरॉल्डने त्या मुलीशी संधान बांधल्यापासून काही काळ तर गेलाच आहे --- काही आठवडे नक्की --- कारण ग्रीसमध्ये असलेल्या भावाला हे ऐकून, इथे येण्याइतका तरी वेळ मिळालेला आहे. जर ते एकाच जागी रहात असते, तर मायक्रॉफ्टच्या जाहिरातीला काहीतरी प्रतिसाद मिळाला असता.”

आम्ही बोलत बोलत बेकर रस्त्यावरील आमच्या घरी पोचलो. होम्स पहिल्यांदा जिना चढला. खोलीचे दार उघडल्यावर, त्याला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्याच्या खांद्यावरून पलीकडे बघून, मलाही धक्का बसला. त्याचा भाऊ मायक्रॉफ्ट सिगरेट ओढत खुर्चीत बसलेला होता.

आमचा नवल वाटलेला चेहरा बघून, तो रुक्षपणे हसत, बोलला, “शेरलॉक ये. या सर. तुम्ही माझ्याकडून इतक्या

चटपटीतपणाची अपेक्षा केली नसेल. शेरलॉक, केली होतीस का? पण मला या केसचे आकर्षण निर्माण झाले आहे.”

“तू इथे कसा आलास?”

“मी घोडागाडीने येऊन, चोरावर मोर झालो.”

“काही नवीन घडले का?”

“मला माझ्या जाहिरातीचे उत्तर आले आहे.”

“ओहो!”

“तुम्ही गेल्यानंतर काही मिनिटात, ते आले.”

“आणि त्यात काय लिहिले आहे?”

मायक्रॉफ्टने तो कागद उलगडून धरला.

तो म्हणाला. “हा बघा. एका मध्यमवयीन माणसाने, महागड्या कागदावर पेनने लिहिले आहे. तो म्हणतो, “सर, आजच्या वर्तमानपत्रातील तुमच्या जाहिरातीला उद्देशून, मी तुम्हाला असे सांगू इच्छितो की मला ही तरुण स्त्री चांगली माहिती आहे. जर तुम्ही मला फोन केलात, तर मी तुम्हाला तिच्या दुःखद इतिहासातील काही गोष्टी सांगू शकेन. ती सध्या

मरटल्स, बेकेनहॅम येथे रहात आहे. तुमचा विश्वासू, जे डॅव्हेनपोर्ट.”

मायक्रॉफ्ट होम्स म्हणाला, “तो खालील ब्रिक्सटनहून लिहितो आहे. शेरलॉक, तुला असे वाटत नाही का, की आपण त्याला जाऊन भेटावे व काही गोष्टी जाणून घाव्यात?”

“माझ्या प्रिय मायक्रॉफ्ट, “बहिणीच्या गोष्टीपेक्षा भावाचे आयुष्य जास्त मूल्यवान आहे. मला वाटते आपण स्कॉटलंड यार्डच्या इन्स्पेक्टर ग्रेगसनला घेऊन, सरळ बेकेनहॅम येथे जावे. आपल्याला माहिती आहे की पकडलेल्या माणसाचा छळ चालू असून, त्यात तो दगावण्याची देखील शक्यता आहे. त्यामुळे प्रत्येक तास महत्वाचा आहे.”

मी सुचवले, “वाटेत मिस्टर मेलासला आपल्याबरोबर घेतलेले बरे. आपल्याला दुभाष्याची गरज पडू शकेल.”

शेरलॉक होम्स म्हणाला, “बरोबर. एका मुलाला घोडागाडी आणायला पाठव आणि लगेच आपण निघू.” त्याने बोलता बोलता खण उघडून, त्याने खिशात पिस्तुल टाकलेले मी पाहिले. तो माझ्याकडे दृष्टीक्षेप टाकत म्हणाला, “हो. आपण

जे ऐकले आहे, त्यावरून असे वाटते, की आपण फार धोकादायक टोळीबरोबर पंगा घेत आहोत.”

आम्ही पालमालला मिस्टर मेलासच्या घरी पोचण्यापूर्वी अंधार झाला होता. तो एका सभ्य गृहस्थाला भेटायला नुकताच गेला होता.

मायक्रॉफ्टने विचारले, “तो कुठे गेला आहे, ते सांगू शकाल का?”

दार उघडलेली स्त्री म्हणाली, “मला माहिती नाही. मला एवढेच माहिती आहे, की तो अजून एका माणसाबरोबर गेला.”

“त्याने नाव सांगितले का?”

“नाही, सर.”

“तो उंच, देखणा व काळा तरुण मनुष्य होता का?”

“ओहो, नाही सर. तो छोटासा, चष्मा लावणारा, बारीक चेहऱ्याचा पण प्रसन्न होता बोलतांना सर्व वेळ तो हसत होता.

शेरलॉक होम्स अचानक ओरडला, “इकडे या.!” त्यांनी मेलासला परत नेलेले दिसते. आम्ही स्कॉटलंड यार्डला

निघालो, तेव्हा तो म्हणाला, “हे प्रकरण गंभीर होत चालले आहे. त्यांना आधीच्या रात्रीच्या अनुभवावरून हे माहिती आहे, की तो शारीरिक शक्ती असलेला मनुष्य नाही. तो त्यांच्या ताब्यात आल्यापासून त्या खलनायकाने त्याला धमकावायला सुरवात केली असणार. त्यांना त्याच्याकडून दुभाष्याची व्यावसायिक सेवा तर हवी आहे. पण त्याचा उपयोग करून घेतल्यावर, त्याने त्यांना फसवल्याबद्दल, ते त्याला नक्कीच शिक्षा करतील.

आम्हाला अशी आशा होती, की आम्ही रेल्वेने बेकेनहॅमला गेलो, तर चारचाकीपेक्षा लवकर पोचू. पण स्कॉटलंड यार्डला जाऊन इन्स्पेक्टर ग्रेगसनकडून त्या घरात शिरण्याच्या कायदेशीर बाबी पूर्ण करेपर्यंतच, एका तासापेक्षा जास्त वेळ गेला. आम्ही लंडन पुलाशी आलो तेव्हा पावणेदहा झाले होते. आणि बेकेनहॅमच्या फलाटावर उतरायला आम्हाला साडेतीन वाजले. अर्धा मैल रस्ता काटून आम्ही मरटल्सला पोचलो. ते एक मोठे, अंधारी, भोवताली बाग असलेले, रस्त्याच्या मागील बाजूस असलेले घर होते. इथे आम्ही

आमची चारचाकी सोडली आणि घराच्या दरवाज्याकडे जाऊ लागलो.

इन्स्पेक्टर बोलला, “सर्व खिडक्या अंधारी दिसत आहेत. घर बहुधा रिकामे असावे.”

होम्स म्हणाला, “पक्षी उडून गेले. घरटे रिकामे पडले आहे.”

“तू असे का म्हणतोस?”

”एक सामानाने भरलेले वाहन तेथून गेले.”

इन्स्पेक्टर हसला. “गेटच्या दिव्याच्या उजेडात, मी चाकांच्या खुणा पाहिल्या. पण सामान कुठे चालले आहे?”

“तुम्ही त्याच खुणा दुसरीकडे जातांना पाहिल्या असतील. पण बाहेरील बाजूच्या खुणा खूप खोलवर होत्या --- इतक्या की आपण खात्रीने म्हणू शकू की गाडी वजनाने लगडलेली होती.”

इन्स्पेक्टर खांदे उडवत बोलला, “तुम्ही काही किरकोळ गोष्टी मला दाखवत आहात. हे दार जोर लावून उघडायला सोपे

नाही. पण आपली कुणी दखल घेत नसेल, तर तसे करायला लागेल.”

त्याने जोरजोराने दरवाजा वाजवला. घंटीदेखील वाजवली. पण काही उत्तर मिळाले नाही. होम्स कुठेतरी सटकला होता. पण काही मिनिटात परत आला.

तो म्हणाला, “मला एक खिडकी उघडी दिसते आहे.”

माझ्या मित्राने ज्या हुशारीने उघडी खिडकी शोधून काढली, ते बघून, इन्स्पेक्टरने ताशेरा झाडला, “मिस्टर होम्स, तुम्ही जोर लावलेल्या दिशेच्या या बाजूला उभे होतात, म्हणून बरे झाले. “आपल्याला कुणी आत घेत नाही आहे. अशा परिस्थितीत आपण आपण या मार्गाने आत जाऊ शकतो.” आम्ही एकामागून एक असे सगळे आत शिरलो. मिस्टर मेलासना जिथे नेले होते, तेच ते घर होते. इन्स्पेक्टरने कंदील पेटवला. त्या उजेडात आम्हाला दोन दारे दिसली. मिस्टर मेलासनी सांगितल्या प्रमाणे तिथे, पडदा, दिवा आणि चिलखती जपानी सूट हे सर्व दिसले. टेबलावर दोन पेले व ब्रँन्डीची रिकामी बाटली, व उरलेले जेवण पडलेले होते.

अचानक होम्सने विचारले, “ते काय आहे?”

आम्ही सगळे शांतपणे उभे राहून ऐकू लागलो. आमच्या डोक्यावर कुठून तरी, हलकासा मुसमुसण्याचा आवाज येत होता. होम्स दाराकडे व तिथून हॉलमध्ये धावला. वरच्या मजल्यावरून तो उदास आवाज येत होता. तो पुढे घुसला. त्याच्यामागोमाग मी आणि इन्स्पेक्टरदेखील हलक्या पाऊलांनी गेलो. तर मायक्रॉफ्ट त्याचे अवजड शरीर सांभाळत, जितक्या लवकर येता येईल तितका येत होता. तीन दारानंतर समोर अजून एक दार लागले. त्याच्या मध्यातून कुठून तरी तो अशुभ आवाज येत होता. मध्येच तो अगदी हळू होई तर लगेच किंकाळ्या ऐकू येत. ते दार बंद होते. पण दाराला किल्ली लटकवलेली होती. होम्सने झडप घालून दार उघडले व आत शिरला. पण तो क्षणार्धात त्याचा हात घशाशी नेत बाहेर आला.

“हा कोळशाचा धूर आहे. थोड्या वेळाने तो कमी होईल.”

आत डोकावून आम्हाला दिसले, की खोलीत फक्त ब्रासच्या तिवईवर ठेवलेल्या मंदशा निळ्या ज्योतीचा उजेड पडला होता. त्यामुळे जमिनीवर, निळसर करड्या रंगाचे

अनैसर्गिक असे वलय उमटले होते. मागील सावल्यांमध्ये आम्हाला भिंतीजवळून हळूहळू सरकणाऱ्या दोन पुसट आकृत्या दिसल्या. उघड्या दारातून भयाण विषारी धूर येत होता. त्यामुळे आम्हाला खोकला येऊन धाप लागत होती. होम्स ताजी हवा मिळण्यासाठी जिन्याच्या वरपर्यंत गेला. मग खोलीत घुसून त्याने खिडकी उघडली व ब्रासची तिर्बई खिडकीतून बाहेर फेकून दिली.

तो धापा टाकत बोलला, “आता एका मिनीटात आपण आत शिरू शकू. मेणबत्ती कुठे आहे? असल्या वातावरणात काडी तरी ओढता येईल की नाही, कुणास ठाऊक!

मायक्रॉफ्ट, दाराजवळ मेणबत्ती धर. आपण त्यांना बाहेर काढू.”

आम्ही आत घुसून विषबाधा झालेल्या माणसांना ओढून बाहेर काढले व उजेडाच्या हॉलमध्ये आणले. ते दोघांचेही ओठ निळे पडून ते बेशुद्ध झाले होते. त्यांचे चेहरे सुजले होते. डोळे बाहेर आले होते. अवघ्या काही तासांपूर्वी डीओजीन्स क्लबमधून आमच्यापासून वेगळा झालेल्या ग्रीक दुभाष्याला आम्ही ओळखलेच नसते. त्यांच्या आकृती इतक्या विचित्र

झाल्या होत्या, पण त्याच्या जाडसर आकृतीवरून व त्याने लावलेल्या चष्म्यावरून आम्ही त्याला ओळखले. त्याचे हातपाय मजबूतपणे बांधले होते आणि त्याच्या एका डोळ्यावर जोराने प्रहार केला गेला होता. दुसऱ्या माणसाची देखील तशीच दशा केली होती. तो उंच व कमालीचा बारीक माणूस होता. त्याच्या चेहऱ्यावर कुरुपपणे प्लॅस्टरच्या अनेक पड्ड्या चिकटवल्या होत्या. त्याला आम्ही खाली ठेवले, तेव्हा त्याला कणहताही येत नव्हते. त्याच्याकडे दृष्टीक्षेप टाकल्यावरच मला कळले, की याला मदत मिळायला फार उशीर झाला आहे. मिस्टर मेलास निदान अजून जिवंत होते. आणि तासाभरात, अमोनिया व ब्रॅन्डीमुळे त्यांनी डोळे उघडल्याचे समाधान आम्हाला मिळाले. त्याच्याकडून समजले, की सर्व रस्ते ज्या अंधारी दरीला जाऊन मिळतात, तेथून माझ्या हाताने त्यांना परत आणले होते. त्यांनी सांगितलेली गोष्ट साधी होती. आमचा तर्क बरोबर ठरला होता. त्याच्या पाहुण्याने खोलीत शिरून त्याच्या शर्टाच्या बाहीतून, काही भूल घालणारे काढले होते व तात्काळ त्याला न टाळता येणाऱ्या मरणाच्या भीतीने, इतके घाबरवून सोडले होते, की त्याला दुसऱ्यांदा पळवून आणले गेले. खरेच, ते जे काही होते, ते फार प्रभावी होते आणि त्या

दुर्दैवी भाषातज्ञावर त्याचा असा काही परिणाम केला गेला, की तो काही बोलू शकेना. त्याचे गाल पांढरे पडले व हात थरथरू लागले. त्याला अलगद उचलून बेकेनहॅम येथे नेण्यात आले. त्याने परत पहील्यापेक्षाही नाटकी पद्धतीने दुसऱ्यांदा दुभाष्या म्हणून काम केले. त्यावेळी जर त्यांच्या कैद्याने त्यांच्या अटी मान्य केल्या नाहीत, तर त्या दोन इंग्लिश माणसांनी त्यांच्या कैद्याला तात्काळ यमसदनाला पाठवण्याच्या धमक्या दिल्या. शेवटी, त्याला बंदिस्त खोलीच्या तुरुंगात ढकलून दिले. वर्तमानपत्रातील जाहिरातीवरून त्यांना कळलेल्या, मेलासने केलेल्या फसवणूकीच्या कारवाईबद्दल, त्यांनी त्याला काठीने झोडपून काढले. आम्ही त्याला दिसेपर्यंत, त्याला काहीच आठवत नव्हते.

अशी ही ग्रीक दुभाष्याची विचित्र केस होती. त्याचे स्पष्टीकरण देण्यासाठी, अजून गूढ गोष्टींमध्ये शिरावे लागेल. ज्याने जाहिरातीला उत्तर दिले होते, त्या सभ्य गृहस्थाच्या मदतीने आम्हाला, ती दुर्दैवी तरुण स्त्री एका श्रीमंत ग्रीक कुटुंबातून आली असल्याचे समजले. ती तिच्या इंग्लंडमधील काही मैत्रिणींना भेटायला आली होती. तेव्हा तिला हॅरॉल्ड

लॅटीमर नावाचा तरुण भेटला. त्याने तिच्यावर मोहिनी घालून, ताबा मिळवला व तिला स्वतःबरोबर विमानप्रवास करायला राजी केले. तिच्या मैत्रिणींना धक्का बसला व त्यांनी अथेन्सला तिच्या भावाला त्याबद्दल कळवले. आणि नंतर त्यांनी त्यात काही लक्ष घातले नाही. भाऊ इंग्लंडला आल्यावर त्याने परिणामांची पर्वा न करता, मूर्खासारखे लॅटीमर व त्याच्याबरोबरच्या विल्सन केम्प नावाच्या सहकाऱ्याच्या जाळ्यात स्वतःला अडकवून घेतले. भावाला इंग्लिश येत नसल्याने, तो निरुपाय होऊन त्यांच्या जाळ्यात अडकला. त्यांनी त्याला कैदी बनवले. त्याला भुकेला ठेऊन त्याचा छळ केला. त्याच्या व त्याच्या बहीणीच्या संपत्तीचे हरण करण्यासाठीच्या मसुद्यावर, त्याला सही करायला जबरदस्ती केली. त्यांनी त्याच्या बहीणीला कळू न देता त्याला घरात डांबून ठेवले. जरी तो कधी दृष्टीस पडला, तरी ओळखू येऊ नये म्हणून, त्याच्या चेहऱ्याला प्लॅस्टर थापून ठेवले. जेव्हा दुभाष्या भेटायला आला, तेव्हा स्त्रीत्वाच्या चाणाक्षपणे तिने क्षणार्धात भावाला पहिल्यांदाच ओळखले. पण ती बिचारी मुलगी स्वतःच कैदी होती. गाडी चालवणारा व त्याची बायको हे दोघे त्या घरात होते पण ते कटकारस्थान करणाऱ्यांच्या हातातले

बाहुले होते. त्यांचा कैदी काही बधत नाही व गुपित आधीच फुटले आहे, हे जाणून त्या मुलीसकट ते दोघे, त्यांनी भाड्याने घेतलेल्या घरातून, पळून गेले. जातांना त्यांना फसवणारा दुभाष्या व त्यांचे न ऐकणारा मुलीचा भाऊ या दोघाना जखमी करून गेले.

अनेक महिन्यांनी आम्हाला बुडापेस्टहून एक वर्तमानत्रातले कात्रण आले. त्यातून असे कळले की एका स्त्रीबरोबर प्रवास करणाऱ्या दोन इंग्लिश माणसांचा कसा दुर्दैवी अंत झाला. असे कळले की त्या दोघांनाही भोसकले गेले. हंगेरियन पोलिसांचे असे म्हणणे पडले, की त्यांची मारामारी झाली व त्यांनी एकमेकांना प्राणघातक जखमा केल्या. मला वाटते, होम्स वेगळ्या प्रकारे विचार करत होता. आजपर्यंत तो ती मुलगी व तिचा भाऊ सापडतील व त्या दोघांच्या गैरकृत्यांची फळे त्यांना कशी भोगावी लागली, ते सांगतील, अशी आशा धरून आहे.

Naval Treaty

नाविक दलाचा करार

माझ्या लग्नानंतर लगेचच आलेला जुलै, तीन केसेसमुळे मोठा संस्मरणीय ठरला. यात मला शेरलॉक होम्सबरोबर काम करायची व त्याच्या पद्धती जवळून बघायची नामी संधी मिळाली. मी त्यांची नोंद घेऊन ठेवली. 'दुसऱ्या डागाचे साहस', 'नाविक दलाच्या कराराचे साहस' व 'दमलेल्या कॅप्टनचे साहस' अशी ती तीन साहसे होती. यापैकी पहिल्या गोष्टीत, राज्यातील इतक्या महत्वाच्या कुटुंबातील लोकांचे लागेबांधे गुंतलेले होते, की अनेक वर्षे ती प्रकाशित होऊ

शकली नाही. पण या गोष्टीइतके होम्सचे विश्लेषणात्मक कसब, कुठेच पणाला लागले नव्हते. त्यामुळे तेव्हा त्याच्याबरोबर काम करणारे लोक, फारच प्रभावित झाले होते. त्याने केसमधील मुलाखतीचा अहवाल, जसा पॅरीस पोलीस दलातील मिस्टर डुबुग्यू व फ्रिट्झ व्हॉन वाल्डबाउम या दोघा डान्टझिगच्या नावाजलेल्या विशेष अधिकाऱ्यांना पेश केला होता, तो तसाच्या तसा माझ्याकडे जतन केलेला आहे. त्या दोघांनी बरीच खटपट करून जे शोधून काढले, ते तसे गौण मुद्दे होते. येणाऱ्या शतकात कदाचित ती गोष्ट सुरक्षितपणे सांगितली जाईल. तोपर्यंत मी माझ्या यादीतील दुसऱ्या एका गोष्टीकडे वळतो. तीदेखील एके काळी राष्ट्रीय महत्वाची होती. त्यात वैशिष्ट्यपूर्ण अशा स्वरूपाच्या खूप घटना एकमेवाद्वितीय अशा म्हणता येतील. माझ्या शाळकरी वयात, साधारण वयाने माझ्याएवढ्याच असणारा पर्सी फेलप्स नावाचा मुलगा, माझा खूप जवळचा मित्र होता. तो माझ्यापेक्षा दोन इयत्ता पुढे असून, बुद्धीमान होता. शाळेतील सर्व बक्षिसे तो मिळवत असे. त्याला एक स्कॉलरशिप मिळाल्याने त्याचे दैन्य संपून, तो केंब्रिजमध्ये त्याचे यशस्वी भवितव्य घडवायला गेला. मला आठवते, त्याप्रमाणे त्याचे मामा म्हणजे हुजूर पक्षाचे मोठे राजकारणी

उमराव होल्डहर्स्ट, यांचा तो अगदी जवळचा भाचा होता. या भपकेबाज नात्यामुळे, तो शाळेत भाव खाऊन असे. त्याउलट आम्हाला क्रिकेटच्या मैदानात त्याच्या पायावर गुडघ्याखाली चेंडू मारून, त्याचा बळी घायला मजा येत असे. पुढे मोठेपणी जगात तो नावाजला जाणार, हे माहिती होते. मला उडत उडत असे कळले, की त्याच्या क्षमता व प्रभावामुळे, त्याला आंतरराष्ट्रीय कार्यालयात चांगले पद मिळाले. आणि मग मला खालील पत्र येईपर्यंत,, माझा त्याच्याशी काही संबंध राहिला नाही. ते पत्र असे होते:

ब्रीआरब्रे येथून, माझ्या प्रिय वॉटसन --- मला तू मला ताडपोल, बेडूक पिल्लू फेलप्स म्हणून नक्की ओळखले असशील. मी पाचवीत होतो, तेव्हा तू तिसरीत होतास. तू कदाचित हेदेखील ऐकले असशील, की माझ्या मामांच्या ओळखीने मला आंतरराष्ट्रीय कार्यालयात चांगले पद मिळाले. मी विश्वासूपणे माझे मानाचे पद राखून होतो. पण अकस्मात पडलेल्या दुर्दैवाच्या घाल्यामुळे, माझे व्यावसायिक आयुष्य बाद होऊ घातले आहे.

त्या भयानक घटनेचा वृतांत लिहिण्याचा काही उपयोग नाही. माझ्या विनंतीमध्ये तुला रुची असेल, तर मी त्याबद्दल तुला प्रत्यक्ष सांगेन. मी नुकताच नऊ आठवड्यांच्या मेंदूज्वरातून बाहेर पडतो आहे. अजूनही मी अशक्त आहे. तुला तुझा मित्र शेरलॉक होम्सला घेऊन, मला भेटायला येता येईल का? अधिकारी मंडळी मला सांगत आहेत, की यात आता अजून काही करण्यासारखे उरले नाही, तरी मला या केसबद्दल होम्सचे मत घ्यायला आवडेल. शक्य असेल तेवढ्या लवकरात लवकर, त्याला माझ्याकडे आणायचा प्रयत्न कर. मी या भयाण संशयाच्या अवस्थेत रहात असल्याने, मला प्रत्येक मिनिट तासासारखे भासते आहे. ते घडल्यापासून माझे डोके ठिकाणावर नाही. त्यामुळे तुझ्या मित्राला सांग, की त्याचा सल्ला घ्यायला इतका उशीर केला, याचे कारण माझा त्याच्या चातुर्यावर असलेला अविश्वास, हे नाही. आता मी बरा आहे. पण परत दुखणे उलटायची, मला भीती आहे. मी अजून इतका अशक्त आहे, की हे पत्र मी दुसऱ्याकडून लिहून घेतो आहे. तर त्याला घेऊन ये.

तुझा जुना शाळामित्र

पर्सि फेलप्स

हे पत्र वाचून मी सद्गतीत झालो. त्याने परतपरत केलेल्या विनंतीमुळे, मला तो दयनीय वाटू लागला. मी इतका हलून गेलो, की हे काम अवघड असते, तरी मी ते केले असते. पण अर्थात मी जाणून होतो, की होम्सला त्याच्या गुन्हेगारी तपासाचे काम व त्यातील त्याची कलाकारी इतकी प्रिय होती, की तो त्याच्या अशीलांसाठी सदैव तत्पर असे. माझ्या बायकोचे माझ्याशी एकमत झाले, की हे प्रकरण धसास लावण्यास क्षणभराचाही विलंब लागायला नको. त्यामुळे न्याहारी झाल्यापासून तासाभरात मी बेकर रस्त्याला पोचलो.

होम्स त्याच्या गाऊनमध्ये बसलेला होता. त्याचे काही रासायनिक संशोधन चालू होते. बर्नरच्या निळ्या ज्योतीवर बकपात्रातील काही द्रावण जोराने उकळत होते आणि वाफेच्या थेंबांचे पाणी दोन लिटरच्या पात्रात थेंबार्थेंबाने जमा होत होते. मी आत शिरल्यावर माझ्या मित्राने, माझ्याकडे पाहिले न पाहिलेसे केले. त्याचे काही महत्वाचे संशोधन चालू असलेले पाहून, मी खुर्चीत बसून राहिलो. काचेच्या या ना त्या बाटलीतून तो फुगावाल्या बारीक नळीने काही थेंब काढत होता. शेवटी

त्याने काही द्रावण भरलेली एक परीक्षानळी आणून, टेबलावर ठेवली. त्याच्या उजव्या हातात, त्याने लिटमस कागदाचा तुकडा धरला होता.

तो बोलला, “वॉटसन, तू त्रासदायक वेळी आला आहेस. जर हा कागद निळाच राहिला, तर सर्व ठीक आहे. पण लाल झाला, तर मग माणसाचे आयुष्य पणाला लागलेले आहे. त्याने तो परीक्षानळीत बुडवला आणि क्षणार्धात तो फिकट, घाणेरड्या जांभळसर लाल रंगात बदलला. तो ओरडला, “हं! मला वाटलेच होते. मी एका मिनिटात तुझ्याकडे येतोच. वॉटसन, तुला पारशी चपलांमध्ये तंबाखू सापडेल.” तो त्याच्या टेबलाकडे आला व बऱ्याचशा तारांवर काही खरडून, त्या त्याच्याकडे कामाला असलेल्या मुलाला दिल्या.

मग तो माझ्यासमोरील खुर्चीत, स्थानापन्न झाला व पाय वर घेतले.

तो म्हणाला, “अगदी मामुली लहानसा खून! मला वाटते, तुझ्याकडे त्याहून बरे काही दिसते आहे. तू गुन्हाची बातमी आणणारा, वादळी समुद्रपक्षी आहेस. काय बातमी आहे, वॉटसन?”

मी त्याला पत्र दिले. ते त्याने नीट लक्ष देऊन वाचले.

त्याने ते मला परत देतांना शेरा मारला, “यावरून काहीच समजत नाही, खरे ना?”

“काहीच नाही.”

“तरीही लिहिणे, उत्सुकता वाढवणारे आहे.”

“पण ते त्याचे स्वतःचे अक्षर नाही.”

“अर्थात. ते कुणा बाईचे आहे.”

मी ओरडलो, “नाही. ते नक्की पुरुषाचे आहे.”

“नाही बाईचे आणि तेदेखील दुर्मिळ चारित्र्याच्या बाईचे. असे बघ, एखाद्या तपासाच्या सुरवातीलाच आपल्याला असे समजले आहे की तुमचा अशील, कोणा वाईट किंवा चांगल्या, पण असामान्य स्वभावाच्या व्यक्तीच्या संपर्कात आहे. तर जसे होईल, तशी माझी या केसमधील रुची आधीच जागृत झालेली आहे. तू म्हणत असशील, तर आपण यावर लगेच काम सुरु करू. या संकटात सापडलेल्या चतुर माणसाला व तो जिला पत्र लिहायला सांगतो आहे, त्या बाईला आपण भेटू.”

आम्हाला वॉटरलूला जाणारी लवकरची गाडी मिळून, आम्ही सुदैवी ठरलो. तासाभरापेक्षा कमी वेळात आम्ही, फरच्या जंगलातून व जांभळ्या फुलांच्या प्रदेशातून, कामाच्या जागी पोचलो. स्टेशनपासून काही वेळ चालल्यावर ब्रीआरब्रे हे मोठ्या मोकळ्या जागेवर असलेले एक एकांडे घर आम्हाला दिसले. आम्ही आमची कार्डे आत पाठवली, तेव्हा आम्हाला एक छानशा हॉलमध्ये नेण्यात आले. तिथे थोड्याच वेळात मोठ्या आदराने, एका दणकट माणसाने आमचे स्वागत केले. तो सुमारे पस्तिशीचा असावा. पण त्याचे गाल इतके लाल होते व डोळे इतके आनंदी होते, की तो गुटगुटीत, खट्याळ मुलगा वाटत होता.

आमचे स्वागत करत, त्याने आमच्याबरोबर हस्तांदोलन केले व बोलला, “तुम्ही आल्यामुळे मला खूप आनंद झाला आहे. “सर्व सकाळभर पसीं तुमच्याबद्दल विचारतो आहे. अरेरे, बिचारा माणूस, तो कुणालाही चिकटतो! त्याच्या आईवडिलांनी मला तुम्हाला भेटायला सांगितले आहे. कारण नुसता तो विषय काढणे देखील, त्यांच्यासाठी फार त्रासदायक आहे.”

होम्स म्हणाला, “आम्हाला अजून त्याबद्दल काहीच माहिती नाही आहे. मला वाटते, तुम्ही त्यांच्या कुटुंबातील सदस्य नाही आहात.”

त्याला आश्चर्य वाटलेले दिसले. मग खाली बघून तो हसू लागला.

“अर्थात तुम्ही माझ्या गळ्यातील साखळीवर, J. H. ही खूण बघितली असेल. क्षणभर मला वाटले, तुम्ही काही हुशारी दाखवली आहे. माझे नाव जोसेफ हॅरीसन आहे. माझी बहीण अॅनी, पर्सीशी लग्न करणार आहे. त्यामुळे लग्नानंतर मी त्यांचा नातेवाईक होईन. गेल्या दोन महिन्यांपासून माझी बहीण त्याची मनोभावे शुश्रुषा करते आहे. ते आतल्या खोलीत आहेत. आपण लगेच आत गेलेले बरे, कारण तो तुम्हाला भेटण्यासाठी अधीर झाला आहे.”

आम्हाला ज्या खोलीत नेण्यात आले, ती त्याच मजल्यावर होती. ती अर्धी झोपायची व अर्धी उठाबसायची खोली असल्यासारखी सजवली होती. प्रत्येक कोपऱ्यात नाजूक, छान फुले रचून ठेवली होती. बागेतील सुगंध व सुखद गरम हवा येणाऱ्या उघड्या खिडकीजवळील सोप्यावर एक अशक्त,

आजारी मनुष्य निजलेला होता. आम्ही आत शिरल्यावर त्याच्याशेजारी बसलेली स्त्री, उठून उभी राहिली.

तिने विचारले, “पर्सि, मी जाऊ का?”

त्याने तिला थांबवण्यासाठी तिचा हात धरला व मित्रत्वाने तो बोलला, “वॉटसन, तू कसा आहेस? मी तुला मिशा असलेले, कधीच पाहिलेले नाही. आणि मला खात्री आहे, की तू पण मला असे यापूर्वी पाहिले नसणार. हा तुझा प्रसिद्ध मित्र, शेरलॉक होम्स असणार, असे मी धरून चालतो, बरोबर?”

मी त्याची थोडक्या शब्दात ओळख करून दिली. आम्ही दोघे बसलो. तो दणकट मनुष्य तिथे नव्हता. पण रुग्णाच्या हातात हात असलेली त्याची बहीण, अजून तिथे होती. ती वेगळ्याच प्रकारची स्त्री होती. थोडी बुटकी, जाड पण सुंदर ऑलिव्हच्या कांतीची, मोठे, काळे इटालियन डोळे असलेली आणि काळेभोर लांबसडक केस असलेली अशी होती. तिच्या गोऱ्या चेहऱ्यावरील दाट वांगांमुळे ती विरोधाभासात्मक रित्या आजारी व दमलेली वाटत होती.

सोप्यावरून उठत तो म्हणाला, “मी तुमचा वेळ फुकट घालवणार नाही. मी काही प्रस्तावना न करता सांगायला सुरवात करतो. मिस्टर होम्स, मी आनंदी व यशस्वी माणूस आहे. मी ज्या दिवशी लग्न करणार होतो, त्याच दिवशी संध्याकाळी अचानक चालून आलेल्या दुर्दैवाच्या फेऱ्याने, माझे आयुष्यातील सगळे बेत धुळीस मिळाले.

कदाचित तुम्हाला वॉटसनने सांगितले असेल, की आंतरराष्ट्रीय कार्यालयात, माझ्या मामांच्या, उमराव होल्डहर्स्ट यांच्या प्रभावाने, मी भराभर जबाबदारीच्या जागांवर चढत गेलो. जेव्हा माझे मामा या सरकारमध्ये परराष्ट्र मंत्री झाले, तेव्हा त्यांनी माझ्यावर विश्वास ठेवून, खूपशी कामगिरी माझ्यावर सोपवली. मी ती सगळी व्यवस्थित पार पाडत गेलो. शेवटी त्यांचा माझ्या कर्तृत्वावर व कामाच्या पद्धतीवर पूर्ण विश्वास बसला.

“साधारण दहा आठवड्यांपूर्वी --- किंवा नेमके सांगायचे तर, २३ मेला --- त्यांनी मला त्यांच्या खासगी खोलीत बोलावले आणि मी केलेल्या चांगल्या कामाबद्दल माझ्या

पाठीवर थाप मारत सांगितले, की त्यांनी माझ्यावर मोठ्या विश्वासाने, एक नवीन काम सोपवायचे ठरवले आहे.

त्यांच्या खणातून एक करड्या रंगाच्या कागदांचा गड्डा काढत, ते म्हणाले, “ज्याबद्दल आधीच छापखान्यात काही अफवा उठल्या आहेत, अशी इंग्लंड व इटालीमधील गुप्त तहाची ही मूळ प्रत आहे. ही फार महत्वाची आहे आणि यातील एक अक्षरही बाहेर फुटता कामा नये. फ्रेंच किंवा रशियन परराष्ट्र वकीलात यातील मजकुरासाठी, वाटेल तेवढी रक्कम खर्च करायला तयार आहे. त्यांची एक वेगळी प्रत काढणे, जरूरीचे आहे. पण मी ती माझ्या कार्यालयातून बाहेर नेऊ शकत नाही. तुझ्याकडे तुझे टेबल आहे ना?”

“हो, सर.”

मग हे ते कागद घे व तिथे जाऊन ते कुलुपबंद कर. मी तुला सूचना देतो, की सर्वजण गेल्यावर, तू मागे थांब व फुरसतीने कुणी बघत नसतांना, तो मजकूर लिहून काढ. तुझे काम झाले की मूळ प्रत व त्याची नक्कल दोन्ही तुझ्या खणात कुलुपबंद करून ठेव व उद्या सकाळी मला तू स्वतः आणून दे.”

“मी ते कागद घेतले आणि --- “

होम्स म्हणाला, “क्षणभरासाठी मला माफ करा. या संभाषणाच्या वेळी तुम्ही एकटेच होतात?

“अगदी खात्रीपूर्वक.”

“मोठ्या खोलीत?”

“तीस फूट लांबीरुंदीच्या खोलीत.”

“मध्यभागी?”

“हो. साधारणपणे.”

“आणि तुम्ही हळू आवाजात बोलत होतात?”

“माझ्या मामांचा आवाज उल्लेखनीय रीत्या हळू आहे. आणि मी तर जवळजवळ काही बोललोच नाही.”

त्याचे डोळे मिटून होम्स म्हणाला, “आभारी आहे. पुढे सांगा.”

“त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे मी सर्व काही केले. सर्व कारकून मंडळी जाईपर्यंत थांबलो. चार्ल्स गोरो नावाच्या

त्यातील एकाला, काही काम संपवायचे होते. त्यामुळे त्याला तिथे ठेवून, मी जेवायला गेलो. मी आलो, तेव्हा तो गेलेला होता. मी माझे काम करायला उत्सुक होतो. कारण मला माहिती होते, जोसेफ --- मिस्टर हॅरीसन, ज्यांना तुम्ही आताच पाहिलेत --- ते शहरात होते आणि ते अकराच्या गाडीने इथे पोचायच्या आत, मला माझे काम शक्यतोवर संपवायचे होते. मग आम्ही दोघे एकत्र घरी गेलो असतो.

मी आल्यावर खणातून ते कागदपत्र काढून वाचू लागलो, तेव्हा मला लगेच कळले, की माझ्या मामांनी मला ते कागदपत्र इतके महत्वाचे असल्याबद्दल परतपरत का सांगितले होते. फार खोलात न जाता मी एवढे सांगतो, की तो इटाली, भूमध्यसमुद्रालगतचे देश व फ्रेंचांचे नाविक दल याच्याशी असलेल्या साहचर्यासंबंधीचा भविष्यकाळातील ब्रिटनच्या तिहेरी धोरणाचा करार होता. त्याच्यात उहापोह केलेला प्रश्न, पूर्णपणे नाविक दलाशी संबंधित होता. शेवटी त्यावर उच्चपदस्थ मान्यवरांच्या सहाय्य होत्या. मी माझी नजर त्यावरून फिरवली. आणि मग माझ्या नक्कल करायच्या कामाला लागलो. ते फ्रेंच मध्ये लिहिलेले मोठे पत्र होते. त्यात सव्वीस

निराळे लेख होते. मी ते काम जितक्या लवकर करता येईल, तेवढे केले. पण नऊ वाजेपर्यंत माझे फक्त नऊ लेख नक्कल करून झाले. आणि आता जोसेफला स्टेशनवरून आणायला जाण्यासाठी गाडी पकडायचा प्रयत्न करणे, मला व्यर्थ वाटू लागले. जेवल्यामुळे व दिवसभर काम केल्याने मला वेड्यासारखी झोप येत होती. कपभर कॉफीने माझा मेंदू ताजातवाना झाला असता. जिन्याखालील लॉजमध्ये वॉचमन रहात असे व रात्री काम करणाऱ्यांसाठी तो कॉफी बनवून देत असे. मी त्याला सांगण्यासाठी घंटी वाजवली.

एक बाई आल्याने, मला नवल वाटले. ती वयाने मोठी, खडबडीत चेहऱ्याची, अॅप्रन घातलेली बाई होती. तिने सांगितले, की ती वॉचमनची बायको असून, ती काही पदार्थ बनवते. मी तिला कॉफी आणायला सांगितली.

मी अजून दोन लेखांची नक्कल केली. फारच झोप येऊ लागल्याने मी उठलो आणि पाय मोकळे करण्यासाठी, फेऱ्या मारू लागलो. माझी कॉफी अजून आली नव्हती. इतका उशीर का लागतो आहे, याचे मला आश्चर्य वाटले. दार उघडून पॅसेजमधून चालत जाऊन, मी उशीराचे कारण काय असेल, ते

बघू लागलो. तो मंद उजेडाचा सरळ पॅसेज होता. माझ्या खोलीपासून निघायचा तोच मार्ग होता. त्याच्या शेवटी गोल जिना होता. तिथे खाली त्या वॉचमनची जागा होती. जिन्याच्या अर्ध्या वाटेवर थोडे थांबायला जागा आहे. तिथून काटकोनात दुसरा एक पॅसेज सुरु होतो. तो दुसऱ्या एका लहान जिन्याने एका कडेच्या नोकर वापरतात त्या दाराकडे जातो. चार्ल्स रस्त्याकडून येतांना, कारकून मंडळीदेखील तो जवळचा रस्ता, म्हणून वापरतात. हा त्या जागेचा नकाशा आहे.”

शेरलॉक होम्स बोलला, “आभारी आहे. मला वाटते, तुम्ही जे सांगत आहात, ते माझ्या लक्षात येते आहे.”

“आता हा मुद्दा फार महत्वाचा असल्याने तुम्ही, नीट समजून घ्या. मी जिन्याने खाली जाऊन, हॉलमध्ये गेलो. तिथे वॉचमन मला गाढ झोपलेला दिसला. किटलीतील द्राव उकळत होता. मी किटली खाली उतरवली व विस्तव विझवला. कारण पाणी जमिनीवर सांडत होते. मग मी अजून ढारादूर झोपलेल्या त्या माणसाला उठवण्यासाठी हात पुढे केला, तेव्हा त्याच्या डोक्यावरची घंटी जोरात वाजली. तो दचकून उठला.

तो घाबरून माइयाकडे बघत म्हणाला, “मिस्टर फेलप्स सर!”

“माझी कॉफी तयार आहे का, ते बघायला मी खाली आलो.”

“मी ती बनवत असतांना मला झोप आली, सर.” त्याने माइयाकडे आश्चर्याने पाहून, मग अजूनही थरथरणाऱ्या घंटीकडे पाहिले.

त्याने विचारले, “सर, तुम्ही इथे आहात, तर मग घंटी कुणी वाजवली?”

मी ओरडलो, “घंटी? ही कुठली घंटी आहे?”

“ही तुम्ही काम करत असलेल्या खोलीतूनच वाजते आहे.”

माझे हृदय थंड पडायची वेळ आली. तिथे माझे महत्वाचे कागदपत्र पडलेले असतांना कुणी तरी खोलीत आहे. मी काळजीने धावत जिना चढलो. आणि पॅसेजमधून धावत सुटलो. पॅसेजमध्ये कोणी नव्हते. मिस्टर होम्स, खोलीतही कोणी नव्हते. मी जसे ठेवले होते, तसेच सगळे होते. फक्त

टेबलावर पडलेले, माझ्यावर जबाबदारी असलेले कागद नाहीसे झाले होते. मी केलेली नक्कल तिथे होती, पण मूळ कागदपत्र गहाळ झाले होते.

होम्स त्याच्या खुर्चीत सरसावून बसला आणि त्याने त्याचे हात चोळले. मला कळले, की या समस्येमुळे तो फार व्यथित झाला आहे. तो हळू आवाजात बोलला, “मग तुम्ही काय केले?”

मी क्षणार्धात ओळखले, की कडेच्या दाराशी असलेल्या जिन्याने चोर आला असला पाहिजे. तो जर दुसऱ्या बाजूने आला असता, तर मला नक्की भेटला असता.”

“तो सर्व वेळ खोलीत किंवा थोडासा उजेड असलेल्या पॅसेजमध्ये लपून बसलेला असेल, असे तुम्हाला वाटले नाही का?”

“असे होणे अशक्य आहे. खोलीत किंवा पॅसेजमध्ये उंदीरही लपून बसू शकत नाही. अशी एखादी जागाच नाही.”

“ठीक आहे. पुढे सांगा.”

माझा उतरलेला चेहरा बघून, वॉचमनला समजले, की काहीतरी नको ते घडले आहे. तो माझ्यापाठोपाठ वरती आला. आम्ही दोघे पॅसेजमध्ये धावलो व चार्ल्स रस्त्याकडे जाणारा जिना उतरू लागलो. खालचे दार बंद होते पण कुलुपबंद नव्हते. आम्ही ते जोरात ढकलून बाहेर धावलो. मला चांगले आठवते आहे की आम्ही असे केल्यावर, शेजारच्या पंधरा मिनिटाने टोले पडणाऱ्या घड्याळात तीन वेळा ठोके पडले. पावणेदहा वाजले होते.

त्याच्या शर्टाच्या हातावर, खून करत होम्स म्हणाला, “हे फार महत्वाचे आहे.”

फार काळोखी रात्र होती. थोडा पाऊस पडत होता. चार्ल्स रस्त्यावर कुणीही नव्हते. पण रस्त्याच्या शेवटी असणाऱ्या व्हाईटहॉलमध्ये नेहमीप्रमाणे, गाड्यांची ये जा चालू होती. डोक्यावर काही नसलेले आम्ही फूटपाथच्या बाजूने घुसलो. आणि एकदम दुसऱ्या टोकाला आम्हाला एक पोलीस उभा असलेला दिसला.

मी धापा टाकत बोललो, “चोरी झाली आहे. आंतरराष्ट्रीय कार्यालयातून काही महत्वाचे कागदपत्र चोरीला गेले आहेत. तुम्ही इथून कोणाला जाताना पाहिले का?”

तो बोलला, ”सर, मी इथे गेले पाऊण तास उभा आहे. भारतीय शाल पांघरलेली एक उंच आणि वयाने मोठी बाई इथून गेली. बाकी कुणी नाही.”

वॉचमन ओरडला, “ती माझी बायको होती. अजून कुणी दिसले नाही का?”

“कुणी नाही.”

माझ्या शर्टाचा हात ओढत, तो ओरडला, “मग तो चोर नक्की दुसऱ्या रस्त्याने गेला असणार.”

“पण माझे समाधान झाले नाही. मला हाकलून लावायचा त्याचा इरादा बघून, माझा संशय वाढला.

मी ओरडलो, “ती बाई कुठल्या रस्त्याने गेली?”

“सर, मला माहिती नाही. मी तिला फक्त इथून जातांना पाहिले. तिच्यावर पाळत ठेवायचे मला काही कारण नव्हते. ती घाईत असल्यासारखी वाटत होती.”

“किती वेळापूर्वी?”

“ओहो, फार वेळ झाला नसावा.”

“”मागच्या पाच मिनिटात?”

“हो. त्यापेक्षा जास्त नाही.”

वॉचमन ओरडला, “सर, तुम्ही नुसता वेळ फुकट घालवत आहात. आता प्रत्येक मिनिट महत्वाचे आहे. त्या बाईशी आपल्याला काही देणे घेणे नाही, काय समजलात? आपण रस्त्याच्या दुसऱ्या टोकाला जाऊ. ठीक आहे. जर तुम्हाला यायचे नसेल, तर मी जातो.” असे बोलून तो त्या दिशेला घाईने गेला.

पण मी लगेच त्याच्यामागे धावलो व त्याची बाही पकडली.

मी विचारले, “तू कुठे रहातोस?”

तो उत्तरला, “१६, आयव्ही गल्ली, ब्रिक्सटन. पण तुम्ही चुकीचा मागावर जाऊ नका, मिस्टर फेल्ल्स. आपण रस्त्याच्या दुसऱ्या टोकाला जाऊन काही सुगावा लागतो आहे का, ते बघू.”

तो म्हणत होता, तसे करण्यात काही हानी नव्हती. पोलिसाबरोबर आम्ही घाईघाईने तिथे निघालो. पण नुसता माणसांनी फुललेला रस्ताच दिसला. पण इतक्या ओल्या रात्री, जो तो आपल्याच विवंचनेत होता. आम्हाला इथून चोर गेला का, हे सांगायला तिथे रेंगाळणारे कोणी दिसले नाही.

मग आम्ही माझ्या कार्यालयात परत आलो आणि जिने व पॅसेज नाहकच तपासले.

माझ्या खोलीकडे जाणाऱ्या पॅसेजमध्ये पांढरट गालीचा घातलेला होता. त्यावर काहीही सहज उठून दिसत असे. पण आम्ही सूक्ष्म निरीक्षण केले, तरीही पाऊलांचे ठसे सापडले नाहीत.”

“त्या संध्याकाळभर पाऊस पडत होता का?”

“साधारण सात वाजल्यापासून.”

“मग नऊ वाजता जी बाई वर आली, तिच्या चिखलाच्या बुटांचे ठसे कसे उमटले नाहीत?”

“तुम्ही हा प्रश्न उपस्थित केल्याने मला आनंद झाला. मलाही ती शंका आली होती. आमचे कार्यालय झाडणाऱ्या बायका बूट काढून स्लीपर्स घालतात.”

“हे स्पष्ट आहे. ती ओली रात्र असूनही तिथे खुणा नव्हत्या. हा घटनाक्रम नक्कीच उत्सुकता वाढवणारा आहे. मग तुम्ही काय केले?”

आम्ही खोलीची देखील तपासणी केली. तिथे काही गुप्त दार असण्याची शक्यता नव्हती. आणि खिडक्या जमिनीपासून तीस फुट उंचीवर आहेत. त्या दोन्ही आतून बंद केलेल्या होत्या. गालीच्यामुळे काही भुयार असण्याची शक्यता नाही आणि छत तर साधेसेच आहे. मी शपथेवर सांगू शकतो, की ज्या कुणी माझे कागदपत्र चोरले, ती व्यक्ती फक्त दारातूनच येऊ शकते.”

“शेकोटीचे काय?”

“इथे शेकोटी नाही. स्टोव्ह आहे. माझ्या टेबलाच्या उजवीकडे घंटीची दोरी आहे. ती वाजवणाऱ्याला माझ्या

टेबलाजवळ यावे लागते. पण कोणीही गुन्हेगार घंटी का वाजवेल? हे न सुटणारे कोडे आहे.”

“ही घटना खरच काहीतरी वेगळी आहे. नंतर तुम्ही काय केले? मला वाटते तुम्ही इथे आलेल्याने काही खुणा मागे सोडल्या आहेत का, हे बघण्यासाठी खोली तपासली --- सिगरेटचे थोटूक, एखादा मोजा किंवा केसांची पिन वगैरे बारीकसारीक वस्तू पडलेली नव्हती का?”

“नाही. तसे काही नव्हते.”

“काही वास?”

“त्याचा आम्ही काही विचार केला नाही.”

“ओहो, तंबाखूचा वास अशा वेळी बराच उपयोगी ठरू शकतो.”

मी कधीच सिगरेट ओढत नाही. त्यामुळे तसा वास मला लगेच कळला असता. पण तसे काही नव्हते. एकच शक्यता अशी आहे, की वॉचमनची बायको --- मिसेस टॅंगे नावाची --- इथून घाईघाईने बाहेर गेली. पण नेहमी ती त्याच वेळेला घरी जाते, एवढेच स्पष्टीकरण तो देऊ शकला. पोलिसाचे म्हणणे

होते, की त्या बाईने ते कागद घेतले असणार असे गृहीत धरून, तिने ते कुठेतरी नाहीसे करण्यापूर्वी आपण तिला ताब्यात घेऊ.

या वेळेपर्यंत स्कॉटलंड यार्डला खबर पोचल्याने, त्यांचे गुप्तहेर, मिस्टर फोर्ब्स मोठ्या उत्साहाने केस ताब्यात घेण्यासाठी आले. आम्ही एक घोडागाडी मागवली व व अर्ध्या तासात आम्हाला मिळालेल्या पत्त्यावर पोचलो. एका तरुण स्त्रीने दार उघडले. ती मिसेस टॅंगेची मोठी मुलगी होती. तिची आई अजून आली नव्हती. आम्ही पुढील खोलीत थांबलो.

दहा मिनिटांनी दारावर टकटक झाली. इथे आम्ही एक गंभीर चूक केली. त्याबद्दल मी मलाच दोष देईन. आम्ही दार उघडण्याऐवजी, आम्ही तिच्या मुलीला दार उघडू दिले. आम्ही तिला बोलतांना ऐकले, “आई, दोन माणसे तुला भेटण्यासाठी थांबली आहेत.” त्यानंतर लगेच आम्ही पॅसेजमध्ये पदरव ऐकला. फोर्ब्स दाराशी धावला व दार उघडले आणि आम्ही दोघे मागील खोलीत, स्वयंपाकघरात गेलो. पण ती बाई आमच्या आधीच तिथे पोचली होती. ती आमच्याकडे विरोधात्मक उद्दामपणे बघत होती. आणि अचानक मला ओळखून, तिच्या चेहऱ्यावर नवलपूर्ण भाव पसरले.

ती किंचाळली, “काय, कार्यालयातील मिस्टर फेल्ल्स?”

माझा सहकारी बोलला, “मग तू आमच्यापासून पळालीस, तेव्हा तुला आम्ही कोण वाटलो? इकडे ये.”

“मला वाटले की तुम्ही दलाल आहात. आम्हाला मागे तशा एका माणसाने त्रास दिला होता.”

फोर्ब्स उत्तरला, “हे पुरेसे खरे वाटत नाही. आम्हाला असा विश्वास ठेवायचे कारण आहे, की तुम्ही आंतरराष्ट्रीय कार्यालयातून महत्वाचा कागदपत्र घेतले आहेत. ते घेऊन तुम्ही इथे पळत येऊन ते नाहीसे केले. तुम्ही आमच्याबरोबर स्कॉटलंड यार्डला आले पाहिजे.”

तिने फुकटच विरोध करून स्वतःचा बचाव करायचा प्रयत्न केला. चारचाकी आणली गेली. त्यात बसून आम्ही तिघे गेलो. आम्ही पहिल्यांदा कार्यालयातील वॉचमनच्या तळमजल्यावरील खोलीतील, कॉफी उतू जाणारे स्वयंपाकघर तपासले. ती एकटी असतांना तिने तिथे तर ते लपवले नाहीत ना, हे बघितले. तिथे काही चरे व राख सोडून काही आढळले नाही. आम्ही स्कॉटलंड यार्डला पोचलो, तेव्हां लगेच तिच्या

अंगावर काही सापडते का हे बघण्यासाठी, तिला स्त्री पोलिसाच्या ताब्यात देण्यात आले. ती अहवाल घेऊन बाहेर येईपर्यंत, मी संशयाच्या विमनस्क अवस्थेत बसून राहिलो. कागदपत्र सापडले नाहीत.

त्यावेळेस परिस्थितीचे गांभीर्य पहिल्यांदाच माझ्यावर चाल करून आले. आतापर्यंत मी विचार दाबून कसेबसे नाटक चालू ठेवले होते. मला ते करारचे कागद लगेच परत मिळतील, असा विश्वास वाटत होता. पण असे झाले नाही तर माझ्यावर काय प्रसंग ओढवेल, याचा मी विचारच केला नव्हता. पण आता अजून काही करण्यासारखे उरले नव्हते. मी माझी भयानक अवस्था मनात आठवून बघायला मोकळा होतो. ती फारच अवघड होती. वॉटसन, इथे मी शाळेतला उदास भावनाशील मुलगा झालो. तो माझा स्वभाव आहे. मला माझ्या मामांचा व त्यांच्या मंत्रीमंडळातील सभासदांचा विचार डोक्यात आला. त्यांच्यावर व माझ्यावर व त्या बाबीशी निगडीत अशा सर्वांवर, मी काय लाज वाटेल अशी पाळी आणली होती! मी अशा असामान्य अपघाताचा बळी कसा काय ठरलो? जिथे आंतरराष्ट्रीय संबंधातील मुत्सद्देगिरीचा प्रश्न

येतो, तेव्हा काही चुका करणे क्षम्य नसते. मी आता संपलो. मला लाज येईल अशा तऱ्हेने, खलास झालो. मला आता काहीच आशा उरली नाही. मी हे काय केले! माझी आता फारच शोभा होणार! माझ्याभोवती अधिकारी मंडळी जमून मला शांत करायचा प्रयत्न करत आहेत, असे भास मला होऊ लागले. त्यांच्यापैकी एकाने मला वॉटरलूला नेले व चालत्या गाडीत माझ्यावर करवत चालवली. माझ्याजवळ रहाणारे डॉक्टर फेरीअर त्याच गाडीत असल्यामुळे केवळ, मी वाचलो. मला डॉक्टरांच्या ताब्यात देण्यात आले, हे फार बरे झाले. कारण मला स्टेशनवरच चक्कर आली आणि घरी पोचण्यापूर्वी मी झटका येऊन, आक्रमक व धोकादायक बनलो होतो.

डॉक्टरांच्या घंटी वाजवण्याने व माझी अवस्था बघून, रात्री घरातील झोपेतून उठलेले सर्वजण किती हादरून गेले असतील याची तुम्ही कल्पना करू शकता. बिचारी अंनी व माझी आई तर उन्मळूनच पडल्या. डॉक्टर फेरीअर यांनी नुकतेच गुप्तहेरांकडून, स्टेशनवर माझ्याबद्दल सर्व काही ऐकले होते. पण त्यामुळे घडून गेलेल्या परिस्थितीत काही सुधारणा होणे शक्य नव्हते. सगळ्यांना हे समजून चुकले, की एवढा आजारी कसा

पडलो आणि जोसेफच्या झोपायच्या आनंदी खोलीतून त्याची बाहेर हकालपट्टी करून, ती माझी आज्ञ्याची खोली कशी बनवण्यात आली. मिस्टर होम्स, गेले नऊ आठवडे मी अर्धवट ग्लानीत मेंदूज्वराने झुंजत इथे पडलो आहे. जर डॉक्टरांनी काळजी घेतली नसती आणि मिस हॅरीसन इथे नसती, तर मी आता इथे तुमच्याशी बोलत नसतो. ती दिवसभर माझ्या उशाशी बसलेली असते. आणि रात्रीसाठी एक परिचारिका ठेवली आहे. कारण मला वेड्यासारखी चक्कर येते तेव्हा, मला काहीही होऊ शकते. हळूहळू माझे डोके ठिकाणावर येते आहे. पण गेले फक्त तीन दिवस माझी स्मृती परत थोडीफार जागृत झाली आहे. काही वेळा मला वाटते, की मला कधीच आता काही आठवणार नाही. मी पहिली गोष्ट काय केली असेल तर माझी केस ज्यांच्याकडे होती, त्या मिस्टर फोर्ब्सना तार केली. ते आले व त्यांनी मला सांगितले, की सर्व प्रयत्न करूनही काहीही धागेदोरे मिळाले नाहीत. वॉचमनच्या बायकोला अनेक पद्धतींनी खडसावून बघितले, पण काही प्रकाश पडला नाही. मग पोलिसांचा संशय गुरोवर फिरला. तुम्हाला आठवत असेल, की तो त्या रात्री उशिरापर्यंत कार्यालयात काम करत बसला होता. त्याचे ते मागे थांबणे व फ्रेंच नाव या दोन गोष्टींमुळे

त्याच्यावर संशय घेतला जात होता. पण खरे तर तो गेल्यानंतरच, मी माझ्या कामाला सुरवात केली. तो जुन्या फ्रेंच प्रोटेस्टंट घराण्यातील असला, तरी तो वागण्याबोलण्यात तुमच्याआमच्यासारखाच पिढीजाद इंग्लिश आहे. त्याच्यावर आरोप करण्यासारखे काहीच नव्हते. मग ते प्रकरण तेवढ्यावरच संपले. मिस्टर होम्स, मी तुमच्याकडे शेवटची एक आशा म्हणून बघतो आहे. जर तुम्हीदेखील यात काही करू शकला नाहीत, तर मग माझी प्रतिष्ठा व माझे पद मी गमावल्यासारखेच आहे.”

इतके लांबलचक भाषण देऊन, तो अपंग माणूस परत त्याच्या अंथरुणात बुडाला. परिचारिकेने त्याला पेलाभर काही उत्तेजक पेय आणून दिले. त्याची मान मागे टाकून व डोळे मिटून, होम्स शांत बसला होता. एखाद्या परक्या माणसाला त्याचे हे वागणे, दमल्यासारखे वाटले असते. पण मला माहिती होते की तो खोल चिंतनात बुडाला होता.

शेवटी तो म्हणाला, “तुम्ही सर्व काही इतके स्पष्टपणे व विस्तृत स्वरूपात सांगितले आहे, की माझ्या मनात फारसे प्रश्न उरले नाहीत. पण एक महत्वाची बाब मला विचारायची आहे

की तुम्ही कुणाजवळ, तुम्हाला हे असे फार महत्वाचे काम करायचे आहे, असे बोलला होतात का?

“नाही.”

“उदाहरणार्थ, इथे असलेली, मिस हॅरीसन?”

“नाही. मी त्या दिवसांनंतर ते काम कधी केलेच नाही. मला तशी काही सूचना मिळाली नाही.”

“आणि तुमच्या सहकाऱ्यांपैकी कोणी, तुम्हाला भेटायला आले नाही का?”

“नाही. कुणीच नाही.”

“त्यापैकी कुणाला कार्यालयातील त्या खोलीची रचना माहिती आहे?”

“हो. सगळ्यांना माहिती आहे.”

“तरीही, जर तुम्ही कुणाला त्या कराराबद्दल काही सांगितले नसेल, तर काही चौकशी करणे व्यर्थ आहे.”

“मी त्याबद्दल कुणाकडे काही बोललो नाही.”

“तुम्हाला वॉचमनबद्दल काही माहिती आहे का?”

“तो जुना सैनिक होता, याव्यतिरिक्त काही नाही.”

“कुठल्या तुकडीत?”

“मी ऐकल्याप्रमाणे, कोल्डस्ट्रीमगार्ड”

“आभारी आहे. मी फोर्ब्सकडून त्याबद्दल माहिती मिळवू शकतो. जरी त्यांना ती वापरता आली नाही, तरी अधिकारी व्यक्ती त्याबद्दल यथासांग माहिती देऊ शकतात. हा गुलाब किती सुंदर आहे!”

तो उघड्या खिडकीजवळ गेला. कोमेजणारे फूल हातात धरले व त्या छान छोट्याशा फुलाच्या हिरव्या, जांभळट लाल रंगाकडे बघू लागला. त्याचे असे वागणे माझ्यासाठी नवीन होते. कारण यापूर्वी मी त्याला कधी नैसर्गिक वस्तूंमध्ये रुची घेतलेले पाहिले नव्हते.

खिडकीला पाठ टेकवून, तो म्हणाला, “धर्माइतके कशातच, तर्कशास्त्र जरूरीचे नाही असा तर्क करणाऱ्याला, ते नेमक्या स्वरूपाचे शास्त्र म्हणून विकसित करता येते. भविष्यातील तरतूद करण्यामधील आपल्या चांगुलपणातील

टोकाचा भरवसा, मला फुलांमध्ये असलेला आढळतो. इतर सर्व गोष्टी, आपली शक्ती, आपल्या इच्छा, आपले अन्न, या आपल्या अस्तित्वासाठी प्राधान्याने आवश्यक आहेत. पण हा गुलाब त्याहून भिन्न आहे. त्याचा सुवास व रंग हे आपले आयुष्य जास्त सुंदर करतात. पण ते गरजेत मोडत नाही. हा फक्त आपल्या आयुष्यात असणारा जादा असलेला चांगुलपणा आहे. त्यामुळे मी असे म्हणेन, की आपण फुलांकडे बघून आशा जिवंत ठेवली पाहिजे.”

ती परिचारिका व पर्सी फेल्ट्स होम्सच्या या वक्तव्याकडे मोठ्या आश्चर्याने, चेहऱ्यावर निराशा आणून बघत होते. तो ते गुलाबाचे फूल हातात घेऊन दिवास्वप्नात रमला होता. तरूण स्त्री आत येईपर्यंत त्याची ती अवस्था चालू राहिली.

तिने आवाजात कडकपणा आणत विचारले, “मिस्टर होम्स, तुम्हाला हे गूढ सुटण्याची काही आशा वाटते आहे का?

भानावर येत तो उत्तरला, “ओहो, गूढ का?” ही केस समजून घ्यायला फार अवघड व गुंतागुंतीची आहे, हे नाकारणे चुकीचे होईल. पण मी तुम्हाला वचन देऊ शकतो, की मी यात

लक्ष घालतो आणि मला मला काही तसे आढळले, तर तुम्हाला सांगतो.”

“तुम्हाला काही पुरावे सापडले का?”

“तुम्ही मला सात दिले आहेत. पण अर्थात, मला त्यांची किंमत ठरवण्यापूर्वी, परीक्षा करावी लागेल.”

“तुम्हाला कुणाचा संशय आहे का?”

“मला माझाच संशय आहे.”

“काय?”

“इतक्या झटपट निर्णयाप्रत यायला.”

“मग लंडनला जाऊन तुमचे निष्कर्ष तपासून बघा.”

“मिस हॅरीसन, तुमचा उपदेश चांगला आहे. मला वाटते, वॉटसन, यापेक्षा बरे आपण काही करू शकणार नाही. मिस्टर फेल्ट्स, तुम्ही खोट्या आशेवर राहू नका. हे प्रकरण काही सोपे नाही.”

तो मुत्सद्दी ओरडला, “तुम्हाला परत बघेपर्यंत, मी आजारी असेन.”

“ठीक आहे उद्या मी याच गाडीने येतो. पण कदाचित माझा अहवाल निराशाजनक असेल.”

आमचा अशील ओरडला, “तुम्ही येणार आहात म्हणून धन्यवाद. काहीतरी होते आहे, हे बघून मला नवजीवन मिळाले आहे. तसेही मला उमराव होल्डहर्स्ट यांच्याकडून, पत्र आले आहे.”

“अस्स! ते काय म्हणत आहेत?”

“ते गार पडले आहेत. पण कठोर झालेले नाहीत. माझ्या टोकाच्या आजारपणामुळे, ते असे झाले असावेत. त्यांनी पुन्हा सांगितले, की हे प्रकरण फार महत्वाचे आहे. त्यांनी हे देखील सांगितले की माझ्या भविष्याविषयी काही हालचाल केली जाऊ नये. --- म्हणजे त्यांना असे म्हणायचे असावे, की माझी तब्येत सुधारेपर्यंत आणि मला माझे वॉर्ड नशीब बदलायची संधी दिली जाईपर्यंत, मला डच्चू --- “

होम्स म्हणाला, “हे योग्य व सहानुभूतीपूर्वक केलेले असे काम झाले. वॉटसन, चल. आपल्याला लंडनमध्ये बरेच काम आहे.”

मिस्टर जोसेफ हॅरीसनने आम्हाला स्टेशनवर सोडले. आम्हाला पोर्टसमाऊथची गाडी मिळाली. होम्स पूर्णपणे विचारात बुडालेला होता. क्लॅफम जंक्शन जाईपर्यंत, त्याने तोंड उघडले नाही.

“कुठल्याही गाडीने ही घरे बघत बघत लंडनला परत येणे, ही खूप आनंददायी गोष्ट आहे.”

मला वाटले, तो विनोद करतो आहे. कारण त्याचे हेतू शुद्ध नैतिक वाटत नव्हते. पण लगेचच त्याने स्पष्टीकरण दिले.

“त्या शिशाच्या रंगाच्या सागरामध्ये, एकाकी मोठ्या इमारतींचा समूह कसा विटा व स्लेटच्या दगडांवर उगवल्यासारखा दिसतो आहे, ते बघ.”

“त्या निवासी शाळा आहेत.”

“अरे मुला, ते दीपगृह आहे. ती उंचावर असलेली, भविष्यातील प्रकाशमान साजिरी जागा आहे. त्यात झगमगत्या प्रकाशाच्या शेकडो बिया पेरलेल्या आहेत. त्यातून अजून शहाणे व चांगले इंग्लंड उदयाला येईल. मला वाटते हा फेल्ट्स पित नाही?”

“मला असे वाटत नाही.”

“मलाही तसे वाटत नाही. पण आपण प्रत्येक शक्यता लक्षात घेतली पाहिजे. तो बिचारा मूर्ख, फारच खोल पाण्यात रुतला आहे. आणि त्याचा प्रश्न असा आहे, की आपण त्याला त्यातून बाहेर काढू शकू, की नाही. तुला मिस हॅरीसनबद्दल तुला काय वाटते?”

“मला ती चारित्र्यवान मुलगी वाटते.”

“हो. ती तशी चांगली आहे किंवा माझा काही गैरसमज होतो आहे. नॉर्थम्बरलँडच्या वाटेवर असलेल्या लोखंडाच्या कारखानदाराची ती, आणि तिचा भाऊ ही दोनच अपत्ये आहेत. मागील हिवाळ्यात प्रवास करतांना त्याने तिचे लग्न पर्सी फेल्ट्सबरोबर ठरवले. मग तिची फेल्ट्सच्या कुटुंबियांशी ओळख होण्यासाठी, तिला तिच्या भावाबरोबर तिथे आणले. मग पर्सी फेल्ट्सवर दुर्दैवाचा घाला पडला. आणि मग शुश्रूषा करण्यासाठी तो तिथेच राहिली. जोसेफ हॅरीसनलाही तिथे रहाणे पसंत पडल्याने, तोही तिथे राहिला. तू बघतो आहेस, की मी निरनिराळ्या चौकशा करतो आहे. पण आजचा दिवस तरी नक्की चौकशांचाच आहे.”

मी सुरू केले, “माझी प्रॅक्टीस --- “

थोड्या कडक स्वरात होम्स बोलला, “ओहो, तुला तुझ्या स्वतःच्या केसेस माझ्यापेक्षा जास्त रुचीपूर्ण वाटत असतील --- “

मी म्हणणार होतो, की हा वर्षातील सर्वात कमी लोक आजारी पडायचा काळ असल्याने, मी अजून एक दोन दिवस काढू शकेन.”

तो त्याचा विनोदी स्वभाव परत आणत म्हणाला, “छान, मग आपण या प्रकरणात मिळून लक्ष घालू. मला वाटते आपण फोर्ब्सला भेटून सुरवात करू. तो बहुधा आपल्याला सगळे काही खोलात जाऊन सांगू शकेल. त्यामुळे या केसकडे कुठल्या बाजूने बघायला सुरवात करावी, हे आपल्याला समजेल.”

“तू म्हणालास, की तुला पुरावे सापडले आहेत”

“हं. तसे पुष्कळ पुरावे आहेत. पण त्यांची किंमत आपण पुढील चौकशीने नक्की करायला हवी. हेतू सापडल्याशिवाय पुरावा शोधणे, फार कठीण आहे. पण आता हे करायचा हेतू

सापडला आहे. यामुळे ज्याचा फायदा होणार आहे, असा कोण आहे? यात फ्रेंच राजदूत, रशियन राजदूत, अजून कोणी शक्तिशाली बडी धेंडे व उमराव हॅरीसन आहेत.”

“उमराव हॅरीसन?”

“हे समजण्यासारखे आहे, की एखाद्या अधिकारपदावर असलेला मुत्सद्द्याने, अपघात असल्याचा बहाणा करून, असले महत्वाचे कागदपत्र नाहीसे करणे अशक्य नाही.”

उमराव हॅरीसनसारख्या माणसानेही?”

“अशी शक्यता आहे. याकडे आपण दुर्लक्ष करू शकत नाही. आपण आज त्या उमरावाला भेटू व तो काही सांगू शकतो का, ते बघू. मध्यंतरीच्या काळात मी आसपासच्या भागातून काही चौकशा करायला सुरवात केली आहे.”

“आधीच?”

“हो. मी लंडनच्या संध्याकाळच्या वर्तमानपत्रांना तारा पाठवल्या आहेत. ही जाहिरात प्रत्येक वर्तमानपत्रात येईल.”

त्याने वहीतून फाडलेला एक कागद मला दिला. त्यावर पेन्सिलीने लिहिले होते: ‘चार्ल्स रस्त्यावरील आंतरराष्ट्रीय कार्यालयाच्या दारात ‘L 10, या नंबरच्या गाडीतून २३ मे रोजी रात्री पावणेदहा वाजता, एक तिकीट पडलेले सापडले. इच्छुकांनी २२१, बेकर रस्ता, येथे भेटावे.’

“चोर गाडीतून आला, याबद्दल तुला खात्री आहे?”

“जरी नसेल आला, तरी काही बिघडत नाही. पण जर मिस्टर फेल्ट्सचे म्हणणे बरोबर असेल, की त्यांच्या खोलीत किंवा पॅसेजमध्ये लपण्यासारखी जागा नाही, तर मग चोर बाहेरूनच आला असला पाहिजे. जर तो बाहेरून इतक्या पावसाच्या रात्री आला असेल, आणि तरीही तो येऊन गेल्यावर लगेच तपासणी केली, तरी गालीच्यावर त्याच्या पाऊलखुणा उमटलेल्या सापडल्या नसतील, तर तो गाडीतून आला असल्याची शक्यता फार जास्त वाटते. हो मला वाटते, आपण असा तर्क नक्की करू शकतो, की तो गाडीनेच आला.”

“हे शक्य वाटते.”

“मी म्हटलेला हा एक पुरावा. यावरून आपण काही निष्कर्षांप्रत पोचू शकू. आणि नंतर अर्थातच घंटी --- हा या केसमधील ठळक मुद्दा आहे. घंटी का वाजावी? चोराने जास्त धीटपणा दाखवून ती वाजवली असेल का? की अजून कोणी चोराबरोबर होते व त्याने चोरी होऊ नये म्हणून ती वाजवली? की तो एक अपघात होता? की तो --- तो परत खोल चिंतनात बुडाला. काहीतरी नवीन त्याला सुचले असल्यामुळे तो एकदम शांत झाला असणार, हे मी सवयीमुळे ओळखले.

तीन वाजून वीस मिनिटे झाली होती. तेव्हा आम्ही बाहेर पडून घाईने जेवण केले व स्कॉटलंड यार्डच्या दिशेने निघालो. होम्सने फोर्ब्सला आधीच तार केली होती. तो तिथे आमची वाट बघत थांबला होता --- छोटासा, कोल्ह्यासारखा दिसणारा, ठळक पण मित्रत्वाचे नसलेले हावभाव असणारा, असा तो होता. तो तसा थंड होता पण आम्ही इथे कशाकरता आलो आहोत हे समजल्यावर, तर फारच थंडपणा दाखवू लागला.

तो कडवटपणे म्हणाला, “मिस्टर होम्स, मी तुमच्या तपासाच्या पद्धतीबद्दल ऐकले आहे. पोलीस तुम्हाला

सांगतील, ती माहिती तुम्ही गोळा करा आणि मग केस सोडवल्याचे श्रेय मात्र त्यांना देऊ नका.”

होम्स म्हणाला, “उलट, माझ्या यापूर्वीच्या त्रेपन्न केसेसपैकी माझे नाव, फक्त चार केसेसना मिळाले आहे. आणि उरलेल्या एकूणपन्नास केसेसचे श्रेय पोलिसांना मिळाले. हे तुम्हाला माहिती नसल्याबद्दल, मी तुम्हाला दोष देत नाही. कारण तुम्ही तरुण व अननुभवी आहात. पण तुम्हाला तुमचे कर्तव्य पार पाडायचे असेल, तर तुम्ही माझ्या विरुद्ध नव्हे, तर माझ्याबरोबर काम कराल.”

त्याचा इरादा बदलत, तो गुप्तहेर पोलीस म्हणाला, “मला एकदोन गोष्टी सांगितल्याबद्दल आनंद वाटला. पण मला अजून या केसबद्दल, काहीच श्रेय मिळालेले नाही.”

“तुम्ही कसा तपास केला?”

“टॅंगे, तो वॉचमन. आम्ही त्याची उलटतपासणी घेतली. त्याच्यावर पाळत ठेवली. तो चांगल्या चारित्र्याचा आहे. त्याच्याविरुद्ध काही सापडले नाही. पण त्याची बायको वार्ड

आहे. मला वाटते, ती दाखवते, त्यापेक्षा तिला जास्त माहिती आहे.”

“तुम्ही तिला बोलायला लावले का?”

“आम्ही आमच्यापैकी एक महिला पोलीसाला तिच्याकडे पाठवले आहे. मिसेस टॅंगे पिते आणि आमची पोलीस बाई दोनदा तुमच्याबरोबर असतांना ती भरपूर प्यायलेली होती. पण तिच्याकडून काही उपयुक्त माहिती मिळाली नाही.”

“मला असे समजले आहे, की त्यांच्या घरात दलाल रहातात?”

“हो. पण त्यांना पैसे देऊन बाहेर घालवले होते.”

“पैसे कुठून आले?”

“ते ठीक होते. त्याचे पेन्शन येणार होते. त्यांच्याकडे काही फार पैसे होते असे वाटले नाही.”

“जेव्हा मिस्टर फेल्ट्सनी घंटी वाजवून कॉफी मागवली, तेव्हा तिने उत्तरादाखल, काय स्पष्टीकरण दिले?”

“ती म्हणाली, की तिचा नवरा फार दमला होता व तिने त्याला विश्रांती घेण्यास सांगितले.”

“नंतर मिस्टर फेल्ट्स खाली गेले, तेव्हा तो खुर्चीत झोपलेला आढळला, याबरोबर मी सहमत आहे. त्याबद्दल काही वाद नाही. पण त्या बाईच्या चारित्र्याबद्दल आहे. ती रात्री कुठे निघून गेली होती, त्याबद्दल तुम्ही तिला काही विचारले का? ती घाईने चालली असल्याचे, रस्त्यावरील पोलीस कॉन्स्टेबलच्यादेखील लक्षात आले.”

“तिला घरी जायला, रोजच्यापेक्षा उशीर झाला होता.”

“तुम्ही तिच्या लक्षात आणून दिले का, की तुम्ही आणि मिस्टर फेल्ट्स तिच्यानंतर वीस मिनिटांनी, निघून तिच्याआधी घरी पोचलात?”

“तिने असे स्पष्टीकरण दिले, की बस व घोडागाडी यातील फरक आहे”

“ती घरी आल्यावर मागील स्वयंपाकघरात का धावली, याचे काही स्पष्टीकरण तिने दिले का?”

“तिला दलालांना द्यायचे पैसे तिथे होते, म्हणून.”

“तिच्याकडे निदान प्रत्येक गोष्टीसाठी उत्तर होते. तुम्ही तिला हे विचारले का, की ती गेली तेव्हा तिने चार्ल्स रस्त्यावर कुणाला रेंगाळताना पाहिले का?”

तिने कॉन्स्टेबल सोडून कुणाला बघितले नाही.”

“छान. तुम्ही तिची उलट तपासणी चांगली घेतलेली दिसते आहे. तुम्ही आणखी काय केले?”

कारकून गोरोला नऊ आठवडे चौकशीसाठी डांबले होते. पण त्यातून काही निष्पन्न झाले नाही. त्याच्याविरुद्ध काही सापडले नाही.”

“ती घंटी कशी वाजली, याबद्दल तुम्ही काही विचार केला का?”

“मी हे कबूल करतो, की ते काही माझ्या लक्षात येत नाही. असे करणारा जो कोणी आहे, तो फारच बिनधास्त असला पाहिजे.”

“हो. असे करणे. हे थोडे विचित्र होते. तुम्ही जे काही सांगितले, त्याबद्दल तुमचे आभार मानतो. जर मी गुन्हेगाराला पकडू शकलो, तर तुम्हाला कळवतो. चल वॉटसन.”

आम्ही बाहेर पडल्यावर मी विचारले, “आपण आता कुठे जातो आहोत?”

“आता आपण मंत्रीमहाशय व इंग्लंडमधील महत्वाची व्यक्ती अशा उमराव होल्डहर्स्ट, यांना भेटायला जात आहोत.”

डाउनिंग रस्त्यावरील त्यांच्या कार्यालयात, ते अजून असल्याचे समजल्याने, आम्ही सुदैवी ठरलो. होम्सने त्याचे कार्ड आत पाठवल्यावर, आम्हाला लगेच आत प्रवेश मिळाला. त्याच्याबाबतीत उल्लेखनीय असलेल्या मुत्सद्याच्या अदबीने, जुन्या नम्र पद्धतीने, त्याने आमचे स्वागत केले व आम्हाला शेकोटीच्या दोन्ही बाजूना असणाऱ्या खुर्च्यांवर बसवले. थोड्या उंच आकृतीच्या, व ठळक नाक डोळे, विचारी चेहरा व करडे होऊ लागलेले करडे केस असलेल्या त्याने, गालीच्यावर आमच्या दोघांच्या मध्ये उभे रहात, असे भासवण्याचा प्रयत्न केला, की तो कुणी फार मोठी व्यक्ती नाही आहे, जी तो खरे तर होता.

तो हसत म्हणाला, “मिस्टर होम्स, तुमचे नाव माझ्या-साठी खूप ओळखीचे आहे. तुम्ही इथे येण्याचे, एकच कारण असू शकते. तुम्ही काही कामासाठी आलेले आहात, ते मी

ओळखले आहे. तुम्ही कोणाच्या कामासाठी इथे आला आहात, हे मी विचारू शकतो का?”

होम्स उत्तरला, “मिस्टर पर्सी फेल्ट्स यांच्या कामाच्या संदर्भात.”

“ओहो, माझा दुर्दैवी भाचा! त्याच्याबाबतीत कुठलाही दृष्टीकोन घ्यायला, आमचे जवळचे संबंध आड येत आहेत. मला भीती वाटते, की या घटनेचा त्याच्या व्यावसायिक आयुष्यावर, फार वाईट परिणाम होईल की काय.”

“पण ते कागदपत्र मिळाले तर?”

“ओहो, तर मग काही प्रश्न नाही.”

“मी तुम्हाला एकदोन प्रश्न विचारू इच्छितो.”

“माझ्या हातात असेल, तेवढी माहिती मी तुम्हाला देऊ शकतो.”

“तुम्ही याच खोलीत, त्या कागदपत्राची नक्कल काढण्यासंबंधी सूचना दिली का?”

“हो.”

“मग तेव्हा ते बोलणे, कुणी ऐकले असावे का?”

“असे होणे शक्य नाही.”

“त्या कागदपत्रांची नक्कल काढायला तुम्ही कुणाला तरी देणार असल्याचे, कुणाला बोलला होतात का?”

“कधीच नाही.”

“अगदी खात्रीने?”

“हो.”

“ठीक आहे. जर तुम्ही व मिस्टर फेल्ट्स दोघेही कुणालाही या बाबतीत काही बोलला नाहीत, तर मग इतर कुणाला या बाबतीत काही माहिती असायचा प्रश्नच नाही. मग त्या खोलीत चोराचा प्रवेश, हा अपघाताने झाला असावा. त्याने संधी साधून ते लंपास केले.”

तो मुत्सद्दी हसला व म्हणाला, “ते माझ्या व्यवस्थापकीय कामाच्या बाहेरील आहे.”

होम्सने क्षणभर विचार केला. तो म्हणाला, “अजून एका महत्वाच्या मुद्द्याची मला तुमच्याबरोबर चर्चा करायची आहे.

मला समजले आहे त्याप्रमाणे, या करारसंबंधी काही गोष्टी बाहेर फुटण्याची, तुम्हाला फार भीती वाटते आहे.”

त्या मुत्सद्याच्या बोलक्या चेहऱ्यावर, एक सावली आल्यासारखे वाटले. “खरेच फार वाईट परिणाम होतील.”

“आणि ते घडून आले का?”

“अजून तरी नाही.”

“आपण क्षणभर धरून चालू, की रशियन किंवा फ्रेंच परराष्ट्रीय खात्यांना याचा सुगावा लागला आहे, तर तुम्हाला त्यांच्याकडून एव्हाना काही समजले असते.”

उमराव होल्डहर्स्ट फसव्या विनोदी चेहऱ्याने बोलले, “हो. समजले असते.”

मध्ये दहा आठवड्यांचा काळ गेला आहे. आणि असे काहीच झाले नाही. त्याअर्थी असे समजणे ठीक राहिल, की काही कारणाने ते त्यांच्यापर्यंत पोचलेले नाही.”

उमराव होल्डहर्स्टने खांदे उडवले.

“मिस्टर होम्स, चोराने ते चोरून फ्रेम करून टांगून ठेवले असतील, असे समजणे मूर्खपणा आहे.”

“कदाचित तो त्याचा फायदेशीर सौदा होण्याची वाट बघत असेल.”

“अजून काही काळ तो थांबला, तर त्याला काहीच किंमत मिळणार नाही. येत्या काही महिन्यात, ते गुपित रद्दबातल होईल.’

होम्स म्हणाला, “हे फार महत्वाचे आहे. अर्थात असे होणे शक्य आहे, की चोर अचानक आजारी पडला --- “

त्या मुत्सद्याने एक झटपट कटाक्ष टाकत विचारले, “उदाहरणार्थ, मेंदूज्वर?”

होम्स शांत राहून बोलला, “मी असे म्हणालो नाही. आणि आता उमराव होल्डहर्स्ट, आम्ही आधीच तुमचा खूप मोलाचा वेळ घेतलेला आहे. तेव्हा आता अच्छा.” आम्हाला दाराकडे जातांना बघून, थोडे वाकून तो उमराव बोलला, “गुन्हेगार कुणीही असो. तुमच्या शोधकामासाठी तुम्हाला शुभेच्छा.”

आम्ही बाहेर आल्यावर होम्स म्हणाला, “हा चांगला माणूस आहे .पण त्याची इभ्रत सांभाळतांना त्याला झगडावे लागते आहे. तो श्रीमंतीपासून दूर आहे व त्याला खूप काम आहे. अर्थात तू पाहिले असशील, की त्याच्या बुटांचे तळवे बदलून नवीन टाकले आहेत. वॉटसन, आता मी तुला तुझ्या महत्वाच्या कामापासून, अजून दूर ठेऊ शकत नाही. आज मी आता अजून काही करणार नाही. फक्त माझ्या जाहिरातीला प्रतिसाद देण्यासाठी कुणी आले, तर तेवढे मी बघेन. पण उद्या जर तू माझ्याबरोबर आपण काल घेतलेल्या गाडीने आपल्या अशीलाच्या घरी आलास, तर फार बरे होईल.”

मी ठरल्याप्रमाणे त्याला दुसऱ्या दिवशी भेटलो व आम्ही आमच्या कामाच्या जागी पोचलो. त्याच्या जाहिरातीला काही प्रतिसाद मिळाला नसल्याचे तो म्हणाला. या केसवर काहीही नवीन प्रकाश पडला नाही. त्याची इच्छा असेल तेव्हा तो एखाद्या रेड इंडियनसारखा, निश्चल बसून रहात असे. तो तसा बसलेला असल्याने, मला तो या केसबद्दल समाधानी आहे की नाही, हे कळत नव्हते. मला आठवते त्याप्रमाणे त्याचे संभाषण,

मोजमापाच्या बर्टीलॉन पद्धतीबद्दल चालू होते. आणि तो कुणा फ्रेंच विद्वानाचे तोंडभरून गुणगान करत होता.

आमचा अशील अजून, त्याच्या एकनिष्ठ परिचारिकेच्या देखरेखीखाली होता. पण एकंदरीत पूर्वीपेक्षा बरा दिसत होता. आम्ही आत शिरल्यावर तो काही अडचण न येता अंथरुणावरून उठू शकला व आमचे स्वागत केले.

त्याने अधीरतेने विचारले, “काही बातमी?”

होम्स म्हणाला, “मी बोललो होतो, त्याप्रमाणे माझा अहवाल नकारात्मक आहे. मी फोर्ब्सला भेटलो आणि तुमच्या मामांनाही भेटलो. अजून एकदोन चौकशा मी करतो आहे. त्यातून काही निघू शकेल.”

“तुम्ही आशा सोडलेली नाही, तर?”

“शक्यच नाही.”

मिस हॅरीसन ओरडली, “असे तुम्ही म्हटल्याबद्दल मी देवाचे आभार मानते. आपण आपले धैर्य व चिकाटी शाबूत ठेवली, तर आज ना उद्या, सत्य बाहेर येईलच.”

कोचावर बसत फेल्प्स बोलला, “तुम्ही आम्हाला सांगाल, त्यापेक्षा आज आमच्याकडे तुम्हाला सांगण्यासारखे, जास्त काही आहे.”

“मी अशी आशा करतच होतो.”

“हो. इथे रात्री एक साहसी, पण गंभीर प्रकार झाला.” बोलतांना त्याचे हावभाव कठोर झाले. त्याच्या डोळ्यात एक प्रकारची भीती दिसू लागली. तो पुढे बोलला, “तुम्हाला माहिती आहे का, मी असा विश्वास ठेऊ लागलो आहे, की माझ्या जीवनाचे उद्दिष्ट असलेला व मला मानमरातब मिळवून देणारा एक राक्षसी वार्डट गुप्त बेत माझ्यात अजाणतेपणे आकार घेतो आहे.”

“होम्स किंचाळला, “काय बोलत आहात?”

“हे अशक्य वाटते. कारण मला माहिती आहे त्याप्रमाणे, मला जगात कोणी शत्रू नाही. तरीही काल रात्रीपासून, मला सारखे असेच वाटते आहे.”

“नक्की काय वाटते आहे, ते मला ऐकू दे.”

“तुम्हाला हे माहिती पाहिजे, की काल रात्री पहिल्यांदाच मी खोलीत परिचारिकेशिवाय एकटा झोपलो होतो. मी इतका बरा होतो की मला वाटले, मी आता रोजदेखील कुणाच्या मदतीशिवाय एकटा झोपू शकेन. रात्रीचा दिवा जळत होता. पहाटे दोन वाजता, मला हलकीशी झोप लागली होती. तेव्हा मला अचानक, काही चाहूल लागून जाग आली. एखाद्या उंदराने लाकडाचा तुकडा कुरतडताना करावा, तसा तो आवाज होता. काही वेळ मी तो असे समजून ऐकत राहिलो, की तो तसाच असावा. मग तो मोठा होऊ लागला. आणि अचानक खिडकीतून काही धातू कापल्यासारखा आवाज आला. मी नवल वाटून उठून बसलो. आता त्या आवाजाबद्दल काही संशय राहिला नाही. पहिले काही आवाज काच बसवलेल्या लाकडाच्या चौकटीत एखाद्या हत्याराने काही चिरडल्यासारखे होते आणि दुसरा आवाज, ते हत्यार काढून घेतल्याचा होता.

मग दहा मिनिटे ते थांबले. जणू काही तो मनुष्य मी जागा झालो आहे की काय, हे बघायला थांबला असावा. मग मला करकर आवाज आला व खिडकी हळू उघडली गेली. मला आता ते सहन होईना. कारण मी अशक्त झालो होतो. मी उठलो

व खिडकी उघडली. एक मनुष्य खिडकीतून गुडघ्यात वाकलेला दिसला. तो मला अर्धवट दिसला आणि लगेच नाहीसा झाला. त्याने बुरख्यासारखे काही घातले होते. एक गोष्ट नक्की होती, की त्याच्या हातात काही शस्त्र होते. मला ते मोठ्या सुच्यासारखे दिसले. त्याने पळण्यासाठी पलटी मारल्यावर, मी तो सुरा चकाकताना पाहिला.”

होम्स म्हणाला, “हे फारच उत्कंठावर्धक आहे. तुम्ही मग काय केले?”

“मी बळकट असतो, तर उघड्या खिडकीतून त्याचा पाठलाग केला असता. मी घंटी वाजवली आणि घरादाराला जागे केले. घंटी स्वयंपाकघरात वाजते व सगळे नोकर व झोपतात. त्यामुळे थोडा वेळ लागला. पण मी ओरडत सुटलो. त्यामुळे जोसेफ खाली आला. त्याने सगळ्यांना उठवले. जोसेफ व त्याची बहीण अॅनी यांना खिडकीबाहेरील भागावर खुणा दिसल्या. पण अलीकडे हवा इतकी कोरडी आहे, की गवतावर माग काढणे त्यांना शक्य झाले नाही. पण रस्त्या-लगतच्या लाकडी कुंपणावर पण खुणा दिसल्या. त्यावरून मला असे समजले, की कोणीतरी येऊन गेले आणि असे करतांना

कुंपणाच्या तारेवर अडखळले. मी अजून स्थानिक पोलिसांना काही सांगितले नाही. कारण मला वाटले, या बाबतीत तुमचे मत घ्यावे.”

आमच्या अशीलाच्या या हकीगतीने शेरलॉक होम्सवर असामान्य परिणाम झाला. तो खुर्चीतून उठला व उद्दीपित होऊन खोलीत अस्वस्थपणे फेऱ्या मारू लागला.

आतून हलला असला तरी, फेल्प्स हसत म्हणाला, “दुदैव कधी एकटे येत नाही.”

होम्स म्हणाला, “पण तुम्हाला तुमचा वाटा आधीच मिळालेला आहे. माझ्याबरोबर तुम्ही घराभोवती एक चक्कर मारू शकाल का?”

“हो नक्कीच. मला सूर्यप्रकाश आवडेल. आपल्याबरोबर जोसेफदेखील येईल.”

मिस हॅरीसन म्हणाली, “आणि मी सुद्धा.”

होम्स म्हणाला, “मला वाटते नको. मला वाटते तुम्ही आता जिथे बसला आहात, तिथेच बसावे.”

ती तरुण स्त्री तिच्या जागेवर थोड्या रागाने बसली. तिचा भाऊ मात्र आमच्याबरोबर निघाला. आम्ही चौघे खिडकीतून बाहेर हिरवळीवर आलो. तो म्हणाला तसे, खिडकीच्या बाजूला खुणा होत्या. पण त्या फार पुसट होत्या. होम्स तिथे क्षणभर थांबला. मग त्याचे खांदे उडवत उठला.

तो बोलला, “मला वाटत नाही की इथे फार काही घडले आहे. आपण घराभोवती फेरी मारू आणि बघू, की हीच खोली कुणी का निवडली. मी हॉलमधील मोठ्या खिडक्यांचा विचार केला असता. आणि जेवायच्या खोलीत तर त्याला अजून काही चांगले दिसले असते.”

मिस्टर जोसेफ हॅरीसन म्हणाला, “त्या रस्त्यावरून जास्त चांगल्या दिसतात.”

“हो. अर्थात. इथे दार आहे. इथून पण तो येऊ शकला असता. हे दार कशासाठी आहे?”

“हे कामाला येणाऱ्या लोकांसाठी आहे. पण रात्री ते बंद असते.”

“तुम्हाला यापूर्वी असे घडल्याचे, आठवते आहे का?”

फेल्प्स बोलला, “कधीच नाही.”

“चोर आकर्षित होतील असे काही चांदीचे ताट किंवा इतर काही किमती वस्तू तुम्ही घरात ठेवता का?”

“नाही.”

होम्सने खिशात हात घालून, अहेतुकपणे घराभोवती फेऱ्या मारल्या. असे तो सहसा करत नसे.

तो जोसेफ हॅरीसनला म्हणाला, “त्या चोराने कुंपणाशी काही खुणा सोडल्याचे तुम्ही म्हणालात, त्या बघू.”

त्या जाड्या तरुणाने आम्हाला त्या जागेशी नेले. तिथे लाकडी कुंपणाच्या वरचा भागावर खुणा दिसल्या. लहानसा लाकडाचा तुकडा तिथून लोंबत होता. होम्सने तो काढून नीट तपासला.

हे काल रात्री केलेले आहे का? हे तर जुने वाटते आहे, नाही का?”

“असेलही.”

“दुसऱ्या बाजूला कोणी उडी मारल्याच्या खुणा नाहीत. नाही. मला नाही वाटत, की याचा काही उपयोग होईल. आपण परत झोपायच्या खोलीत जाऊन बोलू.”

त्याच्या भावी मेहुण्याच्या खांद्यावर भार टाकत, पर्सी फेल्ल्स खूप हळू चालत होता. होम्स हिरवळीतून भरभर चालत होता. त्यामुळे होम्स आणि मी झोपायच्या खोलीच्या खिडकीशी त्यांच्या बरेच आधी आलो.

होम्स खूप जोरात बोलला, “मिस हॅरीसन, तुम्ही जिथे आहात, तिथेच दिवसभर राहायला पाहिजे. काही झाले तरी इथून हलू नका. असे करणे, फार महत्वाचे आहे.”

ती मुलगी आश्चर्याने बोलली, ”मिस्टर होम्स, तुम्ही तसे म्हणत असाल, तर नक्कीच.”

जेव्हा तुम्ही झोपायला जाल, तेव्हा बाहेरच्या दाराला कुलूप लावा आणि किल्ली तुमच्याजवळ ठेवा. असे नक्की कराल ना?”

“पण पर्सी?”

“त्यांना मी माझ्याबरोबर, लंडनला घेऊन जातो.”

“आणि मी इथेच राहू?”

“हे त्याच्यासाठीच आहे. अशा तऱ्हेने तुम्ही त्यांना मदत करू शकाल. आटपा. हे नक्की करा.”

तिने होकारार्थी मान डोलावली. तेव्हाच दुसरे दोघे तिथे आले.

तिचा भाऊ ओरडला, “अॅनी, तू इथे काय करत बसली आहेस? बाहेर सूर्यप्रकाशात ये.”

“नको जोसेफ, मी इथे थंड व शांत जागी बरी आहे, कारण माझे डोके दुखते आहे.”

आमचा अशील म्हणाला, “मिस्टर होम्स, आता काय करायचा तुमचा विचार आहे?”

“ही किरकोळ चौकशी करतांना आपल्या मुख्य उद्दिष्टाकडे आपले दुर्लक्ष होता कामा नये. तुम्ही माझ्याबरोबर लंडनला आलात, तर मला मोठी मदत होईल.”

“लगेच?”

“तुमच्या सोयीप्रमाणे. साधारण तासाभरात.”

माझा काही उपयोग होणार असेल, तर मला बळकट झाल्यासारखे वाटेल.”

“अशी खूप शक्यता आहे.”

“कदाचित मी तिथे आज राहिलेले, तुम्हाला आवडेल का?”

मी तेच म्हणणार होतो.”

“मग माझा रात्रीचा मित्र मला परत भेटायला आला, तर त्याला दिसेल, की पक्षी उडालेला आहे. मिस्टर होम्स, आम्ही सगळे तुमच्या हातात आहोत. तुम्ही तुम्हाला नेमके काय हवे आहे, ते सांगत चला. कदाचित जोसेफ माझ्याबरोबर आला, तर तो माझ्याकडे बघू शकेल, नाही का?”

“ओहो, नको, तुम्हाला माहिती आहे, माझा मित्र डॉक्टर आहे. तो तुमची काळजी घेईल. तुमची परवानगी असेल, तर आपण इथे जेवण करू आणि मग तिथेही लंडनला जाण्यासाठी निघू.”

त्याने सुचवल्याप्रमाणे सर्व तयारी करण्यात आली. पण होम्सने म्हटल्याप्रमाणे, मिस हॅरीसनने झोपायची खोली

सोडायला नकार दिला. हे सर्व करण्यात, होम्सचा उद्देश काय होता, हे मला समजले नाही. त्या स्त्रीला फेल्ट्सपासून दूर ठेवणे, हा हेतू होता की काय! फेल्ट्सची तब्येत सुधारू लागल्याने व पुढील हालचालींमुळे ती खूष होती. तिने आमच्याबरोबर जेवण घेतले. होम्सकडे आमच्यासाठी अजून एक आश्चर्य होते. आम्हाला स्टेशनवर सोडायला आल्यावर व आम्ही गाडीत बसलेले पाहिल्यावर, तो शांतपणे म्हणाला, की त्याला इथून जायचे नाही. तो इथेच रहाणार होता.

तो बोलला, “मी जाण्यापूर्वी मला एकदोन लहानसे मुद्दे स्पष्ट करायचे आहेत. तुमची अनुपस्थितीची मला काही कारणाने मदतच होईल. वॉटसन, तू लंडनला पोचलास, की की आपल्या मित्राला घेऊन लगेच बेकर रस्त्याला जा आणि मी येईपर्यंत तिथेच रहा. हे चांगले आहे, की तू माझा जुना मित्र आहेस. त्यामुळे तुमचा वेळ गप्पा मारण्यात चांगला जाईल. मिस्टर फेल्ट्स यांना आज वेगळी झोपायची खोली मिळेल. उद्या न्याहारीसाठी मी तिथे येतोच. वॉटरलूपासून आठची गाडी मला मिळेल.’

मिस्टर फेल्ट्स खंत प्रकट करत म्हणाला, “पण लंडनमधील तपासकामाचे काय?”

“ते आपण उद्या करू. मला वाटते आता या क्षणी मी इथे रहाण्याची गरज आहे.”

आमची गाडी सुटू लागली, तेव्हा फेल्ट्स ओरडला, “ब्रीआरब्रे येथील लोकांना सांगा, की मी उद्या रात्रीपर्यंत येतो आहे.’

“आम्ही स्टेशन सोडतांना होम्स हात हलवत उत्तरला, “मी ब्रीआरब्रेला जाणे, फारसे अपेक्षित नाही.”

प्रवासात फेल्ट्स आणि मी याबद्दल बोललो. पण आमच्यापैकी कुणालाच होम्सच्या या नवीन कारवाईबद्दल, समाधानकारक उत्तर देता आले नाही.

“मला वाटते, जर काल रात्री चोरी झाली असेल, तर त्याला प्रकरणातील पुरावा शोधून काढायचा असेल. मला तरी तो सामान्य प्रकारचा भुरटा चोर वाटत नाही.”

“मग तुमची काय कल्पना आहे?”

“मी अशक्त झालो आहे. त्यामुळे, तुम्ही माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवा, असे मी तुम्हाला सांगत नाही. पण मला वाटते, की काही राजकीय कुतूहल मला वेढा घालते आहे. आणि कुठल्यातरी कारणाने माझा असा समज झाला आहे, की कुठल्यातरी बेकायदेशीर कामे करणाऱ्या गटाने माझ्या आयुष्याला लक्ष्य बनवले आहे. हे तुम्हाला अतिरेकी स्वरूपाचे व तर्कनिष्ठतेला सोडून वाटेल, पण एकंदरीत सर्व घटना बघता, ते तसेच आहे. चोराने जिथे काही किमती माल ठेवलेला नाही, अशी झोपायच्या खोलीची खिडकी तोडायचा प्रयत्न का करावा? आणि त्याने हातात लांब सुरा घेऊन का यावे?”

“तुमची खात्री आहे, की ती साधी घरफोडी नव्हती?”

“नाही. नाही. तो सुरा होता. मी त्याचे पाते चकाकताना माझ्या डोळ्यांनी पाहिले.”

“पण तुमच्याशी कुणी, असे पशुतुल्य वर्तन का करावे?”

“तोच तर प्रश्न आहे.”

“ठीक आहे, जर होम्सचाही असाच दृष्टीकोन असेल, तर त्यासाठीच त्याची ही काही चाल असेल, नाही का? तुमचे म्हणणे खरे असेल, तर काल रात्री तुमच्यावर हात टाकायच्या इराद्याने आलेल्या माणसाला तो आज पकडून, कराराचे कागद मिळवण्याच्या कदाचित जवळ जाईल. तुम्हाला दोन शत्रू नसावेत. एक कागद चोरणारा व दुसरा तुमच्यावर हल्ला करण्यासाठी टपलेला!”

“पण होम्स म्हणाला, की तो ब्रीआरब्रेला जात नाही आहे.”

मी म्हणालो, “मी त्याला अनेक वर्षे ओळखतो. पण काहीतरी कारण असल्याशिवाय तो असे करणार नाही.” एवढे बोलून आमची संभाषणाची गाडी दुसरीकडे वळली.

पण माझ्यासाठी आजचा दिवस फार दमवणारा होता. मोठ्या आजारातून उठलेल्या फेल्प्सला, त्याच्या दुर्दैवाने तक्रारखोर व उदास बनवले होते. त्याला त्या अवस्थेतून बाहेर काढण्यासाठी, अफगाणिस्तान, भारत, सामाजिक प्रश्न किंवा काहीही विषयात शिरले, तरी काही उपयोग होत नव्हता. तो फिरून त्या हरवलेल्या कागदपत्रांबद्दल, तर्क करू लागे व

निराशा ओढवून घेई. होम्स काय करत असेल, उमराव होल्डहर्स्टने काय करायचे ठरवले असेल, उद्या सकाळी काय बातमी मिळेल, याशिवाय त्याला काही सुचत नव्हते. संध्याकाळ होऊ लागली, तशी त्याची अस्वस्थता वाढून तो अगतिक होऊ लागला.

त्याने विचारले, “तुमचा होम्सवर पूर्ण विश्वास आहे?”

“मी त्याला उल्लेखनीय गोष्टी करतांना पाहिले आहे.”

“पण इतक्या अंधारी बाबीवर, तो उजेड पाडू शकेल का?”

“हो. हो. या केसमध्ये जेवढे पुरावे आहेत, त्यापेक्षा कमी पुरावे असलेल्या केसेस सुद्धा त्याने सोडविलेल्या मला माहिती आहेत.”

पण ज्यात राष्ट्रीय सुरक्षिततेसारखा प्रश्न धसास लागलेला आहे, अशी केस?”

“ते मला माहिती नाही. माझ्या माहितीप्रमाणे, युरोपमधील तीन उच्चभ्रू राजघराण्यातील फार महत्वाच्या

बार्बीसंबंधीचे काम बाहेर गाजावाजा न करता, त्याने केलेले आहे.”

“वॉटसन, तुम्ही त्याला चांगले ओळखता. पण तो अनाकलनीय माणूस आहे. त्याचे काय करावे, हे मला समजतच नाही. तुम्हाला तो आशादायी वाटतो का? तो यशस्वी होईल, असे तुम्हाला वाटते का?”

“तो काही म्हणाला नाही.”

“हे चांगले चिन्ह नाही.”

“विरोधाभासात्मक रीत्या, मला असे जाणवते, की जेव्हा तो यशस्वी मार्गापासून दूर असतो, तेव्हा तो तसे सांगतो. त्याला जेव्हा काही सुगावा लागतो, पण त्याची खात्री झालेली नसते, तेव्हा तो घुमा होतो. काही बोलत नाही. माझ्या प्रिय माणसा, आपण त्याबद्दल काळजी करून काही फायदा नाही. त्यामुळे मी तुला विनंती करतो, की तू झोपायला जा, उद्याचा सामना आपण ताज्या दमाने करू.”

शेवटी माझ्या साथीदाराने माझे ऐकले. तरीही त्याची उद्दीपित अवस्था बघून, त्याला झोप येईल की नाही, याबद्दल

मला शंकाच होती. खरच, त्याच्या मनोवस्थेची लागण मला होऊन, मी त्या विचित्र समस्येवर विचार करत व त्यावर शंभर उपाय शोधत, अर्धी रात्र जागाच राहिलो. पण ते सर्व उपाय अशक्य होते. होम्स तिथे का राहिला? त्याने मिस हॅरीसनला दिवसभर त्या खोलीत रहायला का सांगितले? त्याने ब्रीआरब्रे येथील लोकांना तो त्यांच्याजवळ रहाणार असल्याचे, का सांगितले नाही? झोप लागेपर्यंत, माझ्या डोक्यात या प्रश्नांचा भुंगा गुणगुणत राहिला.

सकाळी सात वाजता मला जाग आली. मी ताबडतोप फेल्प्सच्या खोलीत गेलो. तो आजारलेल्या व दमलेल्या चेहऱ्याने रात्रभर जागाच असल्याचे कळले. त्याचा पहिला प्रश्न होता, की होम्स आला का?

मी बोललो, “त्याने सांगितले आहे, म्हणजे तो त्याच वेळेला येईल.”

आणि माझे शब्द खरे ठरले. आठनंतर थोड्याच वेळात एक घोडागाडी खाली थांबली व त्यातून आमचा मित्र उतरला. खिडकीतून आम्ही पाहिले, की त्याच्या डाव्या हाताला बँडेज

बांधले होते आणि त्याचा चेहरा ओढलेला दिसत होता. तो आत शिरला. पण वरती यायला त्याला काही वेळ लागला.

फेल्ट्स ओरडला, “त्याला मार लागलेला दिसतो आहे.”

तो बरोबर असल्याचे, मला कबूल करावे लागले. मी म्हणालो, “शेवटी, या केसचा पुरावा इथे लंडनमध्येच दिसतो आहे.

फेल्ट्सने एक सुस्कारा टाकला.

तो म्हणाला, “मला माहिती नाही हे कसे आहे, पण मी त्याच्या परतून येण्याबद्दल मी खूप आशा बाळगून होतो. काल त्याचा हात असा नव्हता. काय झाले असेल?”

माझा मित्र खोलीत आल्यावर मी विचारले, “होम्स, तू फार जखमी झालेला नाहीस ना?”

तो आम्हाला शुभ सकाळ म्हणत बोलला, “छट् हे माझ्याच निष्काळजीपणामुळे झाले आहे. मिस्टर फेल्ट्स, मी सोडवलेल्या केसेसपैकी ही सर्वात अंधारी केस होती.”

“मला भीती आहे, की तुम्ही ती सोडवू शकला नाहीत.”

“हा फारच उल्लेखनीय अनुभव होता.”

मी म्हणालो, “ते बँडेज तुझ्या साहसाबद्दल सांगते आहे. काय झाले, ते तू आम्हाला सांगणार नाहीस का?”

माझ्या प्रिय वॉटसन, न्याहारीनंतर. मी सरेच्या हवेतून तीस मैल धापा टाकत, आता सकाळी आलो आहे. मला वाटते माझ्या जाहिरातीला काही प्रतिसाद मिळालेला नाही? ठीक आहे. ठीक आहे. प्रत्येक वेळेस आपला अंदाज खरा ठरेल, असे नाही.”

मी मिसेस हडसनला फोन लावणार होतो, तेवढ्यात ती चहा व कॉफी घेऊन आली. काही मिनिटांनी तिने तीन बशा झाकून आणल्या. होम्सला फार भूक लागली होती. मी उत्सुक होतो व फेल्प्स उदासीनतेच्या पुसट छायेत होता.

चिकनची बशी उघडत होम्स म्हणाला, “मिसेस हडसनने प्रसंग अगदी छान साजरा केला आहे. हे थोडे अपुरे वाटते आहे पण तिला स्कॉटीश बाईसारखी न्याहारीची चांगली जाण आहे. वॉटसन, तुझ्या बशीत काय आहे?”

मी उत्तरलो, “डुकराचे मास व अंडी.”

“छान. मिस्टर फेल्ट्स, तुम्ही काय घेणार? चिकन की अंडी? कृपया काय ते घ्या.”

फेल्ट्स म्हणाला, “आभारी आहे. मी काहीच खाऊ शकत नाही.”

“असे कसे, काहीतरी खाऊन तर बघा.”

“नाही. मला खरच, काही नको.”

होम्स खोडकरपणे डोळे मिचकावत म्हणाला, “ठीक आहे, आम्ही खायला तुमची हरकत नसावी, नाही का?”

फेल्ट्सने झाकण काढले आणि असे केल्यावर तो किंचाळला. त्या बशीइतकाच त्याचा चेहरा पांढरा पडला. त्या बशीच्या मध्यभागी एका छोट्या नळकांड्यामध्ये निळसर करडे कागद होते. त्याने झडप घालून तो घेतला. भरभर नजरेखालून घातला व तो छातीशी धरून, आनंदाने आरोळ्या मारत, खोलीभर नाचत सुटला. नंतर तो भावनातिरेकाने व दमल्यामुळे खुर्चीत कोसळला. त्याला चक्कर येऊ नये म्हणून, आम्हाला त्याच्या घशात ब्रँडी ओतावी लागली.

होम्सने त्याच्या खांद्यावर थोपटत, त्याला शांत करत म्हटले, “अरे, अरे! तुझ्यावर अशा तऱ्हेने मारा करणे चांगले नव्हते. पण वॉटसन तुम्हाला सांगेल, की मी स्वतःला नाटकीपणापासून रोखू शकत नाही.”

फेल्ट्स्नेने ते कागद हातात घेऊन त्याचे चुंबन घेतले. तो ओरडला, “देव तुमचे भले करो. तुम्ही माझी लाज राखलीत.”

होम्स म्हणाला, “तुम्हाला माहिती आहे का, माझी स्वतःची इभ्रत पणाला लागली होती. निष्काळजीपणे एखादी चूक करणे हे तुम्हाला जसे त्रासदायक आहे, तसेच मला एखाद्या केसचा छडा न लावता येणे, हे माझ्यासाठी कमीपणाचे आहे.”

फेल्ट्स्नेने ते कागद हातात घेऊन, कोटाच्या अगदी आतील खिशात ठेवले.

“मला तुमच्या न्याहारीत, अडथळा आणायची इच्छा नाही. पण तुम्ही ते कागद कसे व कुठून मिळवले, हे ऐकण्यासाठी मी फार अधीर झालो आहे.”

शेरलॉक होम्सने कपभर कॉफी प्यायली व मग अंड्याकडे मोर्चा वळवला. मग तो उठला, त्याने पाईप पेटवला व मग त्याच्या खुर्चीत स्थिरस्थावर झाला.

तो म्हणाला, “मी पहिल्यांदा काय केले, आणि मग सर्व कसे उलगाडत गेले, ते सांगतो. तुम्हाला स्टेशनवर सोडल्यावर, मी सरेच्या टुमदार छोट्याशा, छान नयनरम्य परिसरातील रिप्ले गावात एक फेरफटका मारायला गेलो. तिथे एका खानावळीत चहा घेतला. माझा थर्मास भरून घेतला व सँडविचचे पुडकेही खिशात ठेवले. तिथे संध्याकाळपर्यंत वेळ काढला. मग सूर्यास्तानंतर ब्रीआरब्रेच्या बाहेरच्या मोठ्या रस्त्याला गेलो.

“रस्ता रिकामा होईपर्यंत, तिथे थांबलो --- मला वाटते, तसा तो कधी जास्त रहदारीचा नव्हताच. मग मी कुंपण ओलांडून, हिरवळीवर आलो.”

फेल्ट्स मध्येच बोलला, “गेट नक्कीच उघडे असणार!”

‘हो. पण अशा बाबतीत, माझी एक विशेष पद्धत असते. जिथे तीन फरची झाडे उभी आहेत, तिथे मी घरातून कुणाला दिसणार नाही अशा तऱ्हेने लपून, पलीकडील बाजूच्या

झुडूपांमध्ये रांगत गेलो. माझ्या पॅटचे फाटके गुडघे याची साक्ष देतील. तिथे मला तुमच्या झोपायच्या खोलीच्या खिडकीसमोर असलेले, मोठ्या पानांचे व मोठ्या घंटेच्या आकाराच्या फुलांचे झाड सापडले. तिथे मी काय काय होते आहे, हे बघत लपून बसलो.

तुमच्या खोलीच्या खिडक्यांचे पडदे उघडे होते. मला तिथे टेबलाजवळ वाचत बसलेली मिस हॅरीसन दिसली. सव्वादहा झाले होते. तेव्हा तिने पुस्तक मिटवले व खिडक्या बंद करून झोपायला गेली.

मी तिचा दार लावतानाचा आवाज ऐकला आणि माझी खात्री झाली, तिने बाहेरचे दार कुलूपबंद केले असणार.”

फेल्ट्स मध्येच बोलला, “किल्ली!”

“हो. मिस हॅरीसनला तशा सूचना दिल्या होत्या, की बाहेरचे दार कुलूपबंद करा आणि झोपायला जातांना किल्ली तुमच्याजवळ ठेवा. तिने माझी प्रत्येक आज्ञा शब्दशः पाळली. तिच्या सहकार्यानेच आता तो कागद तुमच्या खिशात आहे. नंतर तिने दिवा घालवला व मी सरसावून बसलो.

रात्री हवा चांगली होती. पण रोजची झोपायची वेळ असल्याने व मी दमलेलो असल्याने, मला खूप झोप येत होती. केवळ रहस्यभेद होण्याची शक्यता असल्याने, पाण्याजवळ सावजाची वाट बघत बसणाऱ्या शिकाऱ्याप्रमाणे, मी जागत बसलो होतो. वॉटसन, त्या भयानक खोलीत आपण ‘ठिपक्यांचा पट्टा’ या साहसाच्या वेळी जसे जागत बसलो होतो, तशीच ही लांबलचक रात्र होती. जवळ असणाऱ्या चर्चमधील घड्याळ टोले देत होते. पण माझा वेळ जात नसल्याने, मला ते एकाहून जास्त वेळा बंद पडल्यासारखे वाटले. शेवटी पहाटे दोन वाजता, अचानक किल्ली फिरवल्याचा हळू आवाज आला. क्षणभराने नोकरांसाठी असलेले दार उघडले व मिस्टर जोसेफ हॅरीसन मला चंद्रप्रकाशात दिसले.”

फेल्प्स ओरडला, “जोसेफ!”

“त्याच्या डोक्यावर काही नव्हते. पण त्याने काळा कोट खांद्यावर ठेवला होता, जेणेकरून कुणी त्याला पाहीलेच, तर तो पटकन डोक्यावर ओढून घेऊन चेहरा झाकता आला असता. तो भिंतीच्या सावलीतून, पाय न वाजवता चालत होता.

जेव्हा तो खिडकीपाशी गेला, तेव्हा त्याने मोठा सुरा फटीत घातला व जोर लावून त्याने खिडकीचा बार तोडला व ती उघडली.

मी जिथे लपलो होतो, तिथून मला खोलीचे दृष्य व प्रत्येक हालचाल चांगली दिसत होती. तो आत शिरलेला दिसला. त्याने शेकोटीवरील दोन मेणबत्या पेटवल्या. नंतर त्याने दाराजवळील गालीच्याकडे मोर्चा वळवला. प्लंबरला पाईपचे काही काम करण्यासाठी थोडा सैल ठेवलेला, गालीच्याचा तुकडा त्याने उचकटला. तिथून खाली स्वयंपाकघरात पाईप गेलेले होते. या छुप्या जागेतून त्याने एक लहानसा सिलिंडर काढला. गालीचा परत होता तसा केला. मेणबत्या विझवल्या आणि सरळ चालत माझ्या हातात येऊन पडला. कारण मी खिडकीबाहेर त्याची वाट बघत थांबलो होतो.

मला वाटले होते त्यापेक्षा तो जास्त दुष्ट निघाला. त्याने माझ्यावर सुरा उगारला. आणि त्याच्याशी झटापट करतांना, त्याचा वर केलेला हात मी पकडायच्या आत, मला बोट्यांच्या तळाशी जखम झाली. त्याच्या एका उघड्या डोळ्याने, त्याने

खुनशी नजरेने माझ्याकडे बघितले. पण निदान बुद्धी शाबूत ठेऊन माझे ऐकले व मला ते कागद दिले. ते मिळाल्यावर मी त्याला जाऊ दिले. पण फोर्ब्सला आज सकाळी झालेल्या प्रकाराबद्दल, तार केली. जर त्याने पक्षी पकडण्यात चपळाई दाखवली, तर ठीकच आहे. पण माझ्या अंदाजाप्रमाणे त्याने दिरंगाई केली, तर त्याला पक्षी पिंजऱ्यातून निसटलेला आढळेल. मी स्कॉटलंड यार्डला, माझ्या शुभेच्छा दिल्या. मला वाटते उमराव होल्डहर्स्ट व मिस्टर पर्सी फेल्ट्स, हे प्रकरण पोलीस कोर्टात नेणार नाहीत.

आमचा अशील धापा टाकत बोलला, “अरे देवा, म्हणजे तुम्हाला असे म्हणायचे आहे का, की गेले दहा आठवडे मी त्या खोलीत तळमळत पडलो असतांना, ते चोरलेले कागद माझ्याच खोलीत होते?”

“हो.”

“आणि जोसेफ! जोसेफ खलनायक व चोर असावा!”

“हं! जोसेफला बघून वाटेल, त्यापेक्षा त्याचे चारित्र्य खूप खोलवर, फार धोकादायक आहे. आज सकाळी मी

त्याच्याकडून असे ऐकले, की त्याचे शेअर बाजारात बरेच नुकसान झाले आहे आणि त्याचे भविष्य ठीकठाक होण्यासाठी, तो वाटेल ते करायला तयार आहे. टोकाचा स्वार्थी मनुष्य असल्याने, जेव्हा त्याला संधी मिळाली, तेव्हा त्याने बहिणीच्या सुखाची किंवा तुमच्या कीर्तीची पर्वा न करता महत्वाच्या कागदपत्रांवर डल्ला मारला.”

पर्सि फेल्ट्स त्याच्या खुर्चीत, मागे झाला. तो म्हणाला, “माझे डोके गरगरते आहे. घाबरून गेल्याने मला काही सुचत नाही.”

उपदेशाचा व नीतिमत्तेचा आव आणत, होम्सने मल्लीनाथी केली, “तुमच्या केसमध्ये खूप पुरावे आहेत. महत्वाचा होता तो गैरप्रकारे, झाकलेला होता. आपल्यासमोर ज्या घटना ठेवल्या गेल्या, त्यातील फक्त महत्वाच्या आपण उचलायल्या हव्या होत्या आणि मग ते तुकडे जोडून, एकसंध घटनासाखळी तयार करायला हवी होती. मला आधीच जोसेफचा संशय येऊ लागला होता. चोरी झाली त्या रात्री तुम्ही, घरी त्याच्या सोबत जायचे बोललात, ते मला आठवले. तुमचे आंतरराष्ट्रीय कार्यालय त्याच्या वाटेत असल्याने, तेव्हा

तो जर तिथे आला असेल व ते त्याला चांगले माहिती असल्याने, त्याने तिथे काही केले असेल, हा विचार माझ्या डोक्यात होता.

जेव्हा मला समजले की कोणीतरी तुमच्या झोपायच्या खोलीत शिरायला फार उत्सुक आहे, तेव्हा जोसेफशिवाय कोणालाच त्या खोलीची खडानखडा माहिती नसल्यामुळे, त्याने तिथे काही लपवले असणे शक्य होते. ती खोली तुमच्या आजारपणापूर्वी त्याची असल्याचे, तुम्ही बोलला होतात. मग माझा संशय खात्रीत बदलला. विशेष करून जेव्हा पहिल्या रात्री परिचारिका खोलीत नसतांना, जो प्रयत्न केला गेला, त्यामुळे तो जो कुणी होता, त्याला घराची चांगली माहिती असल्याचे, लक्षात आले.”

“मी किती आंधळा होतो!”

माझ्या मताप्रमाणे, या केसमधील घटना अशा आहेत: चार्ल्स रस्त्याच्या बाजूच्या दाराने जोसेफ हॅरीसन कार्यालयाच्या इमारतीत शिरला. तेथील रचना माहिती असल्याने तुम्ही खोलीतून बाहेर पडल्याबरोबर, तो सरळ तिथे आत गेला. तिथे कोणी नसल्याचे पाहून घंटी वाजवली. असे

करतांना त्याची नजर टेबलावरील आंतरराष्ट्रीय दृष्ट्या महत्वाच्या कागदपत्रांवर पडली. त्याच्यासाठी एक संधी चालून आल्याचे त्याने ओळखले. क्षणार्धात त्याने ते उचलून त्याच्या खिशात टाकले व गेला. तुम्हाला आठवत असेल की झोपाळू वॉचमनने तुमचे लक्ष घंटीकडे वेधण्यापूर्वी, काही मिनिटे गेली. तेवढा वेळ जोसेफला सटकण्यासाठी पुरला.

पहिल्या गाडीने तो ब्रीआरब्रेला घरी गेला. त्याचा चोरलेला खजिना नीट बघून, त्याने तो त्याला सुरक्षित वाटणाऱ्या जागी तो लपवून ठेवला. नंतर एकदोन दिवसात तो काढून घेऊ, व तो फ्रेंच वकिलातीला किंवा जिथे त्याची चांगली किंमत मिळेल तिथे विकू, अशा विचाराने त्याने खरे तर तो तिथे ठेवला. मग तुम्ही अचानक घरी आलात व आजारी पडल्यामुळे त्याच्या खोलीत तुमचा मुक्काम पडला. त्याला काही कल्पना नसतांना, सध्या त्याच्या असलेल्या खोलीतून त्याची उचलबांगडी झाली. त्यानंतर त्या खोलीत सतत कुणी ना कुणी होते. त्यामुळे त्याला त्याच्या खजिन्याला हात लावता येईना. त्याच्यावर अशी वेड्यासारखी परिस्थिती ओढवली. पण शेवटी त्याला ती संधी मिळाली. त्याने ते कागदपत्र

काढण्यासाठी प्रयत्न केला. पण तुमच्या जागरूकतेने तुम्ही त्याला पाहिले. तुम्हाला आठवत असेल, की त्या रात्री तुम्ही तुमचा नेहमीचा डोस घेतला नव्हता.”

“मला आठवते आहे.”

“माझा अंदाज आहे की तुम्ही ग्लानीत असाल, असे समजून तो पहिल्या दिवशी ते कागदपत्र लपवलेल्या जागेतून काढून घेऊन जायला आला. पण नेमके तुम्ही जागे होतात. मी अंदाज केला, की पुन्हा सुरक्षित वेळी तो प्रयत्न करणार. तुम्ही तिथे नसल्यामुळे, त्याला हवी असलेली संधी मिळाली. मी मिस हॅरीसनला दिवसभर तिथे थांबायला सांगितले होते. त्यामुळे मी तिथे असेन, याचा त्याला अंदाज आला नाही. मी त्याला सर्व काही आलबेल असल्याचे भासवले. पण तुम्हाला सांगितल्याप्रमाणे, मी पाळतीवर राहिलो. मला आधीच माहिती होते की बहुधा कागदपत्र खोलीतच असणार. पण मला गालीचा व खोलीच्या फरशा उचकटून खोली विद्रूप करायची इच्छा नव्हती. त्यामुळे मी ते त्याला घेऊ दिले व त्यामुळे माझा बराचसा त्रास मी वाचवला. अजून काही स्पष्टीकरण हवे आहे का?”

मी विचारले, “तो सरळ दारातून येऊ शकत असतांना, त्याने पहिल्या रात्री खिडकीतून यायचा प्रयत्न का केला?”

“त्या खोलीच्या दाराशी यण्यासाठी त्याला सात झोपायच्या खोल्या ओलांडाव्या लागल्या असत्या. तर त्याच्या युक्तीमुळे त्याला सरळ हिरवळीवरून सहज प्रवेश मिळाला. अजून काही?”

फेल्ट्सने विचारले, “खून करायचा त्याचा विचार होता का? की खिडकीतून मार्ग काढण्यासाठी केवळ सुरा आणला गेला?”

खांदे उडवत, होम्स उत्तरला, “तसेही असेल. मी एवढेच म्हणू शकतो की मिस्टर जोसेफ हॅरीसन हा अजिबात विश्वासाह माणूस नाही.”

The Final Problem

अंतिम समस्या

माझा मित्र, शेरलॉक होम्स ज्या विशेष गुणांमुळे ओळखला जात असे, ते वाचकांपर्यंत पोचवण्यासाठी मी

लिहित असलेले, हे शेवटचे शब्द आहेत. त्यासाठी हातात उचललेले हे पेन आहे, हे मी मोठ्या जड हृदयाने म्हणतो आहे. 'स्कालॅट' ते 'नाविक दलाचा तह' यातील निःसंशयपणे आंतरराष्ट्रीय गंभीर परिणाम रोखून धरलेल्या कामापर्यंत, ज्यामुळे आम्ही प्रथम एकत्र आलो, त्यातील माझ्या त्याच्याबरोबरच्या काही विचित्र प्रसंगांचे वर्णन मी गोंधळलेल्या मनस्थितीत, अस्पष्टपणे, अगदी मनापासून, पण बहुधा अपूर्ण पद्धतीने करणार आहे. ज्या घटनांबद्दल काहीही बोलले गेले नाही, आणि ज्यांच्याबद्दल आता दोन वर्षे झाल्याने माझ्यावर कसलेही कायदेशीर बंधन नाही, त्याबद्दल लिहून झाल्यावर थांबायचे, असा माझा विचार होता. तरीही अलीकडील कर्नल जेम्स मोरीआर्टीची त्याच्या भावाची आठवण वाचवण्यासंबंधीची जी पत्रे आहेत, त्यामुळे मला आता लिहिण्यावाचून काही गत्यंतर नाही. या प्रकरणातील निखळ सत्य, केवळ मलाच माहिती आहे. आता हे प्रकरण दाबून टाकल्याने, काहीही चांगला हेतू साध्य होणार नाही आहे. मला जितके माहिती आहे त्याप्रमाणे, ६ मे १८९१ च्या जिनेव्हाच्या मासिकातील फक्त तीन लेखांना, लोकांपुढे प्रसिद्धी मिळालेली आहे. रियुटर या बातम्या प्रसृत करणाऱ्या कंपनीने

७ मेला इंग्लिश वर्तमानपत्रात ते परत छापले आणि अलीकडे माझे ज्या पत्रांकडे लक्ष वेधले गेले, त्यातही ते मला सापडले. यापैकी पहिला व दुसरा लेख खूप थोडक्यात छापले गेले होते आणि तिसऱ्या लेखातील मूळ हकीगतीत, फारच फेरफार केले आहेत. ती मी आता सांगणार आहे. प्रोफेसर जेम्स मोरीआर्टी व शेरलॉक होम्स यांच्यामध्ये खरे काय घडले, हे मी आता पहिल्यांदा सांगणार आहे.

तुम्हाला आठवत असेल, की माझ्या लग्नानंतर आणि मी माझी स्वतःची खासगी प्रॅक्टिस सुरु केल्यावर, होम्स व माझ्यामधील जवळीक थोडी बदलली. जेव्हा त्याला त्याच्या तपासात एखाद्या सहकाऱ्याची गरज भासे. तेव्हा तो मधूनमधून माझ्याकडे येत असे. पण असे प्रसंग कमी कमी होऊ लागले. पण शेवटी १८९० मध्ये माझ्याकडे ज्याची टिपणे आहेत, अशा फक्त तीन केसेस झाल्या, त्यावर्षीच्या हिवाळ्यात व १८९१ च्या वसंत ऋतुमध्ये मी वर्तमानपत्रात वाचले, की फ्रेंच सरकारने त्याच्यावर फार महत्वाची कामगिरी सोपविली आहे. मला होम्सकडून दोन चिट्ठ्या मिळाल्या. त्यापैकी एक नाबॉनहून व दुसरी निमेसहून आलेली होती. त्यावरून माझ्या असे लक्षात

आले, की त्याचे फ्रान्समधील रहाणे वाढण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे २४ एप्रिलला संध्याकाळी जेव्हा होम्स माझ्या दवाखान्यात अवतीर्ण झाला, तेव्हा मला आश्चर्य वाटले. तो नेहमीपेक्षा अशक्त व बारीक दिसल्याने मला धक्का बसला.

माझ्या शब्दांपेक्षा माझ्या नजरेने त्याला काय ते समजले व तो म्हणाला, “हो. मी अतोनात श्रम करतो आहे. मी उशीरापर्यंत, ताण घेऊन काम करत असतो. तुझ्या खिडक्या मी बंद केल्या, तर तुझी काही हरकत नाही ना?”

मी वाचत असलेल्या टेबलावरील दिव्याचा प्रकाश फक्त खोलीत पडलेला होता. होम्सने भिंतीजवळ जाऊन थोडा जोर लावून खिडक्या बंद केल्या.

मी विचारले, “तुला कसली तरी भीती वाटते आहे का?”

“हो. वाटते आहे.”

“कसली?”

“हवेच्या पिस्तुलाची.”

“माझ्या प्रिय होम्स, म्हणजे काय?”

“वॉटसन, तू मला चांगले ओळखतोस. मी काही घाबरणारा मनुष्य नाही. पण जेव्हा धोका तुमच्या जवळ येऊन पोचलेला असतो, तेव्हा तो ओळखायचे नाकारणे, हा मूर्खपणा आहे. मी तुला काडेपेटीसाठी त्रास देऊ शकतो का? त्याने सिगरेट पेटवून, थोड्या सुटकेचा निःश्वास टाकला.

तो बोलला, “इतक्या उशीरा आल्याबद्दल, तुझी माफी मागायला पाहिजे. शिवाय मी तुला अशी विनंती करतो, की थोडे उदार होऊन तुझ्या घराच्या मागील बाजूला असलेल्या बागेकडील भिंतीवरून पळून जायची तू मला परवानगी दे.”

मी विचारले, “पण या साऱ्याचा अर्थ काय?”

त्याने त्याचा हात वर धरला. मला दिव्याच्या प्रकाशात असे दिसले, की त्याच्या बोटांच्या मुळाशी जखम होऊन, त्यातून रक्त निघत आहे.

तो हसत म्हणाला, “हा हवेतील गोळीबार नाही असे नाही. उलट माणसासाठी हाताला जखम करून घेणे हे पुरेसे आहे, मिसेस वॉटसन आहेत का?”

“ती कुणाला तरी भेटायला गेलेली आहे.”

“खरच! तू एकटाच आहेस?”

“हो.”

“तर मग आठवडाभर तू माझ्याबरोबर युरोपला यावेस,
असे मला म्हणायला सोपे आहे.”

“युरोपला कुठे?”

“कुठेही. मला सर्व काही सारखेच आहे.”

या सर्व प्रकारात काहीतरी विचित्र होते. कारणाशिवाय सुट्टी घेऊन भटकायचा होम्सचा स्वभाव नव्हता. आणि अशा अशक्त, फिकुटलेल्या चेहऱ्याने मला सांगितले, की तो फार ताणाखाली आहे. त्याने माझे प्रश्नार्थक डोळे बघितले आणि त्याची बोटे जुळवत, कोपरे गुडघ्यांवर टेकवत, त्याने परिस्थितीचे स्पष्टीकरण दिले.

तो बोलला, “मला वाटते, तू कधी प्राध्यापक मोरीआर्टीचे नाव ऐकलेले नाहीस.”

“कधीच नाही.”

तो ओरडला, “तो फार हुशार असून एक आश्चर्य आहे. तो लंडनभर फिरत असतो. पण कुणीही त्याच्याबद्दल काही ऐकलेले नाही. त्यामुळेच तो गुन्हेगारीच्या अत्युच्च टोकावर जाऊन बसलेला आहे. वॉटसन, तुला गंभीरपणे सांगतो, मी या माणसाला मारू शकलो, तर मी त्याच्यापासून समाजाची मुक्तता करू शकेन. माझे व्यावसायिक आयुष्य आता कळसापर्यंत पोचले आहे. आता मी काही कमी धोक्याचे काम निवडावे. आपल्याआपल्यात सांगतो, अलीकडील स्कॅन्डे-नेव्हियाच्या राजघराण्यातील कुटुंबांना मदत करण्याच्या माझ्या केसमुळे, मी अशा निर्णयाला पोचलो आहे, की आता उरलेले आयुष्य शांतपणे माझ्या रासायनिक प्रयोगांमध्ये घालवावे. ते माझ्या दृष्टीने बरे राहिल. वॉटसन, पण जर मोरीआर्टीसारखा माणूस लंडनभर कोणी अटकाव न करता फिरत असेल, तर मी खुर्चीत स्वस्थ बसू शकत नाही.”

“त्याने केले आहे तरी काय?”

“त्याचे व्यावसायिक आयुष्य फार असामान्य आहे. तो चांगल्या घराण्यातील व चांगला सुशिक्षित आहे. तो गणिताचा प्राध्यापक आहे. वयाच्या एकविसाव्या वर्षी त्याने

बायनॉमियल थिअरम (द्विपदी प्रमेय) वर शोधनिबंध लिहिला होता व त्याला युरोपमध्ये मान्यता मिळाली होती. त्याच्या जोरावर त्याने एका लहानशा विद्यापीठात नोकरी मिळवली. आता त्याच्यासाठी असामान्य हुशारी दाखवायचे दालन खुले झाले होते. पण वारसा हक्काने त्याच्याकडे, पापी गुण आले होते. त्याच्या रक्तात गुन्हेगारी वहात होती. त्याच्या असामान्य बुद्धिमत्तेने ती वाढत जाऊन, जास्त जास्त धोकादायक बनू लागली. विद्यापीठ परिसरात त्याच्याबद्दल वाईटसाईट अफवा उठू लागल्या. याचा शेवट म्हणजे त्याला ती नोकरी सोडून लंडनला यावे लागले. तिथे तो सैन्यदलातील लोकांना प्रशिक्षण देऊ लागला. एवढे जगाला माहिती आहे. पण आता मी तुला जे सांगेन, ते मी स्वतः शोधून काढले आहे.

वॉटसन, तुला माहिती आहे, की लंडनमधील उच्च गुन्हेगारी जगाबद्दल माझ्याइतके कुणीच जाणत नाही. गेली काही वर्षे सतत मला जाणवते आहे, की या गुन्हेगारी विश्वामागे, एक जिची पाळेमुळे खोल गेलेली आहेत, अशी महाशक्ती उभी आहे. ती कायदा मानत नाही आणि गुन्हेगारांना संरक्षण देते. परतपरत विविध प्रकारच्या केसेस होत रहातात ---

बारीकसारीक चोऱ्या, मोठमोठे डाके, खूनखराबा इत्यादी. मला या महाशक्तीचे आस्तित्व जाणवत रहाते. माझ्यापर्यंत न आल्यामुळे, उघडक्रीला न आलेल्या अनेक गुन्ह्यांमध्ये मला त्याची छाया दिसते. अनेक वर्षे या गुन्हेगारांना पाठीशी घालणाऱ्या या महाशक्तीचा, मला खातमा करायचा आहे. शेवटी मी माझे जाळे टाकल्यावर, ती वेळ आलेली आहे. यामागील सूत्रधार गणितज्ञ, माजी प्राध्यापक मोरीआर्टी असल्याचे खात्रीपूर्वक रीत्या, माझ्या लक्षात आले आहे.

वॉटसन, तो गुन्ह्यांमधील नेपोलियन आहे. येथील निदान अर्ध्या पापांचा सूत्रधार तो आहे. या शहरातील छडा न लागलेल्या गुन्ह्यांमागे, तोच आहे. तो बुद्धीमान, तार्किक विचारवंत व तत्वज्ञानी आहे. त्याचा मेंदू अती तल्लख आहे. तो जाळ्याच्या मध्यभागी बसलेल्या कोळ्यासारखा, निःस्तब्ध बसतो पण त्या जाळ्याची धग चहुबाजूंना पसरत असते. त्यातील प्रत्येक हालचाल तो जाणून असतो. तो स्वतः फारसे काही करत नाही. तो फक्त आखणी करतो. पण त्याचे दलाल खूप असून, त्यांच्यात कमालीची सुसूत्रता आहे. एखादा गुन्हा घडवून आणायचा आहे, एखादा कागद पळवायचा आहे,

एखाद्या घरावर हल्ला करायचा आहे, एखाद्या माणसाला उडवायचे आहे --- त्याबद्दल प्राध्यापकाला फक्त सांगा. तुमचे काम केले जाईल. दलाल कदाचित पकडला जाईल, तेव्हा मग त्याच्यासाठी पैसे चारून त्याला सोडवले जाईल किंवा त्याच्यासाठी जामीन मिळवला जाईल. पण त्यामागील महाशक्ती कधीच पकडली जात नाही --- जितका संशय घेतला जातो, तितकी तर नाहीच. वॉटसन, ही मी शोधून काढलेली टोळी उजेडात आणण्यासाठी व तिचा बिमोड करण्यासाठी मी माझी सर्व शक्ती पणाला लावेन.

पण प्राध्यापकाभोवती इतक्या लबाडीने, स्वतःभोवती सुरक्षिततेचे कुंपण घातले आहे, की मी कोर्टात केस उभी करण्यासाठी, पुरावा मिळवण्यासाठी, काहीही केले तरी, ते अशक्य आहे. माझ्या प्रिय वॉटसन, तुला माझी बलस्थाने माहिती आहेत. तरीही तीन महिन्यांच्या शेवटी, मला असे कबूल करावे लागते आहे, की मला माझ्या तोडीस तोड असा कुणी, बुद्धीमान शत्रू मिळाला आहे. जेव्हा मी त्याचे गुन्ह्यातील कसब पाहिले, तेव्हा माझी त्याच्या गुन्ह्यांमधील मला वाटणारी भीती मागे पडली. पण शेवटी त्याने, छोटीशी का होईना पण

सहल केली --- लहानशीच, पण मी त्याच्या मागावर असतांना, त्याला ती महाग पडली. मला संधी मिळाली. आणि तिथून सुरवात करून, मी माझे जाळे त्याच्याभोवती विणले. शेवटी त्याला पकडायची सर्व तयारी झालेली आहे. तीन दिवसात -- - म्हणजे पुढच्या सोमवारी --- घाला पडणार आणि प्राध्यापक व त्याच्या टोळीतील सर्व लोक पोलिसांच्या हातात सापडणार. मग या शतकातील, सर्वात मोठा खटला चालवला जाईल. निदान चाळीस प्रकरणे मार्गी लागतील. सर्वांना पकडले जाईल. पण तुझ्या लक्षात आले का, आपण घाईने आधीच चढाई केली, तर शेवटच्या क्षणी सर्व बेत ओम फस होईल.

आता मी जर हे सर्व प्राध्यापक मोरीआर्टीच्या नकळत केले असते, तर सर्व ठीक झाले असते. पण त्यासाठी तो फारच चतुर आहे. मी त्याला कचाट्यात पकडण्यासाठी योजलेली प्रत्येक पायरी, त्याने पाहिली. त्याने तिचा बिमोड करायचा, परतपरत प्रयत्न केला. पण मी तो हाणून पडला. मित्रा, मी तुला सांगतो, जर त्या गुप्त मोहिमेचा साद्यंत वृतांत लिहायचा झाला, तर ते तपासाच्या इतिहासातील शत्रूला नेस्तनाबूत करण्याचे, मोठे बुद्धिमान काम होईल. मी इतक्या उंचीचे काम कधीच केले

नाही. माझ्या शत्रूला इतके, कधीच चिरडले नाही. मी त्याला साधासा फटका दिला. पण तो घाव त्याच्या वर्मी बसला. आज सकाळी शेवटचे काही काम केले गेले. आणि आता हे पूर्णत्वाला नेण्यासाठी, तीन दिवसच उरले आहेत. मी माझ्या खोलीत यावर विचार करत बसलो होतो. तेव्हा दार उघडले व प्राध्यापक मोरीआर्टी माझ्यासमोर उभा ठाकला.

वॉटसन, मी ज्याचा सतत विचार करतो आहे असा माणूस माझ्या समोर उभा असलेला पाहून, मला कबूल केले पाहिजे, की माझ्या शिरा ताणल्या गेल्या. तो कसा दिसतो, हे मला माहिती होते. तो खूप उंच आणि बारीक आहे. त्याचे कपाळ पांढऱ्या वक्राकारात संपते. आणि त्याचे दोन डोळे खोल त्याच्या डोक्यात गेलेले वाटतात. तो घोटून दाढी केलेला, अशक्त, खुशालचेंडू दिसणारा पण निदान थोडा तरी प्राध्यापकासारखा दिसणारा आहे. फार अभ्यासाने त्याचे खांदे वाकले आहेत. तोंड पुढे आलेले आहे. ते एखाद्या सापासारखे इकडून तिकडे झुलत असते. त्याच्या फडफडणाऱ्या डोळ्यांनी, तो मोठ्या उत्सुकतेने माझ्याकडे बघत असतो.

शेवटी तो बोलला, “आमच्यावर चढाई करायची तुझी प्रगती, माझ्या अपेक्षेपेक्षा कमीच झालेली मला दिसते आहे. स्वतःच्या गाउनच्या खिशात दारूने भरलेली पिस्तुले ठेवणे ही धोकादायक सवय आहे.”

तो आत आल्याबरोबर, तत्क्षणी, मला माझ्यावर चालून आलेल्या धोक्याची चाहूल लागली होती. माझी बोलती बंद करूनच, म्हणजे मला मारून, फक्त त्याची माझ्यापासून सुटका होईल असे वाटत होते. एका क्षणात मी खणातील पिस्तुल, माझ्या खिशात टाकले. कापडात गुंडाळून मी ते त्याच्यावर रोखून धरले त्याची शोरेबाजी ऐकून मी ते बाहेर काढले आणि टेबलावर ठेवले. तो अजून हसत होता. डोळ्यांची उघडझाप करत होता. त्याच्या डोळ्यात असे काही होते, की ते तिथे असल्याने मला फार आनंदी वाटू लागले.

तो म्हणाला, “तू अर्थातच मला ओळखत नाहीस.”

मी उत्तरलो, “उलट, हे स्पष्ट आहे की मी तुला ओळखतो. खुर्चीत बस. तुला काही सांगायचे असेल, तर मी तुला पाच मिनिटे देतो.”

तो म्हणाला, “मला जे सांगायचे आहे, ते आधीच तुझ्या मनात शिरले आहे.”

मी उत्तरलो, “मग माझे उत्तरही तुला पोचले आहे.”

“तू तिथेच उभा रहाणार?”

“नक्की.”

“त्याने त्याचे हात खिशात घातले. मी टेबलावरून पिस्तुल उचलून घेतले. पण त्याने फक्त काही तारखा लिहिलेली डायरी बाहेर काढली.

तो म्हणाला. “तू ४ जानेवारीला माझ्या वाटेत आलास. २३ ला तू मला त्रास दिलास. फेब्रुवारीच्या मध्यावर तू मला व्यक्तिगत रीत्या गंभीरपणे त्रास दिलास. मार्चच्या शेवटी, माझे बेत तू पूर्णपणे धुळीस मिळवलेस. आणि आता एप्रिल संपताना मला तू तुझ्या सतत छळ करण्याने, माझे स्वातंत्र्य हिरावून घेण्याच्या धोक्यावर मला आणून सोडले आहेस. तू परिस्थिती मुश्कील करून टाकली आहेस.”

मी विचारले, “तुला काही सुचवायचे आहे का?”

त्याची मान हलवत तो बोलला, “मिस्टर होम्स, तू हे बंद केले पाहिजेस. तुला माहिती आहे का, तू हे खरच थांबवले पाहिजेस.”

मी म्हणालो, “सोमवारनंतर.”

तो बोलला, “चल फूट! मला खात्री आहे की तुझ्यासारख्या बुद्धिमान माणसाला हे कळेल, की या प्रकरणातून एकच गोष्ट होईल. तू माघार घेणे गरजेचे आहे. तू अशा काही पद्धतीने गोष्टी घडवून आणल्या आहेस, की आमच्याकडे एकच उपाय राहिला आहे. तू हे प्रकरण ज्या तऱ्हेने हाताळतो आहेस, ते बघणे ही माझ्यासाठी बुद्धिमान खेळी आहे. माझ्यावर काही परिणाम होऊ न देता, मी सांगतो, की मला माझे शेवटचे शस्त्र तू काढायला लावलेस, तर मला दुःख होईल. तू हसतो आहेस. पण तू हे समजून चाल, की मी नक्की ते करायला मागेपुढे पहाणार नाही.”

मी म्हणालो, “धोका तर माझ्या व्यवसायाचाच भाग आहे,”

तो म्हणाला, “हा धोका नाही. हा टाळता न येणारा उत्पात आहे. तू फक्त एका माणसासमोर उभा नाहीस, तर विशाल टोळीसमोर उभा आहेस. तुझ्या सर्व शहाण्णाला गुंडाळून ठेवेल, इतकी ती मोठी आहे, हे तुझ्या लक्षात येत नाही आहे. तू हा नाद सोडून दे, मिस्टर होम्स. नाहीतर मग तू पायाखाली चिरडला जाशील.”

मी उठून म्हणालो, “या संभाषणाच्या आनंदात, मी दुसरीकडे माझी वाट बघणारे महत्वाचे काम विसरलो आहे.”

तो पण उठला आणि माझ्याकडे दुःखाने डोके हलवत, शांतपणे बघितले.

शेवटी तो बोलला, “ठीक आहे. ठीक आहे. हे दयनीय आहे, पण मला करता येईल, तेवढे मी केले. तुझ्या खेळातील प्रत्येक चाल, मला माहिती आहे. तू सोमवारपूर्वी काही करू शकत नाहीस. मिस्टर होम्स, हे आपल्यातील द्वन्द्वयुद्ध आहे. तू मला बंदिस्त करण्याच्या आशेवर रहा. पण असे मी कदापि होऊन देणार नाही, हे लक्षात ठेव. तू मला मारायच्या आशेवर रहा. पण तू ते कधीच करू शकणार नाहीस. जर तू माझ्यावर

संकट आणण्याइतका हुशार असशील, तर मी पण तुला चोख प्रत्युत्तर देईन.”

मी म्हणालो, “मिस्टर मोरीआर्टी, तू मला पुष्कळ सुनावलेस. आता माझेही थोडे ऐकून घे. जर तू मला जी भीती घालतो आहेस, ती खरी ठरली, तर लोकांच्या आवडीसाठी मी ती आनंदाने मान्य करेन.”

तो खेकसून बोलला, “मी तुला एक वचन देऊ शकतो. पण दुसरे नाही.” त्याने त्याची गोल पाठ माझ्याकडे फिरवली व चिडचिड करत खोलीबाहेर पडला.

“तर अशा तऱ्हेने प्राध्यापक मोरीआर्टीबरोबर माझी मुलाखत झाली. मी कबूल करतो, की त्याचा माझ्या मनावर फारसा सुखद परिणाम झाला नाही. त्याचे मृदु व नेमके बोलायची पद्धत, प्रामाणिकपणाची खात्री ठेवून गेली. तो फक्त गुंड व गुन्हेगारांचा म्होरक्या असता, तर असे झाले नसते. अर्थात तू म्हणशील, की तू त्याच्यापासून पोलिसांचे संरक्षण का घेत नाहीस? कारण माझी खात्री आहे, की त्याच्या दलालांकडून माझ्यावर हल्ला होईल. असेच होणार, याबद्दल माझी खात्री आहे.”

“तुझ्यावर आधीच हल्ला झालेला होता का?”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, प्राध्यापक मोरीआर्टी हा त्याच्या बाबतीत, काही नको ते घडून देणारा माणूस नाही. मी दुपारी ऑक्सफर्ड रस्त्यावर काही कामासाठी गेलो होतो. मी बेन्टीन्क रस्त्याच्या कोपऱ्यापासून निघणारा वेलबेक रस्ता ओलांडत होतो, तेव्हा दोन घोड्यांची बग्गी, क्षणार्धात जोराने जणू माझ्या अंगावरून गेल्यासारखी गेली. मी पदपथावर चढून एका क्षणाने कसबसा बचावलो. नंतर मी पदपथ सोडला नाही. वॉटसन, पण मी वेऱे रस्त्याला लागलो, तेव्हा एका घराच्या छपरावरून वीट आली आणि माझ्या पायाशी तुकडे होऊन पडली. मी पोलिसाला बोलावून, ती जागा तपासली. तिथे छपरावर विटा व पाटीचे दगड रचून ठेवले होते. काही दुरुस्ती चालली असावी. तेथील लोकांनी, वाऱ्यामुळे असे झाल्याचे सांगितले. मला काय झाले ते माहिती होते. पण ते सिद्ध करणे शक्य नव्हते. त्यानंतर मी टांगा करून, पाल माल येथील माझ्या भावाकडे गेलो. तिथेच दिवस काढला. आता मी तुझ्याकडे आलो आहे. आता येतांना वाटेत एका हातात जाड काठी असलेल्या, अशा तशा माणसाने मला खाली पाडले. पोलिसांनी त्याला पकडून

ताब्यात घेतले. पण मी तुला खात्रीपूर्वक सांगू शकतो, की ज्याच्या पुढच्या दातांवर मी बुक्के मारले तो आणि दहा मैल लांब असलेल्या काळ्या फळ्यावर खडूने उदाहरणे सोडवणारा निवृत्त गणित शिक्षक यांच्यात कुठलेही लागेबांधे तुला आढळून येणार नाहीत, याबद्दल मला खात्री आहे. त्यामुळे मी तुझ्याकडे आल्याबरोबर पहिल्यांदा खिडक्या लावून घेतल्याने, तुला नवल वाटले होते. शिवाय येथून जातांना मी तुझ्या परवानगीने, नेहमीच्या दाराने न जाता वेगळ्याच मार्गाने बाहेर पडणार आहे.”

मी नेहमीच माझ्या मित्राच्या धैर्याचे कौतुक करत आलो आहे. पण आतापेक्षा जास्त नाही. तो शांतपणे एका भीतीदायक दिवसाचा घटनाक्रम आठवत बसला,

मी विचारले, “तू रात्र इथे काढशील का?”

“नाही मित्रा, तुझ्या दृष्टीने मी धोकादायक पाहुणा ठरेन. माझा बेत तयार आहे आणि सर्व काही व्यवस्थित होईल. आता बेत इतका पक्का केलेला आहे, की माझ्या शिवायदेखील आता ते गुन्हेगार असल्याचे सिद्ध होईल. त्यांची अटक टळणार नाही. आता मी इथून काही दिवसांकरता कुठेतरी लांब जावे, हे

चांगले राहिल. त्यामुळे पोलिसांना पण स्वातंत्र्य राहिल.
त्यामुळे तू माझ्याबरोबर युरोपच्या सहलीला आलास, तर मजा
येईल.”

मी म्हणालो, “माझी प्रॅक्टिस तशी तुफान चालणारी नाही
आणि माझा शेजारी डॉक्टर मला मदत करतो. त्यामुळे मला
यायला आनंद होईल,”

“उद्या सकाळी आपण निघू.”

“गरज असेल तर.”

“हो. आहे. फारच गरज आहे. मग आता तुझ्यासाठी, या
सूचना आहेत. माझ्या प्रिय वॉटसन, मी तुला विनंती करतो, की
तू त्यांचे शब्दशः पालन कर. कारण तू आता माझ्याबरोबर
दोन्ही हातांनी त्या हुशार हलकटाविरुद्ध, युरोपमधील
गुन्हेगारांच्या सर्वात बळकट टोळीबरोबर, एक खेळ खेळतो
आहेस. आता ऐक. तुला जे सामान घ्यायचे आहे, ते एखाद्या
विश्वासू माणसाबरोबर त्यावर पत्ता न लिहिता, व्हिक्टोरियाला
आज रात्री पाठव. सकाळसाठी एक टांगा मागवून ठेव. याला व
त्या पहिल्यालाही त्यांची ओळख गुप्त ठेवायला सांग. या

टांग्यात तू उडी मारून चढ. तू स्ट्रँडच्या शेवटी लोथेर आर्केडपर्यंत, जा. टांगेवाल्याला एका चिड्डीवर पत्ता लिहून दे. ती चिड्डी तो कुठेतरी टाकून देणार नाही, याची दक्षता घे. तुझा टांगा थांबल्याबरोबर आर्केडमधून भरभर जा. दुसऱ्या बाजूला तू पावणे नऊला पोचले पाहिजेस. तिथे तुला एक लहानसा टांगा थांबलेला दिसेल. त्या टांगेवाल्याने लाल कॉलरचा काळा कोट घातलेला असेल. त्यात तू चढ आणि व्हिक्टोरियाला कॉन्टीनेन्टल एक्सप्रेससाठी वेळेत पोहोच.”

“मी तुला कुठे भेटू?”

“स्टेशनवर. पुढून पहिल्या वर्गाच्या दुसऱ्या डब्यात. ती बोगी आपल्यासाठी आरक्षित केलेली असेल.”

“म्हणजे ते आपले संकेतस्थळ असेल.?”

“हो.”

मी होम्सला संध्याकाळी इथे रहा असे सांगणे, व्यर्थ होते. त्याला असे वाटत होते, की तो इथे राहिला, तर मला त्रास होईल. त्यामुळे तो रहायला तयार नव्हता. उद्याच्या आमच्या बेताबद्दल काही शब्द बोलून, तो उठून माझ्याबरोबर बाहेर

बागेत आला. मॉर्टीमर रस्त्याला लागणाऱ्या भिंतीवर चढून शिष्टी वाजवून, टांगा बोलावला. त्यात तो बसून निघून गेल्याचा आवाज मी ऐकला.

सकाळी मी होम्सने दिलेल्या सूचना पाळून, पत्ता एका कागदावर लिहून तो बरोबर ठेवला. न्याहारीनंतर मी टांग्यात बसून मोठ्या वेगाने लोथेर आर्केडपर्यंत गेलो. तिथे मला सांगितलेले कपडे घातलेला टांगेवाला, मला टांग्यात बसलेला दिसला. तो मी आत पाऊल ठेवल्याबरोबर, घोड्याला चाबूक मारून व्हिक्टोरिया स्टेशनला सुसाट निघाला. तिथे उतरल्यावर, त्याने मला कॉन्टीनेन्टल एक्सप्रेसशी सोडले व माझ्याकडे एक कटाक्ष टाकून, झपाझप निघून गेला.

इथपर्यंत सर्व काही व्यवस्थित पार पडले. मला होम्सने सांगितल्याप्रमाणे कॉन्टीनेन्टल एक्सप्रेसचा डबाही सापडला. तेवढ्या एकाच डब्यावर आरक्षित असे लिहिलेले होते. आता फक्त होम्स कधी येतो, हीच काळजी उरली होती. गाडी सुटायला फक्त सात मिनीटे राहिली होती. मी इतर उतारूंमध्ये व पोचवायला आलेल्या लोकांमध्येही, माझ्या मित्राची बारीक आकृती शोधू लागलो. त्याचा काही पत्ता नव्हता. मी काही

मिनिटे, माननीय दिसणाऱ्या एका धर्मगुरूला मदत करण्यात घालवली. तो त्याच्या मोडक्यातोडक्या इंग्लिशमध्ये, हमालाला काही समजावून सांगायचा प्रयत्न करत होता, की त्याचे सामान पॅरीसला पाठवायचे आहे. मग परत एकदा सगळीकडे नजर टाकून, मी माझ्या डब्याकडे परतलो. तेव्हा मला असे आढळले, की त्याच्याकडे तिकीट असलेला, एक गलितगात्र इटालियन म्हातारा माझा सोबतीचा प्रवासी, म्हणून तिथे आलेला आहे. त्याला काही समजावून सांगणे निरर्थक होते. कारण त्याच्या इंग्लिशपेक्षा माझे इटालियन फारच तोकडे होते. त्यामुळे मी हताश होऊन, माझे खांदे उडवले. काळजीने माझ्यातून एक भीतीची लहर दौडत गेली. मी माझ्या मित्राची वाट बघू लागलो. तो आला नाही याचा अर्थ, रात्रीत काही दणका बसलेला दिसतो आहे. आधीच गाडीची दारे लागून शिष्टी झाली होती.

एक आवाज आला, “माझ्या प्रिय वॉटसन, तू मला साधे शुभ सकाळ देखील म्हणत नाही आहेस.”

मला आश्चर्याचा झटका आला. त्या म्हाताऱ्या धर्मगुरूने माझ्याकडे चेहरा वळवला. क्षणार्धात सुरकुत्या नाहीशा झाल्या

हनुवटीपासून नाक वेगळे झाले, खालचा ओठ लोंबायचा बंद झाला, तोंडाने बोलायची अस्पष्टता कमी झाली. डोळे तेजाने तळपू लागले आणि वाकलेली आकृती ताठ झाली. पुन्हा सगळी इमारत कोसळली. आणि होम्स जितक्या वेगाने आला होता, तितक्याच वेगाने निघून गेला. गलितगात्र इटालियन म्हातारा परत अवतरला.

मी ओरडलो, “अरे बापरे, तू तर मला घाबरवूनच सोडलेस!”

तो कुजबुजला, “अजूनही काळजी घेणे भाग आहे. ते आपल्या मागावर असल्याचा विचार करायचे, मला कारण आहे. ओहो, तो बघ मोरीआर्टी स्वतःच आहे.”

होम्स हे बोलत असतांना, गाडी आधीच सुरु झाली होती. मागे वळून बघितल्यावर, मला एक उंच माणूस गर्दीतून नेटाने पुढे येतांना दिसला. जणू त्याला गाडी थांबवायची असल्याप्रमाणे, तो त्याचा हात हलवत होता. पण त्याला आता उशीर झाला होता. आम्ही गती पकडत होतो आणि मिनिटाभरात आम्ही स्टेशन सोडले.

होम्स हसत बोलला, “एवढी सगळी काळजी घेऊनही, तू पाहिलेस की आपण थोडक्यात बचावलो.” तो उठला व वेष बदलण्यासाठी घातलेला काळा पायघोळ झगा व टोपी काढून टाकली. एक पिशवीत ते सामान त्याने ठेवून दिले.

वॉटसन, तू सकाळचे वर्तमानपत्र पाहिलेस का?”

“नाही.”

“तू बेकर रस्त्याबद्दल वाचले नाहीस तर?”

“बेकर रस्त्याबद्दल?”

“काल त्यांनी आपल्या खोल्यांना आग लावली. फारसे नुकसान झाले नाही.”

“बापरे, होम्स! हे असहनीय आहे.”

त्यांच्या काठीवाल्या माणसाला अटक झाल्यावर, त्यांना माझा पाठलाग करताच आला नसेल. नाहीतर त्यांनी अशी कल्पना केली नसती, की मी माझ्या घरात आहे. त्यांनी तुझ्यावर पाळत ठेवायची दक्षताही घेतली असेल. तरीही

त्यामुळेच मोरीआर्टी व्हिक्टोरियाला आला असेल. तू इथे येण्यात काही चूक करू शकत नव्हतास.”

“तू मला सांगितले होतेस, तसेच मी केले.”

“तुला टांगा मिळाला?”

“हो. तो माझ्यासाठी थांबला होता.”

“तू टांगेवाल्याला ओळखलेस का?”

“नाही.”

“तो माझा भाऊ मायक्रॉफ्ट होता. अशा वेळी स्वतःच्या फायद्यासाठी आपल्याकडून पैसे उकळणाऱ्या कुणापेक्षा, हा घरचा माणूस बरा होता. पण आता मोरीआर्टीचे काय करायचे, याचा काही बेत आपल्याला केला पाहिजे.”

“ही एक्सप्रेस गाडी असल्याने, आणि ती बोटीच्या बरोबरीने धावत असल्याने, मला वाटते आपण त्याला परिणामकारक पद्धतीने चांगले ठोकले आहे.”

“माझ्या प्रिय वॉटसन, तुला अर्थातच माझ्या बोलण्याचा अर्थ कळलेला दिसत नाही. मी म्हणालो, की हा माणूस

माझ्याइतकाच बुद्धिमान आहे, हे लक्षात घेतले पाहिजे. मी जर पाठलाग करत असेन, तर तू अशी कल्पना करू नकोस, की मी एवढ्याश्या अडथळ्याने घाबरून जावे. तर मग तू त्याचा एवढ्या कोतेपणे का विचार करतोस?”

“तो काय करेल?”

“मी काय केले पाहिजे?”

“मग तू काय करशील?”

“काही विशेष.”

“पण त्याला आता उशीर झाला आहे.”

“अजिबात नाही. ही गाडी कॅन्टरबरीला थांबते. आणि बोटीला नेहमीच पाऊण तास तरी उशीर झालेला असतो. तो आपल्याला तिथे गाठेल.”

“एखाद्याला वाटेल, की आपण गुन्हेगार आहोत. तो आल्यावर, आपण त्याला अटक करू.”

“हे म्हणजे तीन महिन्यांचे काम फुकट घालवल्यासारखे होईल. आपण मोठा मासा जाळ्यात पकडला पाहिजे. पण छोटे

मासे जाळ्याच्या डावीउजवीकडे फिरत असतील. सोमवारी ते सगळे आपल्याला मिळतील. आता अटक नाही चालणार!”

“मग काय?”

“आपण कॅन्टरबरीतून निसटू.”

“आणि मग?”

“मग आपण देशात आडवातिडवा प्रवास केला पाहिजे. न्यूहेवन आणि मग डीप्पे. मी जे केले, तेच परत मोरीआर्टी करेल. तो पॅरीसला जाईल. आपले सामान ओळखेल. तिथे आपली वाट बघत, दोन दिवस थांबेल. मधल्या वेळात आपण काही कापडी पिशव्या घेऊन फिरू. आपण ज्या प्रदेशातून जात असू तेथील उत्पादकांना चालना देऊ. आणि रमतगमत लक्झेनबर्ग व बासलवरून, स्विझर्लंडला जाऊ.

त्यामुळे आम्ही कॅन्टरबरीला उतरलो. तासभर थांबून, न्यूहेवनची गाडी मिळवली.

जेव्हा होम्सने माझ्या शर्टाची बाही ओढून, मला गाडीचे रूळ दाखवले, तेव्हा अजूनही मी हसरा चेहरा ठेवला असला,

तरी मला जलद गतीने नाहीशा होणाऱ्या आमचे सामान असलेल्या गाडीबद्दल खंत वाटत होती. त्यात माझे कपडे होते.

तो बोलला, “ते बघ.”

लांबवर केंटीश जंगलातून, पातळसर धुराचा थर पसरला होता. मिनिटाभराने, स्टेशनकडे जाणाऱ्या उघड्या वळणावरून मोरीआर्टी बसलेल्या खासगी गाडीचा डबा व इंजिन जोरात पळतांना दिसत होते.

त्या गाडीने आमच्या तोंडावर सोडलेल्या गरम हवेच्या झोतात व कटू कर्कश किंकाळ्यांमध्ये, आम्हाला आमच्या न्यूहेवनच्या गाडीत सामानाच्या मोठ्या ढिगामागे जेमतेम बसायला वेळ मिळाला.

हलत डुलत जाणारा मोरीआर्टी बसलेल्या खासगी गाडीचा डबा बघून, होम्स बोलला, “तो बघ तिकडून चालला आहे. असे बघ, शेवटी आपल्या मित्राच्या शहाणपणालाही काही मर्यादा दिसत नाहीत. मी जो तर्क करून, त्याप्रमाणे वागेन, त्याचा तर्क त्याने करून, चांगलीच बाजी मारलेली दिसते आहे.”

“आणि त्याने आपल्याला गाठले असते, तर काय केले असते?

“त्याने माझ्यावर खुनी हल्ला केला असता, याबद्दल मला मुळीच शंका नाही. तरीही हा दोघांनी खेळायचा खेळ आहे. आता प्रश्न असा आहे, की आपण इथे आधीच जेवण घ्यावे की उपाशी राहून, पळ काढावा व न्यूहेवनला जेवण करावे.”

आम्ही त्या रात्री ब्रुसेल्सला निघालो. तिथे दोन दिवस घालवले. तिसऱ्या दिवशी, स्ट्रॅसबर्गला गेलो. सोमवारी होम्सने लंडन पोलीसांना तार पाठवली. त्याच दिवशी संध्याकाळी आम्हाला हॉटेलमध्ये उत्तर आले. होम्सने ते उघडून वाचले व तुकडे करून फेकून दिले.

होम्सने दुःखाने विचित्र आवाज काढत म्हटले, “मला हे असे होणार हे माहिती होते. तो निसटला.”

“मोरीआर्टी?”

“तो सोडून, बाकी टोळीला त्यांनी पकडले. त्याने गुंगारा दिला. अर्थात जेव्हा मी देश सोडला, तेव्हा त्याला विरोध

करण्यासाठी, कुणीच उरले नाही. मला असे वाटले होते, की मी त्यांच्या हातात खेळ सोपवतो आहे. मला वाटते वॉटसन, तू लंडनला परत जावेस.’

“का?”

“कारण आता मी आता तुझा धोकादायक मित्र झालो आहे. आता या माणसाचा गुन्हेगारीचा व्यवसाय संपला. तो लंडनला परतला, तर त्याचे सर्व काही तो गमावून बसणार आहे. जर तो आता काय करेल याचा मी कयास केला, तर मला असे दिसते आहे, की त्याची सगळी शक्ती तो माझा सूड घेण्यात घालवेल. आमच्या लहानशा मुलाखतीत, तो बरेच काही म्हणाला होता आणि तो ते खरे करणार, असे दिसते आहे. तू परतून तुझी प्रॅक्टिस सुरु कर, अशी शिफारस मी करेन.”

ही विनंती मान्य करणे, अवघड होते. होम्स काही उद्देशाने मोहीम फत्ते करायच्या मागे लागलेला वयस्क माणूस होता व माझा जुना मित्रही होता. आम्ही स्ट्रॅसबर्गला जेवायच्या खोलीत अर्धा तास त्या प्रश्नावर वाद घालत बसलो. त्याच रात्री आम्ही परत आमचा प्रवास सुरु करून, जिनेव्हाच्या वाटेला लागलो.”

एक सुंदर आठवडा आम्ही ऱ्होनच्या दरीत घालवला. आणि मग लेऊकला जाऊन, आम्ही गेमी खिंडीतून, अजून जास्त जास्त बर्फाळ प्रदेशात जात, इंटरलेकनवरून, मेरीन्जेनला गेलो. ही फार छान सहल झाली. वसंत ऋतुतील नाजूक हिरवळ उगवू लागली होती. आणि वर अस्पर्श पांढरा हिवाळा पसरला होता. पण मला हे स्पष्ट झाले होते, की होम्स एक क्षणभरही त्याच्यावर पडलेले सावट विसरला नाही, आल्प्सच्या घरगुती गावांमध्ये किंवा उजाड डोंगरांमधील खिडीत, त्याचे प्रत्येक चेहऱ्यावर पडणारे झटपट कटाक्ष बघून, तो खात्रीपूर्वक धोक्याच्या छायेतून जराही सावरलेला नाही, हे कळत होते.

आम्ही गेमीवरून जात असतांना, आम्ही ड्युबेन्सी तळ्याच्या काठाने उगीचच उदास होऊन चालत होतो. तेव्हा एक मोठा दगड टेकाडावरून येऊन आमच्या आमच्या उजवीकडे खाली तळ्यात पडला. क्षणार्धात होम्स टेकाडावर चढला व एका उंच खडकावर उभा राहून, त्याची मान चारी दिशांना वळवून बघू लागला. आमच्याबरोबर असलेल्या वाटाड्याने आम्हाला आश्चस्त करायचा प्रयत्न केला, की वसंत ऋतुमध्ये अशा जागी दगड घरंगळत येऊन पडणे, ही

सर्वसामान्य गोष्ट आहे. पण त्यात तो सफल झाला नाही. होम्स काही बोलला नाही. पण त्याला अपेक्षित असलेले होते आहे, हे पाहून, तो माझ्याकडे बघून हसला.

तरीही त्याच्या निरीक्षणाने, तो निराश झाला नाही. उलट मी त्याला एवढे उत्साही व अधीर पाहिल्याचे आठवत नव्हते. फिरून फिरून तो एकाच मुद्द्यावर येत होता, की समाज प्राध्यापक मोरीआर्टीच्या जाचातून मुक्त झाला असता, तर तो खुशीने निवृत्त झाला असता.

“वॉटसन, मला वाटते, मी इतक्या टोकाला जाऊन म्हणू शकतो, की मी एवढी वर्षे काही फुकट जगलो नाही. समजा आज रात्री माझा खातमा झाला, तरी मी मानसिक शांततेने मरण स्वीकारेन. पण लंडनची आवडती हवा माझ्यासाठी जास्त गोड आहे. हजार केसेस झाल्या तरी मला, मी माझी शक्ती कधी वार्ड गोष्टींच्या बाजूने वापरलेली आठवत नाही. अलीकडचा काळातील नैसर्गिक समस्या, आपल्या समाजातील कृत्रिमते-मुळे उद्भवणाऱ्या समस्यांच्या मानाने वरवरच्या आहेत. युरोप-मधील सर्वात धोकादायक व बलाढ्य गुन्हेगाराच्या पकडले जाण्याने, किंवा मारले जाण्याने, माझ्या व्यावसायिक आयुष्या-

वर मुकुट चढवला जाईल आणि मग तुझे माझ्या साहसांच्या आठवणी लिहिणे बंद होईल.”

माझे जे काही थोडेफार सांगायचे राहिले आहे, ते मी थोडक्यात पण नेमकेपणे सांगेन. हा विषय काही आपण होऊन सांगायचा नाही. तरीही मी जागरूकपणे काही गोष्टी विस्तृतपणे सांगण्याचे टाळायचे, कर्तव्य बजावेन.

३ मे या दिवशी आम्ही मेरीन्जेन या लहानशा गावात पोचलो. तिथे आम्ही वयस्क पीटर स्टेलर नावाच्या माणसाने चालवलेल्या जर्मन लॉजमध्ये उतरलो. तो मोठा हुशार मनुष्य होता. तो चांगले इंग्लिश बोलत होता. त्याने लंडनमधील ग्रॉस्व्हेनॉर हॉटेलमध्ये तीन वर्षे वेटर म्हणून काम केले होते. त्याने सांगितल्यावरून आम्ही ४ मेला एकत्रितपणे रोसेनलाई वस्तीवर रात्र घालवायच्या इराद्याने, टेकड्या ओलांडत निघालो. आम्हाला अशी ताकीद देण्यात आली होती, की कुठल्याही कारणाने अर्ध्या वाटेवर असणारा रायचेनबाक धबधबा पहाण्यासाठी,, धोकादायक जवळच्या रस्त्याला लागू नका.

ती खरच भयाण जागा होती. बर्फ वितळून फुगलेले प्रचंड पाणी अथांग दरीत कोसळणारी जागा होती. एखाद्या जळणाऱ्या घरातून धूर निघावा तसे पाण्याचे तुषार उडून सर्व आसमंत धूसर झाला होता. जिथे लांब अरुंद खडकावरून नदी धबाबा कोसळत होती, तो काळाकुट्ट खडक चकाकत होता. तिथून अरुंद पाण्याची धार दुधाळ खदखदणाऱ्या अथांग खोल खड्ड्यात कोसळत होती. पाणी बेभानपणे उसळत, पुढे झऱ्यात रुपांतरीत झाले होते. घाण बाजूला टाकत, हिरवट पाणी गर्जना करत, स्वतःला खाली झोकून देत होते. तुषारांचा चकचकीत जाड पडदा भोवरे तयार करत, सोसाट्याने घोंघावत होता. आम्ही काठाशी उभे राहून, खाली उसळून काळ्या खडकावर फुटणाऱ्या पाण्याकडे बघत होतो. खाली खोल खड्ड्यातून वर उसळणाऱ्या पाण्याच्या आवाजाबरोबर, आम्हाला माणसाच्या आवाजातील अर्धवट किंकाळ्या ऐकू येऊ लागल्या.

त्या वाटेची रुंदी अर्धी होऊन, वळण घेऊन ती धबधब्याच्या दृष्याच्या अजून जवळ जात होती. पण तिचा शेवट कुठे होतो हे समजत नसल्याने, पर्यटकाने तिथून परत फिरलेले बरे होते. आम्ही तसे करण्यासाठी वळलो. तेव्हा

आम्हाला हातात एक पत्र घेतलेला स्वित्झर्लंडचा मुलगा, धावत येतांना दिसला. आम्ही नुकतेच सोडलेल्या हॉटेलचा शिक्का त्या पत्रावर होता. ते मला त्या मालकाने लिहिलेले पत्र होते. असे दिसत होते, की आम्ही हॉटेल सोडल्यापासून काही मिनिटात, एक फारच खालावलेल्या अवस्थेला पोचलेली इंग्लिश स्त्री तिथे आली होती. ती हिवाळ्यात देवोस प्लाटूझ इथे होती. तेथून ती प्रवास करत आता ल्युसेर्नला तिच्या मित्राला भेटणार होती. तेव्हा तिला अचानक मेंदूत रक्तस्राव झाला. ती फक्त काही तास जगेल, असे वाटत होते. पण तिथे एका इंग्लिश डॉक्टरचे नाव वाचून, तिला मोठा दिलासा मिळाला. मी ताबडतोब तिथे पोचलो, तर वगैरे वगैरे मजकूर त्या पत्रात होता. त्या भल्या माणसाने, स्टेलरने, ताजा कलम लिहिला होता, की मी तिथे पोचलो, तर फार बरे होईल. कारण त्या स्त्रीने स्विस डॉक्टरचा सल्ला घ्यायला नकार दिला होता. आणि ही त्याची जबाबदारी असल्याचे, त्याला वाटत होते.

अशा विनवणीकडे दुर्लक्ष करणे शक्य नव्हते. दुसऱ्या देशात येऊन मरायला टेकलेल्या, आपल्या देशातील एका बाईची विनंती धुडकावून लावणे, शक्य नव्हते.

तरी होम्सला एकट्याला सोडून जाणे, मला अनैतिक वाटत होते. शेवटी त्या मुलाला त्याचा वाटाड्या म्हणून त्याने स्वतःजवळ ठेवावे, या अटीवर मी मेरीन्जेनला परतलो. माझा मित्र काही काळ धबधब्याजवळ राहून, मग टेकड्यांवरून फिरत फिरत, रोसेनलाईला पोचणार होता. तिथे संध्याकाळी मी त्याला भेटणार होतो. मी वळून होम्सकडे बघितले. तो हाताची घडी घालून एका खडकाला टेकून खालील फेसाळ पाण्याकडे बघत उभा होता. या जगातील हे मला झालेले, त्याचे शेवटचे दर्शन होते.

जेव्हा मी उताराच्या तळाशी आलो, तेव्हा मी मागे पाहिले. त्या ठिकाणाहून धबधबा दिसणे शक्य नव्हते. पण मला डोंगराला वेढणारा नागमोडी रस्ता दिसत होता. मला आठवते, त्या रस्त्याने एक मनुष्य भरभर चालत होता.

हिरवळीच्या पार्श्वभूमीवर त्याची काळी आकृती मला स्पष्ट दिसत होती. तो ज्या शक्तीने चालत होता, त्याची मी दखल घेतली. पण माझ्या कामाच्या गडबडीत त्याचा विचार माझ्या मनातून मागे पडला.

एका तासापेक्षा जास्त वेळाने, मी मेरीन्जेनला पोचलो. हॉटेलच्या प्रवेशद्वाराशी वयस्क स्टेलर उभा होता.

घाईघाईने आल्यावर मी म्हणालो, “मला वाटते ती ठीक आहे?”

त्याच्या चेहऱ्यावर आश्चर्याचे भाव तरळून गेले. आणि त्याच्या भुवयांच्या पहिल्या फडफडीने माझे हृदय शिशाचे झाले.

माझ्या खिशातून पत्र काढत मी म्हणालो, “हे तुम्ही लिहिलेले नाही? इथे हॉटेलमध्ये आजारी इंग्लिश स्त्री नाही?”

तो ओरडला, “खात्रीने नाही.! पण पत्रावर हॉटेलचा शिक्का आहे. ओहो, ते नक्कीच तुम्ही गेल्यावर इथे आलेल्या त्या उंच इंग्लिश माणसाने लिहिले असणार. तो म्हणाला --- “

पण मी त्याच्या स्पष्टीकरणासाठी, थांबलो नाही. भीती वाटून, मी नुकताच आलो त्या रस्त्याने, उलटा धावत सुटलो. मला खाली यायला एक तास लागला. पुन्हा रायचेनबाक धबधब्याशी पोचायला मला अजून दोन तास लागले. जेथे मी होम्सचा निरोप घेतला व जिथे मी त्याला अल्पाइनच्या

खडकाला टेकून उभे असलेले पाहिले, तिथे होम्सची काठी अजून पडलेली होती. पण तो कुठे दिसत नव्हता. मी ओरडून त्याला हाका मारल्या. पण काही उपयोग झाला नाही. मला उत्तरादाखल माझाच प्रतिध्वनी कडेच्या डोंगरांवरून ऐकू येत राहिला.

त्या अल्पाईन खडकाजवळील ती काठी बघून, मी थंड पडलो. आजारल्यासारखा झालो. तो रोसेनलाईला गेलाच नाही तर! एका बाजूला उभी भिंत व दुसरीकडे खोल धबधबा, अशा तीन फूटाच्या धोकादायक ठिकाणी बहुधा तो, त्याच्या शत्रूने त्याला ढकलेपर्यंत उभा होता. तो स्विस मुलगाही गेलेला दिसत होता. त्याला बहुधा मोरीआर्टीने पैसे दिले असणार. त्या दोघांना सोडून तो मुलगा निघून गेला असणार. आणि मग काय झाले? काय झाले, हे मला कोण सांगणार?

भानावर येईपर्यंत एक दोन मिनिटे मी स्तब्ध उभा राहिलो. कारण काय झाले असेल, या भयंकर कल्पनेने मी हादरून गेलो होतो. मग मी होम्सच्याच पद्धतीने विचार करू लागलो. या दुःखांतिकेला तोंड देण्याचा प्रयत्न करू लागलो. अरे देवा, हे होणे फारच सोपे होते. आम्ही बोलतांना त्या वाटेच्या

शेवटापर्यंत गेलो नव्हतो. तो त्या अल्पाईन खडकाशी उभा होता. सतत वाहणाऱ्या प्रवाहाने, काळी माती मऊ झाली होती. एखाद्या पक्ष्याचा माग त्यावर उमटू शकला असता. त्यापुढील वाट एखाद्या फूटापेक्षा जास्त रुंदीची नव्हती. तिथे पुढेपर्यंत गेलेल्या पाऊलखुणांच्या दोन रेषा दिसत होत्या. त्या माझ्यापासून दूर गेलेल्या दिसत होत्या. पण परत येणाऱ्या खुणा नव्हत्या. शेवटी सर्व चिखलच झाला होता. आणि तिथे कडेला उगवलेली नेच्याची झुडुपे विस्कटलेली दिसत होती. मी तोंड वर करून झोपून, माझ्याभोवती असलेले पाण्याचे रौद्र स्वरूप पाहिले. आता काळोख होऊ लागला होता. काळ्या भिंतीवर मला फक्त चकाकणारे पाण्याचे थेंब दिसत होते. आणि लांबवर, अरुंद लांबट खडकावर उसळणारे चकाकीत पाणी दिसत होते. मी ओरडलो. पण पाण्याच्या घोंघावणाऱ्या आवाजात अर्धवट माणसाचे ओरडणे ऐकल्यासारखा आवाज येत राहिला.

पण मला माझ्या मित्राकडून, शेवटी काही शब्द ऐकण्याचे भाग्य लाभले होते. मी म्हणालो की ही अल्पाईन खडकाला टेकून ठेवलेली काठी, रस्त्याने आधार देणारी असणार. त्या खडकाचा एक खाली पडलेला चकाकीत तुकडा

मला दिसला. मला असे आढळले की तो वापरत असलेल्या, त्याच्या चदेरी सिगरेट केसचा तो तुकडा होता. मी तो उचलून घेतला तर त्याखालचा एक कपटा उडून जमिनीवर पडला. तो उघडून मी पाहिला तेव्हा ती त्याच्या वहीतून फाडलेली, मला लिहिलेली, तीन फाटकी पाने होती. ही त्या माणसाची विशेषता होती, की सूचना नेमक्या होत्या. त्याच्या अभ्यासिकेत बसून लिहिल्यासारखे, अक्षर ठाशीव व स्पष्ट होते. त्यात असे लिहिले होते:

माझ्या प्रिय वॉटसन, मी मोरीआर्टीच्या कृपेने, या काही ओळी लिहितो आहे. आमच्यात जे प्रश्न आहेत, त्याच्या अंतिम चर्चेसाठी तो थांबलेला आहे. त्याने इंग्लिश पोलिसांना कसा गुंगारा दिला व आपला मागमूस शोधून काढला, त्या त्याच्या पद्धतीचे रेखाटन त्याने मला दिले आहे. त्यामुळे त्याच्या क्षमतेबद्दलचे माझे मत, उंचावले आहे. त्याच्या आस्तित्वामुळे होणाऱ्या वाईट परिणामांपासून, समाजाला मी मुक्त करू शकेन, असा मला विश्वास वाटत असल्याने, मी खूप झालो आहे. पण तरीही मला भीती वाटते आहे, की त्यामुळे मला जी किंमत मोजावी लागेल, त्याचा माझ्या मित्रांना त्रास

होईल. विशेषतः वॉटसन, तुला. मी तुला आधीच समजावून सांगितले आहे, की माझे व्यावसायिक आयुष्य तसेही संपत आले आहे. त्यामुळे याहून वेगळे काही करणे, मला शक्य दिसत नाही. खरच, मी तुला पूर्णपणे कबुलीजबाब देतो आहे. मेरीन्जेनहून आलेले पत्र फसवे असल्याची, माझी खात्री होती. पण मी तुला जायची परवानगी दिली. असे काहीतरी होणार, याची मला कल्पना होती. इन्स्पेक्टर पॅटरसनला सांग, की त्या टोळीला अटक करण्यासाठी त्याला लागणारे कागदपत्र कबुतरांना घरटे बनवायच्या खाचेत निळ्या पाकिटात ठेवलेले आहेत व त्यावर मोरीआर्टी असे लिहिलेले आहे. मी इंग्लंड सोडण्यापूर्वी, माझ्या संपत्तीचे इच्छापत्र करून, माझा भाऊ मायक्रॉफ्ट याला दिले आहे. माझ्याकडून मिसेस वॉटसन यांना शुभेच्छा आणि माझ्या प्रिय मित्रा, मी जिवंत आहे, यावर विश्वास ठेव.

तुझा

शेरलॉक होम्स

अजून काही सांगण्यासाठी, कदाचित अजून थोडेफार शब्द असतील. तज्ञांनी केलेल्या तपासणीवरून शंका घ्यायला

फारशी जागा राहिली नाही, की दोन्ही माणसे होम्स व मोरी-आर्टी मेले असणार. कारण अशा सुळक्यासारख्या धोकादायक ठिकाणी मारामारी करतांना, ते वाचले असतील, असे म्हणणे धाडसाचेच ठरेल. त्यांची प्रेते मिळवायचे काम पूर्णपणे बेकार होते. भयानक खोल खोल दरीत त्या पाण्याच्या जोरदार फेसाळ प्रवाहात, सर्वांत धोकादायक गुन्हेगार व त्याच्या पिढीतील कायद्याचा अग्रणी, दोघेही चिरनिद्रा घेत पडले असणार. तो स्विस मुलगा नंतर कधीही सापडला नाही. आणि यात काही संशय नव्हता, की तो मोरीआर्टीकडे कामाला असलेला एक नोकर होता. टोळीबद्दल सांगायचे तर, लोकांच्या हे लक्षात राहिल, की होम्सने गोळा केलेल्या पुराव्यामुळे त्या टोळीची कृष्णकृत्ये कशी उघडकीला आली आणि मेलेल्या मोरीआर्टीचा, त्यांच्यावर किती दांडगा अंकुश होता. कोर्टातील सुनावणीच्या वेळी त्या टोळीच्या म्होरक्याची, काही गैरकृत्ये उजेडात आली आणि आता जर त्याच्या व्यावसायिक आयुष्याचे मोजमाप करणे मला भाग पडले, तर ते मूर्ख लोक मोरीआर्टीच्या आठवणी सांगतांना, त्याच्यावरील हल्ल्याच्या उल्लेखाने गळे काढतात. पण मी नेहमी ते माझ्या मित्राचे मला माहिती असलेले सर्वोत्तम व शहाणपणाचे कृत्य समजतो.

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे तेरावे वर्ष.

डॉ. वृषाली जोशी यांचे हे पंधरावे पुस्तक.

डॉ. वृषाली जोशी या मराठी व इंग्रजी या भाषांच्या विद्वान आहेत. त्यांनी काही काळ विदेशात राहून तेथल्या वाचन संस्कृतीचा अनुभव घेतला आहे. तशीच वाचन संस्कृती महाराष्ट्रातही निर्माण व्हावी असे त्यांना वाटते. इंग्रजीतील उच्च दर्जाचे निवडक लेखकांचे साहित्य मराठीत अनुवाद करून मराठी वाचकांची अभिरूची संपन्न व्हावी यासाठी त्या अतोनात कष्ट घेतात. तसे पहाता अनुवादित पुस्तकांना अनेक व्यावसायिक प्रकाशकांकडून मागणी असते. परंतू मराठीतील जास्तीत जास्त वाचकांपर्यंत आपले साहित्य जावे म्हणून त्यांनी ई साहित्यची निवड आपल्या पुस्तकांसाठी केली आहे.

डॉ. वृषालींसारखे ज्येष्ठ लेखक आपली सर्व पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर शंभू गणपुले (नऊ पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९ पुस्तके), डॉ. वसंत बागुल (तेरा पुस्तके), शुभांगी पासेबंद (सात पुस्तके), अविनाश नगरकर (चार पुस्तके), डॉ. स्मिता दामले (सात पुस्तके), डॉ. नितीन मोरे (२५ पुस्तके), अनील वाकणकर (७

पुस्तके), अनंत पावसकर(चार पुस्तके), मधू शिरगांवकर (४), अशोक कोठारे (बारा हजार पानांचे महाभारत), श्री. विजय पांडरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रवणा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १६ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७ पुस्तके) उल्हास हरी जोशी(६), नंदिनी देशमुख (५), डॉ. सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(१५), डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), पुनम संगवी(४), डॉ. नंदिनी धारगळकर (८) असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपले नाव नेऊन ठेवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।

दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।

